T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
(DOKTORA TEZİ)

ULUSAL PAKT'TAN İÇ SAVAŞA: LÜBNAN'DA HAÇ-HİLAL MÜCADELESİ (1943-1975)

Abdullah ORAK

ŞANLIURFA-2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
(DOKTORA TEZİ)

ULUSAL PAKT'TAN İÇ SAVAŞA: LÜBNAN'DA HAÇ-HİLAL MÜCADELESİ (1943-1975)

Abdullah ORAK

Danışman
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

ŞANLIURFA-2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ danışmanlığında, Abdullah ORAK'ın hazırladığı "ULUSAL PAKT'TAN İÇ SAVAŞA: LÜBNAN'DA HAÇ-HİLAL MÜCADELESİ (1943-1975)" konulu bu çalışma 08/06/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	
Üye	Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ	
Üye	Prof. Dr. Muhammet ERAT	
Üye	Doç. Dr. Ahmet SELÇUKOĞLU	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU	

Bu tezin Tarih Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: HÜBAK Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No: 21217

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **DOKTORA** **ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU**	**Doküman No** : HRÜ-KYS-FRM-020 **Yayın Tarihi** : ..../…./.20… **Revizyon No** : **RevizyonTarihi** : **Sayfa No** : 1 / 1

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	175268101
Adı / Soyadı	Abdullah ORAK
Anabilim Dalı/Programı	Tarih / Doktora
Tez Konusu	ULUSAL PAKT'TAN İÇ SAVAŞA: LÜBNAN'DA HAÇ-HİLAL MÜCADELESİ (1943-1975)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen doktora tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 165 sayfalık kısmına ilişkin, 29/04/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 6'dır. Ayrıca bu tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

29/04/2022
Abdullah ORAK

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 29/04/2022

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ
(Danışman)

ÖZET

ULUSAL PAKT'TAN İÇ SAVAŞA: LÜBNAN'DA HAÇ-HİLAL MÜCADELESİ (1943-1975)

ORAK, Abdullah

Doktora Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

Haziran, 2022, 212 Sayfa

Kadim Ortadoğu coğrafyasında yer alan Lübnan tarihin birçok döneminde çeşitli dini topluluklara bir sığınak olmuştur. Zamanın ve mekânın getirmiş olduğu zorluklar bu sığınağa yerleşen topluluklara bir mücadele azmi vermiştir. Her bir dini topluluk kendi liderlerini destekleyerek bu liderler vasıtasıyla çıkarlarını koruma ve geliştirme yoluna gitmiştir. Dini toplulukların bu çabası XIX. yüzyıl Osmanlı Lübnan'ında belirginleşmiştir. Bu dönemde Hristiyan ve Müslüman topluluklar, bilhassa Marunîler ve Dürziler, siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar edinme ve bölgede baskın güç olma yönünde bir çaba göstermiştir. Dini toplulukların bu mücadelesi kısa sürede anlaşmazlıklara ve çatışmalara neden olmuştur. Aynı zamanda bölgeyi uluslararası etkilere açık hale getirmiştir. Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi değişen yönü ve boyutuyla modern Lübnan'a intikal etmiştir.

Bu çalışmada 1943 ile 1975 yılları arasında Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi konu edinmiştir. Çalışmada bu iki dini topluluğun güç mücadelesinin 1943 ile 1975 yılları arasında nasıl şekillendiği, hangi yönde sürdüğü, dönemin koşulları, bölgesel değişimler ve uluslararası gelişmelerin bu mücadeleyi ne ölçüde etkilediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma sonunda, Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin XIX. yüzyılda temellendiğini, Büyük Lübnan'ın kuruluşuyla birlikte mücadelenin bir yeni boyut

kazandığını ve Ulusal Pakt'ın kabulüyle bu mücadelenin kronikleştiği tespit edilmiştir. Ülkenin mezhep ve geleneksel yapılarla şekillenmesinin Lübnan'ı hassas, kırılgan, bölgesel değişimlere ve uluslararası gelişmelere açık bir ülke haline getirdiğini ve dini toplulukların güç mücadelesinin yönetim, siyaset ve dış politika üzerinden yürütüldüğü saptanmıştır. Ayrıca kişisel ve ailevi çıkarların baskınlığı ve sistemin zorunluluklarıyla bazı siyasi liderlerin bazen mensubu olduğu dini topluluğun çıkarlarına göre davranmamasının Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesini bulanıklaştırdığını ancak son tahlilde bu mücadelenin ana hatlarıyla sürdüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lübnan, Dini Topluluklar, Hristiyan, Müslüman, Güç Mücadelesi.

ABSTRACT

FROM NATIONAL PACT TO CIVIL WAR: THE STRUGGLE BETWEEN CROSS AND CRESCENT IN LEBANON (1943-1975)

ORAK, Abdullah

PhD Dissertation

Department of History

Advisor: Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ

June, 2022, 212 pages

Located on ancient Middle East soil, Lebanon has always been a haven for many religious communities. Age-long sociological problems together with the geographical challenges brought about a strong ambition of struggle for those who lived under the wings of that haven. Each community chose a leader and stood behind him to protect and improve their interests. These struggles of religious communities became evident during Ottoman Empire's rule over Lebanon in the 19th century. In that period, the Christians and Muslims, Maronites and Druzes in particular, strove to get political and economic privileges and be the dominant power in the whole region. Before long, that situation brought along conflicts among communities and thereby destabilised the region on international scale. Moreover, the power struggle between Christian and Muslim communities, with all variables, was handed down to Modern Lebanon.

This study discusses the power struggle between Christian and Muslim communities in Lebanon between 1943 and 1975. It aims to put forward how this struggle was shaped and which direction it headed for in time. Particularly, it seeks to reveal how and to what extent it was affected by conditions of period, regional variables and the international developments. At the end of the study, it is determined that the power struggle between Christian and Muslim communities was grounded in the 19th century, and it got a new dimension due to creation of Greater Lebanon in the 1920s. In addition, the study reveals that this struggle became a chronic problem with the proclamation of National Pact in 1943. It is also found in the study that shaping the

country with sects and traditions made Lebanon vulnerable to regional changes and international developments and that the power struggle of religious communities in the country was substantially conducted over governing, politics and foreign policy. In addition, due to the dominance of both personal and family concerns along with the mitigating factors of the system, some political leaders did not act in accordance with the benefits of their community. Therefore, this sometimes overshadowed the overall power struggle between Christian and Muslim communities. However, in general terms, the struggle kept going on.

Keywords: Lebanon, Religious Communities, Christian, Muslim, Power Struggle.

ULUSAL PAKT'TAN İÇ SAVAŞA: LÜBNAN'DA HAÇ-HİLAL MÜCADELESİ (1943-1975)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

EKLER LİSTESİ XI

KISALTMALAR XII

GİRİŞ 1

A. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı 3
B. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi 7
C. Araştırmanın Kaynakları 7

BİRİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLAR VE BU TOPLULUKLARIN GÜÇ MÜCADELESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

1.1.HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLAR 14
1.1.1. Hristiyan Topluluklar 15
1.1.2. Müslüman Topluluklar 20
1.2. HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN GÜÇ MÜCADELESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI 26
1.2.1. Mücadele Tohumları 29
1.2.2. Çatışmalar 38

İKİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN GÜÇ MÜCADELESİNİN KRONİKLEŞMESİ

2.1.ÇÖZÜLME 53
2.2.BÜYÜK LÜBNAN'IN KURULUŞU 59
2.2.1. Dini Toplulukların Tepkileri 62
2.3.LÜBNAN'IN BAĞIMSIZLIK ADIMI 71
2.4.DİNİ TOPLULUKLARIN İŞBİRLİĞİ 73
2.4.1. Ulusal Pakt 76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK SONRASI LÜBNAN'DA HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN İLK İHTİLAFLARI

3.1.BİŞÂRE EL HÛRÎ DÖNEMİ (1943-1952) 83
3.1.1. 1947 Milletvekili Seçimleri 87
3.1.2. Ortadoğu'daki Sorunların Lübnan'a Yansımaları 89
3.1.3. Hûrî'nin Düşüşü 92
3.2.KÂMİL ŞEMÛN DÖNEMİ (1952-1958) 99
3.2.1. Bölgesel Güç Değişimlerinin Lübnan'a Etkileri 101
3.2.2. 1957 Milletvekili Seçimleri 106
3.2.3. 1958 Krizi 109
3.2.4. Şemûn'un Düşüşü 115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN GÜÇ MÜCADELESİNİN ÇATIŞMAYA DÖNÜŞÜMÜ

4.1.FUÂD ŞİHÂB DÖNEMİ (1958-1964) 120
4.1.1. Uzlaşı Ortamı 121
4.1.2. 1960 Milletvekili Seçimleri 124

4.1.3. İktidarın Gücü 125
4.2.CHARLES HELU DÖNEMİ (1964-1970) 128
4.2.1. Bölgesel Gelişmelerin Lübnan'a Yansımaları 129
4.2.2. Lübnan'daki Filistinliler 132
4.2.3. İstikrarsızlığa Doğru 136
4.3.SÜLEYMAN FARANCİYE DÖNEMİ (1970-1976) 141
4.3.1. Uyumsuzluklar 145
4.3.2. Memnuniyetsizlikten Çatışmaya 150
SONUÇ 159
KAYNAKÇA 163
EKLER 187

EKLER LİSTESİ

Ek-1 Lübnan'daki Dini Toplulukların Coğrafi Dağılımını Gösteren Harita ek s. 1

Ek-2 Lübnan'daki Dini Toplulukların Yoğunlukta Yaşadığı Bölgeleri Gösteren Harita ek s. 2

Ek-3 Lübnan Mutasarrıflığı ile Büyük Lübnan'ın Sınırlarını Gösteren Harita ek s. 3

Ek-4 Büyük Lübnan'ın İlan Edilişini Gösteren Fotoğraf ek s. 4

Ek-5 Modern Lübnan'ın Sınırlarını Gösteren Harita ek s. 5

Ek-6 Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî'nin Fotoğrafı ek s. 6

Ek-7 Başbakan Riyâd es-Sulh'un Fotoğrafı ek s. 7

Ek-8 İlerici Sosyalist Parti'nin Lideri Kemal Canbulat'ın Fotoğrafı ek s. 8

Ek-9 Ordu Komutanı General Fuâd Şihâb'ın Fotoğrafı ek s. 9

Ek-10 Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn'un Fotoğrafı ek s. 10

Ek-11 Cumhurbaşkanı Fuâd Şihâb ile Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın Bir Arada Olduğu Fotoğraf ek s. 11

Ek-12 Cumhurbaşkanı Charles Helû'nun Fotoğrafı ek s. 12

Ek-13 Lübnan'daki Filistinli Mülteci Kamplarını Gösteren Harita ek s. 13

Ek-14 Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye'nin Fotoğrafı ek s. 14

KISALTMALAR

A.} MKT.	Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı
A.} MKT.NZD.	Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı
A.} MKT.UM.	Sadaret Umum Vilayat Evrakı
Bkz.	Bakınız
BOA	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
HAT.	Hatt-ı Hümayun
Haz.	Hazırlayan
HR. MKT.	Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
HR.SFR.3.	Hariciye Nezareti Londra Sefareti
HR.SYS.	Hariciye Nezareti Siyasi
İ..MMS.	İrade Meclis-i Mahsus
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve diğerleri
Y..PRK.ASK.	Yıldız Askeri Maruzat
Y..PRK.TKM.	Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği

GİRİŞ

Ortadoğu,[1] XX. yüzyılın başlarında ortaya atılmış coğrafi bir kavramdır. İlk kez 1902 yılında Amerikalı bir deniz subayı tarafından kullanılan bu tabir (middle east) II. Dünya Savaşı yıllarına kadar fazla yaygınlaşmamıştır. Arapçada eş-Şarku'l-evsat olarak söylenen Ortadoğu, başlangıçta Libya'dan Afganistan'a kadar olan geniş bir sahayı belirtmek için kullanılmıştır. Bu kavram daha sonra dar anlamıyla Doğu Akdeniz'e komşu olan ülkelerle (Yunanistan hariç) bu ülkelerin komşularını[2] ifade eder hale gelmiştir.[3]

Tarihsel açıdan bakıldığında Ortadoğu, Hristiyanlık çağının başlangıcında Roma ve Pers İmparatorlukları arasında;[4] İslâm'ın arifesinde ise Bizans ve Sasani İmparatorlukları arasında paylaşılamayan bir bölge olmuştur. Bölgedeki nüfuz mücadeleleri yalnızca siyasi ve kültürel alanla sınırlı kalmamış, dini alana da yansımıştır. Böylelikle o dönemde Ortadoğu, Hristiyanlık ve Zerdüştlük olmak üzere birbirinden çok farklı iki dini alana bölünmüştür. Bölge, İslâm'ın doğuşunun ardından Müslüman Arapların fetihlerine sahne olmuştur.[5] Hz. Muhammed'in (ö. 632) vefatının akabinde Hz. Ebû Bekir (632-634) halife seçilmiş[6] ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminde fetihlerle İslâm dini Ortadoğu'nun pek çok yeriyle birlikte yeni coğrafyalara yayılmıştır.[7]

---

[1] Ortadoğu'nun dini, siyasi, sosyal ve külterel yapısı ile ilgili bkz: William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008); Bernard Lewis, *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi,* çev. Selen Y. Kölay, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2017); Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi,* çev. Ümit Hüsrev Yolsal, (İstanbul: Say Yayınları, 2012); Ira M. Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi,* çev. Yasin Aktay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016). 1; Ira M. Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi,* çev. Yasin Aktay, Mevlüde Ayyıldızoğlu Aktay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013). 2; Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi,* çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014); Eugene Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi,* çev. Cem Demirkan, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017).

[2] Bu ülkeler Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, İran, İsrail, Katar, Kıbrıs, Kuveyt, Lübnan, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen'dir. Mesut Elibüyük, "Orta Doğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 1/ 1 (Ocak 2003): 134.

[3] Gökhan Çetinsaya, Ortadoğu", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 403; Elibüyük, "Orta Doğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi", 129-134.

[4] Lewis, *Ortadoğu*, 27.

[5] Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi,* 1: 37.

[6] Adem Apak*, Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi: Hulefâ-i Râşidîn Dönemi,* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 21.

[7] Azmi Özcan, "İslâm/Doğuşu ve Yayılışı", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 27.

Müslüman Arapların Yermük Savaşı'ndaki (636) galibiyeti Bizans kuvvetlerinin Şam diyarının kuzeyine çekilmesini sağlamıştır. Bu zaferle birlikte Amr b. el-Âs (ö. 664) ile Yezîd b. Ebû Süfyan (ö. 639) Akdeniz kıyısı boyunca hızlı bir fetih harekâtı başlatmıştır.[8] Modern Lübnan'ın kıyı şehirlerinden olan Beyrut (635), Sayda ve Sur (636) Müslüman Arapların hâkimiyetine girmiştir.[9] Takip eden süreçte İslâm topraklarının bir parçası olarak Lübnan sırasıyla Emevi, Abbasi ve Tolunoğulları'nın (IX. Yüzyılın son çeyreğinde) kontrolünde olmuştur. X. yüzyıl başlarında Tolunoğulları'nın yıkılmasıyla birlikte Lübnan toprakları kısa bir süreliğine yine Abbâsî âmillerinin yönetimine geçmiştir. Ardından bir dönem İhşîdîler'in idaresine ve daha sonra Fâtımîler'in hâkimiyetine girmiştir.[10] 1098 ile 1291 yılları arasında Haçlı Seferleri dönemini yaşayan bölge takip eden süreçte Memlûkler'in kontrolüne geçmiştir.[11] Daha sonra Lübnan Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında Memlûkler üzerine yapmış olduğu Mercidabık Seferi sonucunda Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmıştır.[12]

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın kontrolünden çıkmaya başlayan Lübnan savaş sonrasında Fransa'nın manda yönetimine girmiştir.[13] II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Lübnan'a bağımsızlık yolu açılmıştır. 1943 yılına gelindiğinde, ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların desteğini temin eden liderlerin göstermiş olduğu çaba Lübnan'ı bu hedefe çok yaklaştırmış ve nihayetinde 22 Kasım 1943'te Lübnan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir.[14] Bu süreçte Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların siyasi liderleri ülkenin mezhepsel temelde yönetilmesini

[8] Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi,* 134-139.
[9] Sandra Mackey, *Lebanon: Death of a Nation,* (New York: Anchor Books, 1991), 32.
[10] Mustafa L. Bilge, "Lübnan", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 244-245; Afaf Sabeh McGowan, "Historical Setting", *Lebanon: A Country Study,* Ed. Thomas Collelo, (Washington: Federal Research Division Library of Congress, 1989): 7-8.
[11] Kamal S. Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered,* (London: I.B.Tauris & Co. Ltd, 1988). 6-7, 9; McGowan, "Historical Setting", 10-12.
[12] Charles Winslow, *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society,* (London: Routledge, 1996), 13. Ayrıca bkz: William Harris, *Lebanon: A History, 600 - 2011,* (New York: Oxford University Press, 2012), 85.
[13] Philip K. Hitti, *A Short History of the Lebanon,* (New York: St. Martin's Press, 1965), 217-218. Ayrıca bkz: David Gilmour, *Lebanon: The Fractured Country,* (Oxford: Martin Robertson, 1983), 61-63.
[14] Kamal S. Salibi, *The Modern History of Lebanon,* (New York: Caravan Books, 1993), 189-190; Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 223; Anonim, "Lebanese Constitution: Cabinet's Difference with French committee", *The Times,* (November 8, 1943), 3. Ayrıca bkz: A.L. Tibawi, *A Modern History of Syria: including Lebanon and Palestine,* (London: Macmillan, 1969), 373-374; George Britt, "Lebanon's Popular Revolution", *Middle East Journal* 7/1, (Winter 1953): 5.

onaylamıştı.[15] Lübnan bağımsızlığını kazandıktan sonra yeni devletin temel yapıtaşında ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi yer almıştır.

el-Cumhuriyyetû'l-Lubnâniyye olarak anılan ülkenin başkenti Beyrut resmi dili ise Arapçadır. Ülke tek meclisli ve çok partili bir rejimle yönetilmektedir.[16] Yaklaşık 10.452 km² alana sahip olan Lübnan kabaca dikdörtgen şeklinde olup ülkenin sınırları güneye ve en kuzeye doğru daralmaktadır.[17] Ülkenin batısında Akdeniz, kuzeyinde ve doğusunda Suriye, güneyinde ise 60 km bir sınırla İsrail yer almaktadır. Ülkenin yüzey şekillerinin ana hatları Lübnan Dağları ile belirlenmiş ve bu dağlar kuzey-güney doğrultusunda 160 km uzunluğunda olup ülkeyi baştanbaşa kat etmiştir. Lübnan Dağları ile Akdeniz arasında doğu-batı yönünde yer yer genişliği 40 km olan dar bir kıyı ovası bulunmaktadır.[18] Lübnan'ın yüzey şekillerinin çeşitliliği ülkenin iklimi üzerinde etkili olmuştur. Kıyı boyunca Akdeniz iklimi hüküm sürerken iç kesimlerde bilhassa Bika' vadisinde karasal iklim hâkimdir.[19]

A. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Bu tez çalışmasının konusu, 1943 ile 1975 yılları arasında Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesidir. Çalışmanın zaman aralığının belirlenmesinde Ulusal Pakt'ın kabul edildiği 1943 yılı ve Lübnan'da iç savaşın başladığı 1975 yılı temel alınmıştır. Bu zaman aralığı aynı zamanda Lübnan'daki haç-hilal mücadelesinin körüklendiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Esasen Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin tohumları XIX. yüzyılda atılmıştır.[20] Fransız manda yönetimi altında Büyük Lübnan'ın

---

[15] Eyal Zisser, *Lebanon: The Challenge of Independence,* (London and New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2000), 57; Clyde G. Hess and Herbert L. Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", *Middle East Journal* 8/1 (1954): 24; Fawwaz Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* (London: Pluto Press, 2007), 109.

[16] "Lübnan", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 243-244.

[17] As'ad Abu Khalil, "The Society and Its Environment", *Lebanon: A Country Study",* Ed. Thomas Collelo, (Washington: Federal Research Division Library of Congress, 1989): 43.

[18] "Lübnan", 27/ 243.

[19] Abu Khalil, "The Society and Its Environment", 45-47; "Lübnan", 27/ 243.

[20] Abdullah Ekinci –Abdullah Orak, "Bir Yol Ayrımına Doğru: Lübnan'da Mehmet Ali Paşa Yönetimi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2020): 225-240; Haluk Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 18/3 (1963): 243-268; M. Tayyib Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten Dergisi* 10/ 40 (Ekim 1946): 641-703; Carol Hakim, *The Origins of the Lebanese Nation Idea 1840-1920,* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2013); Caesar E.

kuruluşu buradaki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında ihtilafları artırmış ve mücadele tohumlarını yeşertmiştir. Büyük Lübnan'ın oluşmasıyla birlikte Fransa'nın bölgede kendisine kalıcı bir üs sağladığını ve Marunîlerin isteklerini Fransa'nın büyük ölçüde yerine getirdiğini gören Müslüman topluluklar, manda yönetimi süresince bu durumun karşısında yer almıştır.[21] II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte gerek Hristiyan ve gerekse Müslüman topluluklar güç mücadelelerini arka plana iterek manda yönetimine karşı birleşmiş ve ülkenin bağımsızlığını hedeflemiştir. Aynı zamanda Ulusal Pakt ile birlikte ülkenin mezhepsel yönetimini onaylamıştır.[22] Belirtmek gerekir ki, Ulusal Pakt ile ülkedeki çatışma ortamı sona erdirilmiş ancak fikir ayrılıkları sürmeye devam etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, takip eden süreçte Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi özellikle yönetim, siyaset ve dış politika alanlarına kanalize olarak belirginleşmiştir. Bu nedenle çalışma Ulusal Pakt'ın kabul edildiği 1943 yılıyla başlatılmıştır.

İlerleyen süreçle birlikte Müslüman topluluklar önceden olduğu gibi Suriye ile birleşme emellerinde olmuş ve ülkenin Arap dünyası ile özdeşleşmesine yönelik söylem ve eylemlerde bulunmuştur. Hristiyan topluluklar ve özellikle de Marunîler egemen güç olmayı sürdürme ve değişen koşullarda ülkeyi Arap dünyasının yerine Batı dünyası ile yakınlaştırmaya yönelik çaba içerisinde olmuştur. 1975 yılına gelindiğinde, Lübnan'da başta İsrail-Filistin çatışması olmak üzere bölgesel siyasi dinamikler, dini topluluklar arasındaki ekonomik eşitsizlikler ve en önemlisi mezhep temelli devlet yapısı ülkede çatışma ortamını hâkim kılmıştır.[23] Bu çatışma ortamında ülkedeki Hristiyanlar ile Filistinli direnişçiler ve bunların destekçilerinin ön planda

---

Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 1830-1861, (London: I.B. Tauris, 2000); Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920,* (London: The Centre for Lebanese Studies and I.B.Tauris, 1993); Ussama Makdisi, *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon,* (Berkeley: University of California Press, 2000); John P. Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon 1861-1914,* (London: Ithaca Press, 1977).

[21] Meir Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1985), 97-98; Walid Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East,* (Cambridge: Center for International Affairs Harvard University, 1979), 34-35; Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 80-81.

[22] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 220-221; Elizabeth Picard, *Lebanon, A shattered Country: Myths and Realities of the Wars in Lebanon,* Translated from the French by Franklin Philip, (New York: Holmes & Meier, 2002), 69; Kais M. Firro, *Inventing Lebanon: Nationalism and the State under the Mandate,* (London: I.B. Tauris, 2003), 209; Raghid El-Solh, *Lebanon and Arabism: National Identity and State Formation,* (London and New York: I.B.Tauris, 2004), 287-288.

[23] Aziz Abu-Hamad, "Communal Strife in Lebanon: Ancient Animosities or State Intervention?", *Journal of International Affairs* 49/1 (Summer 1995): 234-235. Ayrıca bkz: Frank Stoakes, "The Civil War in Lebanon", *The World Today* 32/1 (January 1976): 8-14.

olmasının yanı sıra devlet yönetiminde uzun süre halı altına süpürülen temel sorunlar da gün yüzüne çıkmıştır.[24] Müslümanlar Ulusal Pakt'ı revize etme talebini dile getirdiklerinde Hristiyanların bu duruma karşı çıkması mevcut ortamı daha da kötüleştirmiş ve gerçekleşen birtakım olaylarla birlikte ülke Nisan 1975'te iç savaşa sürüklenmiştir.[25] 1975'te başlayan Lübnan'daki iç savaş başlı başına bir araştırma konusu olduğundan bu tez çalışması bu savaşa uzanan süreçle sınırlandırılmıştır.

Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadeleleri bir başka ifadeyle haç-hilal mücadelesi, disiplinler arası bir araştırma konusudur. Buna bağlı olarak bu çalışmada da Hristiyan ve Müslüman toplulukların ülkedeki konumları ve yönetimdeki payları daha çok tarih ve siyaset bilimi ile ilişkilendirilerek incelenmiş; ülkenin dış politika çerçevesinin Ulusal Pakt ile belirlenmiş[26] olması da konuya uluslararası ilişkiler perspektifinden bakmayı gerektirmiştir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman topluluklara ve bu dini toplulukların güç mücadelesinin tarihsel arka planına değinilmiştir. Önce Hristiyan ve Müslüman topluluklar hakkında genel bilgilere yer verilerek bu dini toplulukların ülkede yoğunlukta yaşadığı yerler belirtilmiştir. Ardından modern Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin dayandığı temele XIX. yüzyıl Osmanlı Lübnan'ına odaklanılmıştır. 1830'larda bölgenin Mehmet Ali Paşa işgaline sahne olması ve Emir II. Beşir'in İbrahim Paşa'nın safında konumlanması yerelde Hristiyan toplulukların lehine bir güç değişimini başlattığı belirtilmiştir. Avrupa ülkelerinin Mehmet Ali Paşa sorununa dâhil olması ve Lübnan'daki dini topluluklarla ilgilenmesi takip eden süreçte burada Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin artmasına neden olduğuna değinilmiştir. Bölgede çatışmaların yaşanması üzerine Osmanlı'nın Avrupa ülkeleriyle birlikte bu soruna odaklanması ve Lübnan'ın idari yapısında çeşitli değişiklikleri gidilmesi ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin kronikleşme süreci ele alınmıştır. İlk etapta XIX. yüzyılın sonu ve XX.

[24] Martin, Paul, "Lebanon Threat of Christian-Muslim Conflict", *The Times*, (May 26, 1975), 3.
[25] Harris, *Lebanon*, 226; Picard, *Lebanon*, 105-106.
[26] Zisser, *Lebanon*, 57; Hess and Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", 24; Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 109.

yüzyılın başında bu dini toplulukların güç mücadelesinin hangi düzeyde olduğu, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Lübnan'ın Fransız manda yönetimine girmesiyle burada yaşanan değişim ve dönüşümlerin bu toplulukların güç mücadelesini nasıl etkilediğine odaklanılmıştır. İkinci etapta ise II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Lübnan'da oluşan atmosferde buradaki dini toplulukların nasıl bir yol izlediği ve bu toplulukların tutumlarının ne gibi sonuçlar doğurduğu, Ulusal Pakt'ın kabulüyle Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin ne düzeyde etkilendiği, hangi yöne evirildiği ve takip eden sürece nelerin intikal edildiğine değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde bağımsızlık sonrası Lübnan'da Hristiyan ve Müslüman toplulukların ilk ihtilaflarına yer verilmiştir. Önce bu iki dini topluluğun desteğini temin etmeyi başarmış olan Bişâre el-Hûrî'nin dönemi (1943-1952) incelenmiştir. Bu dönemde Lübnan'ın takip etmiş olduğu iç ve dış siyasetin ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların çıkarlarını ve güç mücadelesini nasıl etkilediğine değinilmiştir. Ardından bu iki dini topluluğun menfaatlerinin önemli ölçüde etkilendiği Kâmil Şemûn dönemine (1952-1958) odaklanılmıştır. Bölgesel güç değişimlerinin yaşandığı ve uluslararası etkilerin yoğunlaştığı bu dönemde Lübnan'ın izlemiş olduğu iç ve dış politikanın ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların ihtilaflarına neden olduğu belirtilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin çatışmaya dönüşümü ele alınmıştır. Fuâd Şihâb döneminde (1958-1964) ülkedeki dini toplulukların hoşnutsuzluklarının giderilmesi ve Ulusal Pakt'a işlerlik kazandırılmasına yönelik politikaların takip edilmesinin Lübnan'da bir uzlaşı atmosferini hâkim kıldığı belirtilmiştir. Charles Helu döneminde (1964-1970) ülkede bu atmosferin sürdürülmesine gayret edildiği ancak Helu'nun görev süresinin ikinci yarısında iç siyasetteki gelişmeler, bölgesel ve uluslararası etkiler ülkedeki dini toplulukların güç mücadelesini doğrudan etkilediğine değinilmiştir. Süleyman Faranciye döneminde (1970-1976) Lübnan'ın izlemiş olduğu iç ve dış siyaset ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin yoğunlaşmasına ve Lübnan'da çatışma ortamının oluşmasına neden olduğu belirtilmiştir.

B. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu tez çalışmasının amacı, XIX. yüzyılda tohumları atılan ve XX. yüzyılda iç savaşla sonuçlanan Lübnan'daki haç-hilal mücadelesinin 1943 ile 1975 yılları arasındaki değişim ve dönüşümünü ortaya koyabilmektir. Bu bağlamda *"Lübnan'ın bağımsızlığının kazanılması sürecinde ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında bir uzlaşma sağlanmış olmasına rağmen bu toplulukların güç mücadeleleri daha sonra neden devam etmiş ve ülkeyi iç savaşa kadar sürükleyen sebepler neler olmuştur?"* araştırma sorusundan yola çıkılmıştır.

Çalışmada eleştirel sosyal bilim anlayışı çerçevesinde tarama, tasnif ve tahlile yer verilmiştir. Bu bağlamda Lübnan'daki haç-hilal mücadelesi kronolojik olarak ele alınarak bu mücadelenin değişim ve dönüşümünü anlayabilmek adına araştırma üç dönem üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar; XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden Lübnan Mutasarrıflığının kurulduğu 1861 yılına uzanan dönem, 1861'den I. Dünya Savaşı sonrası başlayan Fransız manda yönetimi dönemi ve 1943 yılındaki Ulusal Pakt ile 1975 yılındaki iç savaş arasındaki dönemdir.

Bu tez çalışmasında öncelikle, genel tarih araştırmaları yöntemlerinden kaynak taraması kullanılmıştır. Bu yöntemle literatürde tez konusu hakkında kaleme alınmış kitap, makale, bildiri, tez, ansiklopedi maddesi vb. akademik çalışmalar taranarak tezin bağlamı kurulmuştur.

Çalışmanın diğer bir yöntemi de arşiv taramasıdır. Bu bağlamda Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin başladığı zemine odaklanılarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA) tarama yapılmış ve dönemin Lübnan'ında yaşanan hadiselerle ilgili belgelere ulaşılmıştır. Ardından basın arşivine yönelerek uluslararası basından *The Times* gazetesinde yer alan haber/yazılar araştırmaya dâhil edilmiştir.

C. Araştırmanın Kaynakları

Tarihi çok eski dönemlere uzanan Lübnan, Ortadoğu coğrafyasında daha çok mezhepsel ve geleneksel yapısıyla ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla Lübnan tarihini konu alan çalışmalarda bu durum sıklıkla vurgulanmıştır. Philip K. Hitti'nin *A Short*

History of the Lebanon[27] adlı eseri ülkenin tarihini XX. yüzyılda bağımsızlığını kazanmasına kadar anlatması açısından önemlidir. Ne var ki, bu eserde kronolojiye oldukça dikkat edilmiş olmasına rağmen detaylandırmanın aynı özenle yapılmadığı ve sunulan bilgilerin oldukça kısa tutulduğu görülmektedir. William Harris'ın *Lebanon: A History, 600 – 2011*[28] başlıklı kitabında Lübnan tarihi İslami dönemden hemen hemen günümüze uzanan süreçte genel hatlarıyla anlatılmaktadır. Mustafa L. Bilge'nin "Lübnan"[29] adlı araştırmasında ülke tarihinin ilkçağdan Osmanlı'ya kadar olan döneminin kronolojik olarak ele alınması bakımından dikkate değerdir. Bu üç çalışma da yer yer ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklara değinmesi açısından önem arz etmektedir.

As'ad Abu Khalil'in "The Society and Its Environment"[30] adlı çalışması ile Halim Barakat'ın "Social and Political Integration in Lebanon: A Case of Social Mosaic"[31] başlıklı araştırması Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların yaşadıkları bölgeleri, dini ve kültürel yapılarını ele almaktadır. Bu topluluklardan Marunîlerle ilgili öne çıkan çalışmalar arasında Yasin Atlıoğlu'nun *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri: Aziz Marun'dan İç Savaş'a Marunî Kimliği ve Çatışma*[32], Ramazan Işık'ın *Marunî Kilisesi*[33], Fiona McCallum'ın "The Maronites in Lebanon: An Historical and Political Perspective"[34], Iliya Harik'in "The Maronite Church and Political Change in Lebanon"[35] başlıklı çalışmaları dikkati çekmektedir. Halil Özşavli'nin *Lübnan Ermenileri (1914-1939)*[36] ve John Whooley'in "The Armenian

[27] Philip K. Hitti, *A Short History of the Lebanon,* (New York: St. Martin's Press, 1965).
[28] William Harris, *Lebanon: A History, 600 - 2011,* (New York: Oxford University Press, 2012).
[29] Mustafa L. Bilge, "Lübnan", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 244-246.
[30] As'ad Abu Khalil, "The Society and Its Environment", *Lebanon: A Country Study",* Ed. Thomas Collelo, (Washington: Federal Research Division Library of Congress, 1989): 39-86.
[31] Halim Barakat, "Social and Political Integration in Lebanon: A Case of Social Mosaic", *Middle East Journal* 27/3 (Summer 1973): 301-318.
[32] Yasin Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri: Aziz Marun'dan İç Savaş'a Marunî Kimliği ve Çatışma,* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014).
[33] Ramazan Işık, *Marunî Kilisesi,* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003).
[34] Fiona McCallum, "The Maronites in Lebanon: An Historical and Political Perspective", *Eastern Christianity in the Modern Middle East,* Ed. Anthony O'Mahony and Emma Loosley (London and New York: Routledge, 2010): 25-40.
[35] Iliya Harik, "The Maronite Church and Political Change in Lebanon", *Politics in Lebanon,* Ed. Leonard Binder, (New York: John Wiley and Sons Inc., 1966): 31-55.
[36] Halil Özşavli*, Lübnan Ermenileri (1914-1939),* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

Church in the Contemporary Middle East"[37] başlıklı çalışmaları ise Lübnan'daki Ermenilerin tarihine ışık tutmaktadır.

Lübnan'daki Müslüman toplulukları konu alan çalışmalar arasında Dürzilerle ilgili olarak kaleme alınmış Abbas Halabi'nin *The Druze: A New Cultural and Historical Appreciation*[38] adlı çalışması tarihsel bir yaklaşımla bu topluluğun kültürel değişim ve dönüşümlerini konu almaktadır. Rami Siklawi'nin "The Social and Political Identities of the Shi'i Community in Lebanon"[39] başlıklı araştırması ise Lübnan'daki Şiileri detaylı bir şekilde inceleyen önemli çalışmalardan biridir.

Yukarıda zikredilen eserler bu tez çalışmasının konusunu oluşturan haç-hilal mücadelesinin gerek tarihsel gerekse sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi açısından önemlidir ve çalışmamıza kaynaklık etmiştir. Ne var ki, bu mücadelenin tarihsel arka planının daha iyi anlaşılabilmesi adına Lübnan tarihini XIX. yüzyıldan itibaren etraflı bir şekilde incelemek gerekmiştir. Bu durumun nedeni, Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında güç mücadelesinin tohumlarının XIX. yüzyılda atılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Lübnan, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında ve ayrı bir idari yapıyla varlığını sürdürmekteydi. Bu yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayan Mehmet Ali Paşa İsyanı, Osmanlı Devleti yönetimini bir hayli uğraştırdığı gibi Lübnan özelinde de geleneksel ve mezhepsel güç dengesini bozmuştu. Bu durum ise Mehmet Ali Paşa'nın özellikle Hristiyan topluluklara birtakım ayrıcalıklar vermesinden kaynaklanmıştı. Haç-hilal mücadelesinin tohumlarının ekilmeye başladığı bu dönem çeşitli çalışmalarda ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu çalışmalardan Abdullah Ekinci ve Abdullah Orak'ın "Bir Yol Ayrımına Doğru: Lübnan'da Mehmet Ali Paşa Yönetimi"[40] adlı makalesi 1831-1840 yılları arasında Lübnan'daki dini toplulukların konumunun Mehmet Ali Paşa yönetimi altında ne ölçüde etkilendiğinin anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Makaleye göre, Lübnan'ın Mehmet Ali Paşa işgaline sahne olduğu

[37] John Whooley, "The Armenian Church in the Contemporary Middle East", *Eastern Christianity in the Modern Middle East*, Ed. Anthony O'Mahony and Emma Loosley, (London and New York: Routledge, 2010): 78-106.
[38] Abbas Halabi, *The Druze: A New Cultural and Historical Appreciation*, (Ithaca Press, 2014).
[39] Rami Siklawi, "The Social and Political Identities of the Shi'i Community in Lebanon", *Arab Studies Quarterly* 36/4 (Fall 2014): 278-291.
[40] Abdullah Ekinci – Abdullah Orak, "Bir Yol Ayrımına Doğru: Lübnan'da Mehmet Ali Paşa Yönetimi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2020): 225-240.

dönemde bölgede yabancı güçlerin/dış ülkelerin nüfuz mücadelesi de artmış ve takip eden süreç de Lübnan'daki dini topluluklar arasındaki ihtilafları körüklemiştir. Haluk Ülman'ın "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika"[41] adlı çalışmasında ise Lübnan'daki bu dini toplulukların 1840-1845 yılları arasındaki anlaşmazlıklarına değinilmiş, "Büyük Güçlerin" bölgedeki çıkarlarına dikkat çekilerek oluşan çatışma ortamı ele alınmıştır.

Mehmet Ali Paşa İsyanı ile birlikte sonrasındaki dönemi ele alan çalışmalar arasında ise Carol Hakim'in *The Origins of the Lebanese Nation Idea 1840-1920*[42], Caesar E. Farah'ın *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon, 1830-1861*[43], Ussama Makdisi'nin *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*[44], Engin Deniz Akarlı'nın *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*[45] ve John P. Spagnolo'nun *France & Ottoman Lebanon 1861-1914*[46] adlı eserleri öncü nitelik taşımaktadır.

Lübnan'ın Osmanlı Devleti yönetimi altında bulunduğu dönem spesifik çalışmalarda detaylarıyla birlikte ele alınmıştır. Bu eserler arasında Engin Deniz Akarlı'nın *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920* ve Ussama Makdisi'nin *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon* başlıklı çalışmaları gerek konuya ışık tutması ve gerekse Osmanlı Arşivi belgelerini temel alması açısından önemlidir.

Lübnan'ın I. Dünya Savaşı'ndaki durumu ve sonrasında Fransız manda yönetimi altında olma sürecini inceleyen başlıca araştırmalar arasında Kais M. Firro'nun *Inventing Lebanon: Nationalism and the State under the Mandate*[47] ve Meir

[41] Haluk Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 18/3 (1963): 243-268.
[42] Carol Hakim, *The Origins of the Lebanese Nation Idea 1840-1920,* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2013).
[43] Caesar E. Farah, The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon, 1830-1861, (London: I.B. Tauris, 2000).
[44] Ussama Makdisi, *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon,* (Berkeley: University of California Press, 2000).
[45] Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920,* (London: The Centre for Lebanese Studies and I.B.Tauris, 1993).
[46] John P. Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon 1861-1914*, (London: Ithaca Press, 1977).
[47] Kais M. Firro, *Inventing Lebanon: Nationalism and the State under the Mandate,* (London: I.B. Tauris, 2003).

Zamir'in *The Formation of Modern Lebanon*[48] başlıklı eserleri öne çıkmaktadır. Bu eserler, Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların Fransızların yönetimi altındaki durumlarının tahlili açısından literatüre önemli katkılar sağlamaktadır. Bu dönemde Büyük Lübnan'ın kuruluşunu ele alan çalışmalar arasında Luvîs Salibâ'nın *Lubnânu'l-Kebîr! Em Lubnân Hataun Târihiyyun?*[49] adlı eseri ile Kail C. Ellis'ın "Greater Lebanon: The Problems of Integrating a Religiously and Ethnically Diverse Population"[50] başlıklı çalışması öne çıkmaktadır.

Lübnan'ın bağımsızlığını kazanma süreci de aynı şekilde pek çok müstakil çalışmaya yansımıştır. Bunlar arasında Kamal S. Salibi'nin "*The Modern History of Lebanon"*[51] ve A.L. Tibawi'nin *"A Modern History of Syria: including Lebanon and Palestine"*[52] başlıklı eseri önemlidir. Michael C. Hudson'ın *"The Precarious Republic: Modernization in Lebanon"*[53] ve Eyal Zisser'ın "*Lebanon: The Challenge of Independence"*[54] adlı kitapları öncü niteliktedir. Hudson bu eserinde bağımsız Lübnan'ın ilk dönemlerine, Bişâre el-Hûrî ve Kâmil Şemûn yönetimine odaklanmaktadır. Zisser de bu kitabında Lübnan'ın bağımsızlık sürecini ele almakta ve Bişâre el-Hûrî dönemini incelemektedir. Caroline Attié'nin, "*Struggle in the Levant: Lebanon in the 1950s"*[55] adlı çalışmasında Kâmil Şemûn dönemi Lübnan'ın iç ve dış politikası etraflıca ele alınmaktadır. Bu eserlerin yanı sıra aynı dönemi ve sonrasını değerlendirmek açısından Fawwaz Trablusi'nin "*A History of Modern Lebanon"*[56]*,* Walid Khalidi'nin "*Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East"*[57]*,* Charles Winslow'un *"Lebanon: War and Politics in a Fragmented*

---

[48] Meir Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1985).
[49] Luvîs Salibâ, *Lubnânu'l-Kebîr! Em Lubnân Hataun Târihiyyun?,* (Bîblûs: Dâr ve Mektebetu Bîblîyun, 2016).
[50] Kail C. Ellis, "Greater Lebanon: The Problems of Integrating a Religiously and Ethnically Diverse Population", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 42/4 (Summer 2019): 1-16.
[51] Kamal S. Salibi, *The Modern History of Lebanon,* (New York: Caravan Books, 1993).
[52] A.L. Tibawi, *A Modern History of Syria: including Lebanon and Palestine,* (London: Macmillan, 1969).
[53] Michael C. Hudson, *The Precarious Republic: Modernization in Lebanon,* (New York: Random House, 1968).
[54] Eyal Zisser, *Lebanon: The Challenge of Independence,* (London and New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2000).
[55] Caroline Attié, *Struggle in the Levant: Lebanon in the 1950s,* (London and New York: I.B.Tauris, 2004).
[56] Fawwaz Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* (London: Pluto Press, 2007).
[57] Walid Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East,* (Cambridge: Center for International Affairs Harvard University, 1979).

Society"[58], Elizabeth Picard'ın "*Lebanon, A shattered Country: Myths and Realities of the Wars in Lebanon"*[59], David Gilmour'un "*Lebanon: The Fractured Country"*[60], Samir Khalaf'ın *"Civil and Uncivil Violence in Lebanon: A History of the Internationalization of Communal Conflict"*[61] ve Tabitha Petran'in *The struggle over Lebanon"*[62] başlıklı çalışmaları literatüre katkı sağlamaktadır.

Lübnan'ın siyasi tarihinin ve yönetimde görev alanların etraflıca anlaşılması, ayrıca bunların dini topluluklar üzerindeki etkilerinin belirlenebilmesi adına Samir Khalaf'ın "Primordial Ties and Politics in Lebanon"[63], A. Nizar Hamzeh'nin "Clientalism, Lebanon: Roots and Trends"[64], Arnold Hottinger'ın, "Zu'amâ' in Historical Perspective"[65] ve "Zu'amâ' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958"[66] başlıklı çalışmaları önemlidir.

Tüm bu eserlerin yanı sıra Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili pek çok belgenin bulunduğunu ve çalışmamızda bu belgelerden yararlanıldığını ifade etmek gerekir. Bunların yanı sıra basın arşivinden de yararlanılmış ve uluslararası basından *The Times* gazetesi incelenerek burada tez konusuyla ilgili yer alan çok sayıda haber teze aktarılmıştır.

Araştırmamıza kaynaklık eden eserler incelendiğinde, bunların hem genel hem de spesifik açıdan Lübnan'ın tarihine ve buradaki dini topluluklara değindiği görülmektedir. Bununla birlikte ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasındaki mücadelenin bir başka ifadeyle haç-hilal mücadelesinin tarihsel arka planını dikkate alarak ülkenin dinamiklerinin belirlenmesinde aracı bir rol oynadığını ortaya koyan müstakil bir çalışma mevcut değildir. Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan

---

[58] Charles Winslow, *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society,* (London: Routledge, 1996).
[59] Elizabeth Picard, *Lebanon, A shattered Country: Myths and Realities of the Wars in Lebanon,* Translated from the French by Franklin Philip, (New York: Holmes & Meier, 2002).
[60] David Gilmour, *Lebanon: The Fractured Country,* (Oxford: Martin Robertson, 1983).
[61] Samir Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon: A History of the Internationalization of Communal Conflict,* (New York: Columbia University Press, 2002).
[62] Tabitha Petran, *The struggle over Lebanon,* (New York: Monthly Review Press, 1987).
[63] Samir Khalaf, "Primordial Ties and Politics in Lebanon", *Middle Eastern Studies* 4/3 (April 1968): 243-269.
[64] A. Nizar Hamzeh, "Clientalism, Lebanon: Roots and Trends", *Middle Eastern Studies* 37/3 (July 2001): 167-178.
[65] Arnold Hottinger, "Zu'amâ' in Historical Perspective", *Politics in Lebanon,* Ed. Leonard Binder, (New York: John Wiley and Sons Inc., 1966): 85-106.
[66] Arnold Hottinger, "Zu'amâ' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", *Middle East Journal* 15/2 (Spring, 1961): 127-140.

lisansüstü tezler incelendiğinde de daha çok buradaki dini topluluklardan birinin seçilerek müstakil bir şekilde o dini topluluk üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Yasin Atlıoğlu'nun *Modern Lübnan'da Marunîler ve Çatışma*[67] ve Halil Özşavli'nin *Lübnan Ermenileri (1914-1939)*[68] başlıklı doktora tez çalışmaları bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Lübnan'daki dini toplulukların siyasi konumunu ve bunlar arasındaki mücadeleyi ülkenin bağımsızlığını elde etmesinden iç savaşa sürüklenmesine kadar olan süreçte (1943-1975) ele alan bir tez çalışmasına veya müstakil bir esere rastlanılamamıştır. Bu nedenle bu tez çalışmasının özgün değeri, Lübnan'daki haç-hilal mücadelesini tarihsel arka planını dikkate alarak bu mücadelenin ülkenin dinamiklerini belirlediği savını ortaya atan ilk lisansüstü tez çalışması olmasından kaynaklanmaktadır. Yine 1943-1975 yılları arasında Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin *The Times* gazetesi temelinde etraflıca olarak ilk kez ele alınması da çalışmanın bir başka özgün değeridir.

Bu tez çalışmasının daha sonraki çalışmalara da kaynaklık edeceği düşünülmektedir. 1943 ile 1975 yılları arasında Lübnan'daki haç-hilal mücadelesi incelenirken ülkenin devlet başkanlarının bu mücadeleye etki veya katkılarının müstakil bir çalışmada incelenmediği tespit edilmiştir. Yine bölgesel gelişmeler ya da diğer ülkelerin nüfuz mücadelelerinin de haç-hilal mücadelesine etkisi spesifik olarak ele alınmamıştır. Dolayısıyla zikredilen bu konular yeni araştırma konuları olarak okuyucuya sunulmaktadır.

[67] Yasin Atlıoğlu, *Modern Lübnan'da Marunîler ve Çatışma,* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2011).
[68] Halil Özşavli*, Lübnan Ermenileri (1914-1939),* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

BİRİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLAR VE BU TOPLULUKLARIN GÜÇ MÜCADELESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Ortadoğu tarih boyunca farklı dinlerin, kültürlerin ve ideolojilerin yaşam alanı olmuştur. İnanç bağlamında bölge incelendiğinde Ortadoğu'nun asırlarca dinsel ayrımlarla kategorize olduğu görülmektedir. Burada yaşayan insanlar İslâm, Hristiyanlık veya Yahudilik inancını benimsemiş ve bu dinlerin alt kollarına ayrılan toplulukları oluşturmuştur. Bu durum Lübnan için de geçerli olmuştur.[69] Buradaki toplulukların kimlikleri dini yönelimlerinden türemiştir.[70] Bu tanımlamalardan hareketle bu bölümde Lübnan'daki dini topluluklar,[71] Hristiyan ve Müslüman olmak üzere iki ayrı kategoride incelenmiştir. Önce buradaki Hristiyan ve Müslüman toplulukların dini ve kültürel yapıları ele alınarak bu toplulukların ülkede yoğunlukta yaşadığı bölgelere[72] değinilmiştir. Ardından Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların baskın güç olma mücadelesinin başladığı temele odaklanılmıştır. Bu dini toplulukların güç mücadelesi, mücadele tohumları ve çatışmalar başlığı altında ele alınmıştır.

1.1.Hristiyan ve Müslüman Topluluklar

Modern Lübnan'daki dini topluluklar, Hristiyanlık ve İslâm dini çatısı altında çeşitli alt kollara ayrılmaktadır. Hristiyan topluluğu Marunî, Grek Katolik, Grek Ortodoks, Ermeni Katolik, Ermeni Ortodoks ve bu dinin azınlık gruplarından; Müslüman topluluğu ise Sünni, Şii, Dürzi ve bu dinin diğer azınlık gruplarından oluşmaktadır.[73]

[69] Hudson, *The Precarious Republic,* 21.
[70] Harris, *Lebanon,* 4; Barakat, "Social and Political Integration in Lebanon", 302.
[71] Lübnan'daki dini toplulukların coğrafi dağılımını gösteren harita için bkz: Ek-1.
[72] Lübnan'daki dini toplulukların yoğunlukta yaşadığı bölgeleri gösteren harita için bkz: Ek-2.
[73] Ayrıntılı bilgi için bkz: Barakat, "Social and Political Integration in Lebanon", 302-303; Gilmour, *Lebanon,* 21-25.

1.1.1. Hristiyan Topluluklar

Hristiyanlık günümüzde sahip olduğu nüfus itibariyle dünyanın en yaygın dinsel geleneği konumundadır.[74] Hristiyan dünyası V. yüzyılda İsa'nın hem ilahi hem de insani doğasının olup olmadığı sorusu üzerine bölünmüş ve Hristiyanlığın mezhepleri bu tartışmadan doğmuştur.[75] Bu dinin mensupları çeşitli mezheplere ayrılmış haliyle Lübnan'ın Hristiyan topluluklarını oluşturmaktadır. Bu topluluklar arasında ülkenin siyasi ve sosyal hayatında önemli bir yer edinmiş olan Marunîler ön plana çıkmaktadır.

Marunîler, "Marun veya Maron" adıyla anılan rahip etrafında toplanmış ve onun yaşam tarzını benimsemiş bir Hristiyan topluluğudur.[76] Keşiş Marun'a (Maron, Maro)[77] nispetle topluluk Marunî adını almıştır.[78] Marunî topluluğu, İsa'da ilahi ve insani iki tabiatın olduğunu tanımlayan Kadıköy Konsili'nin (451) kararlarını kabul etmiştir.[79] Kadıköy Konsili'nde monofizit akidenin reddedilmesiyle birlikte monofizt akide yanlıları küstürülmüştür. Sonraki dönemlerde imparatorluk yeni bir kristolojik yorum ortaya koyacak başka bir konsil toplamıştır. Burada monotelitizm denilen ve İsa'da bir tek enerji şeklinde ortaya çıkan iki tabiatın varlığını savunan bir akide savunulmuştur. Bu akide Marunîler tarafından benimsenmiş[80] ve topluluk VII. ve XII. yüzyılları arasında bu akideye bağlı kalmıştır.[81]

VII. ve VIII. yüzyılların Aziz John Maron'u (Yuhanna Marun) cemaatinin güvenliğini sağlamak için topluluk mensuplarını dağlık bölgelerdeki ücra köylere

---

[74] Mahmut Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri,* Ed. Şinasi Gündüz, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 77.
[75] Gilmour, *Lebanon,* 22.
[76] Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri,* 94.
[77] Aziz Mârûn'un IV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve V. yüzyılın başlarında yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Suriye'nin batısında Âsi nehri kıyılarında Antakya Kilisesi'ne bağlı bir rahip olarak münzevi bir hayat yaşamıştır. İsmail Taşpınar, "Mârûnîler", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 71.
[78] Iliya F. Harik, *Politics and Change in a Traditional Society Lebanon, 1711-1845,* (Princeton: Princeton University Press, 1968), 18; Philip K. Hitti, *History of Syria: Including Lebanon and Palestine,* (London: Macmillan & Co. Ltd, 1951), 521; Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri,* 94.
[79] McCallum, "The Maronites in Lebanon", 26; Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri*, 96.
[80] Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık,* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 39. Ayrıca bkz: Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi,* çev. Nurettin Hiçyılmaz, (İstanbul: Doz Yayınları, 2005), 422; Işık, *Marunî Kilisesi,* 63-64; Gilmour, *Lebanon,* 22.
[81] Hudson, *The Precarious Republic,* 25; Simon Haddad, "The Political Transformation of the Maronites of Lebanon: From Dominance to Accommodation", *Nationalism and Ethnic Politics* 8/2 (2002): 30.

yerleştirmiş ve 685 yılından 707 yılına kadar Marunîlerin seçilmiş patriği olarak görev yapmıştır.[82] Müslüman Araplar tarafından Suriye'nin fethedilmesiyle birlikte bölgedeki Marunî topluluğu, Müslüman bir idarenin yönetimi altına girmiştir. VIII. yüzyılın başlarından X. yüzyıla kadar olan süreçte Lübnan'daki Marunîlerin nüfusu hızla artmıştır.[83] X. yüzyılın ortalarına doğru Marunîlerin yaşadıkları yerler Asi vadisi, Lübnan Dağı'nın kuzey kısımları ve Kuzey Suriye'nin diğer bölgeleriydi. XI. yüzyılın sonuna gelindiğinde topluluğun anavatanı büyük ölçüde Lübnan Dağı ile sınırlı kalmıştır.[84]

Haçlılar XI. yüzyılın sonunda Suriye'ye geldiğinde Lübnan Dağı'ndaki Marunîlerin ana gövdesi etrafında toplanmıştır. Daha sonra Marunî Kilisesi yaklaşık 1180 yılında Roma ile birleşme yolunda adımlar atmaya başlamıştır.[85] Ancak kilisenin bu yolda atmaya başladığı adımlar topluluk içerisinde ciddi tartışmalara neden olmuştur. Marunîler, Memlûkler'in yönetimi altında vergilerini ödemek koşuluyla varlıklarını sürdürmekteydi. XVI. yüzyılın başlarında bu yönetimin mali baskılarından dolayı Marunîlerin bir kısmı Kuzey Lübnan'dan Kıbrıs'a göç etmiştir. Fakat Kıbrıs'ta umduğu koşulları bulamayan topluluk daha sonra Kuzey Lübnan'a geri dönmüştür. Marunî kilisesi bu dönemde ayrı ve dağınık duran topluluğu bir arada tutmaya çalışmıştır.[86]

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Papalık, Marunî Kilisesi'ni Katolik anlayışına daha fazla uydurma ve Marunî din adamlarını örgütlemeye yönelik bir çaba göstermiştir.[87] Bu kapsamda 1584 yılında Roma'da bir Marunî Koleji[88] kurmuştur. Roma'nın Marunîlerle ilişkilerinin ilerleme kaydetmesiyle birlikte Katolik misyonerler Lübnan ve çevresinde faaliyet göstermeye başlamıştır.[89] XVIII. yüzyıla

---

[82] Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi,* 423.
[83] Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri,* 98-99.
[84] Kamal S. Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered,* (London: I.B.Tauris & Co. Ltd, 1988), 90-91.
[85] Salibi, *A House of Many Mansions*, 13. Ayrıca bkz: Harik, *Politics and Change in a Traditional Society Lebanon,*18.
[86] Kamal S. Salibi, "The Maronites of Lebanon under Frankish and Mamluk Rule", *Arabica,* 4, (Jan, 1957): 302-303.
[87] Harik, "The Maronite Church and Political Change in Lebanon", 33.
[88] Bu kolejde eğitim alan din adamları yurtlarına döndüğünde eğitimin gelişmesine ve kilise organizasyonuna önemli bir katkıda bulunmuştur. Harik, "The Maronite Church and Political Change in Lebanon", 33.
[89] Albert Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", *Politics in Lebanon,* Ed. Leonard Binder, (New York: John Wiley and Sons Inc., 1966), 19; McCallum, "The Maronites in Lebanon",

kadar Marunî Kilisesi koruma ve geçim kaynakları bakımından Marunî ileri gelenlerine bağlıydı. Roma'nın etkisi, kilise ve topluluk içinde değişen koşullar bu yüzyılda Marunî Kilisesi'nin yeniden şekillenmesine ivme kazandırmıştır. Marunî Kilisesi 1736 yılından itibaren bir dizi konsey düzenlemiş ve bu konseylerde; kilisenin içyapısını rasyonalize etme, kiliseyi yerel seçkinlerin müdahalesinden koruma ve aynı zamanda kilisenin etkisini arttırmak için çeşitli kararlar alınmıştır. Bu kararlarla birlikte Marunî Kilisesi'nde kapsamlı bir reformun yapılması ve din adamlarının seçkin Marunî ailelerin vesayetinden kademeli olarak kurtulmasının yolu açılmıştır.[90] Emir II. Beşir'den büyük destek gören Marunîler onun düşüşünden sonra karşılaştıkları çeşitli sorun ve hoşnutsuzluklarda Marunî din adamlarına sığınmıştır. Kendisini büyük ailelerin kontrolünden kurtaran Marunî Kilisesi, bu sırada topluluğun şikâyetlerini dinleme ve liderlik iddialarını öne sürme eğilimi göstermiştir.[91]

Marunî Kilisesi'ni özgün kılan birçok özellik günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Bunlardan ilki, Marunî Patriği yönetimi altında yerel özerkliğin sürdürülmesidir. Marunî Patriği yerel halk tarafından seçilmekte ve Roma tarafından onaylanmaktadır. İkincisi, Katoliklik itikadına uygun bazı küçük düzeltmeler yapılmışsa da Marunîler büyük ölçüde antik Süryanice litürjilerini korumuştur.[92]

Marunîler başlangıçta Lübnan'ın kuzeyindeki Bşarri, Betrun ve Cubeyl bölgelerinde yaşamaktaydı. Daha sonra bu bölgelerden güneye Kisrevan'a göç etmeye başlamıştır. Topluluk, XVII. yüzyılın sonlarında Lübnan'ın kuzeyinde baskın olmakla birlikte Kisrevan'ın güneyinde de önemli bir nüfusa sahipti ve XVIII. yüzyılın sonlarında Şûf'un çeşitli yerlerinde çoğunluk oluşturmuştur. Lübnan Dağı ve kıyı kentleri dışında Marunîlerin Baalbek ve Cebel 'Amil bölgesi, Akkar, Bika' ve Vadi't-Teym'e de yerleşimleri olmuştur.[93] Marunîlerin ardından Lübnan'da öne çıkan diğer Hristiyan topluluklar ise Grek Ortodokslar ve Grek Katoliklerdir.

---

27. Ayrıca bkz: Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon,* 8; Philip K. Hitti, *A Short History of Lebanon,* (New York: St. Martin's Press, 1965), 178; Gilmour, *Lebanon,* 76.

[90] Hakim, *The Origins of the Lebanese Nation Idea,* 18.

[91] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 20-21; Harik, "The Maronite Church and Political Change in Lebanon", 38.

[92] Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi,* 420. Ayrıca bkz: Harris, *Lebanon,* 16, As'ad Abu Khalil, "The Society and Its Environment", *Lebanon: A Country Study,* Ed. Thomas Collelo, (Washington: Federal Research Division Library of Congress,), 66; Harik, *Politics and Change in a Traditional Society Lebanon,* 18; Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri,* 35-36.

[93] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* xix-xx.

IV. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nun iktidar merkezi doğuya Konstantinopolis'e (İstanbul) kaymıştır. Burada imparator sadakatin odağı ve bağlılığın sembolü olmuştur.[94] İstanbul'un yeni siyasi merkez olması Roma Kilisesi için hem olumlu hem de olumsuz durumlar meydana getirmiştir. Olumlu yönü Roma Kilisesi gücünü genişletme imkânı bulmuştur. İmparatorluğun Batı kanadının yıkılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmaya çalışmış, dini nüfuzla birlikte dünyevi bir güç ve iktidar odağı oluşturmuştur. İmparatorluğun merkez değişikliğinin olumsuz tarafı ise İstanbul'da siyasal idareciler liderliğinde Roma'dan bağımsız bir kilisenin kurulmaya başlamış olmasıdır. Her ne kadar Ekümenik konsillerin tamamı ya İstanbul ya da buraya yakın Anadolu kentlerinde düzenlenmişse de Roma, Hristiyanlığın merkezi ve bütün Hristiyanlar üzerinde otorite olduğunu ve bu kanaat doğrultusunda bir politika izlemekteydi. Bu ise her zaman İstanbul'un tepkisine yol açmıştır. Dolayısıyla iki kilise arasında otorite ve dini merkez konusunda sorun yaşanmaktaydı. Yaşanan siyasi çekişmelerin yanında bir de bazı teolojik ve litürjik konulardaki farklılıklar iki kilisenin ayrışmasında rol oynamıştır.[95] Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki kopuş IX. yüzyılın ortalarında, kesin olarak da 1054 yılında olmuştur. Bizans kilisesi Ortodoks (Gerçek imanı muhafaza eden) vasfını elde etmiş ve Rum/Grek Ortodoks Kilisesi unvanını almıştır. Roma Kilisesi ise Katolik (Birlik içinde evrensellik) vasfını kendine layık görmüş ve Latin Katolik Kilisesi adını almıştır.[96]

XX. yüzyıl Lübnan'ında Grek Ortodokslar ve Grek Katolikler ülkenin birçok yerine dağılmış durumdadır. Bu iki topluluk başlangıçta Nesturîler ve Monofizitlere karşı 451'deki Kadıköy Konsili'nin kararlarını kabul eden tüm Suriye ve Mısır Hristiyanlarını içeren Melkit kilisesini oluşturmuştur. 1054'te Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasında bölünme meydana geldiğinde Melkitler ikincisini takip etmiş ve bunun üzerine Roma tarafından ayrılıkçı topluluk olarak sınıflandırılmıştır. Daha sonra Suriye Melkitleri'nden bir grup, Cizvit misyonerlerden etkilenerek XVII. yüzyılın sonlarında kiliselerini ana gövdeden ayırmış ve Roma ile birliğe girişmiştir. Ancak Uniat Melkitleri 1701 yılına kadar kendi başlarına bir kilise

[94] Hourani, *Arap Halkları Tarihi,* 27.
[95] Gündüz, *Hıristiyanlık,* 127-130.
[96] Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık,* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 25-26.

olarak örgütlenmemiştir. 1724'te Uniat Melkitler ve Uniat olmayan Melkitler her biri kendi patriğini seçmiş ve böylece iki kilise arasındaki ayrılık tamamlanmıştır. Bundan sonra Uniat Melkitler Grek Katolikler, Uniat olmayan Melkitler ise Grek Ortodokslar olarak anılmıştır.[97]

Lübnan'daki ikinci büyük Uniat topluluğu olan Grek Katolikler, Roma'ya bağlı kalmakla birlikte ritüel ve geleneklerini muhafaza etmiş ve Bizans ayinlerini takip etmiştir.[98] XVIII. yüzyılda çok sayıda Grek Katolik Lübnan Dağı'na göç etmiştir.[99] Bu topluluk modern Lübnan da ise Lübnan Dağı vilayeti ve orta büyüklükteki kentlerin kazalarında yoğunlaşmıştır.[100] Grek Ortodokslar da Bizans ayinlerini takip etmiştir. Bu topluluk bir grup müstakil kilisesi olan Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlı[101] ve Şam'da bulunan Antakya Ortodoks patriğinin dini yetkisi altında olmuştur. Grek Ortodokslar, Beyrut ve Trablus'tan uzakta Kura bölgesi, Beyrut'un yukarısında Metn'de ve güneyde Merc Ayun ve Vadi't-Teym'de yoğunlaşmıştır.[102]

Lübnan'daki Hristiyan topluluklardan bir diğeri ise Ermeniler'dir. XVIII. yüzyılda Kilikya'daki Ermeni Kilisesi içindeki anlaşmazlıklar, Lübnan'da kayda değer bir Ermeni Katolik topluluğunun yapılanmasına yol açmıştır. Bu topluluk daha sonra Roma ile birleşme yolunda ayrı bir kilise olarak örgütlenmiştir. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren çoğu Gregoryen (Ortodoks) olmak üzere önemli sayıda Ermeni Lübnan'a gitmiştir.[103] I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin sınırları içerisindeki Doğu Anadolu'dan bir kısım Ermeni nüfus güneye Ortadoğu'nun orta bölgelerine göç etmiştir.[104] Lübnan'a yerleşen Ermeni nüfus Burc Hammud'un banliyösü haline gelen Beyrut'un doğusundaki bataklıktaki gecekondulara yerleşmiştir. 1939'da Hatay'ın Türkiye topraklarına dâhil edilmesiyle birlikte Ermeni nüfusun birçoğu savaştan önce ve sonra toplulukları tarafından oluşturulmuş olan yerleşimleri arttırmak için güneye Arap bölgelerine Lübnan'ın Bekâ'a vadisindeki Ancar kasabasına yerleşmiştir.[105]

---

[97] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* xxii-xxiii; Gilmour, *Lebanon,* 22.
[98] Abu Khalil, "The Society and Its Environment", 68. Ayrıca bkz: Mackey, *Lebanon,* 36.
[99] Harris, *Lebanon,* 17.
[100] Hudson, *The Precarious Republic,* 29.
[101] Abu Khalil, "The Society and Its Environment", 69.
[102] Harris, *Lebanon,* 17. Ayrıca bkz: Barakat, "Social and Political Integration in Lebanon", 312.
[103] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* xxvi.
[104] Whooley, "The Armenian Church in the Contemporary Middle East", 80.
[105] Harris, *Lebanon,* 17; Whooley, "The Armenian Church in the Contemporary Middle East", 81,84. Detaylı bilgi için bkz: Özşavli*, Lübnan Ermenileri (1914-1939),* 53-58.

Ermeni topluluğun dışında Lübnan'da XIX. yüzyılında İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin etkisiyle Protestanlığı benimsemiş küçük bir topluluk varlık göstermiştir. Ayrıca farklı zamanlarda Lübnan'a yerleşmiş olan ve azınlık olarak tabir edilen Yakubi, Latin, Nesturî ve Süryani Katolik gibi topluluklar da Hristiyanlık çatısı altında yer almıştır.[106]

1.1.2. Müslüman Topluluklar

İslâm toplumunda Hz. Muhammed'in vefatından sonra kimin halife olacağı tartışmasıyla başlayan ihtilaflar, üçüncü halife Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu ihtilaflara ilaveten Hz. Ali ile Muaviye arasındaki mücadele İslâm dünyasında farklılaşmayı körüklemiştir.[107] İslâm dünyasının Sünni (Ortodoks) ve Sünniliğe aykırı (heterodoks) olmak üzere iki başlıca gruba ayrıldığını belirtmek gerekir.[108] Hz. Muhammed ve ashabının dinin temel konularında takip ettiği yolu benimseyenlere "ehl-i sünnet" denilmiş ve ehl-i sünnette tabi olanlar için "Sünnî" tabiri kullanılmıştır.[109]

İtikad sahasında ehl-i sünnetin doğuşunu kesin çizgilerle belirleyebilmek zordur. Hz. Muhammed vefat ettiğinde Müslümanlar düzenli bir içtimaî ve dini yapıyı devralmıştır. Ancak üçüncü Halife Hz. Osman'ın öldürülmesiyle birlikte bir takım olaylar başlamıştır.[110] Bu olaylarda Müslümanların birbirlerini öldürmesi sonucuna bağlı olarak iman-küfür sınırı, kader ve büyük günah işleyenlerin dini durumu gibi konular zihinleri meşgul etmeye başlamıştır.[111] Müslümanların karşılaştıkları bu durum onları Kur'ân ve sünnete müracaat ederek bir çözüm yolu bulmaya sevk etmiştir.[112] Ayrıca Müslümanların farklı kültürlerle karşılaşması ve bu kültürlere mensup insanların İslâm dinini benimsemesiyle birlikte yeni ve değişik fikirlere

---

[106] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* xxvi.
[107] Abdullah Ekinci, "Orta Doğu Heterodoksisine Dair Düşünceler (Harici, Şiî ve Karmati Kavramları)", *Birinci Orta Doğu Semineri Bildirileri (Elazığ, 29-31 Mayıs 2003),* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi, 2004), 319.
[108] Abdullah Ekinci, "Ortadoğu'da Ortaya Çıkan Heterodoks Akımların Tarihsel Arka Planı", *Türk Dünyası Araştırmaları* 141 (Aralık 2002): 83.
[109] Yavuz, "Ehl-i Sünnet", 525. Ayrıca bkz: Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri,* 123-124; Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* 248-250.
[110] Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri,* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 127. Ayrıca bkz: Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 252-253.
[111] Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Sünnet", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 526.
[112] Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* 253.

paralel olarak tartışma şekil ve metotları da değişmeye başlamıştır. Bu bağlamda Kur'ân ve sünnette yer alan itikâd esaslarının dini delillere ek olarak şüphelerin giderilmesi ve muhatapların ikna edilmesinde akli bazı deliller ile izah edilmesi olan ehl-i sünnet kelâmı gelişmeye başlamıştı.[113] Ehl-i sünnet'i iki zümre temsil etmeye başlamıştır. Bunlardan ilki Ahmed b. Hanbel'in öncülüğünü yaptığı grup Selefiyye diğeri ise ehl-i sünnet'in kelamcıları olarak anılan Ebû Mansûr el-Mâtüridî'ye mensup olan Mâtürîdye ve Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye mensup bulunan Eş'ariye'dir. Selefiyye için "Ehl-i Sünnet-i Hâssa", Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye içinse "Ehl-i Sünnet-i Âmme" tabiri kullanılmıştır.[114]

Lübnan'daki Sünni topluluğu Sur, Sayda, Trablus, Beyrut, Akkar, Bika' ve Güney Lübnan'ın iç bölgelerinde yoğunlaşmıştır.[115] Sünnilerin dışında Lübnan'daki diğer önemli bir Müslüman topluluk ise Şiilerdir. Şii topluluğuna dair bilgilere geçmeden önce Şia tabirinin açıklanması gerekmektedir. Şia tabiri "taraftar, yardımcı, destekleyici", bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup ve zümre anlamına gelmektedir. Müfredi Şii biçiminde kullanılmaktadır. Şia kavramı Hz. Peygamberin vefatından sonra devlet başkanlığının Hz. Ali'ye ve onun evladından belli kimselere geçmesi gerektiğini savunan grupları ifade etmektedir.[116]

Hz. Ali taraftarlığının siyasi bir zümre olarak ne zaman ortaya çıktığı konusu tartışmalıdır.[117] Genel anlamda Hz. Hüseyin'in 10 Ekim 680 tarihinde Kerbelâ'da şehit edilmesinden sonra Şia, bir terim olarak, Emeviler'e karşı Hz. Hüseyin'in intikamını almak, Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak için toplananlar ve bunlara taraftar olanları ifade etmeye başlamıştır. Bu aynı zamanda ilk Şii fırkaların siyaset sahnesinde görülmeye başlamalarının en erken tarihidir.[118] Hz. Ali ve evlatlarından yana oluşan siyasi taraftarlık zamanla sistemleşme yoluna girmiştir. Bu arada Şia bünyesinde

---

[113] Hasan Gümüşoğlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi,* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018), 181-182.
[114] Yavuz, "Ehl-i Sünnet", 526-527; Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* 256; Gümüşoğlu, *İslâm Mezhepleri Tarihi,* 180-181; Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasî-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi,* **(**Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 276.
[115] Hudson, *The Precarious Republic*, 30; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* xvii. Ayrıca bkz: Barakat, "Social and Political Integration in Lebanon", 312; Elie A. Salem, "Lebanon's Political Maze: The Search for Peace in a Turbulent Land", *Middle East Journal* 33 / 4 (Autumn 1979): 445.
[116] Mustafa Öz, "Şia", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 111; Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* 91-93; Ekinci, "Orta Doğu Heterodoksisine Dair Düşünceler (Harici, Şiî ve Karmati Kavramları)", 319-320.
[117] Öz, "Şia", 39: 111.
[118] Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri,* 289.

ilahlık ve peygamberlik iddiaları, bedâ, rec'at, tenâsüh ve ibaha gibi inançları bünyesinde toplayan Keysâniyye ile tali kolları ilk aşırı Şii grupları temsil etmiştir. Kerbelâ'dan kurtulan Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn siyasi faaliyetlerden uzak bir hayat yaşamıştır. Ancak oğulları Zeyd ve Muhammed el-Bâkır VIII. yüzyılın başlarında ilmi ve siyasi faaliyetlerde bulunmuştur.[119]

Zeyd b. Ali hilafetin Hz. Ali oğullarına ait bulunduğunu, bunun için mücadeleye girip Allah'ın kitabına ve Hz. Muhammed'in sünnetine davet eden kişinin imam olması gerektiğine inanmaktaydı. Emevi iktidarının Hz. Ali oğullarına karşı takip ettiği politika ve halkın Emevi yönetiminden hoşnutsuzluğu, Zeyd b. Ali'yi harekete geçirmiş ve 740 yılında 218 kişiden oluşan taraftarıyla birlikte bu iktidara karşı isyan etmiştir. Zeyd b. Ali bu isyan sırasında öldürülmüştür. Taraftarları hakları olduğuna inandıkları iktidarı ele geçirmek için önce Emeviler'e daha sonra da Abbasiler'e çoğu kez isyan etmiştir. Zeyd b. Ali'nin isyanıyla birlikte ortaya çıkan siyasi hareket, Kasım b. İbrahim er-Ressi (ö. 860) döneminde bir mezhep halinde teşekkül etmiştir. Zeydiyye'nin görüşleri ilk defa Kasım b. İbrahim er-Ressi tarafından düzenlenmiş ve IX. yüzyılın ortalarından itibaren Zeydîyye itikadî bir yapıya kavuşmuştur.[120] Zeydîyye, Zeyd b. Ali'yi ondan sonra da oğlu Yahya'yı takip edip onların imametini ileri sürenlerin mezhebi olmuştur.[121] Şia içinde bir grup Zeydiyye'yi teşkil etmiştir. Diğerleri ise Zeyd'in büyük kardeşi Muhammed el-Bâkır'ın imametini benimsemiştir.[122]

Muhammed el-Bâkır'ın ölümünden sonra mensupları oğlu Ca'fer es-Sâdık'ı (ö.765) takip etmiştir. İmamet fikri Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'den sonra nas esası üzerine oturtulmuş ve böylece imametin babadan oğula intikali sağlanarak imamın tanınması ve ona itaat edilmesi dini akide haline getirilmiştir. Ca'fer'in ölümünden sonra ortaya çıkan İsmâiliyye[123] istisna edilirse imamet konusunda oğulları Abdullah

---

[119] Öz, "Şia", 39: 112; Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* 99-101.

[120] Yusuf Gökalp, "Zeydiyye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 328-329.

[121] Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri,* 294.

[122] Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* 150.

[123] Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünün ardından, daha önce imam olacağını belirttiği ancak kendisinden önce vefat eden büyük oğlu İsmail'in imâmetini benimseyenlerin oluşturduğu Şii fırkadır. İsmail b. Ca'fer'e nisbetle fırka İsmâiliyye diye anılmaktadır. İsmail babasından önce vefat ettiği için imâmet görevinin çocuklarına intikal ettiğini söyleyen ve çoğunluğu teşkil eden zümre, oğlu Muhammed b. İsmail el-Maktûm'un etrafında toplanmıştır. İsmâiliyye imamları, Ca'fer es-Sadık'ın ölümünden Ubeydullah el-

el-Eftah ile Musa el-Kâzım (ö. 799) arasında ihtilaf çıkmış ve çok geçmeden yedinci imam olarak Musa el-Kâzım kabul edilmiştir.[124] Musa el-Kâzım'dan sonra imamete sırasıyla Ali er-Rıza (ö. 818), Muhammed et-Taki el-Cevâd (ö. 835), Ali en-Naki el-Hâdî (ö. 868), Hasan b. Ali el-Askerî (ö. 874), Muhammed el-Mehdî el-Muntazar geçmiştir.[125] İmam sayısını on iki ile sınırladıklarından dolayı İsnâaşeriyye diye anılan bu grup zamanla Şia'nın ana bünyesini oluşturmuştur.[126] Ayrıca bu gruba On ikiciler/ On iki İmamcılar, İmâmiyye, Câferiyye, Ashâbu'l-İntizâr ve Kaimiyye de denilmiştir.[127]

Lübnan'daki Şiilerin çoğunluğu on iki imam topluluğuna bağlıdır.[128] Yerelde Mitvâlîler[129] olarak adlandırılan bu topluluk, Baalbek bölgesinde ve Sur'un doğusunda Cebel 'Amil'de büyük bir nüfusa sahiptir. Kıyı kenti Sur'da da varlık gösteren Şii topluluğunun Gharb'da, güney Şûf'ta ve Cubeyl'de yerleşimleri bulunmaktadır.[130] On iki imam Şiileri dışında Lübnan'ın kuzeyinde çok az sayıda Alevi nüfus yaşamaktadır.[131] Alevi tabiri Hz. Ali'nin soyundan gelenler manasında ve siyasi, tasavvufi ve itikadi anlamlarda kullanılagelmiştir. Zeydiyye, İsnâaşeriyye gibi mutedil

---

Mehdi'nin Kuzey Afrika'da ortaya çıkışına kadar gizlenmiştir. Bu setr devresinde dâiler tarafından kurulup yönetilen gizli ihtilâl teşkilatı mezhebin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Fatımilerin VI. Halifesi el-Hâkim Biemrillah'ın ulûhiyet iddiaları, Dürzilik, İsmâiliyye doktrinine büyük bir darbe olmuştur. İsmâiliyye içerisinde ciddi bölünmelere, Fatımi halifesi el-Mustansır Billâh'ın büyük oğlu Nizâr'ın imam olması gerekirken küçük kardeşi Ahmed, Müsta'li adıyla imamlığını ilan etmesi neden olmuştur. Musta'li, ağabeyi Nizâr'ı tutuklatarak hapishanede öldürtmüştür. Böylece İsmâliyye, Nizâriyye ve Musta'liyye veya Doğu ve Batı İsmâilileri şeklinde iki büyük kola ayrılmıştır. Çok az sayıda da olsa Lübnan'ın çeşit bölgelerinde İsmâiliyye mensupları bulunmaktadır. Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* 127; Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri,* 305; Abdullah Ekinci, "Ortaçağ Ortadoğusu'ndaki Marjinal Hareketlerin (İsma'ilî-Karmatî Hareketinin) Dönemin İslam Dünyasına Alternatif Sosyal Yaşam Sunma Çabaları", *Belleten* 69/255 (Ağustos 2005): 499-506; Mustafa Öz, Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâiliyye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 128-129; Abdullah Ekinci, "Ortadoğu'da Ortaya Çıkan Fikir Akımları (8-10.Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2003): 68-71; Abu Khalil, "The Society and Its Environment", 63.

[124] Öz, "Şia", 39: 112-113.

[125] Ethem Ruhi Fığlalı, "İsnâaşeriyye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* **(**İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 143.

[126] Öz, "Şia", 39: 113.

[127] Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri,* 315.

[128] Harris, *Lebanon,* 17.

[129] "Mütâvile, mütevelli ve metavleh " şeklinde de telaffuzları olan bu tabir "Hz. Ali'yi ve Ehl-i beyt'i sevenler" anlamına gelmektedir. Mustafa Öz, "Metâvile*", Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 404.

[130] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* xv-xvi. Ayrıca bkz: Siklawi, "The Social and Political Identities of the Shi'i Community in Lebanon", 279; Hudson, *The Precarious Republic,* 32; Barakat, "Social and Political Integration in Lebanon", 312; Abu Khalil, "The Society and Its Environment", 62.

[131] Abu Khalil, "The Society and Its Environment", 64.

Şiilerin yanı sıra Beyâniyye, İsmâiliyye ve Bâtıniyye mensupları Alevi olarak bilinmektedir. Ancak günümüzde asıl Aleviler olarak bilinen iki itikadi mezhep vardır. Bunlardan ilki Lübnan'da da varlığını sürdüren Nusayrîlik, ikincisi XIII. yüzyılda Anadolu'daki etnik, sosyal-dini kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. yüzyılda Safevilerin propagandasıyla gelişen Kızılbaşlık'tır.[132]

Lübnan'daki Müslüman topluluklar arasında yer alan bir başka topluluk ise Dürziler'dir. Şiiliğin İsmâiliyye kolundan neşet eden Dürzilik, VI. Fatımi halifesi el-Hâkim Biemrillah'ın veziri Hamza b. Ali tarafından kurulmuş ve tamamen Hâkim'in ulûhiyet iddiaları etrafında şekillenmiştir. Hâkim'in ulûhiyetini ilan fikrinin ilk mübeşşirleri Hasan b. Haydara el-Fergâni el-Ahram ile Muhammed b. İsmail Neştekin ed-Derezi adlı dâîler olmuştur.[133] Hâkim'in ulûhiyetini dillendiren ve propaganda faaliyetlerine başlayan ilk dâîler halkın tepkisiyle karşılaşmıştır. Hasan b. Haydara el-Fergani el-Ahrâm davetten hoşnut olmayan biri tarafından 1018 yılında öldürülmüştür. Neştekin lakabıyla bilinen Muhammed b. İsmail ed-Derezi de tepkiler üzerine 1020'de Hâkim Biemrillah tarafından öldürülmüştür.[134] Dürzilik, ed-Derezi'ye nispetle bu adı almıştır.[135]

Hamza b. Ali 1020'de hareketin tek lideri olarak Kahire surları dışındaki Reydan Camisini kendisine merkez edinmiş, yeni inancı temellendirmeye ve yaymaya başlamıştır. Aynı zamanda çeşitli yerlere dâîler göndererek bu yeni daveti yaymaya çalışmıştır. Hâkim Biemrillah'ın 12-13 Şubat 1021'de ortadan kaybolmasıyla birlikte Hamza b. Ali ve beraberindekiler gayba çekilmiştir.[136] Hamza b. Ali'nin görevlendirdiği dâîlerin çalışmaları neticesinde Vadi't-Teym, Sayda, Beyrut ve Şam sahilindeki bölgelerde Dürzilik önemli sayıda taraftar bulmuştur.[137]

---

[132] Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 368-369.
[133] Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri,* 433-434.
[134] Ahmet Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik,* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 109-120.
[135] Aytekin Şenzeybek, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik,* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 100, 110; Mustafa Öz, "Dürzîlik", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7-10 (1989): 496-497; Aytekin Şenzeybek, "Dürziliğin Teşekkül Süreci", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları* 8/1 (Bahar 2015): 110; Marshall G.S. Hodgson, "Dürzi Mezhebinin Doğuşunda Ed-Derezi ve Hamza'nın Rolü", çev. Ahmet Bağlıoğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/ 2 (2003): 283; Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri,* 435.
[136] Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik,* 126-131.
[137] Şenzeybek, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik,* 114; M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Dürzi Tarihine Dâir Notlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 7/10 (Eylül 1954): 150.

Hamza b. Ali'nin gaybetinden sonra hareketin liderliğine Muktenâ Bahâeddin geçmiştir. Hâkim Biemrillah'tan sonra başa geçen Zâhir Lidinillah bu davetin mensuplarına ağır baskılar uygulamıştır. Zahir'in baskılarından dolayı bu hareket 1026 yılına kadar gizli sürdürülmüştür. Bahaeddin 1027 yılından sonra gözlerden kaybolmuş ve davasını gizliden yaymaya çalışmıştır. Bahaeddin, Dürzi davetinin şekillenmesinde ve yayılmasında Hamza b. Ali'den sonra en etkili kişi olmuştur. Zahir'in baskılarına maruz kalan Dürziler baskı ve zulümden kurtulmak için daha güvenli ve bölgenin dağlık kesimi olan Vadi't-Teym'e sığınmıştır. Bölgede bilhassa Tenuhi kabilesi Dürziliği benimsemiştir.[138]

Bahâeddin, Lübnan'ın dağlık bölgelerindeki yerleşim yerlerine Dürzi davetinde bulunmak üzere Ebû'l Fevaris'i görevlendirmiştir. Ayrıca Cebel-i Lübnan ve Vadi't-Teym'de yerleşik olan ve Hamza b. Ali döneminde Dürzi davetini kabul eden Teym kabilesinin Batı Lübnan'da bulunan emirlerine risale göndermiştir.[139] Dâîlerin ferdi hareketi ve Fatımi baskısının artmasından dolayı Bahaeddin 1042'de davete son verdiğini, tevhid inancının son şeklini aldığını ve yeni hükümlerin artık gelmeyeceğini belirterek gaybete girmiştir.[140] Bundan sonra Dürzilik Hamza b. Ali ve diğer hududun ortaya koyduğu prensiplerden başkasını bünyesine almayan, davete kapalı olan ve davetten çıkmak isteyenlere de müsamaha göstermeyen kapalı bir mezhep halini almıştır.[141]

Davet kapısının kapatılmasıyla birlikte Şûf bölgesi ve Vadi't-Teym'in dağ klanları Dürziliğe bağlı kalmıştır.[142] II. Beşir döneminde 1811'de baskılara maruz kalan Halep Dürzileri (400 aile) Lübnan'a getirilmiştir. Dürzilerin çoğunluğu Vadi't-Teym, Garb, Metn, Şuf ve Beyrut civarına kadar olan sahaya yerleşmiştir.[143] Bugünün Lübnan'ında Şûf ve Vadi't-Teym Dürzilerin ana bölgelerini oluşturmaktadır.[144]

---

[138] Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik,* 140-142, 106-108.
[139] Şenzeybek, *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik,* 138.
[140] Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik,* 143-145.
[141] Öz, "Dürzîlik", 501.
[142] Harris, *Lebanon,* 18.
[143] Tekindağ, "Dürzi Tarihine Dâir Notlar", 152-153.
[144] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* xviii. Ayrıca bkz: Mackey, *Lebanon,* 59; Picard, *Lebanon,* 15.

1.2.Hristiyan ve Müslüman Toplulukların Güç Mücadelesinin Tarihsel Arka Planı

XVIII. yüzyıla kadar Lübnan'ın bütün bölgelerini içeren resmi ya da gayri resmi bir tabir kullanılmamıştır. Cebel-i Lübnan olarak anılan yer bu dönemde dar anlamıyla Marunîlerin yaşadığı en kuzeydeki Bşarri, Betrun ve Cubeyl bölgelerini ifade etmekteydi. Güneyde yer alan Cebel-i Kisrevan bölgesi bazen Cebel-i Lübnan'a dâhil edilmişse de sıklıkla ayrı olmuştur. Yine Kisrevan'ın güneyinde ve Kisrevan'dan Beyrut-Şam yoluyla ayrılan Cebel-i Şûf bölgesi bulunmaktaydı. Dürzilerin yoğunlukta yaşadığı bu bölge Dürzi Dağı (Cebel-i Düruz) olarak da anılmıştır. Marunîlerin Dürzi bölgelerine yerleşmesinden sonra Cebel-i Lübnan tabiri XVIII. yüzyılın sonlarında Şihâbların etkin olduğu tüm bölgeleri ifade etmeye başlamıştır. Güney Lübnan'ın Dürzi Emirleri Ma'anlar, XVII. yüzyılın başlarında Cebel-i Lübnan'ın bütününde etkin olmuştur. Cebel-i Lübnan 1697 yılına kadar Ma'anların bu yıldan 1841'e kadar da Şihâbların yönetiminde olmuştur. 1861'de mutasarrıflığın kurulmasıyla[145] birlikte Lübnan tabiri belli bir resmi kullanım sağlamıştır. [146]

Lübnan XIX. yüzyılın başlarında siyasi otoritenin özerk feodal aileler (mukataacılar) arasında dağıtıldığı bölgelerden (mukataalardan[147]) oluşan bir sosyo-ekonomik ve politik örgütlenmeye sahipti. Feodal aileler, üst yönetici (Şihâbi imrah) makamını dolduran Emir'in hizmetinde olmuştur. Osmanlı yönetim sistemi

[145] Lübnan Mutasarrıflığı ile Büyük Lübnan'ın sınırlarını gösteren harita için bkz: Ek-3.

[146] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* xii; Harik, *Politics and Change in a Traditional Society Lebanon,* 12-17; Hakim, *The Origins of the Lebanese Nation Idea,* 13-14; Makdisi, *The Culture of Sectarianism,* 30-31; Firro, *Inventing Lebanon,* 16.

[147] Devlete ait bir kısım vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi anlamında kullanılmış olan ve zamanla "iltizamın konusu olan vergi birimi" şeklinde anlam değişimine uğrayan mukataa tabiri XIX. yüzyılın ortalarına kadar geçerli esas terim olarak "hazineye ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş birer mali birim" muhtevasını kazanmıştır. Yıllık gelirinin asgari değeri genellikle maliye tarafından tespit edilmiş olan mukataaların belirli bir yıl için temin edebileceği azami kâr haddi ise mültezimlerin rekabeti ve müzayede şartlarında belirlenmekteydi. Mültezimler müzayedeye konu olan mukataayı gelir, masraf ve kâr haddi bağlamında değerlendirdikten sonra devlete yıllık olarak ödemeyi kabul edecekleri miktara dair teklifte bulunmaktaydı. Hazine en yüksek teklifi yapan mültezime, tahvil adı verilen ve genellikle 1 ila 3 yıl arasında değişen bir süreliğine o mukataayı vergilendirme hakkını devretmekteydi. Belirli bir bedel ve süreliğine bir mukataayı vergilendirmeye hak kazanan mültezim, devletin sağladığı mali, idari ve adli kolaylıklardan faydalanarak kanunlar çerçevesinde faaliyetine başlamaktaydı. Mehmet Genç, "Mukataa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31: 129; Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi,* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 97.

bağlamında padişah resmi olarak Lübnan Emirleri ve halkı üzerinde en yüksek otoriteydi. Emir'in yıllık tayini padişahın temsilcilerinden biri olan Sayda, Trablus veya Şam valileri aracılığıyla olmuştur. Emir, bu valiler aracılığıyla Osmanlı hazinesine borçlu olduğu yıllık haracını (miri) göndermekteydi.[148]

Osmanlı Devleti'nde yönetsel örgütlenme birimi olarak dinsel cemaatler bir başka ifadeyle millet sistemi, XV. yüzyılda farklı inanç gruplarının devlet bünyesine dâhil edilmesiyle birlikte aynı yüzyılın ikinci yarısında oluşturulmuştur. Devlet bünyesindeki dinsel cemaatlerin ne merkezi hükümet ne de diğer grupların baskısı altında olduklarını hissetmemeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla her cemaatin idari yapı içerisindeki yeri güvence altına alınmış, cemaat haklarına zarar gelmemesi ve cemaatler arasında oluşan çatışmayı azaltmak için tanınan uyrukların dinsel ve toplumsal farklılıkları güçlendirilmiştir.[149] Lübnan'da yaşayan halk Osmanlı'nın diğer bölgelerinde tebaanın tabi olduğu gibi Müslüman topluluk ile korunan ehl-i kitap topluluklarından (Hristiyan ve Yahudiler) oluşmaktaydı. Millet sistemi çerçevesinde korunan Hristiyan ve Yahudi topluluklar cizye vergisini ödemesi karşılığında ayinlerini yapma hakkına sahip olmuştur.[150]

Cizye, tebaadan olan gayrimüslimlerin harbi olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliklerine karşılık ödedikleri vergidir. İslâm ülkesinde yaşamak isteğinde olan ancak İslamiyet'i kabul etmeyen gayrimüslimlere yüklenen mali bir mükellefiyettir. İslâm hukukunda bu vergi, gayimüslim tebaa ile yapılan zimmet antlaşması sonucunda alınmaktaydı. Yine aynı hukuka göre cizye yükümlüleri; akıl baliğ, hür, maddi gücü yerinde ve sağlıklı olan gayrimüslim erkeklerdi. Âma, felçli, yaşlı, çalışmaktan aciz ve yoksul kimseler bu vergiden muaf tutulmuştur. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıla kadar bu vergiyi ifade etmek için "haraç" tabiri daha sonra ise "cizye/cizye-i şer'i" tabiri kullanılmıştır. Cizye, Osmanlılar için toplanması ve

---

[148] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 64-65. Ayrıca bkz: Harik, *Politics and Change in a Traditional Society Lebanon,* 38; Hamzeh, "Clientalism, Lebanon: Roots and Trends", 168; Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 3-4; Hakim, *The Origins of the Lebanese Nation Idea,* 13-14.

[149] Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik,* çev. Recep Boztemur, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 94-99.

[150] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 3-4; Harik, *Politics and Change in a Traditional Society Lebanon,* 19-20. Ayrıca bkz: Sibel Ceylan Yiğit, *Cebel-i Lübnan'da Kimliksel Varoluşlar: Dürzîler ve Marunîler (1820-1860),* (Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021), 59-72.

harcanması özel bir itina isteyen şer'i bir vergiydi. Cizye gelirleri daima askeri amaçlar için harcanmaktaydı ve bazen ocaklık olarak askeri birimlere yapılan ödemelere de tahsis edilmiştir.[151] Cizye vergisi 1856 Islahat Fermanı ile kaldırılmıştır. Bu ferman Osmanlı tebaasına eşitlik prensibi getirdiği için gayrimüslimlerin de askerlik hizmeti yapmaları gereği ortaya çıkmıştır. Belirli bir vergi alınmak suretiyle gayimüslimlerin bu hizmetten muafiyetleri (bedel-i askeri) sağlanmıştır. Dolayısıyla cizye vergisi bu ad altında mahiyet değiştirerek 1907 yılına kadar sürmüştür.[152]

Lübnan toplumu, dinsel farklılıklar dışında bir de sosyal statü bakımından seçkinler ve sıradan halk şeklinde ikiye ayrılmaktaydı. Seçkinler, dağın yönetici emiri, Osmanlı valisi veya sultan tarafından kendilerine verilen emir, mukaddam ve şeyh gibi kalıtsal unvanlara sahip olmuştur. Bu kesim (feodal aileler) siyasal-yargısal gücü kontrol etme, vergi muafiyetlerinden ve ayrıcalıklardan yararlanmakla birlikte vergilerin toplanması ve toprak üzerinde kontrol yoluyla (aracılık faaliyetiyle) geçimini sağlamaktaydı. Sıradan halkın çoğunluğunu köylüler oluşturmakla birlikte bu kesim arasında tüccar, zanaatkâr ve üreticiler de bulunmaktaydı.[153]

Avrupa ülkeleri öteden beri siyasi, ticari ve dini kaygılarla Suriye ve çevresine ilgi göstermiş ve çeşitli vasıtalarla bölgede dayanak noktası edinmeye çalışmıştır.[154] Bu noktada Lübnan'ın özel durumu (siyasi, ticari ve dini bağlamda) bu ülkelere önemli ölçüde fırsatlar sunmuştur. Burada zikredilmesi gereken önemli bir husus Lübnan'ın belirli gelenek ve davranış kalıplarının evrimleştiği uzun bir geçmişe sahip olduğu ve Lübnanlıların özgüllüğü ve mücadeleye yatkınlığı kısmen jeostratejik konumlarının bir sonucu olsa da büyük ölçüde belirli tarihsel koşullardan etkilendiğidir.[155] Öyle ki Lübnan'ın Mehmet Ali Paşa'nın işgaline sahne olmasıyla birlikte buradaki dini toplulukların görece sosyo-ekonomik ve politik konumlarında belirgin bir değişim meydana gelmiş ve toplulukları bir arada tutan hassas dengeler derinden sarsılmıştır.[156]

---

[151] Mehmet Erkal, "Cizye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 42-43; Halil İnalcık, "Cizye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 45.
[152] İnalcık, "Cizye", 48.
[153] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 4; Harik, *Politics and Change in a Traditional Society Lebanon,* 20.
[154] Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 17. Ayrıca bkz: Riad B. Tabbarah, "Background to the Lebanese Conflict", *International Journal of Comparative Sociology 20/1-2* (January 1979): 118-119; Hitti, *A Short History of Lebanon,* 176-177.
[155] Winslow, *Lebanon,* 6.
[156] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 80.

1.2.1. Mücadele Tohumları

Osmanlı Devleti, Mora isyanını bastırmak için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa, II. Mahmud'un bu isteğini kendisine Mora valiliğini vermesi kaydıyla kabul etmiş ve bu isyanı bastırmak için oğlu İbrahim Paşa'yı görevlendirmiştir. İbrahim Paşa, Mora'da kısa sürede bir başarı elde etmişse de Avrupa devletlerinin bu duruma müdahalesi isyanın bastırılamamasına sebep olmuştur. Ayrıca Fransa, İngiltere ve Rusya'nın gerçekleştirdiği Navarin baskınıyla (1827) Osmanlı ve Mehmet Ali Paşa'nın savaş gemileri batırılmıştır. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, Mora valiliği yerine Berrüşşam (Suriye) mıntıkasını Osmanlı'dan talep etmiştir. Mısır valisinin bu isteğine karşılık II. Mahmud kendisine Girit'i vermiştir. Bu durum karşısında Mehmet Ali Paşa Suriye'yi almak için 1831 yılının sonbaharında harekete geçmiş ve Osmanlı'ya isyan etmiştir.[157]

Mehmet Ali Paşa, Suriye'yi ele geçirmek için oğlu İbrahim Paşa'yı görevlendirmiştir. İbrahim Paşa karadan ve denizden Suriye üzerine yürümüş ve kısa sürede Gazze, Yafa, Kudüs ve Hayfa'yı kontrolüne almıştır.[158] Bu arada Akka Paşalığının sınırlarını aşmış ve burayı kuşatmaya başlamıştır. Akka'yı büyük bir kararlılıkla savunmaya hazırlanan Abdullah Paşa kuşatmanın başlamasıyla birlikte Emir II. Beşir'den[159] yardım istemiştir. Öte yandan daha sonra İbrahim Paşa da II. Beşir'den yardım talep etmiştir.[160] İbrahim Paşa'nın bu isteği karşısında II. Beşir ilk başta kararsız kalmışsa da nihayetinde onun bu talebini kabul etmiş ve takip eden dokuz yıl boyunca Lübnan'da İbrahim Paşa'nın sadık temsilcisi olmuştur.[161] Osmanlı, II. Beşir'den Beyrut ve Sayda mütesellimlerinden bölgeye takviye kuvvetler gelene kadar Abdullah Paşa'nın yanında olmasını istemişti ve Trablus valisine Lübnan

---

[157] Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841,* (Ankara: TTK Basımevi, 1988), 28-29; Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 63; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856),* (Ankara: TTK Basımevi, 2011), 115-119; Rogan, *Araplar,* 89-93.

[158] Stanford J. Shaw - Ezel Kural Shaw*, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: E Yayınları, 2010), 2: 62; Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856),* 129; Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", 25: 63.

[159] Marunî topluluğuna mensup olan ve II. Beşir adıyla Beşir Şihâb, Lübnan Emirliğine 1788 yılında atanmış ve bu görevi 1840 yılına kadar sürdürmüştür. İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu,* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 9.

[160] Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 12.

[161] BOA, HAT. 354/19898-A; BOA, HAT. 357/20022-C; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 29. Ayrıca bkz: Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon,* 11.

seçkinlerinin padişaha sadık kalmasını bildirmişti. Ancak II. Beşir, İbrahim Paşa'nın safında yer almıştır. Bunun üzerine Osmanlı, II. Beşir'i asi ilan ederek[162] Şam ve Halep valilerinden İbrahim Paşa'ya karşı askeri hazırlıklar yapmasını istemiştir.[163]

Öte yandan bölgede yaşanan gelişmelerin Avrupa ülkelerini harekete geçirdiğini ve bu durumdan çıkar sağlamaya çalıştıklarını belirtmek gerekir. Fransa, Akdeniz'de İngilizleri sınırlamak amacıyla Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı'ya karşı başlatmış olduğu bu isyanı desteklemiş[164] ve Marunî din adamlarını Mısır valisinin safına çekmeyi başarmıştır.[165] İngiltere ise Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'ya yakınlığından dolayı bölgedeki çıkarları bağlamında Mısır valisinin karşısında ve Osmanlı'nın safında yer almıştır. Bölgede İngiliz-Fransız rekabeti sürerken aynı zamanda Avusturya ve Rusya da rekabet halindeydi. Avusturya, Fransa'nın Marunîler üzerindeki rolünü üstlenmeyi umut etmekteydi. Rusya ise Ortodoks Hristiyanlar üzerinden bölgede siyasi nüfuzunu arttırma çabasına girmiştir.[166]

II. Beşir, Marunî Kilisesi ve mukataacılar, İbrahim Paşa'yı desteklemiştir. Sayda Valisi Abdullah Paşa ve Dürzi mukatacılar ise bu durumun karşısında yer almıştır.[167] Canbulat, 'İmad ve Ebu Nakad gibi bazı önemli Dürzi Şeyhleri Lübnan'dan ayrılarak Osmanlı ordusuna katılmıştır. İbrahim Paşa Akka kuşatmasını sürdürdüğü sırada kendisine müttefik olan II. Beşir ile birlikte kuvvetlerinin bir kısmını Suriye'nin diğer kıyı şehirlerini işgal etmeye sevk etmiştir. Bu müşterek kuvvetler Sur, Sayda, Beyrut ve Trablus'u almıştır. Diğer taraftan İbrahim Paşa'nın kuvvetleri Beytü'd-Din ve Deyru'l-Kamer'i işgal etmiştir.[168] Nihayetinde yaklaşık altı ay kuşatma altında tuttuğu Akka'yı da ele geçiren İbrahim Paşa bu kez Humus'a yönelmiştir. Burada Osmanlı kuvvetlerini hezimete uğratmış ve bölgede yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Ardından Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusuna saldırmış ve

[162] BOA, HAT. 354/19898-A; Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 13.
[163] Rogan, *Araplar*, 93.
[164] Karal, *Osmanlı Tarihi,* 132.
[165] Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 12.
[166] Hudson, *The Precarious Republic*, 36; Alfred Schlichts, "The Role of Foreign Powers in the Hıstory of Lebanon and Syria from 1799 to 1861", *Journal of Asian History* 14/2 (1980): 102-103. Ayrıca bkz: Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon,* 12-13.
[167] Harris, *Lebanon,* 136.
[168] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 28-29. Ayrıca bkz Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 187-188.

bu kuvvetleri geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Böylece Filistin ve Suriye'nin tamamı Mehmet Ali Paşa'nın kontrolüne girmiştir.[169]

Bu arada belirtilmelidir ki İbrahim Paşa bölgedeki faaliyetlerinde doğrudan babası Mehmet Ali Paşa'nın emrine bağlı kalmıştır. Babası Suriye Umumi Valiliği'ne her ne kadar Mehmet Şerif Paşa'yı atamışsa da İbrahim Paşa, Suriye ve çevresinde hem başkomutan hem de sivil idarenin başıydı. Bu sırada İbrahim Paşa'ya bağlı olarak Lübnan'ı iltizâmen elinde tutan II. Beşir onun bölgedeki idari politikalarını uygularken kendi konumu güçlendirmek ve yeni çıkarlar devşirmek için bir çaba göstermiştir. Bu dönemde II. Beşir'in yönetim alanı Lübnan'ın en kuzeyine uzanmıştı ve idari gücü kıyı kentlere kadar genişlemiştir.[170]

Başından beri Dürzilerin Osmanlı safında yer alması, Mehmet Ali Paşa'nın yönetimi altındaki Lübnan'da II. Beşir'in Marunîleri daha fazla önemsemesine neden olmuştur. Dolayısıyla takip eden süreçte Marunî ve Dürzi toplulukları arasındaki mesafe giderek açılmıştır.[171] İbrahim Paşa işgal ettiği yerlerde Hristiyan ve Yahudilere uygulanan bazı geleneksel kısıtlamaları kaldırmış ve bu toplulukları Müslümanlarla aynı temele yerleştirmiştir. Özellikle Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında siyasi, sosyal ve ekonomi gibi alanlarda eşit muamelede ısrar etmiştir. Bu durum bölgedeki Hristiyanların nezdinde İbrahim Paşa'nın konumunu güçlendirmiştir.[172]

Esasen II. Beşir, İbrahim Paşa'nın bölgeye gelişinden önce hem toplumu kutuplaştırma hem de iktidarı merkezileştirme ve muhalefeti bastırmaya yönelik bir siyaset takip etmiştir.[173] Yerel feodal aileler arasında süregelen kavgalardan yararlanarak gücünü pekiştirmiştir. Öyle ki 1825 yılında ana rakibi Dürzi lider Beşir Canbulat'ı dahi pasifize etmiştir. Daha sonra birçok feodal aileyi ve bunların Marunî müttefikini ya kendine tabi kılmış ya da sürgün etmiştir. Bazı Dürzi feodal ailelerin yerlerinden ayrılmasıyla birlikte II. Beşir, Marunîlere daha fazla önem vermeye

[169] Fatih Gencer, "İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu İstilası (1832-1833)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/42 (Şubat 2016): 642-643.
[170] Yıtzhak Hofman, "Mısır Yönetimi Altında Suriye ve Filistin'in İdaresi (1831-1840), çev. M. Hanefi Kutluoğlu, *İlmi Araştırmalar,* 12, (Ocak 2001): 188-195; Ekinci ve Orak, "Bir Yol Ayrımına Doğru: Lübnan'da Mehmet Ali Paşa Yönetimi", 231; Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 16.
[171] Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 14.
[172] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 28-30; Ekinci ve Orak, "Bir Yol Ayrımına Doğru: Lübnan'da Mehmet Ali Paşa Yönetimi", 232.
[173] Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi,* 2: 134.

başlamıştır. Hristiyan akrabalarını ve taraftarlarını (Dürziler dâhil) bazı önemli bölgelerin idaresinde görevlendirmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki emirlik tarihinde ilk defa Hristiyan memurlar yüksek siyasi pozisyonları neredeyse tekeline almıştır. Marunîler lehine yaşanan bu gelişmeler II. Beşir ile Marunî Patriği arasında yakın ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla İbrahim Paşa'nın işgali ve II. Beşir'in idaresindeki Lübnan'da Marunîlerin siyasi ve sosyal statülerinde önemli bir iyileşme olmuştur.[174]

İbrahim Paşa'nın işgali altındaki bölgelerde yönetimine karşı olumlu bir atmosfer (özellikle Müslüman olmayan topluluklarda) oluşmuşsa da bu durum kısa sürmüştür. Suriye ve Lübnan çevresinde İbrahim Paşa'nın yönetimine karşı oluşan hoşnutsuzluklar birçok isyanı beraberinde getirmiştir. İsyanlar önce 1834 yılında Filistin'de daha sonra Emirliğin kuzeyinde Trablus ve Lazkiye'de başlamıştır. II. Beşir bölgede başlayan bu isyanları bastırmaya yardım etmek için İbrahim Paşa'ya askeri destek sağlamak zorunda kalmıştır.[175]

Emir II. Beşir'in desteğiyle bölgedeki isyanları bastıran İbrahim Paşa, daha sonra Lübnan'a dönerek II. Beşir'den Mısır ordusunda görev yapmak üzere Dürzilerin askere alınmasını istemiştir. Bu istek doğrultusunda II. Beşir, Dürzilere zorunlu askerlik çağrısında bulunmuştur. Ancak Dürzilerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu arada Lübnanlı Hristiyanların da askere alınacağı söylentileri yayılmaya başlayınca Hristiyan topluluklarda da İbrahim Paşa'nın yönetimine karşı tepkiler oluşmaya başlamıştır. Marunî Patriği topluluğuna zorunlu askerliğe karşı direnme çağrısı yapmış ve gerekli olması halinde Fransa'nın duruma müdahale edebileceğini vurgulamıştır. Aynı zamanda Suriye'deki Avrupalı konsoloslar, Lübnanlı Hristiyanların bu konuda muaf tutulmaları için İbrahim Paşa'ya baskı yapmıştır. Diğer tarafta bu konuda Dürzilere yardım edebilecek herhangi bir aracı gücün olmaması Dürzilerin gücünü dengelemek isteyen İbrahim Paşa'nın zorunlu askerlik ısrarını sürdürmesine neden olmuştur. Nihayetinde Dürzilerin tepkilere rağmen II. Beşir, bin kişiden oluşan bir Dürzi grubu askere almayı başarmıştır.[176]

---

[174] Hakim, *The Origins of the Lebanese Nation Idea,* 20-21. Ayrıca bkz: Akarlı, *The Long Peace,* 19-21; Halabi, *The Druze,* 24.
[175] BOA, HAT. 1199/47081-B; Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", 25: 64; Winslow, *Lebanon,* 25.
[176] BOA, HAT. 360/20075-A; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 31.

Öte yandan İbrahim Paşa'nın dolayısıyla Mehmet Ali Paşa'nın kısa sürede Osmanlı'ya karşı başarı elde etmesi, Avrupa devletlerinin kendi çıkarları doğrultusunda stratejiler geliştirerek olaya müdahil olmasını sağlamıştır.[177] Bölgede Fransa ile rekabet halinde olan İngiltere 1835 yılının başlarında Richard Wood'u özel bir görevle Beyrut'a göndermiştir. Wood'un amacı İbrahim Paşa'nın safında yer alan II. Beşir'i İngiltere'nin safında yer almasını sağlamaktı. Bu hedefin gerçekleşmesi halinde İbrahim Paşa'nın bölgedeki konumunu ciddi oranda zarar görecekti. Ancak Wood'un bu çabası olumlu sonuçlanmamıştır. Bunun üzerine Wood bu kez İngiltere'nin teklifini, II. Beşir'in selefi Yusuf'un yeğeni ve iktidardaki emire ikinci kuzen olan diğer Beşir Şihâb'a götürmüştür. Kuzen Beşir yeterli destek karşılığında Wood'un teklifine sıcak bakmıştır. Wood bir taraftan Marunîleri Fransa'dan uzaklaştırmaya çalışmış diğer taraftan da İbrahim Paşa ve II. Beşir'e karşı Dürzilerin desteğini sağlamaya gayret etmiştir.[178]

Baştan beri İbrahim Paşa'nın işgaline karşı olan Dürzi seçkinleri, Şibli el-'Aryan liderliğinde 1838 yılında Havran'da bir isyan başlatmıştır. Bika' ve Vadi't-Teym'e yayılan bu isyana çok geçmeden 'İmadlar ve Canbulatlar da katılmıştır. Bu sırada İbrahim Paşa, II. Beşir'in yardımıyla Hristiyan toplulukları silahlandırarak isyanı bastırmaya çalışmıştır. Bu durum, Lübnan halkının mezhepsel bir temelde ilk karşılaşmasıydı ve Dürziler Hermon Dağı'nın eteklerinde yenilmiştir. Bir sonraki yıl Cebel 'Amil'in Şiileri de isyan etmiş bu isyan da II. Beşir'in yardımıyla bastırılmıştır.[179] Lübnan'daki dini topluluklar nesiller boyu hizip ve aile içi çatışmalar yaşamış ve bu çatışmalar nadiren mezhepsel rekabet şekline dönüşmüştür. Ancak Havran'da Hristiyanlarla Dürzilerin karşı karşıya gelmesi büyük bir mezhepsel düşmanlık meydana getirmiştir.[180]

İbrahim Paşa'nın Hristiyanlara uygulanan bazı geleneksel kısıtlamaları kaldırması bu inanca mensup halk tarafından takdirle karşılanmışsa da toplumun genelinin hoşnutsuzluğuna sebep olacak bazı uygulamaları bulunmaktaydı. Bunlardan

[177] Karal, *Osmanlı Tarihi,* 131-134; Rogan, *Araplar*, 98.
[178] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 33-34, 38.
[179] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 12.
[180] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 81. Ayrıca bkz: Tabbarah, "Background to the Lebanese Conflict", 106; Schlichts, "The Role of Foreign Powers in the Hıstory of Lebanon and Syria from 1799 to 1861", 107.

ilki artan savaş giderlerinden dolayı bölgede toplanan vergilerin önemli oranda arttırılmasıydı. İkincisi zorunlu askerlik meselesiydi. Marunîler bir Hristiyan topluluk olarak Osmanlı'da zorunlu askerlik uygulamasından muaf tutulmuştu. Dürzi topluluğu ise Dürziliğin yozlaşacağı korkusuyla Mısır ordusunda askerlik yapmaya karşıydı.[181]

Önceleri bölgede her ailede üç erkekten biri askere alınırken 1840 yılı itibariyle iki erkekten biri askere alınmıştır. Halkın hoşnutsuzluğuna neden olan bir başka uygulama ise angarya olmuştur. Bu dönemde her ne kadar angaryaya kamu ihtiyaçlarının karşılanması noktasında meşru ve bir yükümlülük olarak bakılmışsa da bu uygulama halkın tepkisine yol açmıştır. Halk zorunlu olarak acınası bir şekilde kömür madenlerinde çalışma ve orduya mühimmat taşıma gibi işlerde çalışmayı aşağılayıcı ve anlaşılmaz bulmuştur.[182]

Bütün bu uygulamalardan dolayı bölge halkı İbrahim Paşa'nın yönetimine karşı yabancılaşmıştır. Halkta artan hoşnutsuzluk, Lübnan'ı Mehmet Ali Paşa ve dolayısıyla İbrahim Paşa'nın politikalarının bir aracı haline getiren II. Beşir'e karşı da oluşmaya başlamıştır.[183] Bölgede bunlar yaşanırken 1839'da Osmanlı'nın yeni padişahı Tanzimat fermanını ilan etmiştir. Bu fermanda adil vergilendirme, tekelci uygulamalara ve ticaret kısıtlamalarına son verilmesi, tüm tebaanın can ve mal güvenliğinin sağlanması ve kanun önünde eşit sayılması yer almaktaydı. Osmanlı ve İngiliz görevlileri Suriye'de bu konuda halkı bilgilendirmek ve halkı İbrahim Paşa yönetimine karşı direnç göstermeye yöneltmek için aktif olarak çalışmıştır.[184]

Avrupa devletleri 1839 yılının sonları ve 1840 yılının başlarında Osmanlı ve Mısır Valisi arasındaki sorunu çözmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Mehmet Ali Paşa'ya taraf olan Fransa hariç İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya 15 Temmuz 1840 tarihinde Londra'da bir antlaşma imzalamıştır. Antlaşma uyarınca bu devletler Mehmet Ali Paşa'ya Mısır'ın babadan evlada geçmek üzere, Güney Suriye ve Akka'nın ise kayd-ı hayat şartıyla bırakılmasını teklif etmiştir. Bu önerinin kabul edilmesi için kendisine on günlük bir süre tanınan Mısır Valisi bu teklifi kabul

[181] BOA, HAT. 1199/47081-B; BOA, HAT. 288/17285-A; BOA, HAT. 360/20075-A; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 30.
[182] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 80-81. Ayrıca bkz: Hitti, *A Short History of Lebanon,*188.
[183] BOA, HAT. 1199/47081-B; BOA, HAT. 1231/47998-2; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 30.
[184] Akarlı, *The Long Peace,* 24.

etmemiştir. İlgili devletler Mehmet Ali Paşa'ya bu kez sadece Mısır paşalığının bırakılmasını teklif etmiş ve bu önerinin kabul edilmemesi halinde Mısır'ın kendisinden zorla alınacağını bildirmiştir. Mehmet Ali Paşa, Fransa'ya güvenerek ilgili devletlerin bu teklifini de kabul etmemiştir. Bu durum karşısında ilgili devletler, Mısır Valisi'ne karşı askeri müdahale seçeneğini kullanmayı kararlaştırmıştır.[185]

1840 yılı itibariyle sadece uluslararası arenada değil aynı zamanda bölgede de Mehmet Ali Paşa aleyhine bir durum oluşmaya başlamıştır. Osmanlı ve İngiltere İbrahim Paşa'ya karşı bölgedeki Dürzilere güvenmekteydi ve Cebel 'Amil Şiilerinden de destek beklemekteydi. Bu sırada Lübnanlı Hristiyanlar da artık İbrahim Paşa'nın yönetimini onaylamayı bırakmıştır.[186] İbrahim Paşa Dürzilerin ve diğer Müslüman toplulukların kendisine karşı bir isyana meyilli olduğunu bilmekle birlikte II. Beşir'in Hristiyan toplulukları bir arada tutabileceğini umut etmekteydi.[187] Ancak yönetimine ve II. Beşir idaresine karşı halkta oluşan hoşnutsuzluk artık öfke ve tepki safhasına geçmiştir. Bunu gören İbrahim Paşa, II. Beşir'den Lübnan'ın tüm Hristiyanlarını silahsızlandırmasını istemiştir. Bu istek doğrultusunda II. Beşir 1840 yılının Mayıs ayında Deyru'l-Kamer'in Dürzilerine ve Hristiyanlarına silahlarını teslim etme çağrısında bulunmuştur. Fakat halk bu silahsızlandırma girişimini askere alınmaya yönelik bir adım olarak algılamıştır. Bu sırada Mısır'daki Lübnanlı tıp öğrencilerinin askere alındığı, Trablus ve Baalbek'te de askere alımların olduğu ve Mısır'dan Beyrut'a gelen bir gemiyle buradan bir kısım erkeklerin askerlik için götürüldüğü söylentileri yayılmıştır.[188] Bunun üzerine Lübnanlı Hristiyan topluluklar ister II. Beşir'e muhalefet anlamına gelsin ister Müslüman topluluklarla birliktelik anlamına gelsin İbrahim Paşa'ya karşı direnme kararı almıştır.[189]

Marunî, Grek Katolik, Dürzi, Sünni ve Şiilerin temsilcileri ihtilaflarını geçici olarak askıya alarak Mayıs ayının sonu ve Haziran'da bir araya gelerek vergilerin artması, angaryanın uygulanması, silahların toplatılmaya çalışılması ve en önemlisi de

[185] Karal, *Osmanlı Tarihi,* 197-199; Schlichts, "The Role of Foreign Powers in the Hıstory of Lebanon and Syria from 1799 to 1861", 109. Ayrıca bkz: Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon,* 13; Caesar E. Farah, "The Lebanese Insurgence of 1840 and the Powers", *Journal of Asian History* 1/2 (1967): 107-109.
[186] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 37-38.
[187] Winslow, *Lebanon*, 26.
[188] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 81-82; Farah, "The Lebanese Insurgence of 1840 and the Powers", 109-110.
[189] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 38.

zorunlu askerliğin uygulanması gibi nedenlerden dolayı İbrahim Paşa ve II. Beşir'e karşı bir isyan başlatmıştır. Köylüler baskı, adaletsizlik ve sert bir dış egemenliğe karşı durmak adına feodal şeyhler ise kaybettikleri imtiyazları, hakları ve prestijlerini geri almak adına ayaklanmıştır. İsyan çoğunlukla bölgenin ileri gelenleri ve kabile reisleri tarafından örgütlenmiş ve bu seçkinler tarafından yönetilmiştir. Şuf bölgesi Deyru'l-Kamer'de başlayan silahlı direniş Lübnan'ın diğer bölgelerine de yayılmaya başlamıştır.[190]

İsyanın ilk dalgası İbrahim Paşa ve II. Beşir tarafından bastırılmıştır. Ancak Temmuz ayı ortalarında isyancılar bir dış askeri destek sağlamış ve Eylül'de isyanın ikinci dalgasını başlatmıştır.[191] Bununla birlikte Osmanlı ve Londra antlaşmasını imzalayan devletler de Mehmet Ali Paşa'ya karşı askeri bir müdahaleye girişmiştir. Müttefik filo, İngiltere'nin öncülüğünde Beyrut'a yaklaşmış ve 11 Eylül'de İbrahim Paşa'nın mevzilerini topa tutmuştur. Ardından İngiltere, Avusturya ve Osmanlı'nın müttefik filosu İbrahim Paşa'nın kuvvetlerini kaleden çıkarmak üzere Akka'ya gelmiştir. Nihayetinde kısa sürede Avrupa koalisyonu ve Osmanlı birlikleri Akka'yı ele geçirerek tüm Suriye sahili üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Böylece İbrahim Paşa'nın denizle bağlantısı kesilmiş ve birliklerine takviyelerin yapılması engellenmiştir. Bu arada İbrahim Paşa sürekli olarak yerli halkın tacizlerine de maruz kalmıştır. Bu durum karşısında İbrahim Paşa kuvvetlerini Şam'da toplayarak Ocak 1841'de Mısır'a geri dönmeye başlamıştır.[192] II. Beşir ise Beyrut'ta İngiliz kuvvetlerince tutuklanmış ve buradan önce Malta'ya ardından birkaç yıl sonra yaşamını yitireceği İstanbul'a sürgün edilmiştir.[193]

II. Beşir'in İbrahim Paşa ile ittifakı bölgeyi dış müdahaleye açık hale getirmiştir. Seçkinler, çiftçiler, Marunî hiyerarşisi ve köylüler olmak üzere toplumun birçok kesimi herhangi bir şekilde Avrupa konsolosluklarıyla temas kurmuştur. Marunî Kilisesi'nin XVIII. Yüzyılda Roma ile birleşme yolunda önemli adımlar

[190] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 13; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 82-83; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 38-42; Hitti, *A Short History of Lebanon,* 188; Schlichts, "The Role of Foreign Powers in the Hıstory of Lebanon and Syria from 1799 to 1861", 107.
[191] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 13.
[192] Rogan, *Araplar,* 98-99. Ayrıca bkz: Schlichts, "The Role of Foreign Powers in the Hıstory of Lebanon and Syria from 1799 to 1861", 109.
[193] Hakim, *The Origins of the Lebanese Nation Idea,* 25; Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 13; Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon,* 13; Hitti, *A Short History of Lebanon,* 189.

atması Fransa'nın Marunîler üzerindeki etkisinin artmasını sağlamıştır. Diğer tarafta İngiltere'nin 1840 yılına kadar bölgede benzeri bir dayanağı bulunmamaktaydı. Amerikalı Protestan misyonerler 1832'de Şam ve Deyru'l-Kamer'de, çoğunlukla Dürzilerin yaşadığı yerlerde, faaliyet göstermiştir. Cizvit ve Amerikalı Protestan misyonerler ve Richard Wood gibi görevlilerinin bölgedeki varlığı Fransa ve İngiltere'nin burada zımnen bir etki alanı oluşturmasını sağlamıştır.[194]

Mehmet Ali Paşa işgalinin sona erdirilmesiyle birlikte ardından geriye Lübnan'da mezhepsel düşmanlık kalmış ve Lübnan dış müdahaleye açık hale gelmiştir. Bölgede dayanak noktası elde etmek isteyen yabancı güçler stratejik olarak buradaki bir dini topluluğu diğerine karşı desteklemiş ve bu toplulukları rekabete itmiştir. Osmanlı Devleti'nin Lübnan'ın imtiyazlı statüsünü ve feodal şeflerin yerel özerkliklerini zayıflatmaya yönelik izlemiş olduğu merkezi politikalar da buradaki gerginliği arttırmıştır.[195] Belirtmek gerekir ki bu dönemde Marunîlerin ve Dürzilerin Osmanlı'dan ayrılma çabaları bulunmamakla birlikte bunların her biri kendi topluluklarına hamilik ve siyasi kaderlerine hakemlik yapma beklentisiyle yüzünü Avrupalı güçlere çevirmiştir. Avrupalı güçlerin mezhepdaşlık vesilesiyle Lübnan'a müdahalelerinin farkında olan Osmanlı merkezileşme politikasına önem vermiştir.[196]

II. Beşir'in gücünü arttırma gayesiyle Dürzilere karşı Marunîleri önceleyen ve her bir dini toplulukta belirli eğilimleri teşvik eden politikası, idaresinin son yıllarında feodal ailelerin hiyerarşisini ve dini topluluklar arasındaki ilişkileri zayıflatmıştır. Bu politikanın bir sonucu olarak Marunîler Lübnan'ın geleneksel sosyal yapısı içerisinde sınırlanamayacak şekilde gelişmiş ve güneye doğru yayılmıştır.[197] Diğer taraftan iç çatışmalar ve Havran'a zaman zaman göçleri nedeniyle Dürzilerin nüfusu ve etkisi yıllarca azalmıştı. Bununla birlikte İbrahim Paşa'nın askere alma uygulaması ve Dürzilerin Havran'a yeni göç dalgaları topluluğun Lübnan'daki nüfusunu daha da azaltmıştır. Bu durum II. Beşir döneminin son yıllarında Lübnan'da Marunî ve Dürzi toplulukları arasındaki oransızlığın daha da artmasına neden olmuştur.[198] Bölgenin

[194] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 20-21; Farah, *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 18; Makdisi, *The Culture of Sectarianism,* 68.
[195] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 85-86.
[196] Makdisi, *The Culture of Sectarianism,* 68-72.
[197] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 20-21; Halabi, *The Druze,* 25.
[198] Hakim, *The Origins of the Lebanese Nation Idea,* 22.

Mehmet Ali Paşa'nın işgaline sahne olması ve bu dönemde burada izlenen politikalar, Avrupa ülkelerinin bölgeye ilgisi ve buradaki Hristiyan tüccarları desteklemesi Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında gerilimi tırmandırmıştır.[199] Öyle ki Zahle ve Deyru'l-Kamer'in tüccar ve esnafları artık yerel Dürzi ailelerin üstünlüğünü kabul etmekte isteksiz olmuştur. Çiftçiler kendilerine avans veya borç veren limanların ipek tüccarlarıyla doğrudan bağlantı kurmuştur. Eski yerel seçkinlere ekonomik olarak çok fazla bağımlı olmadıklarından dolayı bu seçkinlere geleneksel hizmetler sunmaya ve ipek mahsulünden pay vermeye rıza göstermemiştir.[200]

1.2.2. Çatışmalar

Mehmet Ali Paşa'nın Lübnan'da çekilmesinden sonra artık buradaki dini toplulukları bir arada tutabilecek (her ne kadar aynı hedefe ulaşmak için 1840 ayaklanmasında birlikte hareket etmişlerse de) bir güç ve enerji kalmamıştır. II. Beşir'in ardından yönetime gelen III. Beşir'in (Kasım)[201] gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olmaması ve bölgede çıkarlarını korumak isteyen Büyük Güçler'in izlemiş olduğu politika takip eden süreçte Lübnan'ı istikrarsızlığa sürüklemiştir. III. Beşir'in yönetimi sırasında II. Beşir döneminde yerlerinden ettirilmiş olan Lübnan'ın Dürzi feodal reisleri eski yerlerine dönmeye başlamış, imtiyazlarını ve ellerinden alınmış olan feodal mülkleri için tazminat istemiştir. Bu durum karşısında III. Beşir'in bir taraftan Dürzi feodal ailelerin bu isteklerini reddetmesi diğer taraftan da bu feodal ailelerin yetkilerini azaltmak için önlem almaya başlaması 1841 yılının ilkbaharında Lübnan'da tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Belirtmek gerekir ki Dürzi feodal ailelerin talep ettiği eski mülkleri mevcut durumda büyük oranda Hristiyan ailelerin elindeydi.[202]

Marunîler, Lübnan'da Mehmet Ali Paşa işgalinin sona erdirilmesi için başlayan isyana katılmıştı ve bundan dolayı Osmanlı tarafından ödüllendirilmek ve

---

[199] William Harris, *Levant: Bir Kültürler Mozaiği,* çev. Ercan Ertürk, (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2005), 131.
[200] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 21.
[201] III. Beşir 3 Eylül 1840 tarihinde Lübnan Emirliğine atanmıştır. Bu görevini Ocak 1842 yılına kadar sürmüş bu tarihte Osmanlı Devleti, Lübnan'daki Şihâb emirliğine son vermiş ve III. Beşir'in yerine Ömer Paşa'yı atamıştır. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu,* 12-13.
[202] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 44-48; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 85-87.

Dürziler karşısındaki avantajlı konumlarının korunmasını istemekteydi.[203] Buna karşılık Dürzi Şeyhlerinin kendi mülklerini ve Hristiyan topluluklar üzerindeki eski gücünü tekrar kazanmaya çabalaması Hristiyan toplulukların direnişiyle karşılaşmasına neden olmuştur. Bu sırada Osmanlı ve İngiltere, Dürzilerin haklarını destekleme konusunda ödün vermezken Marunî Patriği Hubayş ise topluluk arasındaki bağı güçlendirmeye yönelik bir çaba içerisine girmiş ve Fransa'nın Marunî korumasına vurgu yapmıştır.[204]

III. Beşir'in vergi dağıtımı ve genel çıkarların görüşülmesi için Dürzi şeflerini Deyru'l-Kamer'de toplantıya çağırmasıyla artık önü alınamaz olaylar başlamıştır. Dürzi şefleri Vadi't-Teym ve Havran'dan da taraftarlarının bulunduğu kalabalık bir grupla bu toplantıya katılmak üzere yola çıkmış ve 13 Ekim 1841'de Deyru'l-Kamer'e yaklaşmıştır. Bu kalabalık grup karşısında telaşlanan III. Beşir, kalabalığın Deyru'l-Kamer'e girişini engellemek için Hristiyan taraftarlarını göndermiştir. Bu durumda taraflar karşı karşıya gelmiş ve kısa sürede iki topluluktan da kayıpların verildiği bir çatışma yaşanmıştır. III. Beşir çatışmaların başlamasıyla birlikte Beyrut'taki Osmanlı yetkililerinden, Baabda ve diğer bölgelerdeki Hristiyan taraftarlarından yardım istemiştir. İki topluluk arasında iki gün daha süren çatışma Beyrut'un Selim Paşa'sı ve İngiliz Konsolos Hugh Rose'un müdahalesiyle durmuştur. Ancak bu kez başka yerlerde çatışmalar başlamıştır. Ihdin, Zahle, Baabda ve Cezzin'den Hristiyan taraftarlar Deyru'l-Kamer'e ilerlerken yolda Dürzi ve Osmanlı'nın düzensiz birlikleriyle çatışmıştır. En nihayetinde Dürziler Şûf ve çevresinde üstünlük elde etmiştir. Burada sıkıntılar azalmaya başlayınca ülkenin diğer yerlerinde çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu arada III. Beşir üç haftadan fazla bir süre Deyru'l-Kamer sarayında kuşatma altında kalmıştır. Sonunda Dürziler Kasım ayı başlarında saraya saldırmış ve III. Beşir'i alıkoymuştur. Osmanlı, Lübnan'da dini topluluklar arasında oluşan bu sorunu çözmek için Kasım ayının ortalarında Beyrut'a varacak olan Mustafa Nuri Paşa'yı görevlendirmiştir.[205]

Mustafa Nuri Paşa Lübnan'da dini topluluklar arasında yaşanan çatışmaların nedenlerini saptamak üzere bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmanın neticesinde,

[203] Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu", 250.
[204] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 13-14.
[205] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 49-52.

Marunî ve Dürzi toplulukların üzerinde Beyrut'taki konsolosların etkisinin bulunduğunu, konsolosların her iki topluluğu gizliden tahrik ettiğini ve karışıklıklara zemin hazırladığını tespit etmiştir. Nuri Paşa daha sonra Marunî ve Dürzi toplulukların liderleriyle görüşmüştür. Bu görüşmede Dürzi liderler, Marunîlerden diyet olarak katil şahsı istediklerini ancak kendilerine verilmediğini, Marunîlerin arkasında Şihâb ailesinin desteğinin olduğunu ve bundan istifade eden Marunîlerin onlara ait olan evkafı zapt ederek kiliselerine tahsis ettiğini, önceki dönemde (1831-1840) ayrıcalıklı hale gelen Marunîlerin kararlaştırılan yıllık vergiden Dürzilerin payına düşen miktarın iki katını kendilerinden aldığını söylemiştir. Bu nedenlerden dolayı Dürzilerin Şihâb ailesinden birisini emir olarak kabul etmeyeceğini bu ailenin dışında kim emir olarak atanırsa onu kabul edeceklerini bildirmiştir. Marunî liderler ise Dürzilerin öteden beri kendilerine düşman olduğunu ve kan davasını kendilerinden intikam almak için kullandığını söylemiştir. Topluluklarını savunmak için yeterli bir kuvvet toplayamadıklarından dolayı Dürzilerin galip geldiğini, Marunîlerden birçok kişiyi katlettiğini, mülklerine ve kiliselerine zarar verdiğini ifade etmiştir. Gasbedilen mallarını geri almak için kendilerine destek verilmesini, Şihâb ailesinden birinin emir olarak atanmasını ve bu kişinin de II. Beşir'in oğlu Mir Emin'in olmasını istediklerini söylemiştir.[206]

Bölgedeki araştırmalarını tamamlayan Mustafa Nuri Paşa iç ve dış dengeleri de gözeterek Ocak 1842'de III. Beşir'in yerine Macar asıllı Ömer Paşa'yı getirmiştir. Dışarıdan bir ismin emirliğe getirilmesi Lübnan'ın idari ayrıcalıklı durumunun sonu anlamına gelmekteydi ve Avrupa devletlerinin tepkisine neden olmuştu. Buna rağmen Osmanlı Devleti, Lübnan'ı güçlü bir şekilde merkeze bağlama kararlılığını sürdürmüş ve Ömer Paşa'yı görevinden almamıştır.[207]

Dürzi topluluğu bu kararı memnuniyetle karşılarken Hristiyan topluluk bu kararı tanımayı reddetmiş ve emirliğin restore edilmesinde ısrar etmiştir. Ömer Paşa hem Hristiyan kesimin restorasyon düşüncesine son vermek hem de düzeni sağlamak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. II. ve III. Beşir tarafından mallarına el konulan Dürzi feodal şeflere mülklerini geri vermiş ve Marunî ileri gelenlerinin geleneksel

[206] Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 649.
[207] Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu", 255-258; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 87; Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, 73.

ayrıcalıklarını tekrar onaylamıştır. Ayrıca Dürzi ve Marunî topluluklarından birkaç şefi danışmanı ve temsilcisi olarak atayarak bu toplulukların desteğini temin etmeye çalışmıştır. Bu arada Osmanlı, Avrupa devletlerine Lübnan'daki yeni yönetime buradaki halkın destek verdiğini göstermek amacıyla Lübnan'da dilekçe ve imza kampanyası başlatmıştır. Dürziler dilekçeleri imzalamaya istekliyken Hristiyan topluluklar (özellikle Marunîler) bunu reddetmiştir. Osmanlı ve Lübnanlı temsilciler bu kampanyanın başarılı olması için yoğun çaba harcamıştır. Bu sırada Beyrut'taki Avrupalı konsoloslar bir araya gelerek kampanyanın yürütülüş şeklini protesto etmiş ve kampanyanın tamamen Lübnanlıların gerçek görüşünü yansıtmadığını deklare etmiştir. Beyrut'ta bulunan Mustafa Nuri Paşa konsolosların bu protestolarını Lübnan'ın iç işlerine gereksiz müdahale olarak görmüştür. Belirtmek gerekir ki 1842 yılının başlarında konsolosluk müdahalesi Lübnan'ın siyasi yaşamının bir parçası haline gelmiştir. Beyrut'taki Fransız ve Avusturyalı konsoloslar Lübnan'daki Marunî ve diğer Uniate Katoliklerin koruyucusu olarak tanınmak için rekabet ederken Rus konsoloslar Grek Ortodoksları desteklemekteydi. Öte yandan Dürziler 1841 yılına kadar önemli ölçüde bir konsolosluk desteğinden yararlanmamıştır. Bu yıldan itibaren Beyrut'taki İngiliz konsolosları Dürzileri desteklemiştir.[208]

Netice itibariyle Osmanlı, Lübnan sorununu yaklaşık bir yıl Avrupa devletleriyle müzakere etmiş ve sonunda kaymakamlık düzenini kararlaştırmıştır. Buna göre Lübnan, Sayda eyaletine bağlı iki kaymakamlığa ayrılacaktı ve bu kaymakamlıkların birine Dürzi diğerine de Hristiyan bir kaymakam atanacaktı. Bu yeni düzen 1842 yılının sonunda yürürlüğe girmiştir.[209] Dini topluluklar bağlamında karma nüfusa sahip olan güney bölgesinin kaymakamlığına bir Dürzi olan Ahmet Arslan, ağırlıklı olarak Hristiyan nüfusa sahip olan kuzey bölgesinin kaymakamlığına ise bir Hristiyan olan Haydar Ebu'l- Lama' atanmıştır. Bu iki idarenin önemli meseleleriyle ilgili olarak son söz Sayda Paşa'sına ait olmuş ve her kaymakamın yargı yetkisi kendi bölgeleriyle sınırlandırılmıştır.[210]

---

[208] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 53-55; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 88. Ayrıca bkz: Akarlı, *The Long Peace,* 27-28.
[209] BOA, HR.SFR.3…, 2-56; BOA, HR.SYS., 1528-24-2; Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu", 258;
[210] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 24; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 63.

Kaymakamlık düzeniyle birlikte bir arada yaşama fikri gittikçe dini çizgilerle tanımlanan toplumda önemli bir sorun haline gelmiştir. Zira bölünme mantığına göre Lübnan'da yaşayanların Hristiyan ya da Hristiyan olmayan veya başka bir şekilde sınıflandırılmasını gerektirmiştir. Avrupa'nın tasarısı olan bu bölünme planı, tüm Marunî ve Dürzilerin doğal olarak iki farklı ve ayrı kabile olduğunu varsaymıştır. Grek Ortodoks ve Grek Katolik toplulukların Marunî vesayetine girmelerinden dolayı kızgınlıkları bir tarafa, yeni düzenle birlikte Lübnan'ın idaresi ve coğrafyası dinsel çizgiler doğrultusunda tanzim edilmiş ve mezhepsel siyaset meşrulaştırılmıştır.[211]

Yeni idari düzenle birlikte iki kaymakamlığın da idari sınırları içerisinde karma nüfuslu köyler kalmıştır. Gerek Marunî Kaymakamlığı[212] altındaki Dürziler gerekse Dürzi Kaymakamlığı[213] altındaki Marunîler, kendilerinden olmayan bir idarenin yetkisi altına girmekten hoşnut olmamıştır. Bu durum 1843 yılı başlarında bir yandan topluluklar arasında silahlı çatışmalara varan anlaşmazlıklara diğer yandan da yabancı devletlerin (özellikle Fransız ve İngiliz konsolosların) müdahalesine meydan vermiştir. Nitekim bölgede başlayan olaylar, Avrupa devletlerinin sahadaki faaliyetleri ve yürütmüş olduğu diplomasi Lübnan'daki durumu karmaşık hale getirmiştir. Bu noktada Osmanlı, karma nüfusa sahip köylere halk tarafından seçilecek olan biri Dürzi diğeri Marunî olmak üzere iki vekil tayin edilmesi ve bu vekillerin doğrudan Sayda Valisine bağlı ve ona karşı sorumlu olmasını kararlaştırmıştır. Ancak bu karar Marunîlerin hoşnutsuzluğunu gidermeye yetmemiş ve sorun tam anlamıyla çözüm bulmamıştır. Bununla birlikte çözülmeyi bekleyen bir başka sorun da 1841 yılı sonlarında Marunî ve Dürziler arasında yaşanan çatışmalarda zarar gören Marunîlerin zararlarının karşılanması meselesiydi. Bu iki sorun ve esasen Marunî ve Dürzi toplulukları arasında öteden beri var olan memnuniyetsizlikler 1845 yılı Mayıs'ında bu iki topluluğu silahlı bir çatışmaya itmiştir. Böylece Lübnan bir kez daha Osmanlı

[211] Makdisi, *The Culture of Sectarianism,* 80. Ayrıca bkz: Hamzeh, "Clientalism, Lebanon: Roots and Trends", 170.
[212] Sınırları içerisinde yaşayan halkın çoğunluğu Hristiyan olmakla birlikte az sayıda Dürzi ve Mütevali (Şii) nüfus bulunmaktaydı. BOA, HR.SYS., 1528-24-2.
[213] Sınırları içerisinde Dürzi nüfus yoğunlukta olmakla birlikte az sayıda Sünni ve Mütevali (Şii) gibi Müslüman topluluklar bulunmaktaydı. BOA, HR.SYS., 1528-24-2.

ve Avrupa devletlerinin odağı haline gelmiş ve Osmanlı buraya gerekli görülecek değişiklik ve yenilikleri yapmak üzere Hariciye Vekili Şekip Efendiyi göndermiştir.[214]

Beyrut'a gelen Şekip Efendi burada gerekli araştırmaları yapmış ve Lübnan'daki karışıklıkların İngiliz ve Fransız konsolosların karşıt kışkırtmalarından kaynaklandığını saptamıştır.[215] Bundan dolayı Avrupa konsoloslarını bir toplantıya çağırarak kendilerine yerel meselelere daha fazla karışmamaları gerektiğini bildirmiştir. Bununla birlikte Lübnan Dağı'nda oturan Katolik ve Protestan misyonerler dâhil tüm Avrupalıların şimdilik Beyrut'a gelmeleri gerektiği konusunda ısrar etmiştir. Ayrıca Dürzi kaymakam Ahmet Arslan'ı görevinden almış yerine onun kardeşi Emin'i getirmiştir. Diğer yandan Hristiyan kaymakam Haydar Ebu'l-Lam'a karışmamıştı çünkü onun yerinden ettirilmesi Şihâb taraftarlarının iddialarını dillendirmeye fırsat vermiş olacaktı.[216] Daha sonra Namık Paşa ile görüşerek Deyru'l-Kamer'e gitmiş ve Lübnan'da asayişi sağlamaya yönelik olarak bir takım tedbirler almış ve düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler; halktan silahların toplanması, 1845 olaylarına karışanlar hakkında genel affın ilan edilmesi, 1841 yılındaki çatışmalarda malları yağma edilen Marunîlere Dürzilerin ödeyeceklerinin haricinde bir de hazineden on bin kese ödeneğin ayrılması ve karma nüfusa sahip köylerde her topluluğun mukataaları kendi vekilleri tarafından idare edilmesidir. Şekip Efendi'nin bu karar ve uygulamaları (özellikle halktan silahların toplatılması konusu) içeride ve dışarıda aleyhine bir kamuoyunun oluşmasına neden olmuştur.[217]

Öte yandan Şekip Efendi Lübnan'ın kaymakamlık sistemini yeniden yapılandırmıştır. Her iki kaymakamlıkta vergilerin toplanması ve adalet yönetimine yardımcı olunması için bir meclis kurmuştur. Kaymakamın başkanlık ettiği bu meclis (altı dini topluluğu temsilen) Marunî, Dürzi, Grek Ortodoks, Grek Katolik, Sünni ve Şii bir üye ve bir hâkimden oluşmuştur. Osmanlı sınırlarındaki Müslüman tebaa Sünni yargı alanında olduğundan ayrı bir Şii hâkim tanınmamaktaydı ve Sünni hâkim her iki mezhep için yetkilendirilmiştir. Meclislerin kurulmasıyla birlikte Lübnan'daki feodal sisteme ağır bir darbe vurulmuştur. Meclislerin üstlendiği işlevleri daha önce feodal

[214] BOA, HR.SYS., 2920-56; BOA, HR.SYS., 2920-64; BOA, HR. MKT.10-47; BOA, A.} MKT. 21-27; Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu", 260-263.
[215] Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 675.
[216] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 71.
[217] Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 676-678.

şefler yerine getirmekteydi. Her iki kaymakam Osmanlı Devleti'nin bir memuru olarak Sayda valisinin otoritesine tabi kılınmıştır. Lübnan'daki bu idari düzenlemeler Tanzimat fermanıyla uyumluydu ve merkezileşme çerçevesinde Sayda Paşa'sına geniş yetkiler verilmiştir. Ancak Dürzi ve Hristiyan şeyhleri güçlerini azaltan tüm idari değişikliklere direnmeye kararlı olmuştur.[218] Bununla birlikte Beyrut'taki Avrupa konsolosları yine Lübnan'ın içişlerine müdahale etmeye başlamıştır. Osmanlı buradaki asayişi korunmak için konsolosların müdahalelerini engellemek adına ilgili devletlerle gerekli yazışmaları yapmıştır.[219]

Lübnan'ın idari yapısında düzenlemelerin yapılması yerli yöneticilerin idari bağımsızlığını ve feodal beylerin haklarını sınırlamıştır.[220] Bu durum daha sonraki yıllarda Lübnan'da karışıklıkların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kuzeydeki kaymakamlığa (1854 yılında hayatını kaybeden Haydar Ebu'l-Lam'ın yerine) Beşir Ahmet Ebu'l-Lam'ın geçmesine Hâzinler[221] itiraz etmiş ve feodal aileler arasında rekabet hâkim olmuştur. Dürzi lider Said Canbulat da güneydeki kaymakam Emin Arslan'ın otoritesini tanımamıştır. Esasen tüm toplulukların feodal aileleri sadece Şekip Efendi'nin düzenlemelerine direnmemiş aynı zamanda azalan ekonomik ve politik güçlerini de korumaya çalışmıştır.[222]

1857 yılının sonlarında güneyde Dürzi şefleri ve temsilcileri Hristiyan topluluk üzerinde baskı kurarken kuzeyde Marunî köylüleri ve din adamları da feodal ailelere karşı durmaya başlamıştır. Bu arada İngiltere ve Fransa bölgedeki nüfuz mücadelesini buradaki topluluklar üzerinden yürüttüğü için Lübnan'da topluluklar arasında oluşan anlaşmazlıklara dolaylı olarak taraf olmuştur. Bu durum topluluklar arasındaki gerginliklerin bazen farklı boyutlara taşınmasına neden olmuştur.[223] Bununla birlikte Lübnan ekonomisi bu dönemde Avrupa üretimine ve ticaretine olan bağımlılığından dolayı olumsuz etkilenmiştir. Yeni ticaret modelleri kırsal kesimin büyük bir kısmını

---

[218] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 26-27; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 71-73; Makdisi, *The Culture of Sectarianism,* 84-85. Ayrıca bkz: Akarlı, *The Long Peace*, 28-29.
[219] BOA, HR. SYS., 2920-67.
[220] A. Halûk Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir örnek Olay,* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966), 19.
[221] Kisrevan'da toprak sahibi olan Hâzinler bu dönemde bölgede köklü bir Marunî ailesidir. Şit Tufan Buzpınar, "Lübnan /Osmanlı Dönemi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 250.
[222] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 27.
[223] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 78-79; Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı",* 28-33.

geleneksel geçim kaynaklarından mahrum etmiş ve ekonomiyi dış şartlara duyarlı hale getirmiştir. Borçları artan feodal aileler borçlarını azaltmak ve zararlarını karşılamak için köylülere daha fazla yüklenmeye başlamıştır. Hristiyan nüfusun yoğunlukta olduğu kuzey bölgesinde bu duruma itiraz edilmiş ve halk 1858 yılının başlarında şikâyetlerini dillendirmiştir.[224]

Kisrevan'ın çeşitli köylerinde toprak sahiplerine karşı toplantılar düzenleyen köylüler feodal haksızlıklara (özellikle Hâzin ailesinin baskısına) karşı kendilerini savunmak için birleşmiştir.[225] Şeyhlerle eşit statüye kavuşmak isteyen köylüler hediye, haraç ve angaryanın kaldırılması, şeyhler tarafından evvelce kendilerine satılmış olan topraklar üzerinden zorlama vergilerin alınmaması, evliliklere izin verilmesi ve şeyhlerin kırbaç ve hapis cezası verme yetkisinin kaldırılmasını talep etmiştir.[226] Ancak Hâzinler köylülerin bu isteklerine kayıtsız kalmıştır. Bunun üzerine köylüler daha fazla talepte bulunmuş ve hareketlerinin liderliğine Tanyus Şahin'i getirmiştir. 1859 yılı başlarında Kisrevan'ın köylü isyanı ciddi bir hal almaya başlayınca Hâzin şeyhleri duruma müdahale edilmesi için Hurşid Paşa'ya başvurmuştur. Bu arada Tanyus Şahin ve komutasındaki diğer köylü şeflerin yönlendirmesiyle köylüler, Hâzinler'e saldırmış ve onları yerlerinden ettirmiştir. Ayaklanmanın devam ettiği sırada Osmanlı askerlerinden oluşan bir bölük Kisrevan'ın çeşitli köylerine yerleşmişti ancak çok geçmeden bu kuvvet geri çekilmiştir. Diğer tarafta Patrik Bulus Mas'ad ve önde gelen din adamları gizliden köylü hareketini desteklemiştir. Nihayetinde ilkbaharın başlarında Hâzinler tamamen Kisrevan'dan çıkarılmıştır.[227] Kisrevan'da bu olaylar yaşanırken güneydeki Dürziler, şeyh ve emirlerine bağlılığını sürdürmekteydi. Fakat burada yaşayan Marunî köylüleri feodal yapıya karşı hareketlerini Dürzi şeyh ve emirlerine yöneltmeye başlamıştır. Feodal haklarını ve topraklarını korumak isteyen Dürzi şeyh ve emirler, Marunî köylülerin bu hareketine karşılık topluluklarını silahlandırmıştır. Bu ise Marunî ve Dürziler arasında bir çatışmanın çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır.[228]

---

[224] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 91.
[225] Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 84-85.
[226] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 93; Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 31; Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, 96, 100-101.
[227] Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 86; Harik, "The Maronite Church and Political Change in Lebanon", 50.
[228] Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı*, 26.

Kisrevan'da Hâzinler'e karşı başarı elde eden Tanyus Şahin ve taraftarları daha sonra dini bakımdan karma nüfusa sahip bir bölge olan Metn'e doğru harekete geçmiştir. 1860 yılının ilkbaharının başında Tanyus Şahin, Dürzi şeflerine karşı Marunî köylülerini savunacağını ilan etmiştir. Marunî köylüler Dürzilerin topraklarında kışkırtıcı eylemlerde bulundukça buradaki bazı Dürzi köylüler bu eylemleri saldırganlık olarak yorumlamış ve bu durum karşısında teyakkuza geçmiştir. Her iki topluluğun da mensuplarının karşı topluluğun üyeleri tarafından öldürüldüğü bireysel cinayetler giderek artmaya başlamıştır. Dolayısıyla başlangıçta Kisrevan'da Marunî köylülerin Tanyus Şahin liderliğinde feodal şeflere karşı başlatmış olduğu ve potansiyel olarak sosyal bir devrim olarak alevlenen bu durum artık Lübnan genelinde hızlı bir şekilde mezhepsel bir iç savaşa doğru evirilmeye başlamıştır.[229]

Her iki topluluğun mensupları arasında Cezzin'de de çatışmalar başlayınca Hurşid Paşa (konsolosların girişimiyle) iki kaymakamlık arasındaki sınırı güvence altına almak için bir miktar kuvvet göndermiş ve duruma hâkim olmuştur. Ancak kuzeyde Betrun ve Kisrevan'da Marunîler artık tahrik olmuştur. Tanyus Şahin'in Metn mukataasını geçmesi ve Beyrut yakınlarında konumlanması üzerine Dürziler Deyru'l-Kamer'e yürümüş ve Havran'daki topluluk mensuplarından yardım istemiştir. Mayıs sonunda Metn mukataası köylerinde saldırıya geçen Dürziler birçok Hristiyan kişiyi öldürmüş ve buraları yakmıştır. Ayrıca Sayda civarında bazı kiliseleri yağmalamış ve buradaki Hristiyan din adamlarını öldürmüştür. Bölgedeki çatışmalardan kaçan insanlar Beyrut'a sığınmıştır. Diğer taraftan Havran Dürzileri Haziran'ın ilk yarısında Hasbeya, Reşâya, Zahle ve Deyru'l-Kamer'de Hristiyanlara karşı genel bir katliama girişmiştir.[230]

Lübnan'da yaşanan olayların Suriye'de duyulması ve bu dolaylarda yaşayan Dürzilerin kışkırtmasıyla Müslüman topluluklar Şam'da yaşayan Hristiyan topluluklara karşı saldırıya geçmiştir. Şehrin Hristiyan mahallelerine zarar verilmiş ve yakalanan Hristiyanlar öldürülmüştür.[231] Lübnan ve Şam'da yaşanan olaylar burada geleneksel otoritenin kaybolduğunu göstermiştir. Olaylar esnasında dışarıdan teşvik edilen ve ortak bir otorite tarafından kontrol altında tutulamayan müşterek duygular

[229] Bruce Masters, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918: Sosyal ve Kültürel Bir Tarih,* çev. Feray Çoşkun, (İstanbul: Doğan Kitap, 2017), 190; Makdisi, *The Culture of Sectarianism,* 118.
[230] Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan ", 687-688.
[231] Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı,* 37.

dini nefrete dönüşmüştür. Ortodoks Hristiyanlar Marunîlerin yanında yer almış, Sünniler ve Şiiler Dürzilerle güçlerini birleştirmiştir.[232] Bölgeden genel anlamda Hristiyan-Müslüman özel anlamda ise Marunî-Dürzi çatışmaları yaşanmakta olduğu bilgisi İstanbul'a varır varmaz Osmanlı derhal harekete geçmiştir. Bölgedeki huzursuzluğun yatıştırılması, suçluların cezalandırılması ve asayişin sağlanması için (fevkalâde memuriyet-i mahsusa ile müstakillen) bölgedeki mülki ve askeri memurun mercii olmak üzere Hariciye Nazırı Fuad Paşa'yı göndermiştir.[233]

Beyrut'a gelen Fuad Paşa Hasbeya, Reşâya ve Deyru'l-Kamer'deki subayları buraya çağırmış ve bu subayları tutuklatmıştır. Lübnan'da yaşanan olaylarda yanlış tedbir almak ve Şam olaylarından sorumlu olmakla itham edilen Arabistan ordusu kumandanı ve Şam valisi Ahmed Paşa'yı da Beyrut'a çağırmıştır. Kıyı bölgesindeki halkın teskini için Hurşid Paşa'yı, Akka bölgesi için de Mustafa Paşa'yı görevlendirmiştir. Halim Paşa'yı da Arabistan ordu kumandanlığına getirmiş ve bu ordunun asker sayısını arttırmıştır. Hasbeya ve Reşâya'da Dürzilerce tutulan bazı Hristiyan ailelerin sağ salim Sayda'ya getirilmesi için buraya bir tabur asker göndermiştir. Ayrıca olaylar esnasında zarar görmüş yabancı uyruklular ile Marunîlere verilecek tazminatın saptanması, yaralı ve fakir Marunîlere yardım etmek için çeşitli komisyonlar kurmuştur. Fuad Paşa, Beyrut'tan Şam'a hareket etmeden önce iç ve dış dengeleri de gözeterek Hurşid Paşa'yı İstanbul'a göndermiş ve Sayda valiliğine donanma kumandanı Mustafa Paşa'yı getirmiştir.[234]

Lübnan'da yaşanan olaylar Avrupa'da duyulduğunda Avrupa devletleri hem kendi aralarında hem de Osmanlı ile bu konuda diplomatik görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler neticesinde İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın temsilcilerinden oluşan beşli bir komisyonun bölgeye gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Komisyonun görevleri; karışıklıkların nedenlerini araştırmak, olayların sorumlularını tespit etmek, olaylar esnasında zarar görmüş olanlara ödenecek tazminatı saptamak ve yeni olayların çıkmasını önlemeye yönelik alınması gereken tedbirleri kararlaştırıp bunları Osmanlı ve ilgili hükümetlerin dikkatine sunmaktı. Komisyonun haricinde bir de ilgili devletlerin bölgede kuvvet bulundurmasını (özellikle Fransa'nın) öngören ve

[232] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 22.
[233] BOA, İ..MMS., 132-5673-1; Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 689; Makdisi, *The Culture of Sectarianism,* 145.
[234] BOA, A.}MKT.UM.., 415-56; Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı,* 40-42.

bu kuvvetlerin görev kapsamları, Osmanlı ile beş Avrupa devleti arasında 3 Ağustos 1860'ta yapılan ön sözleşme ve daha sonra 5 Eylül 1860'ta yapılan sözleşmeyle oluşturulmuştur.[235]

Öte yandan Fuad Paşa Şam'a giderek incelemelerde bulunmuştur. Araştırmaları neticesinde Ahmed Paşa'nın olaylar esnasında sorumluluğunu yerine getirmediğini saptamış ve Ahmed Paşa'yı İstanbul'a göndermiştir. Şam'ın yeni valisiyle birlikte olayları tahrik eden ve olaylarda bizzat kabahati bulunanları tutuklatmış, suçu kesinleşenleri cezalandırmıştır. Geri kalanların yargılamalarına devam edilmesi ve burada asayişin sağlanmasına yönelik memurlara gerekli talimatları verdikten sonra Beyrut'a dönmüştür. Dürzi reislerini ve suç işleyenleri yargılanması için Beyrut'a çağırmıştır. Fuad Paşa'nın çağrısıyla ilgili kişilerden bazıları Beyrut'a gelmiştir. Buradaki kışlada hapsedilenler arasında Dürzi kaymakam, Said Canbulat ve Şeyh Hüseyin Talhuk gibi nüfuzlu kişiler de yer almaktaydı.[236]

Fuad Paşa'nın çağrılarına uymayıp Beyrut'a gelmeyen firariler de olmuştur. Bunlara karşı bölgedeki Fransız kuvvetlerin kumandanı General Beaufort d'Hautpoul harekete etmek istemişse de Fuad Paşa gerekli izni vermemiştir. Ancak daha sonra bu firarilerin Havran'a çekilmeye başladıkları söylentileri yayılmaya başlayınca Fransız Generali Beyrut'ta tutmak zorlaşmıştır. Sonunda Fuad Paşa, Sayda yönünden Fransız kuvvetleri de Beyrut üzerinden Deyru'l-Kamer'e hareket etmiştir. Fransız kuvvetlerin Lübnan'ın içlerine girmesiyle birlikte cesaret bulan Marunîler, Dürzilere karşı misilleme yapmaya başlamıştır. Bu durum hem Osmanlı hem de İngilizlerin tepkisine yol açmış ve aynı zamanda Fuad Paşa'ya Lübnan'daki Fransız kuvvetlerini durdurma fırsatı vermiştir. Bu arada harekâtı haber alan Dürziler Deyru'l-Kamer'i boşaltmış Havran'a doğru ilerleyerek oradaki Dürzilerle birleşmeye başlamıştır. Fransız askerlerin Suriye'ye girmesini ve buradaki durumun daha da karmaşık hale gelmesini istemeyen Fuad Paşa, firari Dürzilerin yakalanması için Osmanlı yetkililerinin gerekli tedbirleri aldığını söyleyerek General Beaufort'un ileri harekâtını durdurmuştur.[237]

[235] BOA, A.} MKT.UM. 422-98-1; Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı*, 45-71.
[236] BOA, A.} MKT.UM. 422-98-1; BOA, A.} MKT.UM.425-25-1; BOA, A.} MKT.NZD.323-48-1; BOA, A.} MKT.UM. 449-44-1; Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 692-695.
[237] BOA, HR.SYS., 1528-28; Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı*, 85-90.

İlerleyen süreçte Fuad Paşa, Havran'da birleşmeye başlayan firari Dürzilere karşı harekete geçmiş, Dürzi köylerini baskı altına almak ve Beyrut'ta tutuklu bulunan Dürzi reislerinin mülklerini soruşturmak üzere Muhtâre köyünde karargâhını kurmuştur. Diğer taraftan Havran'da toplanan Dürziler üzerine bir kuvvet göndermiş ve aynı zamanda Şam'daki halkın da teskin edilmesini istemiştir. Havran'da Dürzilerin birleşmesi Lübnan ve Şam halkında heyecan ve korku yaratmıştır. Fuad Paşa çok geçmeden Lübnan ve Şam civarındaki Dürzi köylerinin suçlu Dürzilerini tutuklatmış ve çok sayıda tutuklunun Beyrut'ta yargılamanın zorluğundan dolayı bu kişileri askeri kuvvetlerinin merkezi olan Muhtâre'ye nakletmiştir. Yargılamalar sonucunda olaylarda suçu sabit olan ve en fazla suça bulaşmış olanlara gerekli cezalar verilmiştir. Bu arada Beyrut'ta da yargılamalar yapılmış, suçlular gereken cezalara çarptırılmış ve firari olanlar hakkında ise gıyaben hükümler verilmiştir.[238]

Nihayetinde Fuad Paşa bölgedeki sorunların kaynağını tespit etmiştir. Lübnan ve Suriye'de hükümetin yetersiz olduğunu ve mahalli idarenin aciz kaldığını saptamıştır. Burada yerli müdürlerin adeta eski derebeyleri halinde bulunduğunu, valilerin daireleri halkının hüküm ve nüfuzu altına düştüğünü, askerin bazen çok uzun süre maaşsız kaldığını, halkın felaketlerden hükümeti itham ettiğini ve Dürzilerden ziyade hükümetin kabahatli olduğunu tespit etmiştir. Hristiyan halkın, konsolosluk mensupları ile Lübnan'daki okulların yabancı öğretmeleri ve bölgeye gelen Fransız askerlerin etki ve yönlendirmelerine açık kaldığını saptamıştır.[239]

Bölgedeki olayları araştırmak üzere Avrupa devletleri tarafından oluşturulmuş olan soruşturma kurulu 4 Ekim 1860 tarihinde Beyrut'ta çalışmalarına başlamıştır. Fuad Paşa burada bulunduğu zamanlarda Osmanlı Devleti'ni temsilen kurulun çalışmalarına katılmış Beyrut'ta olmadığı zamanlarda ise kurula Abro Efendi'yi göndermiştir.[240] Fuad Paşa Muhtâre'den Beyrut'a geldiğinde kurul üyelerinin birçok toplantı yaptığını ve Lübnan nizamı üzerine müzakerelerde bulunduğunu görmüştür. Lübnan nizamına dair kurulda birçok fikir dile getirilmiş ve tartışılmıştır. Sonunda kurul İstanbul'a nakledilmiş, burada Babıali ve Avrupa komisyonu arasında bir uzlaşı

[238] Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 695-699.
[239] BOA, HR.SYS., 1528-24-2; BOA, HR.SYS., 1528-24-3; BOA, HR.SYS., 1528-24-4; Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 700-701.
[240] Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı*, 99-100.

sağlanmış ve 9 Haziran 1861 tarihinde Lübnan'ın idaresine dair taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır.[241]

Düzenlemeye göre Lübnan, Beyrut ve Şam valiliklerinden tamamen ayrı olarak Babıâli tarafından seçilen yerli olmayan ve tebaadan bir Hristiyan mutasarrıf tarafından idare edilecekti. Lübnan halkını teşkil eden toplulukların her biri mutasarrıfın yanında birer vekil bulunduracaktı. Bütün Lübnan için bir merkezi idare meclisi kurulacaktı ve mecliste dini toplulukların iki üyesi yer alacaktı. Lübnan altı ilçeye bölünecek ve her ilçe mutasarrıf tarafından (o ilçede çoğunlukta olan topluluk mensupları arasından) atanacak bir müdür tarafından idare edilecekti. Bu ilçelerde mahalli idare meclisi bulunacaktı ve bu meclisler topluluklar tarafından seçilecek olan üç ila altı üyeden oluşacaktı. Feodal haklar kalkacak ve herkes kanun önünde eşit sayılacaktı. Buradaki asayiş ve emniyeti sağlama görevi karma bir zabıta heyetine verilecekti. Avrupa komisyonu ve Osmanlı arasında nizamnameyle aynı gün imzalanan protokolde ise Babıâli tarafından Lübnan'a atanacak Hristiyan mutasarrıfın merkeze bağlı olacağı, müşir unvanını taşıyacağı ve Deyru'l-Kamer'de oturacağı yazılmaktaydı. Ayrıca mutasarrıfın görev süresinin üç yıl olacağı ve mutasarrıf ancak mahkeme kararıyla görevinden azledilebileceği kabul edilmiştir. Bu çerçevede Babıâli, bir Katolik Ermeni olan Davud Efendi'yi mutasarrıf tayin etmiştir. Lübnan'ın yeni idari düzeni I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.[242]

Lübnan'ın yeni idari düzeninde her ne kadar mutasarrıflık koltuğuna bir Hristiyan'ın oturması esası getirilmişse de Lübnan'ın idare kurulunda diğer dini topluluklar da temsil edilmiştir. Bununla birlikte Lübnan, Osmanlı sınırları içerisinde Avrupa devletlerinin güvenliğini garanti ettiği ayrıcalıklık bir eyalet haline gelmiştir.[243] Mutasarrıflık düzeniyle birlikte Lübnan'daki mezhepler sadece tanınmakla kalmamış aynı zamanda onaylanmış ve güçlendirilmiştir. İmzacı devletlerin konsolosları, Lübnan'daki dini topluluklar üzerindeki nüfuzunu korumaya çalışmış ve yerel politikacılara sıklıkla müdahale etmiştir. Fransa, Marunîlere İngiltere, Dürzilere Rusya, Grek Ortodokslara ve Avusturya, Grek Katoliklere ilgi

[241] Akarlı, *The Long Peace*, 31; Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon,* 39-41; Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 700-703.
[242] Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı,* 120-121; Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 703. Ayrıca bkz: Akarlı, *The Long Peace*, 31-33 Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon*, 41-45.
[243] Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi*, 2: 134-135.

göstermiştir. Takip eden süreçte bölgede Fransa ve İngiltere'nin nüfuz mücadelesi sürmüştür.[244]

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında Lübnan'daki dini topluluklar bir arada yaşamaktaydı ve bu topluluklar arasında geleneksel bir güç dengesi kurulmuştu. Bölgenin 1831-1840 yılları arasında Mehmet Ali Paşa'nın işgaline sahne olması ve bu dönemde izlenen politikalar ve geliştirilen stratejiler, Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç dengesini bozmuş ve bu dini toplulukları bir güç mücadelesine itmiştir. Avrupa ülkelerinin bölgedeki çıkarlarını koruma ve geliştirme çabasıyla Lübnan'daki dini toplulukların güç mücadelesine taraf olması bölgede karışıklıkları ve anlaşmazlıkları arttırmıştır. Osmanlı'nın Avrupa ülkeleriyle birlikte bu soruna yaklaşımı ve Lübnan'da bir takım idari düzenlemeler yapması hem Lübnan'ın mezhepsel karakterini güçlendirmiş hem de dini toplulukların güç mücadelesinin sürmesine yol açmıştır. Ayrıca yerel otoritelerin feodal haklarını ve siyasi gücünü koruma çabasının karşısında kazanımlarını kaybetmek istemeyen halkın bu otoritelere direnişi bölgede çatışmaların artmasına ve son tahlilde çatışmaların mezhepsel bir renge bürünmesine neden olmuştur.

[244] BOA, Y..PRK.TKM., 2-46; BOA, Y..PRK.ASK., 88-18; Tabbarah, "Background to the Lebanese Conflict", 107. Ayrıca bkz: Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon*, 15.

İKİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN GÜÇ MÜCADELESİNİN KRONİKLEŞMESİ

Lübnan'da Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında XIX. yüzyılın ortalarına doğru yaşanan çatışmaların ardından 1861'de Lübnan mutasarrıflığı kurulmuş ve bu dini topluluklar arasındaki çatışmalar sona ermiştir. Mutasarrıflık döneminde Lübnan görece sakin bir dönem yaşamıştır.[245] Ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve bu savaştan mağlup ayrılmasıyla birlikte Lübnan ve çevresi Fransa'nın kontrolü altına girmiştir.[246] Fransız manda yönetimi altında Lübnan topraklarının genişletilmesi birçok sorunu beraberinde getirmiştir.[247]

Lübnan topraklarına yeni bölgelerin eklenmesiyle birlikte dini, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gerekçeler buradaki Hristiyan ve Müslüman toplulukların Fransız manda yönetimine ve birbirlerine karşı tavrını belirlemiştir. Dolayısıyla Büyük Lübnan oluşumu ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesine hem yeni bir boyut katmış hem de ivme kazandırmıştır. Takip eden süreçte Müslüman topluluklar (özellikle Sünniler), Hristiyan toplulukları (bilhassa Marunîleri) önceleyen bu oluşuma direnmiştir. II. Dünya Savaşı sürecinde değişen dengeler Lübnan'daki dini toplulukları istek ve zorunluluklarını bir potada eritmesine imkân tanımıştır. Nitekim Hristiyan ve Müslüman topluluklar ülkenin bağımsızlığını öncelemiş ve Ulusal Pakt çatısı altında bir araya gelmiştir. Ulusal Pakt'la ülkenin mezhep temelli yönetimi onaylanmıştır.[248] Dolayısıyla Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi Lübnan'ın Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkarak Fransız manda yönetimine girmesi, Büyük Lübnan'ın kurulması ve en nihayetinde Ulusal Pakt'ın kabulüyle kronikleşmiştir. Bu bölümde dini toplulukların güç mücadelesinin kronikleşme süreci,

[245] Akarlı, *The Long Peace*, 31; Spagnolo, *France & Ottoman Lebanon,* 39-41; Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan", 700-703.
[246] Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 217-218. Ayrıca bkz: Gilmour, *Lebanon,* 61-63.
[247] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 79-80. Ayrıca bkz: Wade R. Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* (London: Ithaca Press, 1985), 18-19; Robert G. Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon: The Challenge of Islamism,* (New York: Palgrave Macmillian, 2011), 9, 12; Gilmour, *Lebanon,* 64; Ellis, "Greater Lebanon", 1-3.
[248] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 220-221; Picard, *Lebanon,* 69; Firro, *Inventing Lebanon*, 209; El-Solh, *Lebanon and Arabism,* 287-288.

çözülme, Büyük Lübnan kuruluşu, Lübnan'ın bağımsızlık adımı ve dini toplulukların işbirliği başlıkları altında ele alınmıştır.

2.1.Çözülme

Osmanlı Devleti, Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) fermanlarını ilan ederek hem gayrimüslim tebanın hoşnutsuzluğunu gidermeye hem de Müslüman ve gayrimüslim tebanın devlete sadakatini temin etmeye ve böylelikle bir Osmanlı vatandaşı profili oluşturmaya çalışmıştır.[249] Tanzimat ve Islahat fermanlarındaki eşitlik vaatlerinden güç alan Marunîler ve diğer Hristiyan topluluklar ticari faaliyetlerini ilerletme imkânı bulmuş, Avrupa temsilcileriyle kârlı ilişkiler geliştirmiş, yeni eğitim kurumları kurmuş ve genelde Müslüman toplulukların gözünde Müslüman bir devletin azınlık tebaasına izin verdiği sınırları aşan davranışlarda bulunmuştur. Toplumsal ve siyasal düzendeki bu değişiklikler Müslüman toplulukları öfkelendirmiştir.[250]

Mutasarrıflık dönemi Lübnan'ında bazı sosyal ve siyasi fikirler filizlenmiştir.[251] Hristiyan ve Müslüman entelektüeller, çoğunlukla misyonerlerin sahibi olduğu gazetelerin de desteğiyle sözlük ve ansiklopedi yazma, Arap edebiyatı ve felsefesine dair klasikleri yayımlama çabasına girmiştir. Osmanlı hâkimiyeti altındaki Araplar ilk dönem tarihlerine ilgi göstermeye başlamıştır. Bu ilgi tüm Arapları mezhep ya da bölge farkı gözetmeksizin ortak geçmiş, dil ve kültüre sahip tek millet fikri etrafında toplama amacına hizmet etmiştir. Bu fikirlerin yayılmasında gazeteler önemli bir araçtı ve Butrus el-Bustani gazetelerin önemine vurgu yapmıştır.[252] İki Lübnanlı Hristiyan olan Nazif Yazıcı ve Bustani, Arap kültürünü özellikle de bir dil olarak Arapça'yı canlandırarak bir Arap bilincini teşvik etmeye çalışmıştır.[253]

Bustani ile onun Arap kültürel mirasını çağdaş siyasal ve bilimsel düşünceyi bağdaştırma hevesini paylaşanlar Beyrut'ta toplanarak kültürlü Araplar arasında canlı bir entelektüel atmosferin oluşmasını sağlamıştır. 1860 ve 1870'li yıllarda Beyrut'ta edebiyat kulüpleri ve bilimsel dernekler faaliyet göstermiş ve buralarda edebi

[249] Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856),* 169-195, 248-252; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1856-1861),* (Ankara: TTK Basımevi, 2011), 1-12.
[250] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 103-104.
[251] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 151.
[252] Rogan, *Araplar*, 166.
[253] Gilmour, *Lebanon*, 57.

konuların yanı sıra bir de siyasi konular tartışılmaya başlanmıştır.[254] Suriye'nin kıyı şehirlerinde ve özellikle de Lübnan'da kültürel canlılık daha sonra bir Arap siyasi bilincinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.[255] Bu arada yönetimin istismar, yozlaşma ve sertliğine karşı bir reaksiyonu ifade etmek için Arap uyanışı tabiri geliştirilmiştir. Araplar, Osmanlı yönetiminden Türklerle eşit haklara sahip olma, sivil ve siyasi özgürlüklere kavuşmayı talep etmiştir.[256] Zaten Arap milliyetçi örgütlenmelerin çoğunun kökleri II. Abdülhamid'in istibdadını protesto etmek amacıyla Suriye ve Irak'ta kurulmuş eski muhalif siyasi gruplara dayanmaktaydı.[257] Reform savunucuları ve II. Abdülhamid'e muhalif olan gruplar bu dönemde çalışmalarını ya gizliden yürütmüş ya da Paris, Londra, Cenevre ve Kahire'ye taşımıştır.[258] Belirtmek gerekir ki XIX. yüzyılın sonuna kadar Arap siyasi örgütleri temelde Suriye'nin Osmanlı sınırları içerisindeki birliğini yeğlemekteydi.[259]

Jön Türkler iktidarı ele geçirdikten sonra Osmanlı'nın Arap vilayetlerindeki tebaayla ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır. Jön Türklerin dil vurgusu, merkezi denetimi güçlendirme ve devletin ulusal birliğine yönelik izlemiş olduğu siyasetin bir sonucu olarak, kabaca 1911-1914 yılları arasında bir dizi Arap milli teşkilatı ortaya çıkmıştır.[260] Yine bu politikanın bir başka sonucu da Jön Türklerin "Türkleştirmekle" (Osmanlı'nın Türk olmayan tebaasını sistematik olarak yerleşik sosyal, siyasi ve kültürel haklardan mahrum bırakmakla) suçlanmasına yol açmıştır.[261] Çeşitli nedenlerle muhalif olan ve bilhassa Şamlı Suriyelilerden oluşan bazı Arap subay ve memurlar, henüz bağımsız bir Arap devleti taleplerini dillendirmese de Osmanlı sınırları içerisinde Arap vilayetlerinin daha iyi konuma getirilmesini istemiş ve özerkliğe kadar varan ademi merkeziyetçiliği arzulamıştır. Hatta bazı Lübnanlı

[254] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 147.
[255] Hudson, *The Precarious Republic*, 39-40.
[256]Zeine N. Zeine, *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu,* çev. Emrah Akbaş, (İstanbul: ARK Kitapları, 2020), 86.
[257] Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik,* 194.
[258]Zeine, *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu,*73.
[259] Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, çev. Türkan Yöney (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 60.
[260] Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik,* 194; Hourani, *Arap Halkları Tarihi,* 364. Ayrıca bkz: Zeine, *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu,* 112-120; Firro, *Inventing Lebanon*, 16-17.
[261] Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, 96-97.

Hristiyanlar bir Avrupa gücünün koruması altında büyük ölçüde bir Lübnan özerkliği ummaya başlamıştır.[262]

Osmanlı'nın Arap vilayetlerindeki tebaanın reform ve ademi merkeziyet taleplerinin karşılanmamasıyla birlikte Suriye, Arap milliyetçi hareketin önemli merkezi olmuştur.[263] Suriye'nin önde gelen şehirlerindeki topluluklar gizliden yabancı güçlerle siyasi ilişkiler kurmaya başlamıştır.[264] Bu dönemde Fransa aktif ama gizli olarak Suriyeli ayrılıkçı topluluklarla ilgilenmiş ve Arap reformist toplulukların programları konusunda çok açık ve hevesli olmuştur. Kahire merkezli Ademi Merkeziyet Komitesi ve Beyrut Reform Komitesi gibi grupların programını onaylamıştır. Öyle ki tepkilere rağmen 18-23 Haziran 1913 tarihinde Paris'te Suriye-Arap Kongresi'nin toplanmasına izin vermiştir.[265] Arap Kongresi'nde delegeler ademi merkeziyet temelindeki reformlara olan ihtiyaca dikkat çekmiştir.[266] I. Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum Arap milliyetçilerin reform çağrılarının dikkate alınmamasına neden olmuştur. Savaşla birlikte Osmanlı'nın Arap tebaasıyla dört yüz yıllık ilişkisi sona ermiştir.[267]

I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı, ayrılıkçı bir eğilimde olan Arap milliyetçilerini kontrol altında tutmak üzere Suriye bölgesinin yönetimini Cemal Paşa'ya[268] devretmiştir. Cemal Paşa buradaki Arap milliyetçiliğinin bastırılmasını bizzat yöneterek Beyrut ve Şam'da çok sayıda kişiyi ihanetle suçlamıştır. 1915 yılında Lübnan'da askeri bir mahkeme kurulmuş, çok sayıda kişi burada yargılanmış ve nihayetinde suçu sabit görülenler idam edilmiş geri kalanlar ise hapse veya sürgüne gönderilmiştir.[269] Osmanlı aynı yıl Lübnan mutasarrıflığını askıya alarak buranın idare meclisini feshetmiş ve daha sonra buraya Müslüman valiler atamıştır.[270]

---

[262] Hourani, *Arap Halkları Tarihi,* 364. Ayrıca bkz: Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, 127- 135, 148.
[263] William I. Shorrock, "The French Presence in Syria and Lebanon before the First World War, 1900-1914", *The Historian* 34/2 (February 1972), 298.
[264] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 157-158.
[265] Shorrock, "The French Presence in Syria and Lebanon", 299-300.
[266] Zeine, *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu,* 124.
[267] Masters, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları,* 232-233.
[268] Askeri ve sivil konularda tam yetkiyle donatılmıştır. Geçici bir yasayla Mayıs 1915'te olağanüstü hal yetkilerini elde etmiş ve Suriye'ye dair tüm kabine kararları kendi onayına bağlanmıştır. Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, 224.
[269] Rogan, *Araplar*, 177-178. Ayrıca bkz: Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 156; Winslow, *Lebanon,* 55; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 152.
[270] Winslow, *Lebanon,* 54; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 152.

Öte yandan Şerif Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon arasında (Temmuz 1915-Mart 1916) yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmalar neticesinde İngiltere savaş sonrasında bağımsız bir Arap devletini tanımayı kabul etmiştir. Buna karşılık Şerif Hüseyin'in (gerekli destek sağlanarak) Osmanlı'ya karşı bir silahlı ayaklanma başlatması kararlaştırılmıştır. Şerif Hüseyin'in aşiret güçleri 10 Haziran 1916'da Mekke'deki Osmanlı kuvvetine saldırmasıyla Arap isyanı başlamıştır. Ancak diğer taraftan İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak amacıyla Mayıs 1916'da Sykes-Picot adıyla kendi aralarında gizli bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre İngiltere, Fransa'nın Güney Lübnan'dan Anadolu'ya kadar olan Suriye kıyıları üzerinde doğrudan kontrol bölgesi isteğini tanımış ve aynı zamanda Fransa'nın Suriye üzerinde dolaylı bir şekilde etkin olmasını kabul etmiştir. Buna karşılık Fransa, Irak'ta İngiliz statüsünün garanti altına alınmasını, Mezopotamya'nın güneyinin doğrudan İngiliz kontrolüne geçmesini, Gazze'den Kerkük'e kadar uzanan bölgede İngiltere'nin dolaylı olarak etkin olmasını kabul etmiştir. Şerif Hüseyin'e vaat edilen bağımsız Arap devleti ise İngiltere ve Fransa'nın dolaylı olarak etkin olacağı bölgeler arasında bir devlet veya devletler konfederasyonu olması planlanmıştır. Bu antlaşma savaş sonrasında Arap vilayetlerin geleceği ile ilgili olarak birçok soruna ve tartışmaya yol açmıştır.[271]

Hicaz dışındaki Arapların çoğunluğu Şerif Hüseyin'in isyanına karşı çıkmasa da kararsız kalmıştır. İsyandan önce ve sonra Cemal Paşa'nın Suriye'deki sert tedbirleri Suriyelilerin Şerif Hüseyin'e sempati duymasına neden olmuştur.[272] Sonunda Osmanlı I. Dünya Savaşı'ndan çekilmek durumunda kalmış, İngiliz kuvvetleri Mezopotamya, Filistin ve (Arap isyanındaki müttefiklerinin desteğiyle) Suriye'yi ele geçirmiştir. Son Osmanlı kuvveti Ekim 1918'de Halep'in kuzey sınırından çekilmiştir.[273]

İngiltere Ekim ayının sonunda Suriye'nin tamamını kontrolü altına almıştır. Bu arada 1 Ekim'de Şam'a gelen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal (1883-1933) burada bir Arap askeri hükümetini kurmuştur. Öte yandan Osmanlı valisi Mümtaz Bey yetkilerini yerelde tanınmış bir Müslüman olan Ömer el-Da'uk'a devrederek Beyrut'tan

[271] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 176-183; Mansfield, *Ortadoğu Tarihi,* 228-233.
[272] Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar,* 229.
[273] Rogan, *Araplar*, 179.

ayrılmıştır. Faysal şehri işgal etmek üzere Şükrü el-Eyyubi'yi küçük bir kuvvetle buraya göndermiştir. Suriye kıyıları yakınında deniz kuvveti bulunan ve buradaki gelişmeleri yakından takip eden Fransa, Lübnan'daki Hristiyan milliyetçilerle doğrudan temas kurmuştur. İngiltere Sykes-Picot anlaşması gereği Fransa'nın bu faaliyetlerine müdahale etmemiştir. Diğer taraftan Faysal adına Lübnan'daki yönetimin etkinliği bir hafta sürmüştür. 7 Ekim'de General Allenby ile anlaşmalı olarak Fransız gemilerinden oluşan küçük bir kuvvet Beyrut'ta görünmüştür. 8 Ekim'de General Allenby ve Albay de Piepape komutasında İngiliz ve Fransız kuvvetleri Beyrut'a girmiştir. Şükrü el-Eyyubi şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Buradaki kamu binalarından Arap bayrağı indirilerek Albay de Piepape askeri vali olarak, Ömer el-Da'uk'un yetkilerini devralmıştır.[274]

Arap milliyetçilerinin Suriye ve Lübnan'ı birleştirme çağrılarına karşı Fransa ayrılıkçı eğilimleri birleştirmeye çalışan Marunî din adamlarını desteklemiştir. Marunî din adamları Fransız yetkisi altında daha büyük bir Lübnan'ın oluşturulmasını talep etmekteydi.[275] Bu sırada Fransa'nın Marunîlere ihtiyacı olduğu kadar Marunîlerin de Fransa'nın desteğine ihtiyaç vardı. Dolayısıyla Arap milliyetçilerinin hırslarına karşı bölgede hem Fransa'nın hem de Marunîlerin çıkarları uyuşmaktaydı.[276]

Belirtilmesi gereken husus Lübnan özerk yönetiminin coğrafi kısıtlama sorunun olduğudur. Bölgenin küçük olması ve büyük bir nüfusu destekleyecek kadar verimli topraklara sahip olmamasından dolayı Osmanlı idaresinin son yıllarında önemli sayıda Lübnanlı buradan ayrılarak Mısır, Batı Afrika ve Amerika'ya gitmiştir.[277] Bütün bu gelişmeler neticesinde Marunî din adamları başkanlığında iki Marunî delegasyonu 1919 ve 1920 yıllarında daha büyük bir Lübnan önerisini açıklamak üzere birbiri ardına Paris'e gitmiştir. Fransa çıkarlar bağlamında Suriye Merkez Komitesi aracılığıyla gerçekleştirilecek bir Suriye devleti durumundan vazgeçmiştir.[278]

---

[274] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 160-162; Winslow, *Lebanon*, 56-57.
[275] B.J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih,* çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Belge Yayınları, 1986), 83.
[276] Gilmour, *Lebanon*, 61.
[277] Rogan, *Araplar*, 251.
[278] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 83.

Öte yandan Faysal, İngiltere'nin bir Arap devleti kurulması yönünde vermiş olduğu sözü tutmasını umut etmekteydi. Ancak mevcut durumda bir Arap devletinin kurulması, İngiltere ve Fransa'nın çıkarları bağlamında, pek mümkün görünmemekteydi. Nitekim İngiltere 1 Kasım 1919'da Suriye ve Lübnan'dan çekileceğini ve bu yerleri Fransa'ya bırakacağını duyurmuştur. Bu durum karşısında Suriye Genel Meclisi üyeleri King-Crane Komisyonu'na verilen bir önergeyi esas alarak bir bağımsızlık bildirgesi hazırlamış ve bu bildirgeyi 8 Mart 1920'de halka okumuştur. Faysal, Filistin ve Lübnan da dâhil olmak üzere, Suriye kralı ilan edilmiştir.[279]

Bölgede bu gelişmeler yaşanırken Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda Suriye ve Lübnan Fransa'nın, Filistin ve Irak ise İngiltere'nin manda yönetimine bırakılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra Milletler Cemiyeti tarafından Fransa'nın Lübnan üzerindeki manda yönetimi onaylanmış ve Fransa buraya bir yüksek komiser atamıştır.[280] Suriye'de Arap milliyetçi çevreler (Faysal ve hükümeti) manda yönetimi fikrine karşı durmuştur. 1920 yılının yazında Yüksek Komiser General Henri Gouraud, Fransız manda yönetiminin tüm Suriye'de aktif olması için gerekli tedbirleri almıştır.[281] Faysal'ın General Gouraud ile uzlaşma girişimleri sonuçsuz kalmış ve kendisine bağlı küçük kuvveti 24 Temmuz'da Maysalun Geçidi'nde Fransa'yla karşılaşmıştır. Kısa süren bir çatışmanın ardından General Gouraud 7 Ağustos'ta Şam'a girmiş ve Fransız bayrağını yükseltmiştir.[282]

İngiltere ve Fransa, yerel seçkinlerden ziyade Arap verimli hilal devletlerinin oluşumunda tümüyle nüfuz sahibi olmuştur. Arap milli hareketi bölgenin geleceğini etkileyebilecek düzeye ulaşmamıştır. Zira bu hareketin edebi kanadı güçlükle siyasi bilince vardırılmıştır. Şerif Hüseyin'in başlatmış olduğu Arap isyanı, Lübnan ve Suriye'deki entelektüellerin modernist arzularını yansıtmamıştır. Şam eşrafı partilere, hiziplere bölünmüş ve iktidar için rekabette girişmiştir. Arap etnik ve dilsel kibri vurgulanırken, hiçbir Arap lider siyasi gelecek adına net bir görüşe sahip olmamıştır. Daha çok adem-i merkeziyetçiliğe, bağımsız bir Arap devletine ve bölgesel devletlere yönelik rekabetçi bir eğilim göstermiştir. Nihayetinde İngiltere ve Fransa, Araplara

[279] Rogan, *Araplar*, 187-194.
[280] Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 217-218. Ayrıca bkz: Gilmour, *Lebanon,* 61-63.
[281] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 164.
[282] Winslow, *Lebanon,* 58.

bölgesel sınırlar ve merkezi rejimler tayin etmiş ve çok sayıda küçük devlete bölünmüş kültürel bir bölgenin çıkmazlarını geleceğe miras bırakmıştır.[283]

Sonuç olarak, dört asır Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında olan Lübnan'ın I. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'nın kontrolüne geçmesi buradaki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesini doğrudan etkilemiştir. Yeni durumda Müslüman topluluklar dayanaklarını bir bir kaybederken Hristiyan topluluklar bilhassa Marunîler öteden beri Fransa ile kurmuş olduğu bağın etkinliğini hissetmeye başlamıştır.

2.2.Büyük Lübnan'ın Kuruluşu

I. Dünya Savaşı arifesinde bazı Lübnanlı Hristiyanlar bir Avrupa gücünün koruması altında daha büyük ölçüde bir Lübnan özerkliği fikrini savunmaya başlamıştır.[284] Takip eden süreçte Marunîler'de sınırları genişletilmiş bir Lübnan düşüncesi oluşmuştur. Savaşın ardından Marunî din adamları başkanlığında iki delegasyon bu düşüncelerini Fransız yetkililere açıklamak üzere birbiri ardına Paris'e gitmiştir. Nihayetinde Fransa, Arap milliyetçilerinin Suriye ve Lübnan'ı birleştirme çabaları karşısında Marunî din adamlarının Fransız yetkisi altında daha büyük bir Lübnan'ın oluşturulması talebini kabul etmiştir.[285]

Fransa, Beyrut'u ve Şam'ı işgal ettikten sonra kısmen milliyetçilerin Fransız kültürünün Suriye'de yayılmasına direneceğini bildiğinden ve kısmen de Ortadoğu'da bir milliyetçi hareketinin başarılı olması halinde Kuzey Afrika'daki Fransız kolonileri arasında bir yankı uyandırabileceğinden dolayı Arap hareketinin baskılanması yönünde bir rota çizmiştir.[286] Bölgede hâkimiyetini perçinleştirmek için Lübnan'ın sınırlarını yeniden şekillendirmiştir. General Gouraud 1 Eylül 1920'de Fransa'nın manda yönetiminde Büyük Lübnan'ın kurulduğunu ilan etmiştir.[287]

General Gouraud Beyrut'ta toplanan kalabalık önünde Büyük Lübnan'ın kuruluşunu deklare etmiştir. Gouraud burada toplananlara ey büyük Lübnan halkı diye hitap etmiştir. Onlara bugünün doğuşuna şahit olduklarından dolayı atalarından daha

[283] Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi,* 2: 140.
[284] Hourani, *Arap Halkları Tarihi,* 364.
[285] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş,* 83.
[286] Gilmour, *Lebanon,* 64.
[287] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 80.

şanslı olduklarını söylemiştir. Düne kadar Lübnan'a komşu olan şehirlerden de oluşan güçlü ve birleşik bir vatan olarak Büyük Lübnan'ı[288] ilan etmiştir. Ardından hükümet yetkilileri, seçkin aileler ve farklı mezheplerden oluşan halk yığını önünde, şu sözlerle "dağından inerek bu şerefli günde burada bulunan ve hayatının mücadelelerini taçlandıran" Büyük Lübnan Patriğini selamlamıştır.[289]

Lübnan Mutasarrıflığına Beyrut, Sayda, Sur ve Trablus kıyı kentleri ile Hasbeya, Reşâya, Baalbek ve Akkar kazalarının eklenmesiyle Büyük Lübnan oluşturulmuştur.[290] Fransa'nın bu düzenlemesi bir bakıma kökenleri tartışmalı, sınırları Osmanlı'nın Arap vilayetlerinden oluşturulmuş ve çoğulcu siyasal kültürle birlikte farklı dinler ve yerel bağlılıklarla beslenen bir devletin tüm gerçekliğini gözler önüne sermede tek başına yetersiz kalmıştır.[291] Büyük Lübnan'ın oluşturulması bir yönüyle öteden beri burada var olan sorunların tekrarlanması ve Lübnan'da Fransız varlığının kalıcı olması anlamına gelmiştir. [292]

Lübnan'ın sınırlarının[293] yeniden düzenlenmesi Fransa'nın Doğu Akdeniz'de kalıcı ve sadık bir üsse sahip olma ve kendi siyasi ve kültürel amaçlarına engel teşkil eden Müslüman topluluklara karşı burada bir kale oluşturma amacına hizmet etmiştir. Büyük Lübnan oluşumu aynı zamanda Marunîlerle geleneksel bağlara sahip olan ve onları himaye eden Fransa'nın Marunîlerin bağımsız bir Hristiyan devleti kurma özlemlerini tatmin etme çabası olmuştur. Dolayısıyla Büyük Lübnan'ın kuruluşu, modern Lübnan'ın siyasi gelişiminde bir dönüm noktası olmakla birlikte Marunî ve Dürziler arasındaki yakın ilişkiye dayanan ve Lübnan Dağı merkezli küçük Lübnan'ın sonu ve Beyrut merkezli Lübnan'ın çoğulcu toplumunun başlangıcı olmuştur. Burada belirtilmesi gereken husus kıyı şehirleri ve Bekâ'a vadisinin Lübnan'a eklenmesi ülkeyi ekonomik olarak daha yaşanılır hale getirdiğidir. Ancak Lübnan Dağı'nda

[288] Büyük Lübnan'ın ilan edilişini gösteren fotoğraf için bkz: Ek-4.
[289] Salibâ, *Lubnânu'l-Kebîr!,* 176-177.
[290] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 80. Ayrıca bkz: Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 18-19; Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon,* 9, 12; Gilmour, *Lebanon,* 64; Ellis, "Greater Lebanon", 1-3.
[291] Picard, *Lebanon,* 63.
[292] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 24-25.
[293] Modern Lübnan'ın sınırlarını gösteren harita için bkz: Ek-5.

çeşitli mezhepler arasında asırlarca var olan Lübnan kimliğinin eski uyumu ve kolektif duygusu kaybolmuştur.[294]

Lübnan mutasarrıflığına yeni eklenen yerlerde çoğunlukla Müslüman topluluklar yaşamaktaydı. Fransa'nın yeni sınırlar içerisindeki Lübnan'dan beklentisi, bu devletin Marunî egemenlinin altına girmesi ve böylece Müslüman Arap Yakın Doğu'sunda Lübnan'ın kendisine bağımlı olmasıydı. Bu beklenti üzerine kurulan Büyük Lübnan'da Hristiyan-Müslüman bölünmesi daha da artmış ve bu bölünme yeni devletin temel yapı taşı olmuştur.[295]

Manda yönetimindeki Büyük Lübnan'da Fransız Yüksek Komiserin yetkisi altında çeşitli mezheplerin temsilcilerinde oluşan 17 kişilik bir Danışma Konseyi kurulmuştur. Ardından Gouraud 8 Mart 1922'de Lübnan'daki dini toplulukların temsil edildiği ve erkek seçmenlerin oylarıyla seçilen bir Temsilciler Meclisi'ni kurmuştur. Üyeleri 25 Mayıs'ta seçilen bu meclis ilk toplantısında Marunî Habib Paşa'yı Meclis Başkanlığı görevine seçmiştir. Ancak bu meclis uzun ömürlü olmamış ve Yüksek Komiser General Maurice Sarrail tarafından 1925'te feshedilmiştir. Aynı yıl Yüksek Komiserliğe atanan ilk sivil şahsiyet olan De Jouvenel seleflerinin Lübnanlılara taahhütte bulunduğu anayasa hazırlama sözünü tutmaya yönelik adımlar atmıştır. Lübnan Temsilciler Meclisi'nin yeniden toplanmasını sağlamış ve bir anayasa hazırlaması konusunda meclise yetki vermiştir.[296]

Fransa, Lübnan'da başta Marunîler olmak üzere diğer Katolik topluluklarla da geleneksel bağlara sahip olduğundan vesayet aygıtı ülkeyi anayasal bir düzene doğru ilerletme konusunda Suriye'nin geri kalanından daha başarılı olmuştur. Fransız manda yönetimi, Lübnan'da Suriye'ye oranla daha az bir direnişle karşılaşmış ve burada daha fazla destek bulabilmiştir.[297]

Büyük Lübnan'ı Cumhuriyete dönüştüren anayasa metni 23 Mayıs 1926 tarihinde onaylanmıştır. Bu anayasayla birlikte Lübnan iç işlerinde serbest dış işlerinde ise tamamen Fransa'ya bağlı olmuştur. Öyle ki anayasa Fransız Yüksek Komiserliğin tüm temel yasalar üzerinde veto hakkına sahip olması, meclisi feshetmesi, anayasayı

[294] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 97-98.
[295] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon,* 34-35.
[296] Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu,* 25.
[297] Winslow, *Lebanon,* 64.

askıya alması ve kararnameyle ülkeyi yönetmesine imkân tanımıştır. Yüksek Komiserin yetkileri uygulamada daha da artmıştı ve Lübnan tamamen Fransa'nın kontrolüne girmiştir.[298] Anayasa ülkedeki dini toplulukların temsil temeline dayanan bir seçimle meclisin oluşmasına ve Cumhurbaşkanının meclis tarafından seçilmesine dair bir çerçeve sunmuştur. Cumhurbaşkanı'na Başbakanı ve kabineyi atama yetkisi vermiştir.[299]

Anayasada dört yıllığına seçilen bir Temsilciler Meclisi, altı yıllığına seçilen ve yedi üyesi Cumhurbaşkanı tarafından atanan on altı kişiden oluşan bir senato, yasama organları olarak görülmekteydi. 1927'de anayasada değişiklik yapılarak Senato ortadan kaldırılmıştır. 1929'da ise Cumhurbaşkanı'nın görev süresi altı yılla çıkarılmış ve anayasal bir hükümle aynı kişinin bir defadan fazla bu göreve seçilmemesi karara bağlanmıştır.[300] Bununla birlikte geniş yetkilere sahip olan Yüksek Komiser manda yönetimi boyunca bu yetkileri kullanmış ve Lübnan anayasasını zaman zaman askıya alarak anayasada çeşitli değişikliklerin yapılmasını sağlamıştır. Anayasa'da cumhurbaşkanlığı için belli bir dine mensubiyet şartı aranmamaktaydı ve meclis üyeliği farklı dini toplulukların sayısal göstergeleriyle orantılı olmuştur. Ancak zamanla Cumhurbaşkanı Marunî, Başbakan Sünni ve Meclis Başkanı Şii olma geleneği gelişmiştir.[301]

2.2.1. Dini Toplulukların Tepkileri

Manda yönetimi altında Büyük Lübnan'ın kuruluşu buradaki Hristiyan ve Müslüman toplulukların hem birbirlerine hem de Fransa'ya karşı algı ve tutumlarını belirlemiştir. Hristiyan topluluklar daha önce kendilerini İslâm denizinde mahsur kalmış bir dini azınlık olarak görmekteydi ve geleceklerinin tehlikede olduğu korkusuna kapılmıştı.[302] Büyük Lübnan'ın oluşturulmasıyla birlikte siyasi ve kültürel asimilasyondan ve bir Arap Müslüman toplumunda ulusal kimliğini kaybetme

[298] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 164-168.
[299] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 252.
[300] Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, 26.
[301] Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 220-221.
[302] Mackey, *Lebanon,* 30.

korkusunu artık yenmiştir. Diğer tarafta Müslüman topluluklar, Hristiyanların baskın olduğu bir devlette dâhil edilmeye içerlenmiş ve bu durumun karşısında yer almıştır.[303]

Mutasarrıflık döneminde Marunîler %58'lik oranla Lübnan nüfusunun salt çoğunluğunu oluşturmuştur. Büyük Lübnan'ın kurulmasıyla birlikte ülke nüfusu içerisindeki oranları % 30 olmuştur. Grek Ortodoks ve Grek Katolik topluluklar toplam nüfus içerisindeki eski oranlarını büyük ölçüde korumuştur. Dürzilerin nüfusu %11'den %7'ye düşmüş, Sünnilerin nüfusu % 3,5'tan %22'ye yükselmiş ve Sünniler ülkenin ikinci topluluğu haline gelmiştir. Nüfusu % 5,5'tan % 20'ye çıkan Şiiler, Büyük Lübnan'ın üçüncü büyük topluluğu olmuştur.[304] Dolayısıyla Büyük Lübnan'ın kuruluşuyla birlikte buradaki dini toplulukların toplam nüfus içerisindeki payları ve mezhepler arasındaki sınırlar değişmiştir. Ayrıca dini toplulukların siyasi etkileşim tarzı da bu durumdan etkilenmiştir.[305]

Fransızların ve Marunîlerin örtüşen çıkarları Büyük Lübnan kurulmasını sağlamıştır. Bu oluşum Lübnan Dağı'na kısa vadede ekonomik anlamda olumlu bir katkı sunmuştur. Ancak Lübnan mutasarrıflığına eklenen yerlerde çoğunlukla Müslüman topluluklar yaşamaktaydı. Marunîler, Lübnan mutasarrıflığında nüfusun çoğunluğunu oluştururken Büyük Lübnan'da nüfusun üçte birinden azını oluşturmaktaydı.[306] Marunîlerin birçoğu Büyük Lübnan'da Müslüman toplulukların önemli bir orana sahip olduğunun farkındaydı. Ancak Müslüman toplulukların kendilerine karşı ciddi bir tehdit oluşturmayacağını düşünmekteydi. Marunîleri bu düşünceye sevk eden birçok etken bulunmaktaydı ve bu etkenlerin en önemlisi geçmiş deneyimleri ve Fransa'dan bekledikleri destek olmuştur.[307]

Büyük Lübnan oluşumu sadece Sünni ve Marunî topluluklar arasında bir ihtilafa neden olmamıştır. Aynı zamanda Lübnan'daki Hristiyan topluluklar arasında yer alan Grek Ortodoksların da hoşnutsuzluğuna sebep olmuştur. Grek Ortodoksların birçoğu Marunîlerin egemen olduğu ve Fransız varlığının kalıcı hale geldiği bir ülkede yaşamaktan haz duymamıştır. Grek Ortodoksların siyasi idealleri Lübnan veya Arap

---

[303] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 218; Haddad, "The Political Transformation of the Maronites of Lebanon", 31.
[304] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 99.
[305] Fuad I. Khuri, "The Social Dynamics of the 1975-1977 War in Lebanon", *Armed Forces & Society* 7/3 (Spring 1981): 388.
[306] Gilmour, *Lebanon,* 64.
[307] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 118; Gilmour, *Lebanon,* 64-65.

milliyetçiliğine alternatif sunan ve bir siyasi partinin temeli olan (XIX. yüzyılın sonlarında Beyrut Hristiyanları arasında popüler olan) seküler bir birleşik Suriye ulusu fikriydi.[308]

Sünni Müslümanların çoğunluğu bir Arap ulusu ve bir Arap Suriye devleti fikrine sadıktı ve Osmanlı Devleti'nde siyasi topluluğun bir parçasıyken mevcut durumda diğer topluluklar arasında sadece bir topluluk olma yönündeki bir geçişi kabullenmeye hazır değildi. Diğer taraftan ilk kez yasal anlamda ayrı bir topluluk olarak kabul edilen Şiiler, Büyük Lübnan'ın varlığından yarar sağlamaya başlamakla birlikte Arap milliyetçiliğinin çekiciliğini hissetmekteydi.[309] Lübnan'daki Müslüman topluluklar arasında yer alan ve birkaç asır boyunca bölgede etkili olan Dürziler ise Büyük Lübnan'da liderlikte etkili bir pay alamayacak kadar az sayıda kalmıştır. Buna rağmen muhalefette siyasi önemini ortaya koyma çabasına girmiş ve diğer Müslüman topluluklar gibi Dürziler de Marunîlerin egemen olduğu bir devlete sadakat göstermekte isteksiz olmuştur.[310]

Müslüman topluluklar bilhassa Sünniler, Fransız manda yönetimine ve Büyük Lübnan'ın kuruluşuna tepki göstermiştir. Büyük Lübnan'ın kurulmasıyla birlikte siyasi ve ideolojik boyutunun yanında bir de Beyrut, Trablus, Sayda ve Sur şehirlerinin limanları Suriye hinterlandından koptuğu için Sünniler büyük ekonomik kayıplara uğramıştır. Siyasi ve ekonomik kayıplarından dolayı Beyrut, Trablus, Sayda, Sur ve Baalbek'in Müslüman ileri gelenleri Büyük Lübnan'ın muhalifleri olmuştur. Tepkilerini 1928, 1933 ve 1936'da yapılan toplantılarda ortaya koymuştur.[311] Bu arada Sayda ve çevresinin Filistin ile ticaretinin kesilmesi ve Hayfa üzerinden geçişin askıya alınmış olması Güney Lübnan'ın marjinalleşmesine ve ekonomik sorunlarla boğuşmasına neden olmuştur.[312]

---

[308] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 25. Ayrıca bkz: Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 19; Salibi, "The Lebanese Identity", 80.
[309] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 25; Kamal S. Salibi, "The Lebanese Identity", *Journal of Contemporary History* 6/1 (1971): 80. Ayrıca bkz: Pierre Rondot, "Lebanese Institutions and Arab Nationalism", *Journal of Contemporary History* 3/3 (July 1968): 41.
[310] Salibi, *The Modern History of Lebanon,*169.
[311] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 80-81. Ayrıca bkz: Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon,* 12.
[312] Picard, *Lebanon,* 67.

Son tahlilde Büyük Lübnan'a dâhil olmakla siyasi, dini, ekonomik ve duygusal bir darbeye uğrayan Sünniler, Büyük Lübnan'ı Suriye'den ayrı meşru bir bağımsız varlık olarak tanımayı kabullenememiş ve takip eden süreçte Suriye ile birleşme konusunu tekrarlamıştır. Sünnilere göre Büyük Lübnan'ın oluşturulması Fransa'nın kendilerine hâkim olmak için yapmış olduğu yapay bir düzenlemeydi ve Lübnan'ın tamamını (özellikle sonradan dâhil edilen bölgeler) Suriye'nin ve Arap dünyasının ayrılmaz bir parçasıydı.[313]

Manda yönetimi altındaki Lübnan'da Katolikler (özellikle Marunîler) büyük oranda çıkar elde etmiş ve güven duygusu kazanmıştır. Katoliklerin Batılılaşmış seçkinleri kendilerini Hristiyan dünyasıyla özdeşleştirmiştir. Fransız yetkililerin Büyük Lübnan'da izlemiş olduğu siyaset Hristiyan toplulukların (bilhassa Katoliklerin) bağlılığını güçlendirmiş ve ülkede Hristiyan-Müslüman bölünmesini arttırmıştır. Sünniler dışlanmışlık duygusuna kapıldığından dolayı Fransız yetkililer Lübnan'daki diğer Müslüman topluluklarla işbirliği yaparak Şam'daki Arap milliyetçi hareketini baltalamayı hedeflemiştir. Bu amaca yönelik olarak Şii ve Dürzi seçkinlerinin güvenini kazanmaya çalışmıştır.[314] Fransız yetkililerin izlediği bu politikaya karşı Sünniler Lübnan'ın kamu kurumlarında yer almama stratejisini geliştirmiştir. Sünnilerin hoşnutsuzluğunu gidermeye yönelik adımların atılmamasından dolayı Sünnilerde Batı karşıtı duygular alevlenmiştir.[315]

Marunî ve Sünni toplulukların Büyük Lübnan oluşumuna karşı tavrı iki uç duruşu temsil etmiştir. Ülkedeki diğer büyük dini topluluklar olan Şiiler, Dürziler ve Grek Ortodokslar bu iki uç arasında daha ılımlı bir pozisyon benimsemiştir.[316] Sonuç olarak Büyük Lübnan'ın oluşturulması ülkenin iç siyasi problemlerini çoğalttığı gibi dış politik sorunlarını da arttırmıştır. Kendisini Arap dünyasıyla özdeşleştiren Lübnanlılar ile Batı dünyasıyla özdeşleştiren Lübnanlılar şeklinde bölünmelere yol açmıştır.[317]

---

[313] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 126-129; Gilmour, *Lebanon,* 64-65; Ellis, "Greater Lebanon", 4.
[314] Picard, *Lebanon,* 65-66.
[315] Hudson, *The Precarious Republic,* 42. Ayrıca bkz: Iliya F. Harik, "The Ethnic Revolution and Political Integration in the Middle East", *International Journal of Middle East Studies* 3/3 (July 1972): 314.
[316] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 132-136.
[317] Hudson, *The Precarious Republic,* 37.

Manda yönetimi altındaki Lübnan'da Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında sorumlulukların ve siyasi görevlerin eşit olmayan dağılımı 1932 nüfus sayımının sonuçlarına dayandırılmıştır. Bu sayıma göre Marunîler nüfusun % 28,7'sini, Grek Ortodokslar % 9,7'sini, Grek Katolikler % 5,9'unu, diğer Hristiyan Gruplar % 5,7'sini, Sünniler % 22,4'ünü, Şiiler % 19,6'sını, Dürziler % 6,7'sini ve diğer Müslüman Gruplar % 1,3'ünü oluşturmaktaydı. Bu sayımın sonucunda Marunîlerin toplam nüfus içerisindeki oranın diğer dini topluluklardan fazla olma durumu cumhurbaşkanlığı görevine Marunîlerin getirilmesi fikrini güçlendirmiştir.[318]

1930'larda Lübnan'ı çokça meşgul eden en önemli siyasi sorun ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların çatışan menfaatlerinin uzlaştırılması ve bu iki dini topluluğun birlikte bir Lübnan politikası oluşturmaya ikna edilmesiydi. Ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların işbirliğine dair önde gelen iki Marunî siyasetçi Emile Edde ve Bişâre el-Hûrî'nin[319] tavrı önemli olmuştur. Edde, manda yönetimi altındaki Lübnan'da bir kez Başbakanlık yapmıştır. 1936'dan 1941'e kadar da Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. Lübnan'ı Marunîlerin anavatanı olarak görmekteydi ve devletin temel amacının ülkede Marunî hâkimiyetini korumak olduğuna inanmaktaydı. Bu nedenle Lübnan'ın çıkarlarını bölgedeki Arap devletlerinden ziyade Fransa'nın mefaatleriyle birleştirilmesini istemiştir. Edde'nin siyasi rakibi olan Bişâre el-Hûrî de Lübnan'ı Marunîlerin anavatanı olarak görmüştür. Ancak Hûrî ülkedeki Müslüman toplulukların ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı

[318] Picard, *Lebanon,* 66.

[319] Şeyh Bişâre el-Hûrî 10 Ağustos 1890 tarihinde Beyrut'ta (Reşmiya, Aley bölgesinde) doğdu. İlk eğitimini Beytü'd-Din'de ve ardından Baabda'da aldı. 1909'da Paris'e giderek orada hukuk okudu. 1912'de Emile Edde'nin ofisinde stajerlik ve mesleğini icra etmek üzere Lübnan'a döndü. I. Dünya Savaşı sırasında 1915'te Mısır'a sığındı ve sonra Kahire'de avukatlık mesleğini icra etmeye başladı. 1919'da avukatlık ve siyaset yapmak için Beyrut'ta döndü. 1920'de İdari Meclis Genel Sekreteri olarak atandı. 1929, 1934 ve 1937'de ikinci turda milletvekili seçildi. Parlamento Komisyonu çalışmalarına katıldı. İdari ve Adalet, Bayındırlık ve Eğitim Komisyonları'nın üyesiydi. 1927-1928-1929 yıllarında Başbakanlık yaptı ve aynı zamanda Eğitim, Adalet, İçişleri, Sağlık ve Genel Yardım gibi Bakanlıklar'a da baktı. 1955'te siyasi partiye dönüşecek olan Anayasal Blok'u 1932'de kurdu. 21 Eylül 1943'te Cumhurbaşkanı seçildi. Görev süresinin sonuna doğru anayasada değişikliğin yapılmasını sağlayarak 1948'de bir dönem daha Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinin önündeki engelleri kaldırdı. Ancak 18 Eylül 1952'de ikinci dönem Cumhurbaşkanlığı görevini tamamlamadan istifa etti. Lübnan'ın siyasi hayatına yön veren önemli bir siyasetçi olan Hûrî 11 Ocak 1964'te yaşamını yitirdi.
Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Bişâretul-el-Hûrî", erişim: 25 Eylül 2021, http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CheikhBecharaElKhoury.aspx Ayrıca bkz: Anonim, "Shaikh Bishara Al-Khoury: Former President of Lebanon", *The Times,* (January 13, 1964), 10.

davranmış ve Fransız manda yönetiminin sona erdirilmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Hristiyan ve Müslüman toplulukların işbirliği olmadan Lübnan'ın ayakta kalamayacağını anlayan Hûrî, ülkedeki Müslüman topluluklarla Fransız varlığına karşı olma temeli üzerine ittifaklar gerçekleştirmeye çabalamıştır.[320]

İki siyasi rakip olan Edde ve Hûrî 1932 yılındaki cumhurbaşkanlığı görevine aday olmuştur. Bu sırada ülkedeki Fransız yetkililer, Edde'yi desteklerken Müslüman topluluklar ise Hûrî'yi tercih etmekteydi. Mücadele halinde olan Edde ve Hûrî 1932 yılı başlarında Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilme kararı alması üzerine Müslüman topluluğa mensup olan Meclis Başkanı Muhammed el-Cisr, Cumhurbaşkanı adayı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında harekete geçen Fransız Yüksek Komiser, 9 Mayıs 1932'de anayasayı askıya aldığını ve meclisi feshettiğini duyurmuştur. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı seçimlerini süresiz ertelemiş ve Cumhurbaşkanlığı koltuğuna Charles Debbas'ın oturmasını istemiştir. Yüksek Komiserin bu davranışı ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların hoşnutsuzluğuna sebep olmuştur. Cumhurbaşkanı olan Debbas bu görevini 1933 yılının başlarına kadar sürdürmüş ve 2 Ocak'ta istifa etmiştir. Debbas'tan boşalan Cumhurbaşkanlığı koltuğuna Habib Paşa atanmıştır. Anayasanın yeniden yürürlüğe girmesi için Lübnanlıların Yüksek Komisere yapmış olduğu baskı neticesinde Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması kararı Aralık 1935'te alınmıştır. Bu kararla birlikte yeniden Cumhurbaşkanlığı görevine aday olan Edde ve Hûrî arasında tekrar bir mücadele başlamıştır.[321]

Nihayetinde Cumhurbaşkanlığı görevine gelecek kişiyi belirlemek üzere Lübnan Meclisi toplanmıştır. Yapılan oylamada Hûrî'ye karşı Edde bir oy çoğunluğuyla Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmiştir. Bu seçimlerin ardından Hûrî, mecliste organize bir muhalefetin lideri olmuştur. Anayasanın restorasyonu konusundaki talebini sürdürmüş ve manda yönetiminin yerini alacak bir Fransız-Lübnan antlaşmasının müzakere edilmesi için baskı yapmaya başlamıştır. Diğer tarafta Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Edde, ülkenin Müslüman Dışişleri Bakanı'nı

[320] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 252-253.
[321] Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, 28-29.

Abdullah Bayhum'u görevden alarak yerine Lübnanlı Hristiyan bir milliyetçi olan Eyüp Tabet'i atamıştır.[322]

Mart 1936'da Beyrut'ta Fransa-Suriye antlaşmasının ön görüşmeleri başladığında Lübnanlı Müslümanlar (özellikle Sünniler) Lübnan'ın kıyı kentlerinin ve Bika'nın Suriye ile birleşmesi için seslerini tekrar yükseltmiştir. Aynı yılın bahar ve yaz aylarında Suriye ile birleşme taraftarı olan gruplar Lübnan'da eyleme geçtiğinde Lübnan'ın milliyetçi grupları da örgütlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla bölge milliyetçi ve mezhepçi bir çatışmaya doğru sürüklenmiştir. Lübnan'daki Müslüman ve milliyetçi gruplar Suriye ile birleşme yönünde faaliyet gösterirken Lübnanlı Hristiyanların ileri gelenleri ülkenin bütünlüğünü savunacak bir Lübnan milliyetçi partisinin kurulmasına yönelik adımlar atmıştır. Marunî Pierre Cemayel tarafından Kasım 1936'da Ketâib veya Lübnan Falanjistleri olarak anılan bir Hristiyan gençlik örgütü kurulmuştur. Buna karşılık Lübnanlı Müslümanlar da bir örgütlenmeye gitmiş ve 1937'de Neccâde'yi kurmuştur.[323]

"Önce Lübnan" sloganıyla hareket eden Ketâib, ülkenin kayıtsız şartsız egemenliğini savunmuştur. Yaşlı Marunîler önce Emile Edde ve Bişâre el-Hûrî klanları arasında ve ardından Hûrî ve Kâmil Şemûn[324] arasında tercih yaparken genç Marunîler ise Ketâib etrafında toplanmıştır.[325] Ketâib liderleri, Lübnan'ın Batı'yla iyi

---

[322] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 179.

[323] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 179-181. Ayrıca bkz: John P. Entelis, "Party Transformation in Lebanon: Al-Kata'ib as a Case Study", *Middle Eastern Studies* 9/3 (October 1973): 325-326; Frank Stoakes, "The Supervigilantes: The Lebanese Kataeb Party as a Builder, Surrogate and Defender of the State", *Middle Eastern Studies* 11/3 (October 1975): 215; Petran, *The struggle over Lebanon,* 42-43.

[324] Kâmil Nemr Şemûn 3 Nisan 1900 tarihinde Deyru'l-Kamer'de doğdu. 1923'te Beyrut'taki Saint Joseph Üniversitesi'nden hukuk derecesiyle mezun oldu. Bir süre Emile Edde'nin hukuk bürosunda çalıştı. Bu sırada Le Reveil gazetesinin editörü Philippe Naccache'nin teşvikiyle bu gazeteye yazılarıyla katkıda bulundu ve böylece siyasi kariyerini başlatan ilk adımları attı. 1929'dan itibaren mecliste Şuf'u temsil etti. 1929'dan 1952'de Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar ve ardından (1964-1968'deki aranın dışında) 1968'den hayatının sonuna kadar milletvekili koltuğunu korudu. 1938'de Maliye, 1943'te İçişleri, Posta ve Telgraf, 1946'da Maliye ve 1947'de İçişleri ve Sağlık Bakanlığı yaptı. 1944'te İçişleri Bakanlığı görevini bırakarak Lübnan'ın Londra büyükelçisi görevine atandı. 1946 yılının sonlarında Lübnan'a döndü ve yerel düzeyde siyasi faaliyetlerine yeniden başladı. Filistin'deki durumu tartışmak için 1947 ve 1948'de düzenlenen Birleşmiş Milletler oturumlarında Araplar adına konuştu. 23 Eylül 1952'de Lübnan'ın Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu. 1958 Krizi'nin ardından bu görevden ayrıldı ve Ulusal Liberal Parti'yi kurdu. Lübnan'ın siyasi hayatında önemli şahsiyetlerden biri olan Kâmil Şemûn 7 ağustos 1987'de yaşamını yitirdi. Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Kâmil Şemûn", erişim: 25 Eylül 2021, http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CamilleChamoun.aspx; Attié, *Struggle in the Levant,* 43-47; Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri,* 252-254; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 36.

[325] Kamal S. Salibi, "Lebanon since the Crisis of 1958", *The World Today* 17/ 1 (January 1961): 38

ilişkiler kurmasını istediğini ancak ilk sadakatlerinin Arabizm veya Batıcılık değil Lübnan olduğunu vurgulamıştır.[326] Marunî-Hıristiyan çıkarlarının savunucusu olarak öne çıkan Ketâib rolünü aktif olarak sergilemek için yüzünü siyasi makama çevirmiştir.[327]

Ketâib'in kurulmasıyla birlikte gazeteci Muhiddin Nsouli tarafından da Neccâde örgütlenmiştir. Neccâde'nin kuruluş amacı Arap ve İslâm kültürünü canlandırmak ve desteklemek olmuştur. Ancak Ketâib'in Marunîler üzerinde oluşturduğu etkiyi Neccâde Sünni topluluk üzerinde oluşturamamıştır.[328] Müslüman topluluklar içerisindeki taraftar sayısı az olduğundan paramiliter nitelikteki bir gençlik hareketinden bir parti olma durumuna tam olarak ulaşamamıştır.[329] Müslüman işçi sendikaları üzerinde etkili olan Neccâde bu sendikalar aracılığıyla ülkede etkisini hissettirmeye çalışmıştır.[330] Lübnan'ın 1943'te egemen bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla birlikte ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasındaki ilişki değişmiştir. Müslüman-Arap unsurlar farklı konumları savunan sayısız gruplara bölünmüştür. Bazıları statükoyu benimseyerek kendi çıkarlarını ileriye taşıma çabasına girmiştir. Diğer Müslüman grupların bir kısmı birleşik bir Müslüman devletinin kurulmasını savunmuş bir diğer kısım ise Lübnan'ın daha büyük bir Arap dünyasına dâhil edilmesi çağrısında bulunmuştur. Neccâde siyasi pozisyon olarak, bu son iki kısımdaki Müslüman gruplar arasında yer almıştır.[331]

Öte yandan Grek Ortodoks bir öğretmen olan Antun Sa'ade tarafından 1930'ların başında Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi (SSMP) kurulmuştu. P.P.S. (Parti Populaire Syrien) adıyla da bilinen SSMP,[332] ideolojik olarak laik, ilerici, anti-feodal bir program takip etmiş, Irak ve Kıbrıs ile birlikte bereketli hilali kapsayan bir Suriye milliyetçiliği doktrinini savunmuştur.[333] Başta Grek Ortodoks aydınlar olmak üzere

[326] Hottinger, "Zu'amâ' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", 137.
[327] Michael W. Suleiman, "The Role of Political Parties in Confessional Democracy: The Lebanese Case", *Western Political Quarterly* 20/3 (September 1967): 692.
[328] Petran, *The struggle over Lebanon,* 43. Ayrıca bkz: Hudson, *The Precarious Republic,* 175.
[329] Hottinger, "Zu'amâ' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", 138.
[330] Salibi, "Lebanon since the Crisis of 1958", 38.
[331] Suleiman, "The Role of Political Parties in Confessional Democracy", 692.
[332] Salibi, "Lebanon since the Crisis of 1958", 38. Ayrıca bkz: Albert Hourani, "Ideologies of the Mountain and City", *Essays on the Crisis in Lebanon,* Ed. Roger Owen, (London: Ithaca Press, 1976), 39.
[333] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 126.

parti ideologları, Suriye milliyetçiliğinin Arap milliyetçilerinin talep ettiği gibi tüm Arap halkını kapsayan bir devletten ziyade tek bir Suriye devleti iddiasında bulunmuştur. Suriye milliyetçiliğiyle İslam'ın dini dayanışması değil Suriye'nin farklı bir tarihi, kültürel ve coğrafi varlığı ifade edilmiştir.[334] 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Fransız manda yetkilileri, SSMP'nin yanı sıra birçok siyasi örgütü kapatma kararı almıştır. SSMP'nin bazı üyeleri, yıkıcı eylemler ve komplo suçlarından uzun süreli hapis cezasına çarptırılmıştır. Sa'ade'nin, İtalya ve Berlin'de kısa bir süre kaldığını ve buradaki yetkililerle görüştüğünü öğrenen Fransız manda yetkilileri, Sa'ade'nin suçluluğuna hüküm vermiş ve hakkında sürgün kararı çıkartmıştır. [335]

Lübnan'daki gergin ortam ve Lübnanlı liderlerin bağımsızlık baskısının ardından Fransa 1936'da Lübnan ile uzun vadeli bir dostluk antlaşması imzalamıştır.[336] Suriye ve ardından Lübnan ile imzalanan dostluk antlaşmasına göre bu iki ülke üç yılı geçmeyecek bir hazırlık döneminden sonra Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi için tavsiye edilmek üzere Fransa tarafından bağımsız ve egemen devletler olarak tanınacaktı. Suriye ve Lübnan savaşta ve barışta Fransa'nın müttefiki olduğu ve bundan dolayı bu iki ülkenin belirli kara, hava ve deniz tesisleri Fransa'nın askeri kullanımına açık olacaktı. Yine Suriye ve Lübnan orduları Fransızların gözetiminde örgütlenecekti ve bu iki ülke hükümetleri, Fransa'dan her türlü teknik yardım ve tavsiyeler alacaktı. Ayrıca Şam ve Beyrut'taki Fransız büyükelçisi diğer tüm ülkelere nazaran öncelikli olacaktı.[337]

Fransa ile imzalanan dostluk antlaşması, Lübnan Meclisi'nde onaylamıştı ancak aradan zaman geçmesine rağmen Fransa bu anlaşma metnini kendi Meclisi'nde onaylamamıştır.[338] Fransa'nın bu metni onaylamaması bölgede Fransa'ya karşı bulunan hoşnutsuzluğu arttırmıştır. Şayet bu anlaşma metni Fransa tarafından onaylanmış olsaydı kendisine karşı oluşan bu hoşnutsuzluk kısmen azalabilirdi.[339] Bu antlaşma metninin onaylanmaması aynı zamanda Fransa'nın Lübnan'a vermiş olduğu

[334] Mackey, *Lebanon,* 38-39. Ayrıca bkz: Hourani, "Ideologies of the Mountain and City", 39.
[335] Adel Beshara, *Lebanon: The Politics of Frustration -The Failed Coup of 1961*, (New York: Routledge, 2005), 35.
[336] Tabbarah, "Background to the Lebanese Conflict", 108.
[337] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 181.
[338] Tabbarah, "Background to the Lebanese Conflict", 108.
[339] Hudson, *The Precarious Republic,* 42.

bağımsızlık sözünün de tutulmayacağını kesin hale getirmiştir. Fransa'nın dostluk antlaşma metnini onaya sunmaması, Lübnan'da uygulamış olduğu politikaya da doğal olarak yansımıştır. Bundan sonraki süreçte hiçbir anlamı kalmayan sözlerin aksine Fransa, Ortadoğu'daki askeri üslerini güçlendirmiştir. Yüksek Komiser M. Paux, Temmuz 1939'da Lübnan'da olağanüstü hal ilan ederek Eylül ayında Lübnan anayasasını askıya almış, böylelikle Fransa'nın gerçek niyetini somut hale getirmiştir.[340]

Sonuç olarak, Fransız manda yönetimi altında Lübnan önemli bir değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. Büyük Lübnan'ın oluşturulmasıyla ülkedeki dini toplulukların sayısal oranları değişmiş, Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasındaki uyumsuzluklar artmış ve bu dini toplulukların güç mücadelesi ivme kazanmıştır. XIX. yüzyıl Osmanlı Lübnan'ında Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinde Marunî ve Dürzi topluluklar ön saflardayken Fransız manda yönetimi altındaki Lübnan'da ise Marunî ve Sünni topluluklar ön plana çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar olan süreçte Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi sürmüştür. Ancak savaşın başlamasıyla birlikte bu dini topluluklar ortak hedefe, Lübnan'ın bağımsızlığına odaklanmıştır.

2.3.Lübnan'ın Bağımsızlık Adımı

Başta Avrupa olmak üzere birçok ülkeyi derinden etkileyen İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) Lübnan özelinde önemli koşullar yaratmıştır. Almanya Haziran 1940'ta Paris'i işgal etmiş, Paris'in düşüşüyle birlikte Fransız-Alman ateşkes antlaşması imzalanmış ve Fransa, Almanya'nın kontrolüne girmiştir. Bu arada Fransa'nın Devlet Başkanlığı'na Mareşal Philippe Pétain geçmiş ve Vichy Hükümeti kurulmuştur.[341] Mevcut Fransız Hükümeti'nin Almanya ile ateşkes imzalaması, o zamana kadar pek tanınmayan bir Subay olan General Charles de Gaulle tarafından ateşkesin sorgulanmasına ve İngiliz Hükümeti'nin yardımıyla Özgür Fransa hareketinin başlamasına yol açmıştır. Fransa'nın düşüşü ve İtalya'nın savaşa girmesi, Akdeniz'de askeri dengeyi İngiltere'nin aleyhine dönüştürmüştür. İngilizler, Fransız donanmasının Almanya'ya teslim edileceğinden veya Alman ve İtalyan kuvvetlerin

[340] Winslow, *Lebanon*, 71.
[341] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 184.

Suriye ve Lübnan'ı işgal edeceğinden endişe duymuştur. Bu kaygıdan dolayı bir İngiliz deniz filosu (Almanya'ya olası teslimini önlemek için) Oran'daki Fransız donanmasına saldırmıştır. Fransa bu olay üzerine İngiltere ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.[342] Ancak diğer tarafta Fransız direnişini sürdürmek için Charles de Gaulle sürgünde Özgür Fransa hükümetini kurmuş ve İngiltere tarafından tanınmıştır.[343] Fransa'nın düşüşü manda yönetimi altındaki yerlerde statüsünü belirsiz hale getirmiş ve bölgedeki kontrolünü zayıflatmıştır. Dolayısıyla Suriye ve Lübnan, Vichy hükümeti ile İngilizler ve Özgür Fransızların rekabet ettiği bir yer haline gelmiştir.[344]

Fransa'nın düşüşüyle birlikte Yüksek Komiser M. Paux kısa bir süre sonra Fransa'ya gitmiş ve yerine General Henri Dentz geçmiştir. Bu arada Reşîd Ali el-Geylani Irak'ta bir darbe yapmış ve Almanya'nın safına geçmeye meyletmiştir. Bunun üzerine Almanya, Vichy yönetimine bağlı olan Suriye'nin Irak'taki yeni dostlarına destek olmasını istemiştir. Bu durum karşısında İngiltere harekete geçerek Ortadoğu'daki üslerinden Irak'a saldırmış ve Alman yanlısı rejime son vermiştir. Öte yandan Almanya, Suriye'deki üslere uçak ve mühimmat nakletmek üzere Vichy yönetiminden gerekli onayı almıştır. İngiltere, Suriye'deki Alman üslerinden Kanal Bölgesi'ne olası saldırıları hesaba katarak Suriye'deki General Dentz güçlerine karşı harekete geçmiştir. Meraşal Pétain ve Almanya arasındaki ateşkes antlaşmasının uygulanmasından dolayı İngiliz ve General de Gaulle yönetimindeki Özgür Fransa ordusu Suriye'de harekât zorluğu yaşamıştır. General Dentz, Vichy hükümetine sadık kalarak taraf değiştirmeyi reddetmiştir. Ancak bu sırada Lübnan halkının çoğu Özgür Fransızlara sempati duymaya başlamış ve Vichy yöneticilerinin karşısında yer almıştır.[345] Daha da önemlisi 1930'ların sonu ve 1940'ların başlarındaki olaylar Lübnanlıları siyasi olarak yakınlaştırmıştır. Yükselen pan-Arabizm eğilimi ve Hristiyan Lübnan milliyetçiliği Fransız manda yönetimine ortak düşman olmuştur.[346]

[342] Tibawi, *A Modern History of Syria,* 365-366.
[343] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 184.
[344] Hudson, *The Precarious Republic,* 42-43. Ayrıca bkz: Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon*, 13-14.
[345] Winslow, *Lebanon*, 72-73. Ayrıca bkz: Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 24.
[346] Hudson, *The Precarious Republic,* 42.

2.4.Dini Toplulukların İşbirliği

Özgür Fransızların 8 Haziran 1941 tarihindeki bildirisi, Suriye ve Lübnan'da Fransız manda yönetiminin son bulması anlamına gelmiştir. İngiltere ve Özgür Fransa'nın işgaliyle birlikte General Dentz'ten yetkiyi devralan General Georges Catroux, Yüksek Komiser'den ziyade Genel Delege unvanını almıştır. Catroux, 27 Eylül'de Suriye ve ardından 26 Kasım'da Lübnan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık ilanıyla birlikte Lübnan iç siyasetinde dikkate değer bir çalışma başlamış ve İngiltere, Müslüman ve diğer Arap milliyetçi çevrelerin yanı sıra Anayasal Blok'un Hristiyan partizanları arasında destek görmüştür. Bişâre el-Hûrî'nin Anayasal Blok'u İngiltere ile bağlarını güçlendirirken Emile Edde takipçilerini Ulusal Blok olarak yeniden şekillendirmek üzere ortaya çıkmıştır. Ulusal Blok, Lübnan'ın tam bağımsızlığı konusunda pan-Arabizm iddialarına karşı bir güvence olarak Fransa ile bazı siyasi bağlarını devam ettirmekten yana olmuştur. Anayasal Blok ise Arap dünyasının bir parçası olarak yerini alacak olan Lübnan'ın tam ve koşulsuz olarak bağımsızlığında ısrar etmiştir.[347] Özgür Fransa'nın Lübnan'ın bağımsızlığını vadetmesi üzerine İngiliz birlik komutanı General Spears Lübnan'ın anayasal hayata tekrar dönmesi ve mümkün olan en kısa sürede ülkede seçimlerin yapılmasını önermiştir.[348] Belirtmek gerekir ki İkinci Dünya Savaşı sürecinde Lübnan'da yeni bir denklem kurulmuş ve bu denklemde İngilizler aktif rol üstlenmiştir.

İngilizlerin önerilerine duyarlı davranan Catroux, 18 Mart 1943'te Lübnan anayasasını yeniden devreye almış, İngiltere'nin ilk tercihi olan Eyüp Tabet'i devlet başkanı olarak atamış ve üç ay içerisinde seçimlerin yapılmasını vadetmiştir. Ancak Tabet erken seçim konusunda İngiliz baskısına karşı direnmeye yönelik adımlar atmıştır. Çok geçmeden meclis koltuklarının orantılı dağılımının Hristiyanların lehine değiştirileceği söylentileri ülkede yayılmaya başlamıştır. Bununla birlikte hükümetin dağıttığı un ve pirinç erzaklarının da azalması, başta Beyrut olmak üzere Sayda, Merc Ayun ve Trablus'ta 20-24 Mayıs'ta gösteriler düzenlenmiştir. Yasama ve yürütmenin başı olarak Tabet'in ülkede tanınan toplulukların her biri için milletvekili sayısını belirleyen kararnameler çıkarma yetkisi vardı ve Tabet bu yetkisini 17 Haziran'da

[347] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 185-187. Ayrıca bkz: Tibawi, *A Modern History of Syria*, 368-370; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 24; Anonim, "Lebanon A Sovereign State: Loyalty to Allies", *The Times,* (November 28, 1941), 3.
[348] Winslow, *Lebanon*, 74.

kullanmıştır. Bu kararnameyle her bölgeye tahsis edilen milletvekili sayısının hesaplama yöntemi değiştirilmiş ve meclis koltuk sayısı 42'den 54'e çıkarılmıştır. Kararnameden önce Hristiyan topluluklara 22 Müslüman topluluklara ise 20 koltuk ayrılmıştı. Yeni düzenlemeyle birlikte Hristiyanlara 32 Müslümanlara 22 koltuk tahsis edilmiştir.[349]

Esasen Tabet'in kararnamesi ülkedeki Hristiyan nüfusun çoğunluğu oluşturma durumunun korunması ve sürdürülmesi amacına hizmet etmiştir. Bu düzenlemeye ülkedeki birçok Müslüman lider tepki göstermiş ve bu değişiklikleri reddetmiştir. Sünni, Şii ve Dürzi liderler bu konuda ortak tavır sergilemiştir. Mısır Başbakanı Nahhâs Paşa ve Irak Başbakanı Nuri el-Said'in desteğini alan Lübnanlı Müslüman liderler protestolarını İngiltere, ABD, Mısır ve Irak temsilcilerine göndermiştir. Belirtmek gerekir ki Tabet'in bu kararnamesi ülkede demografi ve konfesyonel tartışmaya neden olmuştur.[350] Müslümanların şiddetli protestosu karşısında 21 Temmuz'da Tabet görevden alınmış yerine Grek Ortodoks Petro Trad getirilmiş ve meclis koltuk dağılımı yeniden düzenlenmiştir. Yeni düzenlemeyle meclis koltuk sayısı 55'e çıkarılmış ve bu koltukların 30'u Hristiyan 25'i Müslüman topluluklara ayrılmıştır. Dolayısıyla yeni durumda Lübnan Meclisi'ndeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların temsil oranı 6/5 şeklinde formüle edilmiştir.[351]

Öte yandan Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların Fransız manda yönetimine muhalefeti ve ülkenin bağımsızlığına yönelik çabaları 1941'den sonra İngilizler tarafından desteklenmiştir. Böylece Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'nın çok öncesine dayanan nüfuz mücadelesi yeni durumda Lübnan'ın yerel siyasi grupların mücadeleleriyle kendini göstermiştir.[352] İngiliz ve Fransız subaylar Lübnan'ın 1943 seçimlerine gizliden dâhil olmuştur. Bu seçimlerde İngilizlerin müttefiki Bişâre el-Hûrî ve Kâmil Şemûn'du. Belirtmek gerekir ki Bişâre el-Hûrî'nin İngilizlerle işbirliği Özgür Fransa'nın desteklediği Emile Edde ile olan siyasi rekabetinden kaynaklanmıştır.[353] Cumhurbaşkanı Trad, General Spears ve yeni Genel Delege Jean

[349] Firro, *Inventing Lebanon*, 201-202. Ayrıca bkz: Anonim, "Lebanese Constitution Restored: Elections to be held", *The Times,* (March 23, 1943), 3.
[350] Firro, *Inventing Lebanon*, 202-203.
[351] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 188.
[352] Hourani, "Lebanon: the Development of a Political Society", 28.
[353] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 221.

Helleu tarafından denetlenen seçimler 1943 yazının sonlarında yapılmış, seçim Anayasal Blok ve müttefiklerinin zaferiyle sonuçlanmıştır. Yeni meclis 21 Eylül 1943 tarihinde toplanmış ve Cumhurbaşkanlığı görevine Bişâre el-Hûrî'yi seçmiştir. Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Hûrî, Müslüman müttefiki Riyâd es-Sulh'a ülkenin altı büyük dini topluluğunu (Marunî, Sünni, Şii, Grek Ortodoks, Grek Katolik ve Dürziler) temsilen bir hükümet kurması görevi vermiştir. Böylece Hristiyan ve Müslüman toplulukların işbirliğiyle Lübnan'ın yeni profili şekillenmiştir. Ülke yönetimi büyük ölçüde (Ulusal Pakt'ın mimarları Bişâre el-Hûrî[354] ve Riyâd es-Sulh'un[355] mensubu olduğu topluluklara) Marunîlere ve Sünnilere ayrılmıştır.[356]

Hûrî ve Sulh, Ulusal Pakt adı altında Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların uyumunu sağladıktan sonra ülkenin bağımsızlığını elde etmeye yönelik adımlar atmıştır. Lübnan'ın bağımsızlığıyla çelişen ve manda yönetimi altında Fransa'ya yapılan tüm atıfları anayasadan çıkarmaya yönelmiştir.[357] Genel Delege Helleu Cezayir'deki Özgür Fransa hükümetine danıştıktan sonra Lübnanlı yetkililere Fransa'nın Lübnan anayasasında yapılacak tek taraflı değişiklikleri kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Ancak Lübnan Meclisi, Fransa'ya rağmen, 8 Kasım 1943 tarihinde anayasa değişikliklerini içeren özel bir tasarıyı tartışmaya açmıştır. Ardından Emile Edde'nin yokluğunda meclis bu tasarıyı oy birliğiyle kabul etmiştir. Bu tasarıda Lübnan anayasasından manda yönetimine yapılan tüm atıfların kaldırılması, ülkenin egemenlik statüsünün iddia edilmesi ve Lübnan'ın ikinci resmi dili olarak Fransızcanın kaldırılması yer almıştır. Anayasa değişikliklerinin mecliste kabul edilmesiyle birlikte Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış ve 9 Kasım 1943 tarihinde resmi gazetede yayımlanmıştır.[358]

Lübnan'da anayasal değişikliklerin yapılması üzerine Genel Delege Helleu hükümet yetkililerinin tutuklanması ve ülkede Fransız kontrolünün yeniden sağlamasına yönelik bir yol izlemiştir. 11 Kasım'da gece yarısı hükümet yetkilileri

---

354 Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî'nin fotoğrafı için bkz: Ek-6.
355 Başbakan Riyâd es-Sulh'un fotoğrafı için bkz: Ek-7.
356 Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 188. Ayrıca bkz: Anonim, "New President for the Lebanon", *The Times*, (September 23, 1943), 3; Anonim, "Sovereignty of Lebanon", *The Times,* (October 12, 1943), 3.
357 Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 223; Anonim, "Lebanese Constitution: Cabinet's Difference with French committee", *The Times,* (November 8, 1943), 3.
358 Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 189. Ayrıca bkz: Tibawi, *A Modern History of Syria,* 373-374; Britt, "Lebanon's Popular Revolution", 5.

gözaltına alınarak Reşâya'ya hapishaneye gönderilmiş ve ülke yönetiminin başına Emile Edde getirilmiştir. Fransız yetkililerin bu davranışı Lübnan'da genel bir grevin başlamasına ve örgütlü bir direnişin ülkeyi felç etmesine neden olmuştur. Aynı zamanda Lübnan'daki dini toplulukların özellikle Hristiyan Ketâib ve Müslüman Neccâde'nin Fransızlara karşı başlayan direnişte işbirliği yapmasını sağlamıştır. Lübnanlıların bu direnişi İngilizler tarafından da desteklemişti ve Fransa zor durumda kalmıştır. Nihayetinde İngiltere ve ABD'nin çağrısı üzerine Lübnan'daki bu krizi çözmekle yetkilendirilmiş olan General Catroux Beyrut'a gelerek Genel Delegenin yerini almıştır. General Catroux, Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî ve hükümet üyelerinin serbest bırakılması için emir vermiştir.[359] Lübnan'ın yasal temsilcilerinin görevlerine iadesiyle birlikte anayasal kurumlar yeniden işlemeye başlamış ve 1944 yılı boyunca Fransa yetki ve hizmetleri yerel temsilcilere devretmiştir. 1946 yılı sonunda tüm yabancı birliklerin ülkedeki tahliyesi tamamlanmıştır.[360] Lübnan'ın Fransız manda yönetiminden çıkarak bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte Mısır, Irak ve Suudi Arabistan ve aynı zamanda iki büyük güç olan ABD ve Rusya tarafından tanınmıştır.[361]

2.4.1. Ulusal Pakt

II. Dünya Savaşı sürecinde Lübnan'ın mevcut sınırları içerisinde bağımsızlığa kavuşmasını isteyen Bişâre el-Hûrî bu isteğinin ancak Arap devletleriyle bir işbirliğinin yapılması ve ülke içindeki ve dışındaki Müslüman topluluklarla yakın ilişkilerin kurulmasıyla mümkün olacağının bilincine varmıştır.[362] Büyük Güçler bağlamında düşünüldüğünde ise bu sırada İngiltere'nin savaş sonrasında Ortadoğu'daki nüfuz ve çıkarlarını korumaya yönelik planları Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki varlığıyla tezatlık oluşturmaktaydı. Dolayısıyla dönemin hâkim koşulları ve bölgedeki İngiliz-Fransız rekabeti, Lübnan'ı yeni bir yola koymuştur. Bu yol

[359] Winslow, *Lebanon,* 75-76. Ayrıca bkz: Entelis, "Party Transformation in Lebanon", 326; Tibawi, *A Modern History of Syria*, 373-374; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 25-26; Gilmour, *Lebanon,* 68; Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon*, 14; Anonim, "Ministers Arrested in Lebanon: French Troops Out", *The Times,* (November 12, 1943), 4; Britt, "Lebanon's Popular Revolution", 5-6; Anonim, "Trouble in the Lebanon", *The Times,* (November 12,1943), 5; Anonim, "Better News from the Lebanon", *The Times,* (November 22, 1943). 5.
[360] Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 223. Ayrıca bkz: Anonim, "Lebanese Ministers Back in Office: Parliament Meets", *The Times,* (November 25, 1943), 3.
[361] Tibawi, *A Modern History of Syria*, 372, 375.
[362] Gilmour, *Lebanon*, 61. Ayrıca bkz: K. S., "The Lebanese Crisis in Perspective", *The World Today* 14/9 (September 1958): 372-373.

Marunî Bişâre el-Hûrî ve Sünni Riyâd es-Sulh arasında bir anlaşmaya (İngiltere, Suriye ve Mısır hükümetinin desteklediği) Ulusal Pakt'a çıkmıştır.[363]

Milletvekili seçimlerinde Fransızların müdahalesine rağmen Bişâre el-Hûrî'yi destekleyen adaylar mecliste çoğunluğu elde etmiştir.[364] Esasen Lübnan 1943 seçimlerine giderken (seçim listelerinin oluşturulmasından önce) ülkedeki dini topluluklar arasında mezhepsel ve bölgesel anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Ancak başarılı seçim listelerinin temini için liderler ittifaklar kurmaya karar verdiğinde bu kez kabileler arasında bir rekabet başlamıştır. Seçim sonuçları geldiğinde ise Lübnan'da ulusal bir söylem ön plana çıkmış ve bir süre mezhep ve kabile ihtilafları bulanıklaşmıştır.[365] Lübnan'da iki önemli karşıt çizginin bir araya gelmesinde Fransız manda yönetimine olan karşıtlıkları (tarafların ortak paydası) etkili olmuş ve tarafların ortak çabası muhafazakâr liderleri ilerlemeye sevk etmiştir.[366]

Bişâre el-Hûrî ve Riyâd es-Sulh arasında gerçekleşen anlaşma döneme damgasını vurmuştur. Ulusal Pakt adı verilen ve yazılı olmayan bu anlaşmanın nihai ve ayrıntılı şekli 19 Eylül 1943'deki toplantıda verilmiştir. Ulusal Pakt'ın ruhu Riyâd es-Sulh'un 7 Ekim 1943'te meclise sunduğu bakanlar bildirisine yansımıştır. Ülkenin gelecekteki karakterini, temel politikalarını, güç ve iktidar konumunun paylaşımı ve devlet kaynaklarının bölüşümüne dair Marunî-Sünni anlaşması, bir başka ifadeyle Ulusal Pakt, bağımsızlığını kazanan devlete temel oluşturmuştur.[367]

Ulusal Pakt'ın içeriğine bakıldığında iki temel ilke üzerine inşa edildiği görülmektedir. Birincisi, ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç ve nüfuzu 1932 nüfus sayımına[368] göre oluşturulmuştur. Buna göre Cumhurbaşkanlığı koltuğu Marunîlere, Başbakanlık Sünnilere, Meclis Başkanlığı Şiilere ve Cumhurbaşkanı yardımcılığı Grek Ortodokslara ayrılmıştır. Belirli bazı görevler örneğin Savunma Bakanlığı Dürzilere, Genelkurmay Başkanlığı Marunîlere ve Dışişleri Bakanlığı

[363] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 220-221; Picard, *Lebanon,* 69; Firro, *Inventing Lebanon,* 209; El-Solh, *Lebanon and Arabism,* 287-288.
[364] Hudson, *The Precarious Republic,* 43.
[365] Firro, *Inventing Lebanon*, 208.
[366] Picard, *Lebanon,* 68.
[367] Zisser, *Lebanon,* 57; Hess and Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", 24; Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 109.
[368] 1932 nüfus sayımından sonra başka bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Arnon Soffer, "Lebanon: Where Demography is the Core of Politics and Life", *Middle Eastern Studies* 22/2 (April 1986): 197.

Hristiyan topluluklara tahsis edilmiştir. Hristiyan ve Müslüman toplulukların meclisteki temsil oranı 6/5 şeklinde olmuştur. Hükümet, idare ve diğer etki pozisyonları aynı ortak anahtara göre paylaşılmıştır. Ulusal Pakt'ın temellendiği ikinci ilke ise ülkenin profiliyle ilgili olmuştur. Buna göre, Lübnan bir Arap yüze sahip olacak ancak bir Arap devleti olmayacaktı. Arap Dünyası'nın bir parçası olarak Arap devletleriyle işbirliği yaparken egemenliğinden ve benzersiz karakterinden ödün vermeyecekti. Bununla birlikte Batı ile bağlarını koruyacak ancak Batı'nın Ortadoğu'ya yeniden nüfuz etmesi için ülkeyi kullanmasına izin vermeyecekti.[369]

Esasen Ulusal Pakt özü itibariyle Lübnan'ın ulusal kimliğine dair iki çelişkili kavramı ifade eden Lübnanlı Hristiyanlar ve Arap Müslümanlar arasındaki boşluğu doldurmuştur.[370] Ülkenin ana unsurlarından biri olan Marunîler bu pakt ile hegemonya iddialarından feragat etmiş ve Batı ile (özellikle Fransa ile) yakın bağlarından vazgeçmiştir. Lübnan'ın bir diğer ana unsuru olan Sünniler ise Lübnan'ı tamamen veya kısmen Suriye'ye dâhil etme fikrinden vazgeçmiş ve Marunîlerin hâkim statüsünü kabul etmiştir. Lübnan'ı büyük oranda temsil eden ve ülkenin çatı konumundaki bu iki dini topluluğu uzlaşmaya iten ve işbirliğine sevk eden güç 1940'ların bölgesel değişimlerinden ve bu iki topluluğun ülkeyi yeni ve sağlam temele oturtma ihtiyacından doğmuştur. Ulusal Pakt, sosyal ve ekonomik bağlamda ülkedeki Hristiyan ekonomi seçkinleri ile Sünni kent ileri gelenleri (bilhassa Beyrut seçkinleri) arasındaki bir uzlaşmaydı ve bu işbirliği onların sosyal ve ekonomik konumlarının ve siyasi konulardaki baskınlıklarının korunması ve pekiştirilmesi anlamına gelmiştir.[371]

Ulusal Pakt ile birlikte ülkede konfesyonalizm fikri teyit edilmiş ve sabitlik kazanmıştır.[372] Lübnan'daki konfesyonel demokrasi ülkede tanınan her bir dini topluluğun parlamento, hükümet ve devlet dairelerinde kendi topluluklarının ülke

[369] Zisser, *Lebanon*, 58-59; Picard, *Lebanon,* 70; Hudson, *The Precarious Republic,* 44; Hess and Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", 22-23; Petran, *The struggle over Lebanon*, 33; Michael C. Hudson, "Democracy and Social Mobilization in Lebanese Politics", *Comparative Politics* 1/2 (January 1969): 249.
[370] Zamir, *The Formation of Modern Lebanon,* 221.
[371] Zisser, *Lebanon,* 60-61. Ayrıca bkz: Petran, *The struggle over Lebanon*, 33; Sami G. Hajjar, "The Convoluted and Diminished Lebanese Democracy", *Democracy and Security* 5/3 (2009): 263.
[372] Tabbarah, "Background to the Lebanese Conflict", 110; Hess and Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", 24. Ayrıca bkz: Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon,* 14.

nüfusu içerisindeki sayısal göstergeleriyle orantılı bir pay almasıdır.[373] Komünal ilkenin tahsisi bir çoğulculuk ve açıklık geleneğini korumakla birlikte demokrasinin belirli unsurlarını da bünyesine almış ancak zayıf bir devlet yapısı meydana getirmiştir. Sistemin canlı unsurları devletin yönetim organlarından ziyade topluluklar ve bu topluluklar içerisindeki komünal güç sahipleri olmuştur. Bu durum bir taraftan güçlü bir merkezi otoritenin gelişimini önlemiş diğer taraftan da devlete karşı bir özdeşleşme ve sadakat duygusunun ortaya çıkmasını engellemiştir.[374]

Konfesyonel, bölgesel ve azınlık özellikleri Lübnan'daki siyasi partiler üzerinde etkili olmuştur. Ancak nüfusun siyasi olarak aktif kesimleri, bir siyasi fikir, program ya da partinin etkisinden ziyade kişisel ve ailevi nedenlerle bir siyasi lideri takip etme veya buna karşı olma eğilimi göstermiştir. Her bir dini topluluğa önceden belirlenmiş sayıda sandalye tahsis eden Lübnan tarzı konfesyonel sistem, çatışmayı bir iç kavgadan konfesyonel içi bir kavgaya götürmüştür. Böylece her bir konfesyonel grup daha fazla siyasi yönelim grubuna ya da sadece etkili klanların veya liderlerin takipçilerine bölünmüştür.[375] Öyle ki seçim hazırlıkları ve listeleri sıklıkla bazı doğal olmayan kombinasyonlar üretmiştir. Kişisel çıkarlar aynı düşünceyi paylaşan adayların uyumsuzluğuna yol açarken birbiriyle uyumsuz ideolojik düşüncelere sahip adaylar ortak bir cephe oluşturabilmiştir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasındaki ilişki bile sıklıkla benzer şekilde seyretmiştir. Tüm Cumhurbaşkanları önde gelen bir Sünni Müslüman şahsiyetle bir tür siyasi ittifak kurmaya çalışmıştır.[376]

Lübnan'daki siyasi grupların çoğunun ortak özelliği şef, reis, önder gibi güçlü kişiler tarafından yönetilmesidir. Bu kişiler Arapça zu'ama (tekil olarak za'im) adıyla anılmıştır.[377] Za'im yerel olarak sınırlandırılmış bir topluluğun desteğini temin etmiş ve müşterilerinin olabildiğince birçoğunun çıkarlarını besleyerek ve teşvik ederek bu desteği koruyan bir siyasi liderdir. Serveti itibariyle seçkin bir aileye mensup ve

[373] Suleiman, "The Role of Political Parties in Confessional Democracy", 682; Hess and Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", 10; Michael W. Suleiman, "Elections in a Confessional Democracy", *The Journal of Politics* 29/1 (February 1967), 110.
[374] Zisser, *Lebanon,* 66; Picard, *Lebanon,* 71. Ayrıca bkz: Hoda Baytiyeh, "Lebanon's Power-Sharing System and the Rise of Sectarianism", *Peace Review* 31/2 (2019): 224.
[375] Suleiman, "The Role of Political Parties in Confessional Democracy", 685-687. Ayrıca bkz: Iliya Harik, "Voting Participation and Political Integration in Lebanon 1943-1974", *Middle Eastern Studies* 16/1 (January 1980): 32-35.
[376] Khalaf, "Primordial Ties and Politics in Lebanon", 252.
[377] Hottinger, "Zu'amā' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", 128.

liderlik pozisyonu çoğunlukla miras yoluyla intikal etmiştir. Siyasi yönüyle birlikte ekonomik ve sosyal anlamda da müşteri grubunun iyileşmesi için çaba göstermiştir.[378] Dolayısıyla müşteri kitlesinden beklenen şey parlamento seçimlerinde za'im ve onun müfttekilerine oy vermesidir. Ortaklaşmacı demokrasi konfesyonel temsil 1943'ten itibaren hükümet patronajına erişim sağlamanın yolu olmuştur. Bu durum geniş bir müşteri kitlesini korumak isteyen zu'ama'nın milletvekili seçilmesini ve bakan olarak atanmasını gerekli kılmıştır.[379] Nitekim cumhurbaşkanları genellikle zu'ama arasındaki rekabet ve iltimas dağıtımını kullanarak ülkeyi yönetmiştir. Bakanlar ortak bir program veya parti bağlantısına sahip olmamıştır. Meclis, mezhep dengesinde herhangi bir değişikliği önleme ve büyük toplulukların yönetici tabakalarının çıkarlarını koruma rolünü üstlenmiştir.[380]

Ulusal Pakt'ın zayıf yönü değişen koşullara uyarlanması için hiçbir hükmün belirlenmemiş olmasıdır. Pakt 1943 yılındaki güç dengesi ve ülkedeki dini toplulukların orantılı sayısal gücünün yansımasıydı.[381] Dini toplulukların nüfus konusundaki ihtilafları 1943 seçimlerine kadar olan süreci karakterize etmiştir. Meclis koltuklarının dağılımı konusundaki dini toplulukların tartışması bağımsızlıktan sonra da devam etmiş ve bu ihtilaf sonraki seçimlerin genel özelliği olmuştur. Zaten 1943'teki meclis koltuklarının dini topluluklar arasındaki dağılımı zeminde yansıtıldığı gibi gerçek demografi üzerine inşa edilmemiştir. Bu, farklı dini toplulukların siyasi liderlerinin topluluk davaları için demografi konusunu manipüle etme becerisi olmuştur. Bundan dolayı sonraki süreçte demografi konusu bazı Hristiyan seçkinler tarafından ülkenin fikir birliğini/uzlaşı zeminini tehdit edebileceği için "hassas" bir konu olarak üstü örtülürken bazı Müslüman seçkinler tarafından bu konu ülkedeki güç dengesini değiştirme mücadelesinde kullanılabilecek bir araç olarak görülmüştür.[382]

Anayasa ile birlikte Ulusal Pakt, Lübnan'ın siyasi formülü için bir çerçeve sağlamıştır.[383] Aynı zamanda ülkede tam bir kominal dengenin kurulması ve seçkin

[378] Hottinger, "Zu'ama' in Historical Perspective", 85-86.
[379] Hamzeh, "Clientalism, Lebanon: Roots and Trends", 171-172.
[380] Petran, *The struggle over Lebanon*, 35.
[381] Zisser, *Lebanon*, 66-67.
[382] Firro, *Inventing Lebanon*, 204-205. Ayrıca bkz: Muhammad A. Faour, "Religion, Demography, and Politics in Lebanon", *Middle Eastern Studies* 43/6 (November 2007): 909-910.
[383] Salem, "Lebanon's Political Maze", 446.

aileler arasında bu dengenin sürdürülmesi amacına hizmet etmiştir.[384] Lübnan'ın konfesyonalizm anlayışı ve parçalı toplum yapısı, bağımsızları ve blokları milletvekili olarak dört yıllığına meclise taşımış ve parlamento da Cumhurbaşkanı'nı seçmiştir. Anayasal bir özellik olarak meclis oylamasıyla Cumhurbaşkanı görevinden alınamamaktaydı.[385] Bununla birlikte Cumhurbaşkanı, anayasa ihlali ve vatana ihanet durumu dışında görevi sırasındaki eylemlerinden sorumsuzdu.[386] Anayasa, yürütme yetkisini Bakanların yardımıyla yürütecek olan Cumhurbaşkanı'na vermekteydi. Cumhurbaşkanı, Başbakanı tayin etme ve Bakanları atama yetkisine sahipti.[387] Teoride hem Cumhurbaşkanı hem de kabine, meclise karşı sorumluydu. Ancak pratikte Cumhurbaşkanı kararnameyle "acil" ve "çifte acil" yasaları yürürlüğe koyma, yasa tasarılarını veto etme, Başbakan ve kabineyi atama ve görevden alma yetkisine sahip olduğu için hâkim bir rol oynamıştır.[388]

Cumhurbaşkanı altı yıllık bir dönem için bu göreve seçilirken Başbakan'ın sabit bir görev süresi bulunmamaktaydı. Başbakan görev üstlenmesini bir güvenoyu ile onaylanması gereken ve güvensizlik oyu ile feshedebilen meclise bağımlı olmuştur. Ayrıca kendisini atayan ve görevden alabilen Cumhurbaşkanı'nın çekici ile Sünni topluluk içindeki rakiplerinin örsü arasında kalmıştır. Cumhurbaşkanı'nın resmi yetkileri güçlü bir Başbakan'ın kişiliğiyle dengelenememiş ve bu durum kabinenin otoritesini aşındırmıştır. Dolayısıyla zayıf bir kabine, Cumhurbaşkanı'nın çıkarına olmuştur. Zaten Cumhurbaşkanı, Başbakan'ın konumunu zayıflatmaya yönelik hamleler yapma imkânına sahipti. Ancak zayıf bir kabine aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nın başarısızlığını hızlandırmaktaydı. Kabinenin zayıflatılması son tahlilde Ulusal Pakt'la kurulan hassas dengenin sarsılması ve bir istikrarsızlık döneminin başlaması ihtimalini doğurmaktaydı.[389]

Sonuç olarak, XIX. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde başlayan Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi, Fransız manda

---

[384] Zisser, *Lebanon*, 63.
[385] Winslow, *Lebanon,* 85-86. Ayrıca bkz: Salem, "Lebanon's Political Maze", 446.
[386] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 110.
[387] Elie Salem, "Cabinet Politics in Lebanon", *Middle East Journal* 21/4 (Autumn, 1967): 488.
[388] Hudson, *The Precarious Republic,* 266-267; Hudson, "Democracy and Social Mobilization in Lebanese Politics", 250; Ralph E. Crow, "Religious Sectarianism in the Lebanese Political System", *The Journal of Politics* 24/3 (August 1962): 508.
[389] Zisser, *Lebanon*, 65; Hess and Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", 23-24.

yönetimi altında yeni bir boyut kazanmış ve en nihayetinde Ulusal Pakt'la kronikleşmiştir. Zira Ulusal Pakt bu iki dini topluluğun sorunlarını tamamen çözmemiştir. Manda yönetimi altında iki uç duruşu temsil eden Hristiyan ve Müslüman topluluklara sadece istek ve zorunluluklarını bir potada eritme imkânı tanımış ve ülkede çatışma ortamının son bulmasını sağlamıştır. Ulusal Pakt'la kabul edilen esasların detaylı analizi yapıldığında Lübnan'daki dini toplulukların güç mücadelesinin yönetim, siyaset ve dış politika üzerine temellendiği ve bu alanlarda mücadelenin devam edeceği görülmektedir. Dolayısıyla Ulusal Pakt'la Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesine yön verilmiş ve bu mücadelenin boyutu dini toplulukların Ulusal Pakt'a göstereceği sadakate veya yapacağı ihlallere bağlı olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BAĞIMSIZLIK SONRASI LÜBNAN'DA HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN İLK İHTİLAFLARI

II. Dünya Savaşı sürecinde Ortadoğu'da bölgesel güç dengelerinin değişmesiyle birlikte Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman topluluklar ülkenin bağımsızlığını önceleyerek Lübnan çatısı altında yollarını birleştirmiştir. En nihayetinde Ulusal Pakt kabul edilmiş ve ülkenin mezhepsel temelli yönetimi onaylamıştır. Bununla birlikte ülkedeki dini toplulukların konumu ve Lübnan'ın dış politika hedefi ve sınırları belirlenmiştir.[390] Takip eden süreçte mezhepsel temelli yönetimin işleyişi, bölgesel gelişmeler ve uluslararası etkiler Lübnan'daki dini toplulukların güç mücadelesi üzerinde etkili olmuştur.

Cumhurbaşkanı'nın kurumsal rolü ülkenin istikrarı bağlamında büyük önem arz etmiştir. Zira anayasa, Devlet Başkanı'na parlamento konusunda oldukça geniş yetkiler tanımıştır.[391] Cumhurbaşkanı görev ve yetkileri kapsamında izlediği strateji ülkenin siyasetini ve istikrarını doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla Ulusal Pakt'ın işlerlik düzeyi ve Cumhurbaşkanı'nın izlediği strateji ülkenin gidişatına yön vermiştir. Lübnan bağımsızlığını elde ettikten sonra ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında ilk anlaşmazlıklar, Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî ve Kâmil Şemûn'un görevi sırasında çıkmıştır. Bu dini toplulukların ilk ihtilafları bu bölümde Bişâre el-Hûrî dönemi (1943-1952) ve Kâmil Şemûn dönemi (1952-1958) başlıkları altında ele alınmıştır.

3.1.Bişâre el-Hûrî Dönemi (1943-1952)

Fransız manda yönetimi altında çeşitli sorunlar yaşayan Lübnan bilhassa 1943 yılında ulusal bütünleşme sorunuyla boğuşmuş ve nihayetinde iç ve dış baskıları dengeleyerek kronik kaos ve parçalanmaktan kurtulmuştur.[392] Bu sırada Bişâre el-Hûrî ülkedeki dini toplulukların çatışan çıkarlarını uzlaştırmada aktif rol oynamıştır.[393]

---

[390] Zisser, *Lebanon*, 57; Hess and Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", 24; Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 109.
[391] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 372; Hudson, *The Precarious Republic*, 266-267; Hudson, "Democracy and Social Mobilization in Lebanese Politics", 250; Salem, "Cabinet Politics in Lebanon", 488; Crow, "Religious Sectarianism in the Lebanese Political System", 508.
[392] Hudson, *The Precarious Republic,* 45.
[393] Britt, "Lebanon's Popular Revolution", 1-2.

Lübnan Kasım 1943'te siyasi bağımsızlığını kazandıktan sonra takip eden yılın başlarında Fransız manda yönetiminin imtiyazlarını devralmıştır. Gümrük, imtiyazlı şirketler, basın sansürü ve kamu güvenliği üzerinde bağımsız denetim sağlamaya başlamıştır. Ancak bu süreçte Fransa, Lübnan'dan özel birliklerini çekmemiş ve takviye etmiştir. Bu durum Lübnan için büyük bir sorun oluşturmuş ve Lübnanlılar Fransa'nın bu davranışını ülkenin bağımsızlığını zedeleyecek antlaşmaları dayatmasına imkân tanıyacağını düşünmeye başlamıştır. Lübnan'ın bağımsızlığının sınırlandırılacağı düşüncesi halkı öfkelendirmiş ve Lübnanlılar Fransa'ya şiddetli tepkiler göstermiştir. Bu durumun neticesinde Fransa daha önce Lübnanlılardan oluşturmuş olduğu özel birlikleri Lübnanlı otoritelere devretmiştir. Lübnanlı yetkililer ülkenin ordu komutanlığına Albay Fuâd Şihâb'ı atamıştır. En nihayetinde Fransa 1946 yılının sonlarına doğru Lübnan'dan çekilmiştir.[394]

Yaklaşık üç asır Lübnan Dağı ile kültürel ve ticari etkileşimde bulunmuş olan Fransa sonunda modern Lübnan'a anayasasını, idaresini ve ordusunu devretmiştir. Bağımsız Lübnan'ın siyasi ufkuna önce İngiltere ve Arap dünyası sonra ABD hükmetmişse de ülkenin Fransa ile bağı tamamen kopmamıştır.[395] Bu arada takip eden süreçte Lübnan bölgedeki Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir. 8 Kasım 1944'te Arap Ligi'ne temel oluşturan İskenderiye Protokolü'nü Suriye, Ürdün, Irak ve Mısır ile birlikte imzalamıştır.[396] Lübnan'ın Arap Ligi'ne katılma süreci iç siyasette önemli bir tartışma konusu olmuştur. Muhalif çevrelerin, özellikle Hıristiyan kesimin, Lübnan'ın bu oluşuma dâhil olmasının ülke egemenliğinin ihlali anlamına geleceği şeklinde kaygısı bulunmaktaydı ve bu konuda adım atan Lübnanlı yetkililer süreç içerisinde çokça eleştirilmiştir.[397]

Bağımsız Cumhuriyet'te siyasetin amacı kusurlu kurumları makul düzeyde çalıştırmak olmuştur.[398] Hükümet gerekli reformları yapma özgürlüğüne kavuşarak savaş koşullarının gerektirdiği mübadele kontrolünü kaldırmış ve yerli sanayiyi korumak yerine gelir amaçlı düşük gümrük vergisi koymuştur. Eskimiş yasaları

[394] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 190-191. Ayrıca bkz: El-Solh, *Lebanon and Arabism,* 244, 280.
[395] Harris, *Lebanon*, 200.
[396] Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu,* 34.
[397] El-Solh, *Lebanon and Arabism,* 253-257.
[398] Hudson, *The Precarious Republic,* 45-46.

yürürlükten kaldırarak ceza ve ticaret yasalarını modernize etmeye başlamıştır. Serbest girişime ve bireysel inisiyatife asgari düzeyde müdahale etmiş ve liberal sosyal ve ekonomik mevzuatı başlatmıştır. Bu arada Lübnan 1945 yılında Arap Ligi ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi olmuştur.[399]

Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî ve Başbakan Riyâd es-Sulh[400] Lübnan'daki dini toplulukların çıkarlarını uzlaştırarak Kasım 1943'te ülkenin iç barışını büyük ölçüde sağlamıştır. Hûrî'nin popülaritesinin artmasıyla birlikte eski rakibi Emile Edde'nin (Fransızların desteklediği siyasi lider) kariyeri sona ermiştir. Hûrî ve Sulh Haziran 1944'te Lübnan'ın siyasi hayatında önemli bir isim olan Kâmil Şemûn'u hükümetten uzaklaştırmış ve onu Londra'ya büyükelçi olarak atamıştır. Aynı yılın sonlarında Hûrî, Sulh'un kendisini Başbakan olarak sağlamlaştırmasını engellemek için (Sulh'un parlamento desteğini çekmek için) Henri Farun ve Abdülhamid Kerâmî[401] ile yakın çalışmaya başlamıştır. Hûrî'nin bu girişimi karşısında Başbakan Sulh istifa etmiştir. Sulh'un yerine Başbakanlığa Abdülhamid Kerâmî gelmiştir. Sulh'tan sonra 1945-1946

[399] Hitti, *A Short History of the Lebanon*, 225; Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 191. Ayrıca bkz: Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon*, 17.

[400] Riyâd es-Sulh (1894-1951), Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî döneminde altı kez Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. İlk Başbakanlık görevi 25 Eylül 1943'te başlamış 3 Temmuz 1944'te kadar sürmüştür. Birinci dönem görev süresinin sona erdiği tarihte ikinci kez Başbakanlığa seçilmiş ve bu görevi 9 Ocak 1945'e kadar yürütmüştür. Yaklaşık iki yıllık bir sürenin ardından 14 Aralık 1946'da yine Başbakanlık görevine gelen Sulh'un üçüncü dönem Başbakanlık görevi 7 Haziran 1947'de sona ermiştir. Üçüncü döneminin noktalandığı tarihte dördüncü kez Başbakanlık koltuğuna oturmuş ve bu görevi 26 Temmuz 1948'e kadar sürdürmüştür. Dördüncü dönem Başbakanlık görevi sona erdiği tarihte beşinci kez bu göreve seçilmiş ve bu görevini 1 Ekim 1949'a kadar sürdürmüştür. Son olarak 1 Ekim 1949'da altıncı kez Başbakanlık görevine seçilmiş ve bu görevi 14 Şubat 1951'e kadar yürütmüştür. Sulh bu tarihten sonra Başbakanlık koltuğuna oturmamıştır. Güney Lübnan'ı temsilen üç dönem milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Birincisi 1943 ile 1947 yılları arasında beşinci yasama dönemi, ikincisi 1947 ile 1951 yılları arasında altıncı yasama dönemi, üçüncüsü 1951 yılında başlayan yedinci yasama dönemidir. Bu yasama döneminde milletvekili olan Sulh 17 Temmuz 1951'de suikasta uğramış ve yaşamını yitirmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Riyâd es-Sulh", erişim: 8 Kasım 2021,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2038

[401] Abdülhamîd Kerâmî (1890-1950), Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî döneminde 9 Ocak 1945 tarihinde Başbakanlık koltuğuna oturmuş ve bu görevini 22 Ağustos 1945'e kadar sürdürmüştür. Kerâmî, Kuzey Lübnan'ı temsilen beşinci yasama döneminde 1943 ile 1947 yılları arasında milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Abdülhamîd Kerâmî", erişim: 2 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2039

yılları arasında Abdülhamid Kerâmî, Sâmî es-Sulh[402] ve Sa'adi el-Munla[403] Başbakanlığında ardı sıra hükümetler kurulmuştur. Ancak yaklaşan genel seçimlerde başarı elde etmek isteyen Hûrî, Aralık 1946'da Riyâd es-Sulh'u bir kez daha Başbakan olması için ikna etmiştir. [404]

Hûrî ülkedeki yarı bağımsız seçkinleri siyasi sistemle bütünleştirmek için prosedürler geliştirmiştir.[405] Ancak bağımsızlığını henüz yeni kazanmış Lübnan'da yaşanan ekonomik sıkıntılar ve siyasetteki belirsizlikler toplumun enerjisini almıştır. Halk, devlet dairelerine yapılan atamalar, yargı sistemi ve seçim yasasında reform yapılmasını, yasama ve yürütme yetkilerinin daha açık tanımlanmasını istemekteydi. Toplumun bu taleplerinin sadece birkaçı hükümet kanadında kabul görmüştür. 1946 yılının sonlarında karma mahkemeler kaldırılmış ve idari teşkilat modernize edilmiştir. Diğer alanlarda (özellikle seçim yasasında) kapsamlı reformların yapılmaması toplumun hoşnutsuzluğuna neden olmuştur.[406]

Hûrî yönetiminin eksiklikleri, mezhep ve aile çıkarlarının baskın olduğu bir ülkeden beklenildiği gibi çoğunlukla idari yönde olmuştur. 1943'te siyasi müşteri sisteminin Müslüman topluluklar arasında gelişmesine paralel olarak Hristiyan toplulukların liderleri de kısa sürede kendi müşterilerini etraflarında toplamaya başlamıştır. Hristiyan ve Müslüman toplulukların siyasi müşterileri/destekçileri genellikle şehir kalabalığı arasındaydı. Mezhep liderlerinin çıkarları çatışmaya girdiği zamanlarda Beyrut'ta Hristiyan ve Müslüman halk arasında sokak çatışmaları

---

[402] Sâmî es-Sulh (1890-1968), Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî döneminde 22 Ağustos 1945 tarihinde Başbakanlık koltuğuna oturmuş ve bu görevini 22 Mayıs 1946'ya kadar sürdürmüştür. Daha sonra 11 Şubat 1952'de yine bu göreve seçilmiş ve bu görevi 9 Eylül 1952'ye kadar yürütmüştür. Beyrut'u temsilen altı farklı yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Bu dönemler sırasıyla bu şekildedir; 1943 ile 1947 yılları arasında beşinci yasama dönemi, 1947 ile 1951 yılları arasında altıncı yasama dönemi, 1951 ile 1953 yılları arasında yedinci yasama dönemi, 1953 ile 1957 yılları arasında sekizinci yasama dönemi, 1957 ile 1960 yılları arasında dokuzuncu yasama dönemi, son olarak 1964 ile 1968 yılları arasında olan on birinci yasama dönemidir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Sâmî es-Sulh", erişim: 3 Mart 2022, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2040

[403] Sa'adi el-Munla (1890-1975), Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî döneminde 22 Mayıs 1946 tarihinden 14 Aralık 1946'ya kadar Başbakanlık görevinde bulunmuştur. Kuzey Lübnan'ı temsilen 1943 ile 1947 yılları arasında beşinci yasama dönemi ile Trablus'u temsilen 1951 ile 1953 yılları arasında yedinci yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Sa'adi el-Munla", erişim: 4 Mart 2022, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2041

[404] Harris, *Lebanon*, 200-201.

[405] Hudson, *The Precarious Republic,* 264.

[406] Winslow, *Lebanon,* 92-93.

sıklaşmıştır. Hristiyan ve Müslüman liderler taraftarlarına hizmet etmek ve bunların bazılarına hükümet atamalarını sağlamak için birbirleriyle mücadele etmiştir. Bu liderlerin patron-müşteri ilişkisi ülkede mezhepsel gerilimi arttırmış ve dolayısıyla ülke yönetimi bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.[407]

3.1.1. 1947 Milletvekili Seçimleri

Lübnan'da 1947 yılının başlarında siyasi gerilim bir hayli arttığını belirtmek gerekir. Bu sırada Cumhurbaşkanı Hûrî yolsuzluk suçlamalarına maruz kalmıştı ve gazeteler halkın reform talebini yayımlamaktaydı. Ülkenin içinde bulunduğu bu durumu göz önünde bulunduran Hûrî yaklaşan genel seçimler için bir strateji belirlemiştir. 1947 seçimlerine dair planı, anayasayı değiştirmek ve ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilmek için yeterli sayıda hükümet destekçisinin meclise girmesini sağlamaktı. Bunun için ferdi olarak milletvekillerine özel patronaj taahhüdünde bulunmuş ve meclis üye sayısını arttırma sözü vermiştir. Ayrıca Devlet Başkanı'nın alabileceği inisiyatifi alarak Filistin'deki Arap isyanının eski lideri Fevzi Kavukçi (Trablus'ta ikamet etmesi koşuluyla) ile Emile Edde gibi önemli siyasetçilerin ülkeye dönmesine izin vermiştir. Yine Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'nin kurucusu Antun Sa'ade'nin (kendisine destek vermesi karşılığında) Lübnan'a gelmesine müsaade etmiştir. Hûrî'nin almış olduğu bu inisiyatif kendisine Suriye milliyetçilerinden, Patrik'in dağ sakinlerinden ve Siyonizm karşıtı Müslümanlardan destek kazandırmıştır. Ancak bu önemli isimlerin ülkeye dönmesi ve burada yeniden siyasete dâhil olması Lübnanlılara daha fazla bölünme getirmiştir.[408]

Bütün bu gelişmelerden hareketle Hûrî'nin ülkedeki geleneksel rekabetleri iyi bir şekilde kullandığı ve yeni devletin doğasında var olan zayıflığı kendi lehine çevirmeyi başardığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki Riyâd es-Sulh bu sırada Hûrî'yi önemli ölçüde desteklemekteydi ve onun bu desteği Hûrî'nin siyasi başarısına katkı yapmaktaydı. Zaten ikisi birlikte hareket ettiğinde ülkedeki Hristiyan ve

[407] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 192.
[408] Winslow, *Lebanon*, 94. Ayrıca bkz: Oren Barak, "Intra-Communal and Inter-Communal Dimensions of Conflict and Peace in Lebanon", *International Journal of Middle East Studies* 34/4 (November 2002): 625-628; Zisser, *Lebanon,* 181; Beshara, *Lebanon,* 35-36.

Müslüman topluluklar arasındaki gerilim düşük seviyede seyretmiştir. Zira çoğu Sünni ülke yönetiminde Sulh tarafından güçlü bir şekilde temsil edildiğini düşünmekteydi.[409]

Hûrî'nin seçim stratejisine dâhil olan siyasi seçkinler Mayıs 1947'de yapılan parlamento seçimlerinde büyük bir başarı elde etmiştir. Aralarında Sâmî es-Sulh ve Sâib Selâm[410] gibi isimlerin de olduğu Sünni siyasetçiler Beyrut'ta galip gelmiştir. Hûrî'nin Şii müttefikleri Ahmed Esad ve Sabri Hamade kendisine güneyi ve Bika'yı kazandırmıştır. Anayasal Blok, Emile Edde'nin destekçilerine karşı Lübnan Dağı'nda başarı elde etmiştir. Sonuç olarak Hûrî ve Başbakan Riyâd es-Sulh meclisteki elli beş milletvekilinden kırk dokuzunun desteğini temin etmiştir. Bu milletvekillerinin çoğu koltuklarını Hûrî'nin müttefiklerine borçluydu. Manipülasyon ve usulsüzlük iddiaları bir yana Hûrî ve müttefikleri 1947 seçimlerinde Lübnanlıların desteğini almayı başarmıştır. Bir dönem daha Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmek için önünde engel bulunan Hûrî böylece son seçimde anayasal değişiklik için parlamento çoğunluğunun desteğini sağlamıştır. Aynı zamanda Riyâd es-Sulh da Başbakanlık görevini sürdürmeyi temin etmiştir. Dolayısıyla Hûrî bir kez daha Cumhurbaşkanlığı'na seçilmek üzere Sünni nezaretinde ve onların parlamento desteğiyle seçime gidecekti.[411]

Meclis 1948'de Hûrî'yi bir kez daha Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmesini sağlayacak (anayasal değişiklik için) bir yasa tasarısını kabul etmiştir. Anayasa'da böyle bir değişikliğe gidilmesi ülkenin istikrarı bağlamında olumlu olmamıştır. Zira görevdeki bir Cumhurbaşkanı'nın bir dönem daha seçilmesine imkân tanıyan bir anayasal değişikliğin yapılması bu göreve aday birçok Marunî'nin Cumhurbaşkanlığı'na seçilme şansını ortadan kaldırmıştır. Bu durum Lübnan iç siyasetini önemli ölçüde etkilemiştir.[412] Bu dönemde siyasi gücünün zirvesine ulaşan Hûrî bu noktadan sonra siyaseten düşüşe geçmiştir. Zira Hûrî'nin ulaşmış olduğu zirve Lübnan siyasi sisteminin merkezinde yatan dengenin ihlaliyle eşdeğerdi.[413] Lübnan'ın

[409] Hudson, *The Precarious Republic*, 272.
[410] Sâib Selâm (1905-2000), Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî yönetimi altında 14 Eylül 1952 ile 18 Eylül 1952 tarihleri arasında Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Beyrut'u temsilen 1943 ile 1947 yılları arasında beşinci yasama döneminde ve 1951 ile 1953 yılları arasında altıncı yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Sâib Selâm", erişim: 7 Mart 2022, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2045
[411] Harris, *Lebanon*, 201. Ayrıca bkz: Anonim, "Elections in Lebanon: Government Candidates' Success", *The Times*, (May 27, 1947), 3.
[412] Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 193.
[413] Zisser, *Lebanon*, 127.

iç siyasetinde bu konu tartışılırken dışarıda Ortadoğu'da başta Filistin sorunu olmak üzere pek çok sorun yaşanmaktaydı.

3.1.2. Ortadoğu'daki Sorunların Lübnan'a Yansımaları

Birleşmiş Milletler'e taşınmış olan Filistin sorunu 29 Kasım 1947'de Genel Kurul'da ele alınmış ve Filistin'in, Araplarla Yahudiler arasında bölüştürülmesi kararı alınmıştır. Genel Kurul'da alınan bu kararla birlikte İngiltere, Aralık ayında itibaren Filistin'deki kuvvetlerini yavaş yavaş çekmeye başlamıştır. BM'nin taksim kararıyla birlikte Yahudilerin kendilerine ayrılan toprakları İngiltere çekilmeden hemen önce ele geçirme çabası, Arapları buna engel olmak için harekete geçirmiştir. Böylece Genel Kurul kararının hemen ardından Filistin'de Arap-Yahudi çatışması başlamıştır.[414]

Lübnan'ın istikrarı bağlamında Filistin sorunu önemli bir konuydu ve Lübnan'ın iç siyasetini etkilemiştir. Birçok Lübnanlı'da (özellikle ülkedeki Arap ve Suriye milliyetçilerinde) Filistin sorunu önemli ölçüde karşılık bulmuştur. Bu sırada Lübnan'ın hükümet üyeleri Filistin'deki Arap davasını destekler mahiyette açıklamalar yapmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki Filistin sorunu ile ilgili Lübnanlı liderlerin yapmış olduğu açıklamalar ülkedeki tüm dini topluluklar için aynı öneme sahip değildi.[415] Bu sırada Marunî topluluğundan bazıları (özellikle de aydınları) Siyonistlerle işbirliğini açık bir şekilde savunmaktaydı. Buna karşılık Sünni topluluğu, Lübnan'ın Filistinli Arapların hakları için mücadelede Arap devletlerinin geri kalanına katılması gerektiğini düşünmekteydi. Şii ve Dürzi toplulukları da Lübnan hükümetinin resmi çizgisiyle aynı noktada durmaktaydı ve kendilerini yaygın Pan-Arap ve anti-Siyonist kavramlarıyla aynı çizgide konumlandırmaya hazırdı.[416]

Başbakan Riyâd es-Sulh, Filistin sorunundan dolayı askeri koordinasyon için Arap ülkelerinin başkentlerini ziyaret etmiştir. Bölgedeki bu gelişmeler, daha önce görev süresini yenileme niyetinde olan Hûrî'ye büyük bir fırsat sunmuş ve Hûrî bir dönem daha Cumhurbaşkanı seçilmek için meclisi ikna etmiştir.[417] Zira bu sırada

[414] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 94-95. Ayrıca bkz: Rex Brynen, *Sanctuary and Survival: The PLO in Lebanon,* (Boulder and London: Westview Press, 1990), 19.
[415] Winslow, *Lebanon*, 89-90.
[416] Zisser, *Lebanon*, 145-146.
[417] Harris, *Lebanon*, 202.

ülkede Ortadoğu'daki bu krizin Lübnan'ı doğrudan etkileyeceğine dair bir kaygı bulunmaktaydı. Lübnan'daki Hıristiyan topluluklar Hûrî'yi, Araplar arası ilişkilerde ve Lübnan'ın Sünnileri arasında edindiği konumdan dolayı ülkede çıkabilecek karışıklıkları önleme potansiyeline sahip ve Lübnan'ın istikrarını sürdürebilecek bir lider olarak görmüştür. Müslüman topluluklar da Lübnan'ın Arap dünyasına entegrasyonu yolunda ilerlemesi ve Beyrut'tun Filistin sorununa müdahil olması bakımından Hûrî'yi desteklemiştir.[418]

Öte yandan Filistin sorunu Arap ülkelerinde geniş bir yankı uyandırmıştır. Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen'in temsilcileri bu sorunu görüşmek üzere çeşitli toplantılarda bir araya gelmiştir. Arap Ligi'ne üye ülkelerin 24-25 Nisan 1948'de Amman'daki toplantısında, Suriye, Irak ve Lübnan askerlerinin 8 Mayıs'tan itibaren gönüllü adı altında Filistin'e girmeleri kararlaştırılmıştır. İlerleyen günlerde İsrail'in kuruluşunu ilan etmesiyle birlikte 14-15 Mayıs gecesi Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak kuvvetleri Filistin'e girmiştir. Bu durum karşısında İsrail bir taraftan Arap ülkelerine karşı savunmaya geçerken diğer taraftan da 15 Mayıs'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurmuş ve Arap ülkelerinin saldırılarının durdurulmasını talep etmiştir. Sonunda İsrail ve Mısır arasında 24 Şubat 1949'da ateşkes antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte isteksiz bir şekilde Arap-İsrail savaşına katılmış olan Lübnan da 23 Mart 1949'da Ras Nakura'da İsrail ile ateşkes antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre İsrail-Lübnan sınırı savaş öncesi sınırlarıyla aynı kalmıştır.[419]

1948-1949 Arap-İsrail Savaşı, günümüze kadar sürecek olan bir mülteciler veya Filistin mültecileri meselesini ortaya çıkarmıştır. Savaş nedeniyle yüz binlerce Filistinli yerlerini ve yurtlarını terk ederek ya komşu Arap ülkelerine ya da Filistin'in Arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelere sığınmıştır.[420] Arap ülkelerinin İsrail'le girmiş olduğu savaşa Lübnan kendi payına düşen katkıyı yapmıştır. Aynı zamanda Arap ülkeleriyle birlikte İsrail'le ekonomik ilişkilerini kesmiş ve savaş sırasında evsiz

[418] Zisser, *Lebanon*, 140.
[419] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları,* 95-106. Ayrıca bkz: Oren Barak, "Ambiguity and Conflict in Israeli-Lebanese Relations", *Israel Studies* 15/3 (Fall 2010): 168; Brynen, *Sanctuary and Survival*, 19.
[420] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları,* 110.

kalan çok sayıda Filistinli'yi ülkesine kabul etmiştir.[421] Filistin'in bölünmesi ve İsrail'in kuruluşu Lübnan için ciddi bir o kadar da çelişkili sonuçlar doğurmuştur. Lübnan ekonomik anlamda Arap ülkelerinin İsrail'e uygulamış olduğu ekonomik boykottan faydalanan ülke olmuştur. Beyrut (Arap iç bölgelerinin ana limanı olan Hayfa'nın fonksiyonunu üstlenerek Avrupa, Asya ve Afrika'nın bazı bölgeleri arasında) uluslararası bir merkez olma rolüne bürünmüştür. Ayrıca Filistin'in sermayesi kitlesel olarak Lübnan'a taşınmıştır. Ancak savaştan dolayı önemli sayıda Filistinlinin ülkeye sığınması Lübnan'a önemli bir ekonomik yük getirmiştir.[422]

Arap devletlerinin Filistin'de Arap davasını destekleme çabasının başarısızlığa uğraması Arap ülkelerini olumsuz etkilemiştir. Bu etkiler Suriye'de daha çabuk hissedilmiştir. Ordu 30 Mart 1949'da anayasal rejimi devirerek Albay Hüsnü ez-Za'im'i iktidara getirmiştir.[423] Suriye Devlet Başkanı Şükrü el-Kuvvetli ve Başbakan Cemil Merdam'ın görevden alınması Lübnan bağlamında olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu darbenin ardından Suriye ve Lübnan ilişkileri zayıflamış ve takip eden süreçte iki devletin ilişkileri onarılamamıştır.[424] Bu arada Arap ülkelerinin Filistin'deki askeri bozgunundan kaynaklanan hoşnutsuzluktan SSMP'nin yararlanmasını önlemek isteyen Lübnan bazı tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden biri askeri malzemelerin Filistin cephesindeki SSMP savaşçılarına ulaşmasını durdurmak olmuştur. Zira bu sırada Lübnan bu silahların kendisine karşı kullanılabileceğine dair bir kaygı yaşamaktaydı.[425]

1948'deki Arap yenilgisini Arap milliyetçiliğinin iflası olarak yorumlayan SSMP'nin lideri Antun Sa'ade'nin Hüsnü ez-Za'im ile ilişkisi bulunmaktaydı. SSMP'nin Suriye ile olan bağlantısı Lübnan'ı Sa'ade ve partisine karşı harekete geçirmiştir.[426] Lübnan'ı kaygılandıran sadece bu bağlantı değildi aynı zamanda Sa'ade'nin hem Lübnan'daki statükoyu eleştirmesi hem de Lübnan'ın Suriye

[421] Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 225.
[422] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 113-114. Ayrıca bkz: Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 37; Attié, *Struggle in the Levant,* 40-41; Petran, *The struggle over Lebanon*, 37; Khuri, "The Social Dynamics of the 1975-1977 War in Lebanon", 389-390.
[423] Tibawi, *A Modern History of Syria*, 382-383; Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 193.
[424] Harris, *Lebanon,* 203.
[425] Beshara, *Lebanon,* 36.
[426] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 114. Ayrıca bkz: Zisser, *Lebanon,* 167.

milliyetçiliğine göre radikal bir değişikliğe gitmesi yönünde açıklamalar yapmasıydı.[427]

Bütün bu gelişmelerin ardından Lübnan'da SSMP ile Ketâib arasında 9 Haziran 1949'da çatışmaların yaşanması, Lübnan'a beklenen fırsatı sunmuştur.[428] Bu olay üzerine Lübnan, SSMP'ye yönelik geniş çaplı bir operasyon başlatmıştır. SSMP üyeleri gözaltına alınmış ve operasyon sırasında silahların ele geçirilmesi, partinin Lübnan hükümetini devirmeye yönelik bir plan içerisinde olduğu suçlamasını güçlendirmiştir. Sa'ade Şam'a kaçtığı sırada SSMP'nin silahlı üyeleri, Bika'da hükümet pozisyonlarını ele geçirmeye, Şûf ve banliyölerden başkente taşınmaya çalışmıştır. Ancak Lübnan'ın güvenlik güçleri SSMP'nin silahlı taraftarlarının bu girişimini kısa sürede engellemiş ve isyanı bastırmıştır. Ardından ülkede SSMP üyelerine yönelik geniş çaplı tutuklamalar başlamıştır.[429]

Suriye başlangıçta SSMP'nin Lübnan'daki faaliyetlerini onaylamıştır.[430] Fakat Lübnan'ın SSMP'ye yönelik karşı girişimi, Cumhurbaşkanı Hûrî ve Başbakan Sulh'un diplomatik girişimleri Hüsnü ez-Za'im'i geri adım atmaya ve Suriye'de bulunan Sa'ade'yi Lübnan'a teslim etmeye ikna etmiştir. Sa'ade 6 Temmuz 1949'da Şam'da bulunan Lübnanlı Subaylara teslim edilmiştir. Lübnan'a getirilen ve Beyrut'ta yargılanan SSMP lideri, Lübnan hükümetini devirmeyi planlamak ve İsrail'le işbirliği yapma suçundan ölüm cezasına çarptırılmış ve burada 8 Temmuz'da idam edilmiştir.[431] Suriye milliyetçilerinin bastırılmasından sonra Lübnan, ülkedeki tüm paramiliter karakterdeki örgütleri kontrol altına almaya yönelik bir karar almıştır. Bu durum karşısında Müslüman Neccâde ve Hristiyan Ketâib 1949'dan sonra kendisini siyasi parti olarak şekillendirmiştir.[432]

3.1.3. Hûrî'nin Düşüşü

Bişâre el-Hûrî Eylül 1949'da ikinci bir dönem için Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiş ve Riyâd es-Sulh bir kez daha Başbakan olmuştur. Cumhurbaşkanlığı görevinin

[427] Winslow, *Lebanon*, 97.
[428] Harris, *Lebanon*, 204; Beshara, *Lebanon*, 36; Hudson, *The Precarious Republic*, 173; Petran, *The struggle over Lebanon*, 42.
[429] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 115; Mackey, *Lebanon*, 72.
[430] Harris, *Lebanon*, 204.
[431] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 115; Beshara, *Lebanon*, 36-37. Ayrıca bkz: Mackey, *Lebanon*, 72; Zisser, *Lebanon*, 176-177.
[432] Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 193.

ikinci döneminde Hûrî ülkede artık otoriter olmaya başlamıştır. Bu yeni dönemde gazetecilerin hapse atılması ve gazetelerin askıya alınması sıklıkla rastlanan bir durum olmuştur. Ülkede reform yapılmasını savunanların gerçekleştirdiği toplantılar çoğunlukla polis tarafından bölünmüştür. Lübnan'daki radikal siyasi partiler yasadışı ilan edilmiş ve bu partilerin liderleri hapse atılmıştır. Hûrî iktidarına zarar verebilecek unsurları bertaraf ederken kendi çevresindeki kişilerin bireysel menfaatleri sürmekteydi. Bu atmosferde Lübnan'ın Suriye ile ilişkileri de bozulmaya başlamıştır.[433]

Korumacı bir ekonomi politikasına yönelen Suriye, yabancı ülke ürünleriyle rekabet edebilmek için koruyucu bir gümrük tarifesi uygulamaya başlamıştır. Suriye'nin bu yeni ekonomi politikası Lübnan'ın serbest piyasa ve serbest ticaret ekonomisiyle tezatlık oluşturmaktaydı.[434] Esasen iki ülkenin bağımsızlığını kazanması ve Filistin'deki gelişmeler Suriye ve Lübnan arasındaki ticaret ağını etkilemiştir. Bu dönemde Beyrut'un finans merkezi olarak gelişmesine paralel olarak Lübnan, Suriye'ye oranla kendi ihracatına daha az bağımlı kalmıştır. Dolaysıyla Suriye ekonomisi Lübnan'ın ticaret uygulamalarına karşı savunmasız olmuştur. Nihayetinde Suriye, Lübnan'dan ithal edilecek ürünlere büyük kısıtlamalar getirmiş ve iki ülke arasındaki gümrük birliği Mart 1950'de sona ermiştir.[435]

Suriye ve Lübnan arasında Fransız manda yönetimi boyunca sürdürülen gümrük birliğinin sona ermesinin ardından iki ülke, Fransa ile gelecekteki para politikasına ilişkin ortak müzakereler yapmıştır. Lübnan, Fransa ile bir antlaşma imzalarken Suriye karşı bir karar almıştır. Sonuç olarak Suriye, Frank bloğundan çekilerek bağımsız döviz kontrolleri kurmuştur. Böylece Suriye ve Lübnan'ın 1920'den beri katıldığı para birimi sona ermiştir.[436] Suriye ile ekonomik birliğin sona ermesi Lübnan ekonomisinde serbest piyasa ve hizmet odaklı bir eğilimi arttırmıştır.[437]

Suriye ile ekonomik ayrılık Lübnan ekonomisine bir ölçüde zarar vermiştir. Zira Suriye, Lübnan'ın en önemli tarımsal ürün tedarikçisiydi ve daha da önemlisi

[433] Winslow, *Lebanon*, 97. Ayrıca bkz: Britt, "Lebanon's Popular Revolution", 3.
[434] Zisser, *Lebanon*, 171.
[435] Winslow, *Lebanon*, 97-98.
[436] Tibawi, *A Modern History of Syria*, 379-380.
[437] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 37.

Filistin'deki savaşın bir sonucu olarak Lübnan'ın güney sınırları kapalıydı.[438] Buna rağmen Suriye ve Lübnan arasında gümrük ve para birliğinin bozulması, Lübnan'ın ayrı varlığının vurgulanması anlamına geldiğinden ve ülkenin Suriye ile siyasi birlik olasılığını azalttığından dolayı iç politika bağlamında Lübnan için önemli bir siyasi kazanım olmuştur.[439]

Cumhurbaşkanlığı görevinin ikinci döneminde Hûrî'nin siyasi gücü elinde yoğunlaştırması Lübnan'ın siyasi sisteminin inşa edildiği zemine ve sistemin işleyişini sağlayan dengeye zarar vermiştir. Öyle ki Hûrî'nin ikinci dönemine ek olarak bir dönem daha seçileceği hatta yaşadığı sürece Cumhurbaşkanlığı koltuğunda kalacağı şeklinde söylentiler ülkede yayılmıştır. Bu durum Lübnan'daki dini topluluklarda hoşnutsuzluk yaratmıştır.[440] Adaletin idaresinde ve uygulamasında iltimas, nepotizm, bozukluk ve gevşekliğin olduğuna dair şikâyetlerin ülkede yaygınlaşmasıyla birlikte Hûrî, halkın desteğini kaybetmeye başlamıştır.[441]

Bu atmosferde Lübnan 1951 yılının Nisan ayında genel seçimlere gitmiştir. Önceki yıl çıkarılan yeni bir yasa ile meclis üye sayısı 55'ten 77'ye yükseltilmişti ve arttırılan meclis üye sayısı dini toplulukların temsiliyle orantılı bir şekilde paylaştırılmıştır. Hûrî'nin bu seçimlerden beklentisi kendisine yakın kişilerin veya müttefiklerinin milletvekili seçilmesiydi. Böylece oluşacak olan yeni mecliste son dört yılda kendisini destekleyen seçkinler koalisyonu sürdürülecekti. Seçimler 15 ve 22 Nisan 1951'de iki turda yapılmıştır. Bu seçimlerin neticesinde daha önce Hûrî'nin çevresinde bulunan neredeyse aynı seçkinler koalisyonu meclise girmiştir.[442] Aynı zamanda muhalefetin meclisteki temsili artmıştı ve bu seçimden sonra Hûrî rejimine karşı muhalefet birleşmiştir.[443]

Ülkede güçlü bir Başbakan'ın varlığı Cumhurbaşkanı'nın gücünün sınırlarında kalmasını sağlamıştır. Riyâd es-Sulh gibi güçlü bir Başbakan 1951 yılına kadar Hûrî'yi gücünün sınırlarında tutmuştur.[444] 1951 yılının yazında Kral Abdullah'ın daveti

[438] Zisser, *Lebanon*, 174.
[439] Tibawi, *A Modern History of Syria*, 380.
[440] Zisser, *Lebanon*, 142.
[441] Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 226. Ayrıca bkz: Britt, "Lebanon's Popular Revolution", 3.
[442] Zisser, *Lebanon*, 197-199.
[443] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 193-194; J. L., "Peaceful Change in the Lebanon: The 'Rose-Water' Revolution", *The World Today* 9/4 (April 1953): 162.
[444] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 195.

üzerine Ürdün'e bir ziyaret gerçekleştiren Sulh burada üç gün kaldıktan sonra 16 Temmuz 1951'de öğleden sonra Beyrut'ta gitmek üzere havaalanına giderken yolda bir silahlı saldırıya uğramıştır.[445] Bu suikast SSMP'nin silahlı üyeleri tarafından gerçekleştirilmişti ve saldırı sonucunda Sulh yaşamını yitirmiştir. 1951 genel seçimlerinden önce Hûrî tarafından Sulh Başbakanlık görevinden alınmıştı ve bu suikast seçimlerden sonra gerçekleşmiştir.[446]

Seçim sürecinde ve sonrasında Hûrî ile Sulh arasında gerginlik yaşanmıştır. Dışarıda destek arayışına giren Sulh, Araplar arası faaliyetlere yoğunluk vererek Ürdün'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Lübnan'ın siyasi hayatında güçlü bir isim olan Sulh'un burada suikaste uğraması ve yaşamını yitirmesi Lübnanlılar'da şok etkisi yaratmıştır. Ülkede suikast haberinin yayılmasıyla birlikte Beyrut'ta bir şiddet dalgası patlak vermişti ve Müslüman kitleler bir iş grevi uygulamıştır. İş yerlerini zamanında kapatmayan çoğunluğu Hristiyan olan tüccarlar saldırıya uğramıştır. En nihayetinde güvenlik güçleri ülkede düzeni yeniden sağlamayı başarmıştır.[447]

Kabine pozisyonlarını iyi bir şekilde ayarlamak ve hükümete halkın desteğini sağlamak iktidar olmanın başlıca anahtarıydı ve Sulh yıllarca bu konuda önemli bir rol üstlenmiştir. Dahası Hûrî'ye Lübnan'ın Arap-İslam unsurlarının desteğini sağlamıştır.[448] Sulh, Kemal Canbulat,[449] Abdülhamid Kerâmî, Mecid Arslan, Henri Farun, Sabri Hamade ve Ahmed Esad gibi güçlü isimlerle ittifak kurarak mecliste etkili nüfuz edinmişti. Onun ölümüyle birlikte Başbakanlığın derin kurumsal zayıflığını gizleyen siyasi cephe ortadan kalkmış ve Hûrî'nin konumu sarsılmıştır.[450]

---

[445] Anonim, "Arab Statesman Assassinated", *The Times,* (July 17, 1951), 4.
[446] Harris, *Lebanon*, 204; Mackey, *Lebanon,* 72.
[447] Zisser, *Lebanon*, 201-202.
[448] Winslow, *Lebanon*, 100. Ayrıca bkz: Hudson, *The Precarious Republic,* 273.
[449] Lübnan'daki Dürzi liderliğinin varisi ve sekülerizmin ilk savunucuları arasında olan Kemal Canbulat (1917-1977) feodal geçmişine rağmen ülkedeki çağdaş siyasi Sol'un öncüsüdür. İleri görüşlü ve Üçüncü Blok, Bağlantısızlık Hareketi, Barış Hareketi ve dış güçlere karşı Filistinlilerin haklarını savunan Arap İşbirliği gibi alternatif siyasi ittifakların destekçisi olmuştur. Hayatının çoğunluğunda milletvekili seçilmiş ve çeşitli Bakanlık görevlerinde bulunmuştur. İlerici Sosyalist Parti'nin lideri ve el-Anba gazetesinin kurucusuydu. Sadece Lübnan siyasetine değil aynı zamanda bölgesel ve uluslararası siyasete büyük ilgi duymuştur. Nitekim çoğu Arap lider tarafından kabul gören Canbulat, Araplar arası ilişkilerde kilit rol oynamış ve Arap siyasi dinamizmin merkezinde yer almıştır. AUB, University Libraries Digital Collections, "About Kamal Joumblatt", Erişim, 4 Mart 2022, https://libraries.aub.edu.lb/kjoumblatt/biography/about İlerici Sosyalist Parti'nin lideri Kemal Canbulat'ın fotoğrafı için bkz: Ek-8.
[450] Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 34. Ayrıca bkz: L., "Peaceful Change in the Lebanon", 162.

1951 yılının sonunda Lübnan yönetiminde bozukluklar artmıştı ve Cumhurbaşkanı Hûrî siyasi desteğini kaybetmiştir. Başbakan Abdullah Yâfî,[451] Hûrî'nin atamalara sıkça müdahale etmesinden duyduğu rahatsızlığı defalarca dile getirmiştir.[452] Takip eden dönemde sorunların artması üzerine Yâfî görevinden istifa etmiştir.[453] Hûrî'nin Şubat 1952'de Başbakanlığa Sâmî es-Sulh'u getirmesi bile sorunların aşılmasına yetmemiştir. Tepkilere rağmen Hûrî'nin çevresini ve özellikle kardeşini kontrol atında tutmaması Kâmil Şemûn ve Kemal Canbulat'ın bu durumdan yararlanmasını sağlamıştır. Muhalefet liderleri ülkede oluşan bu hoşnutsuzluğun ancak Hûrî'nin görevden çekilmesiyle giderileceği düşüncesiyle Cumhurbaşkanı'nı istifaya zorlama kararı almıştır. Bu atmosferde öteden beri Cumhurbaşkanı olmak isteyen Kâmil Şemûn yolsuzlukla mücadele konusunu sıkça vurgulamış ve reformcu bir profilde toplumun karşısına çıkmıştır. Şemûn'un bu profili gerek ülke içerisinde gerekse dış devletler nezdinde kendisine bir itibar kazandırmıştır. Zaten İngiltere ve ABD'nin Büyükelçileri bu dönemde Hûrî'ye karşı pek olumlu olmamıştır. Zira Hûrî Ekim 1951'de İngiltere ve ABD'nin Ortadoğu Savunma Komutanlığı planına dâhil olmayı reddetmişti.[454]

1949'da İlerici Sosyalist Parti'yi[455] kuran ve Dürzi topluluğunu örgütleyen Canbulat da ülke yönetimindeki bozuklukları ve yolsuzlukları gündemine almış ve ilgili konularda reform yapılması isteğini sıklıkla dile getirmiştir. Canbulat'ın bu tavrı mevcut yönetimden hoşnut olmayan kitlelerin etrafında toplanmasını sağlamıştır. Bu

[451] Abdullah el-Yâfî (1901-1986), Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî yönetimi altında 7 Haziran 1951'den 11 Şubat 1952'ye kadar Başbakanlık görevinde bulunmuştur. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Abdullah el-Yâfî", erişim: 6 Mart 2022, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=3578

[452] Harris, *Lebanon*, 205.

[453] Anonim, "Lebanon Government's Resignation", *The Times*, (February 12, 1952), 5.

[454] Harris, *Lebanon*, 205. Ayrıca bkz: Eyal Zisser, "The Downfall of the Khuri Administration: A Dubious Revolution", *Middle Eastern Studies* 30/3 (July 1994): 486-488.

[455] Parti ideolojisi Fransız sosyalizmi, Hint pasifizmi ve Lübnan Dürzi gelenekçiliğinin bir karışımını içermiştir. İlerici Sosyalist Parti ve onun kurucu lideri Kemal Canbulat Lübnan siyaset sahnesinde gittikçe önemli hale gelmiştir. Lübnan'daki Dürzi mezhebinin iki geleneksel fraksiyonundan birinin lideri olan Canbulat, 1948'de savunduğu sosyalizme yönelik bir hareket olarak topraklarının bir kısmını arazisindeki kiracı çiftçilere dağıtmıştır. Parti'nin temeli başlangıçta ağırlıklı olarak her ne kadar Dürzilere dayanmışsa da daha sonra farklı mezheplere mensup kişiler de partinin takipçileri olmuştur. Canbulat 1958'den sonra Pan-Arabizm'in daha net bir şekilde tanımlanmış versiyonunu benimsedikçe parti önce Nasırcılıkla sonra da FKÖ ile Arap soluyla tanımlanmaya başlamıştır. Hudson, *The Precarious Republic,* 183-184; Farid al-Khazen, "Kamal Jumblatt, the Uncrowned Druze Prince of the Left", *Middle Eastern Studies* 24/2 (April 1988): 180; Petran, *The struggle over Lebanon*, 47-48; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 32-33.

arada muhalefet, Hûrî'ye karşı birleşik bir cephe oluşturmaya başlamıştır. 1951'den sonra Canbulat ve Şemûn arasındaki işbirliği Ketâib, Neccâde, Suriye Milliyetçileri, İlerici Sosyalistler ve Raymond Edde ve Pierre Edde'nin Ulusal Blok'unu kapsayan organize bir muhalefeti doğurmuştur. Belirtmek gerekir ki muhalefetin bileşenleri aynı hedefe ulaşmak için geçici olarak bir araya gelmişti ve bu ittifakın liderleri farklı siyasi ideolojileri desteklemekteydi. Birleşik muhalefet Sosyalist Cephe adıyla anılmıştı ve muhalefet 1952'nin yazında ülkenin büyük çoğunluğunu etrafında toplamıştır. Buna bağlı olarak Hûrî'nin konumu gittikçe zayıflamıştır. [456]

Muhalefet cephesinin söylem ve eylemleri kitleler üzerinde beklenen etkiyi yaratmıştır. Ülkede oluşan kargaşa ortamından dolayı Başbakan Sâmî es-Sulh muhalefetin eleştirilerine cevaben istifa etmiştir. Başbakan'ın istifası ülkedeki siyasi gerilimi düşürmemiş aksine arttırmıştır. Hûrî'nin aleyhine yaşanan bütün bu gelişmeleri bir nokta daha ileriye taşıyan ve hatta Cumhurbaşkanı'nı zor durumda bırakan asıl gelişme, Sosyalist Cephe'nin halkı genel greve çağırmasıydı. Ülkede başlayan genel grev gündelik hayatı felç etmiştir. Bu karmaşa ortamında on beş kişiden oluşan bir milletvekili grubu resmen Hûrî'nin istifasını talep etmiştir.[457]

Bütün bu gelişmeler karşısında Hûrî, ülkedeki grevin durdurulması ve kamu düzeninin yeniden tesis edilmesi için orduyu göreve çağırmıştır. Ordu komutanı General Fuâd Şihâb,[458] ordunun öncelikli görevinin ülkeyi yabancı bir düşmana karşı savunmak olduğunu ve kendi vatandaşlarıyla savaşmak olmadığını belirterek Cumhurbaşkanı'nın bu isteğini reddetmiştir.[459] Hatta ülkede kaos ortamının hâkim

---

[456] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 194. Ayrıca bkz: al-Khazen, "Kamal Jumblatt, the Uncrowned Druze Prince of the Left", 179; Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 124-125; Anonim, "Opposition to Lebanese President: Demand for Resignation", *The Times,* (August 19, 1952), 3; Khalaf, "Primordial Ties and Politics in Lebanon", 250-251.

[457] Winslow, *Lebanon,* 100-101. Ayrıca bkz: Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 35; "Peaceful Change in the Lebanon", 167-169.

[458] Fuad Abdullah Şihâb 19 Mart 1902 tarihinde Kisrevan (Ghazir'de) doğdu. 20 Eylül 1923'te Şam Kara Harb Okulu'ndan teğmen rütbesiyle mezun oldu. 1 Ağustos 1945'te Lübnan ordu komutanlığına atandı. Kâmil Şemûn'un ardından 23 Eylül 1958'de Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu. Lübnan'ın hem askeri hem de siyasi hayatında önemli bir yer edinmiş olan Şihâb 25 Nisan 1973'te yaşamını yitirdi. Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Fuâd Şihâb", erişim: 26 Eylül 2021, http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/GeneralFouadChehab.aspx. Ayrıca bkz: Anonim, "Gen Fuad Chehab: Former Lebanon President", *The Times,* (April 26, 1973), 18; Şeref.tadhiyyetu.vefâ, "Fouad Shehab", erişim: 26 Eylül 2021, https://www.lebarmy.gov.lb/en/content/fouad-shehab

[459] Hitti, *A Short History of the Lebanon,* 227. Ayrıca bkz: Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 35; "Peaceful Change in the Lebanon", 169.

olduğu bir sırada üst düzey yetkililerden oluşan bir heyetle birlikte Hûrî'ye giderek Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmesini istemiştir. Gün geçtikçe ülkedeki vaziyetin daha da kötü bir hal aldığını gören Hûrî 18 Eylül 1952'de Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Hûrî'nin istifasıyla boşalan Cumhurbaşkanlığı koltuğuna kısa bir süreliğine General Şihâb[460] geçmiştir. En nihayetinde Kâmil Şemûn 23 Eylül 1952'de Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir.[461]

Sonuç olarak, ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların çıkarlarının uyumu veya tezatlığı Lübnan'ın gidişatına yön vermiştir. Bişâre el-Hûrî ve Riyâd es-Sulh ülkedeki dini toplulukların çıkarlarını bağdaştırarak Lübnan'da uzlaşı zeminini hâkim kılmıştır. Lübnan'ın Arap Ligi'ne üye olma yönündeki girişimleri ülkedeki bir kısım Hristiyan çevrelerce eleştirilmesi, bu kesimin ülkenin geleceği ve ülkedeki Hristiyan konumunun zarar göreceğine dair korkularının olduğunu göstermektedir. Mecliste güçlü bir destek oluşturmak için Hûrî'nin 1947 seçimlerinden önce Hristiyan ve Müslüman topluluklarda karşılığı olan siyasi yasaklı ve yurtdışında yaşayan bazı siyasi liderlerin ülkeye gelişini sağlaması ülkedeki dini toplulukların ihtilaflarını arttırmıştır. Lübnan'ın 1948 yılında Filistin konusunda takip ettiği politika ülkedeki Müslüman toplulukların çıkarına bir durum oluştururken Hristiyan toplulukların özellikle Marunîlerin menfaatiyle çelişmiştir.

Başbakan Riyâd es-Sulh Lübnan'ın Arap-Müslüman tabanının desteğini yönetime kazandırmayı başaran güçlü bir liderdi. Onun ölümünün ardından Müslüman topluluklar Hûrî yönetimini onaylamayı bırakmıştır. Ülke yönetiminde bozuklukların artmasından dolayı Hristiyan topluluklar da Hûrî'yi desteklemeyi bırakmış ve Müslüman topluluklarla birlikte Hûrî'ye karşı bir cephe oluşturarak Hûrî'nin yönetimden çekilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların çıkarları Hûrî'nin yönetimde çekilmesi konusunda birleştiği için ülkedeki bu iki dini topluluk arasında bir çatışma durumu meydana gelmemiştir. Aksi durumda bu iki dini topluluktan biri Hûrî'nin yanında diğeri de karşısında konumlanmış olsaydı ülkede çatışma ortamının hâkim olmasına ve sistem tartışmalarının başlamasına yol açacaktı.

[460] Ordu Komutanı General Fuâd Şihâb'ın fotoğrafı için bkz: Ek-9.
[461] Winslow, *Lebanon*, 101; Anonim, "Political Crisis in Lebanon", *The Times,* (September 19, 1952), 6. Ayrıca bkz: Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 35.

3.2.Kâmil Şemûn Dönemi (1952-1958)

Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî'nin görevinden istifa etmesiyle birlikte bariz iki rakip olan Kâmil Şemûn ve Hamid Faranciye, Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmek için yarışmıştır. Fransa ve birçok Lübnanlı Hristiyan milletvekili Faranciye'yi desteklerken İngiltere ve Lübnanlı Müslüman milletvekillerin çoğu Şemûn'u desteklemiştir.[462] Sonunda Lübnan'ın parçalı muhalefeti Cumhurbaşkanlığı görevine Kâmil Şemûn'u seçmiştir.[463] Şemûn bu göreve seçildiğinde yolsuzlukla mücadele edeceğini, görevin tevazu ve zorluklarına değinmiş ve Cumhurbaşkanı'nın takdir yetkisindeki gizli fonlar dâhil bağlı ayrıcalık ve formaliteleri kaldırma sözü vermiştir.[464]

Yeni Cumhurbaşkanı[465] stratejilerini belirlerken kendisini iktidara taşıyan ve Sosyalist Cephe'nin bir lideri olan Kemal Canbulat ondan bir takım taleplerde bulunmuştur. Canbulat önceki Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî'nin yargılanması ve ortaklarının malvarlıklarının soruşturulmasına yönelik bir çalışmanın başlatılmasını istemiştir. Ancak Şemûn, Canbulat'ın bu isteğini karşılama eğiliminde değildi. Cumhurbaşkanı'nın bu tutumuna öfkelenen Canbulat takip eden süreçte Şemûn'un en büyük muhalifi olmuştur.[466]

Şemûn'un Canbulat'la işbirliğinin sona ermesi, idari reformları gerçekleştirecek bir hükümetin kurulmasını zorlaştırmıştır. Nihayetinde feshedilme tehdidi altında kalan parlamento altı aylık bir süre için kararname yetkisi vermiş ve Şemûn bir teknokratlar kabinesine başkanlık etmesi için Halid Şihâb'ı[467] atamıştır.[468] Şihâb, meclis dışından dört kişilik bir hükümet kurmuştur. Teknokratlar kabinesi kurulduktan sonra muhalefet ülkede çeşitli alanlarda reformların yapılması için sesini

[462] Attié, *Struggle in the Levant*, 46. Ayrıca bkz: "Peaceful Change in the Lebanon", 170; Anonim, "Calm in Lebanon: Search for A New President", *The Times*, (September 22, 1952), 4.
[463] Hudson, *The Precarious Republic*, 275-276; Harris, *Lebanon*, 205.
[464] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 129.
[465] Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn'un Fotoğrafı için bkz Ek-10.
[466] Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 196; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976*, 35.
[467] Halid Şihâb, Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn yönetimi altında 30 Eylül 1952 ile 30 Nisan 1953 tarihleri arasında Başbakanlık görevini yürütmüştür. Lübnan'ın Fransız manda yönetimi altında olduğu dönemde Şihâb, Güney Lübnan'ı temsilen milletvekili olarak Meclis'e girmiştir.
el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Halid Şihâb", erişim: 8 Mart 2022, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2047
[468] Harris, *Lebanon*, 206; Attié, *Struggle in the Levant*, 50-51.

yükselmiştir. Muhalefetin bu çağrılarına karşılık Şihâb (Şemûn'un güçlü desteğiyle) altı aylık olağanüstü hal yetkilerini kullanmıştır. Bu dönemde sadece idari alanda reformların hayata geçirilmesine yönelik yaklaşık doksan farklı kararname yayınlamıştır.[469] Ayrıca yargı bağımsızlığı, memurların idari görev tanımı, basın özgürlüğü ve kadınlara oy kullanma hakkının verilmesi gibi konularda çok sayıda kararname çıkarılmıştır.[470]

Şemûn'un önemli icraatlarından biri siyasi patronlara meydan okuyan Kasım 1952 seçim yasasıydı. Bu yasaya göre milletvekili sayısı 77'den 44'e düşürülmüş ve seçim bölge sayısı 9'dan 33'e çıkarılmıştır. Dolayısıyla çok üyeli büyük bir seçim bölgesinde tek seçim listesi yapmak yerine kırsal bölge patronu birkaç seçim bölgesi için birçok listeyi bir araya getirmek zorunda kalmıştır. Böylece yeni rejim yanlısı adayların kazanma şansı artmıştır[471] ve geleneksel liderlerin meclis üzerindeki tekeli kırılmıştır. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı'na mecliste güvenli bir çoğunluk sağlanmış ve seçim bölgesinin mezhepsel karakteri güçlendirilmiştir.[472]

Ülkedeki reform çalışmaları birçok alana yayılmış ve kalkınma hamleleri için büyük meblağlar ayrılmıştır. Tarımsal kalkınma, sulama ve hidroelektrik enerjisi için teknik destek sağlamak üzere ABD ile çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. Yine Suriye ile geçici bir ekonomik anlaşma yapılması için müzakerelere başlanmıştır. Nisan 1953'te Şihâb istifasını sunduğunda Lübnan ekonomik anlamda bir yükseliş eğilimi göstermiştir. Ancak seçkinlerin desteği olmadan ülkeyi yönetmenin zorluğunu Şemûn çok geçmeden anlamıştır.[473]

Reformları tamamlamak üzere 1954'te Sâmî es-Sulh başkanlığındaki kabineye olağanüstü yetkiler verilmiştir. Ancak bütün çabalara rağmen ülkedeki ana idari sorun çözülememiştir. Aile ve mezhep çıkarlarının baskınlığı ve siyasetçilerin müşterilerine hizmeti öncelemesinden dolayı çıkarılan yasalar hükümet mekanizmasını verimli kılmak için tek başına yeterli olmamıştır.[474] Yine de reformların etkisiyle Lübnan

[469] Hudson, *The Precarious Republic*, 277-278. Ayrıca bkz: Salem, "Cabinet Politics in Lebanon", 494.
[470] Winslow, *Lebanon*, 101.
[471] Harris, *Lebanon*, 206;. Hess and Bodman, "Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics", 18-19. Ayrıca bkz: Harik, "Voting Participation and Political Integration in Lebanon 1943-1974", 29.
[472] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 129. Ayrıca bkz: Abu-Hamad, "Communal Strife in Lebanon", 237.
[473] Winslow, *Lebanon*, 101.
[474] Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 196.

1953'ten 1956'ya kadar olan süreçte görece istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşmuştur. Ülke ekonomisinde hizmet sektörü büyük bir pay almış ve yatırımlar önemli oranda ulaşım ve iletişim alanına yoğunlaştırılmıştır. Bu arada Arap ülkelerinden Lübnan'a gelen turist sayısında bir artış yaşanmıştır. Yine Lübnan'ın Eylül 1956'da banka mevduatlarının gizliliğini garanti eden bir yasayı çıkarması, ülkeye yabancı yatırımı teşvik etmiştir.[475] Ekonomi alanındaki iyimser bir tabloya rağmen ekonomik refahın topluma eşit bir şekilde yansımaması, hızlı kentleşme, sosyoekonomik standartlarda artan eşitsizlik ve görece yoksulluk belirtileri bozulmaları arttırmıştır. Bu atmosferde yolsuzluk ve iltimas konuları eleştirilere temel oluşturmuştur. En nihayetinde iç bozulmalar ve dış baskılar arasındaki etkileşim Lübnan'ı bir şiddete sürüklemiştir.[476]

3.2.1. Bölgesel Güç Değişimlerinin Lübnan'a Etkileri

Cumhurbaşkanı Şemûn selefi Bişâre el-Hûrî döneminde ihtiyaç duyulan ve toplumun sıkça dillendirdiği reform konusuna eğilmiş ve bu konuda bazı adımlar atmıştır. Ancak bu süreçte çeşitli nedenlerden dolayı Şemûn yönetiminin muhalifleri artmıştır. Ülkede mezhepçi bir söylem ön plana çıkmış ve uluslararası ilişkilerde Lübnan'ın Arap kimliğinin vurgulanması hususu tartışmaya açılmıştır. Bu konu özellikle Cemal Abdülnasır'ın 1954'te Mısır'da gücünü pekiştirmesinden sonra Lübnan için daha da önemli bir sorun haline gelmiştir.[477]

Arap ülkelerinin 1948'de Filistin'deki askeri yenilgisi, Arap hükümetlerinin ihtilafını, yozlaşmasını ve etkisizliğini göstermiştir. Birçok kişi, Arapların herhangi bir ilerleme kaydedebilmesi için işlerini kendi başlarına yapması ve Batı'ya güvenmeyi bırakması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu düşünceye kapılan liderlerden biri Nasır'dı ve Pan-Arap fikrine sahip milliyetçi bu lider, Ortadoğu'da kısa sürede Arap milliyetçiliğinin sembolü haline gelmiştir.[478]

Çeşitli dini topluluklardan oluşan Lübnan toplumu bölgesel gelişmelerin etkisini çabuk hissetmiş ve Ortadoğu'daki gelişmeler ülkenin istikrarını doğrudan etkilemiştir. 1950'lerin ortalarına doğru Arap dünyasının Batı yanlısı ve Arap

[475] Harris, *Lebanon*, 208; Hitti, *A Short History of the Lebanon*, 228-229.
[476] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 155, 107.
[477] Winslow, *Lebanon*, 103.
[478] Gilmour, *Lebanon*, 69.

milliyetçi rejimler arasında kutuplaşması Lübnan'da Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasındaki siyasi sadakatin tarihsel bölünmelerini yeniden gün yüzüne çıkarmıştır.[479] Nasır'ın Kahire radyosu aracılığıyla sert Arap milliyetçiliği söylemi Lübnan'daki Sünni Müslümanları etkilemiştir.[480] Batı'ya karşı artan meydan okuması, Lübnan'daki Sünni Müslümanları ABD emperyalizmine karşı birleşik bir duruş talep etmeye yöneltmiş ve topluluğun siyasi iktidardaki payı konusundaki hoşnutsuzluğunu arttırmıştır.[481]

Nasır'ın Arap dünyasına lider olma iddiası bu dönemde birçok Arap ülkesi tarafından desteklenmiştir. Lübnan'daki Müslüman toplulukların Nasır'a sempati duyması sadece onun Arap milliyetçi söyleminden kaynaklanmamıştır. Lübnan'ın güçlü siyasi liderlerinden biri olan Riyâd es-Sulh'un ölümüyle birlikte ülkedeki Müslüman topluluklar özellikle Sünniler önemli bir dayanağını kaybetmişti ve Lübnan'ın siyasi hayatında etkilerinin azaldığını düşünmeye başlamıştır. Bu nedenle özellikle Arap milliyetçi özlemlerini halen canlı tutan ve Şemûn'un yönetimi altında istediği konuma erişemeyen Müslüman topluluklar Nasır'a sempati duymuştur. Lübnan'daki Müslüman siyasi liderler de topluluğun bu eğiliminden dolayı Nasır'ın davasını benimsemiş ve kendi yerel siyasi konumunu güçlendirmek için Mısır'la bağ kurmaya çalışmıştır.[482] Dolayısıyla bu durum Lübnan'ın bölgesel gelişmelere ve etkilere ne kadar açık olduğunu göstermektedir.[483]

Öte yandan Nasır'ın Ortadoğu'da etkili bir konum elde etmesi, ABD'nin Lübnan'a ilgisini arttırmıştır. Zira Lübnan'ın askeri üsleri, limanları, iletişim ağları ve bölgeye askeri bir müdahale durumunda köprübaşı görevi görebilecek tesislere sahip olması, Lübnan'ı bölgede stratejik anlamda ABD için önemli bir ülke konumuna getirmiştir. Zaten bu sırada iki ülke arasındaki ilişkiler belli bir düzeye ulaşmıştı. ABD 1953'te Lübnan'a silah ve ekonomik yardımda bulunmuş, Lübnan ise 1954'te ABD hava kuvvetlerinin ülkenin hava sahasını keşif görevleri için kullanmasına olanak tanımıştır. Takip eden yılda iki ülke arasında bir ticaret antlaşması da imzalanmıştır.[484]

---

[479] Attié, *Struggle in the Levant*, 60.
[480] Harris, *Lebanon*, 209.
[481] Petran, *The struggle over Lebanon*, 49.
[482] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 198-199; Salibi, "Lebanon since the Crisis of 1958", 41.
[483] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 38.
[484] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 130.

Dolayısıyla 1950'lerin soğuk savaş atmosferinde Lübnan'ın iç ve dış siyasetine etki edecek olan güçlerin başında ABD ve Rusya gelmekteydi. Bu ülkeleri bölgedeki tarihsel mirasıyla İngiltere ve Fransa takip etmekteydi. Yine bölgesel düzeyde Mısır, Irak, İran ve Türkiye bu dönemde dikkate alınması gereken ülkelerdi.[485]

İngiltere ve ABD, Ortadoğu'da bir savunma sistemi kurma fikrini 1951 yılının ortalarında dillendirmeye başlamıştır. Ortadoğu Komutanlığı adıyla anılacak olan bu sistem özü itibariyle İngiltere'nin Süveyş'te kalmasını sağlayacak bir formüldü ve Süveyş'te bir müttefik karargâhı kurma amacını taşımaktaydı. Bu tasarının karşısında yer alan ve kendisine yapılan teklifleri reddeden Mısır bu sırada Arap dünyasından büyük destek görmüştür. İngiltere ve ABD, Ortadoğu Komutanlığı fikrinin bölgede destek görmemesinden dolayı 1952 yılının ortalarında bunun yerine geniş kapsamlı ve siyasal nitelikli bir yapı hedeflemiş ve Ortadoğu Savunma Örgütü kavramını benimsemiştir. Ancak Mayıs 1953'e kadar Ortadoğu Savunma Örgütü konusunda olumlu bir gelişme kaydedilmemiştir. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Ortadoğu'daki ülkeleri tek tek ziyaret edip bir durum tespiti yapmıştır. Netice itibariyle ABD ve İngiltere, Ortadoğu Savunma Örgütü konusunun mevcut durumda rafa kaldırılmasını ve yeni durumda Irak, Suriye ve Pakistan'la ilgili konuda ikili görüşmeler yapılmasını kararlaştırmıştır. Takip eden süreçte Kuzey Kuşağı bağlamında ve Bağdat Paktı'yla sonuçlanacak adımlar atılmaya başlanmıştır. Önce Türkiye ve Pakistan arasında 2 Nisan 1954'te bir işbirliği antlaşması yapılmıştır. Ardından Türkiye ve Irak arasında Bağdat Paktı adıyla anılacak olan bir savunma işbirliği antlaşması 24 Şubat 1955'te imzalanmıştır. Arap dünyasının tepkilerine rağmen kurulan Bağdat Paktı'na 4 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan ve 3 Kasım'da İran katılmıştır.[486]

Bağdat Paktı ilan edildiğinde, Lübnan bu pakta resmen dâhil olmamışsa da paktı destekler mahiyete bir tutum sergilemiştir. Bununla birlikte Bağdat Paktı'na tepki olarak Mart 1955'te Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye arasında imzalanan Arap Savunma Paktı'na katılmayı reddetmiştir. Lübnan'ın bu süreçte takip etmiş olduğu dış politika Bişâre el-Hûrî'nin tarafsız Arap politikasının temelini zayıflatmıştır. Bağdat

[485] Attié, *Struggle in the Levant,* 70.
[486] Fahir Armaoğlu, "(Amerikan Belgeleri ile) Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na 1951-1955", *Belleten* 59/ 224 (Nisan 1995): 190-235.

Paktı konusundaki pozisyonundan dolayı Suriye ve Mısır'la ilişkileri olumsuz etkilenmiştir.[487] Bu dönemde Rusya, Mısır ve Suriye'ye silah satarak kuzey kuşağını aşmayı başarmıştır. Dolayısıyla ittifak ve silah konusunun tartışıldığı bir atmosferde Lübnan ortada kalmıştır. Şemûn ve Başbakan Sâmî es-Sulh Nisan 1955'te Ortadoğu'daki durumu görüşmek üzere Türkiye'ye gelmiştir. Görüşme sonunda yapılan ortak açıklamada Türkiye ve Lübnan'ın politikalarının uyumlu olduğu belirtilmiştir.[488] Bu açıklama birçok Lübnanlı'ya göre tarafsızlık politikası izleyen Lübnan'ın profiliyle çelişmekteydi.[489] Dolayısıyla farklı kültürel ve siyasi bağlılıklara sahip çeşitli dini toplulukları bünyesinde barındıran Lübnan'ın bu dönemde izlemiş olduğu dış politika ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemekteydi.[490]

Ülkenin tarafsız bir dış politika takip etmesi gerektiği yönündeki tartışmalarda Hristiyan toplulukların çoğunluğu Batı ile bir ittifakın kurulmasını savunmuştur.[491] Netice itibariyle Şemûn, Bağdat Paktı'na katılmak yerine Batı lehine bir tarafsızlığı tercih etmiştir. Dolayısıyla Ortadoğu güç mücadelesinin uluslararası etkilerine karşı iç siyasetin dış politika davranışına getirdiği sınırlamaları yeterince önemsememiştir. Selefinin seçkinlerle ilişkilerinde sabırlı ve başarılı oluşunun aksine Şemûn sağlam bir güç temeli oluşturmaya çalışırken çok büyük zorluklarla karşılaşmıştır.[492]

Öte yandan İngiltere ve ABD'nin baskısının altında ezilmeyeceğini gösteren Nasır, Ortadoğu'da itibar kazanmıştı ve Mısır kalkınma hamleleri için mali yardım aramaya başlamıştır. 1955 yılının sonlarında Dünya Bankası, ABD ve İngiltere'nin de dâhil olduğu bir kredi paketini onaylamıştır. Ancak Mısır'ın bu iki ülkeyle ilişkilerinin pürüzlü olmasından dolayı bazı koşullar getirmiştir. Bunun üzerine Mısır 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmiş ve kanal gelirlerinin kalkınma projelerinde kullanacağını bildirmiştir. Süveyş Kanalı, Batı sömürgeciliğinin sembollerinden biriydi. Nasır'ın bu hamlesi Mısır ve Arap dünyasında büyük bir heyecan uyandırmıştır. Bu durum karşısında İngiltere, Fransa ve İsrail, Mısır'a karşı ortak bir

[487] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 130-131; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 108.
[488] Winslow, *Lebanon,* 105.
[489] Hudson, *The Precarious Republic,* 283.
[490] Attié, *Struggle in the Levant,* 71.
[491] Attié, *Struggle in the Levant,* 84.
[492] Hudson, *The Precarious Republic,* 284.

askeri harekât için gizli bir antlaşma yapmıştır. Üç devletin de bu harekât için kendine has sebepleri olmuşsa da üçünün de ortak isteği Nasır'ın devrilmesiydi.[493]

İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'ı işgal etmesiyle Ekim-Kasım 1956'da yaşanan Süveyş Krizi, Lübnan'ı zor durumda bırakmıştır. Şemûn, İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkileri kesmeyi reddetmiştir. Şemûn'un bu tavrına Lübnanlı Müslüman siyasi liderler itiraz etmiş ve Başbakan Abdullah Yâfî[494] ile Bakan Sâib Selâm istifa etmiştir. Bu duruma karşılık Şemûn, ABD yanlısı Charles Malik'in Dışişleri Bakanı olacağı Sâmî es-Sulh[495] yönetiminde bir hükümetin kurulmasını sağlamıştır.[496] Ortadoğu 1957 yılında darbe girişimlerine, siyasi ittifaklara ve soğuk savaş rekabetine sahne olmuştur. Ürdün ve Suriye darbe girişimlerini engellemeyi başarmıştır. Lübnan ise seçim öncesi gösterilerin hükümet aleyhine dönüşmemesi için bir takım tedbirler almıştır. Suudi Arabistan, Mısır-Suriye kampından Batı (özellikle ABD) tarafına kaymıştır. Suriye, Sovyetler'e yönelmiş ve aynı yılın yazında Suriye-Sovyet ekonomik antlaşması imzalanmıştır.[497]

Süveyş Krizi'nin ardından İngiltere ve Fransa'dan gerekli yardımı temin edemeyeceğini anlayan Şemûn yüzünü ABD'ye çevirerek Mart 1957'de Eisenhower Doktrinini kabul etmiştir. ABD, Eisenhower Doktriniyle, Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunun artmasının önüne geçmek ve bölgedeki devletlere milli bağımsızlıklarını korumaları için askeri ve ekonomik yardım teklif etmekteydi. Aynı zamanda bölgedeki

---

493 Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 345-346; Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa,* çev. Lütfi Yalçın, (İstanbul: Literatür Yayınları, 2016), 156-160. Ayrıca bkz: Tibawi, *A Modern History of Syria,* 397.

494 Abdullah el-Yâfî, Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn yönetimi altında dört kez Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Bu dönemler sırasıyla şu şekildedir; Birinci dönem 16 Ağustos 1953 ile 1 Mart 1954 arasında, ikinci dönem 1 Mart 1954 ile 16 Eylül 1954 arasında, üçüncü dönem 19 Mart 1956 ile 8 Haziran 1956 arasında, son olarak dördüncü dönem 8 Haziran 1956 ile 18 Kasım 1956 tarihleri arasında olmuştur. Yâfî, Beyrut'u temsilen 1943 ile 1947 yılları arasında beşinci yasama döneminde, 1947 ile 1951 yılları arasında altıncı yasama döneminde, 1951 ile 1953 yılları arasında yedinci yasama döneminde, 1953 ile 1957 yılları arasında sekizinci yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Abdullah el-Yâfî".

495 Sâmî es-Sulh, Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn döneminde beş kez Başbakanlık görevine gelmiştir. Birinci dönem 16 Eylül 1954 ile 9 Temmuz 1955 tarihleri arasında olmuştur. İkinci dönem 9 Temmuz 1955'ten başlamış 19 Eylül 1955'te kadar sürmüştür. Üçüncü dönem 18 Kasım 1956 ile 18 Ağustos 1957 tarihleri arasında olmuştur. Üçüncü dönemin sona erdiği tarihte yine bu görevi üstlenmiş ve bu Başbakanlık dönemi 14 Mart 1958'de noktalanmıştır. Son olarak 14 Mart 1958'de bu göreve gelmiş ve bu görevini 24 Eylül 1958'e kadar sürdürmüştür. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Sâmî es-Sulh".

496 Harris, *Lebanon,* 209; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 108; Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon,* 38; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 39-40.

497 Attié, *Struggle in the Levant,* 128.

devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını uluslararası komünizmin idaresindeki devletlerin askeri tehdidine karşı korumak için ABD'nin silahlı kuvvetlerinin kullanılmasını önermekteydi.[498]

Şemûn'un ülkede gerginliğin yüksek olduğu bir sırada Ortadoğu'da radikal ve solcu ideolojilerin yayılmasını engelleme çabası olan Eisenhower Doktrinini onaylaması güçlü bir itirazla karşılaşmasına neden olmuştur. Reşîd Kerâmî,[499] Sabri Hamade, Ahmed Esad ve Hamid Faranciye gibi önden gelen isimler protesto amacıyla hükümetten istifa etmiştir.[500] Bu sırada Mısır ve Suriye, Eisenhower Doktrinini kendilerini izole etme ve sindirme amacına hizmet ettiğini belirtmiştir. Lübnan'ın Eisenhower Doktrinini kabul etmesinde Charles Malik'in de etkisi vardı ve muhalefettin tepkisi Şemûn'u sertleştirmiştir. Şemûn'a göre ülkedeki Sünni topluluğun Kahire'ye yakınlığı, Lübnan'ın Arapların yanında yer almayacağına dair Ulusal Pakt'ta yer alan taahhüde uymamaktaydı. Muhalefet ise Ulusal Pakt'a atıfta bulunarak Şemûn'un Eisenhower Doktrinini kabul ederek, Lübnan'ın Batılı bir güçle aynı safta bulunmama anlayışını çiğnediğini ifade etmekteydi.[501]

3.2.2. 1957 Milletvekili Seçimleri

İktidar ve muhalefetin birbirini Ulusal Pakt'a uymamakla suçlaması Büyük Güçlerin Ortadoğu'daki nüfuz mücadelesinin Lübnan'ın iç siyasetini ne ölçüde etkilediğinin göstergesidir. Siyasi gerilimin arttığı 1957 yılında Lübnan genel seçimlere hazırlanmıştır. Belirtmek gerekir ki bu seçimle sadece meclise girecek olan milletvekilleri seçilmeyecekti. Cumhurbaşkanı, meclis tarafından seçildiğinden 1957 milletvekili seçimleri aynı zamanda 1958'de Lübnan'ın Cumhurbaşkanlığı'na kimin

---

[498] Rogan, *Araplar,* 363; Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu (Irak, İran, ABD, Petrol, Barış Süreci ve Arap Baharı),* (Bursa: Alfa Akademi Yayınları, 2017). 2: 106; Peter L. Hahn, "Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957", *Presidential Studies Quarterly* 36/1 (March 2006): 38-40; Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon,* 18.

[499] Reşîd Kerâmî, Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn yönetimi altında 19 Eylül 1955 ile 19 Mart 1956 tarihleri arasında Başbakanlık görevinde bulunmuştur. Kuzey Lübnan'ı temsilen 1951 ile 1953 yılları arasında yedinci yasama döneminde, 1953 ile 1957 yılları arasında sekizinci yasama döneminde ve 1957 ile 1960 yılları arasında dokuzuncu yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Reşîd Kerâmî", erişim: 9 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2048

[500] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 108; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 40. Ayrıca bkz: Sami E. Baroudi, "Divergent Perspectives among Lebanon's Maronites during the 1958 Crisis", *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 15/1 (Spring 2006): 14-15.

[501] Harris, *Lebanon*, 209-210. Ayrıca bkz: Attié, *Struggle in the Levant*, 128.

geleceğini belirleyecekti.[502] Şemûn'un takip etmiş olduğu politika kendi yönetimine karşı hem Müslüman kesimi ve elitlerini yabancılaştırmış hem de Hristiyan kesimi ayrıştırmıştır.[503] Ona muhalif olan isimler; Şii liderler güneyden Ahmed Esad ve Bekaa'dan Sabri Hamade, Sünni liderler Trablus'tan Reşîd Kerâmî ve Beyrut'tan Sâib Selâm, Dürzi lider Kemal Canbulat ve Hristiyan lider Süleyman Faranciye'ydi.[504]

Seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte Abdullah Yâfî, Sâib Selâm[505] ve diğer Müslüman siyasi liderler, Şemûn'a karşı bir seçim cephesi oluşturmaya başlamıştır. Haziran ayında "Ulusal Cephe" adıyla anılacak olan ve Şemûn'un tüm siyasi muhaliflerini bünyesine alan yeni bir muhalefet örgütlenmiştir. Ulusal Cephe çatısı altında Trablus'tan Reşîd Kerâmî, Şûf'tan Kemal Canbulat, Bişâre el-Hûrî'nin Anayasal Bloku'nun üyeleri ve son beş yıl içerisinde Şemûn tarafından kendi yönetiminden soğutulmuş diğer Hristiyan ve Müslüman liderler yer almaktaydı. Karşı tarafta Ketâib, Edde kardeşlerin Ulusal Blok'u ve Suriye Milliyetçileri Şemûn'u desteklemekteydi.[506] Şemûn'a karşı muhalefeti birleşik bir cephe oluşturmaya sevk eden güç yalnızca Nasır'ın Pan-Arab ideolojisi değildi, ülkedeki koşullar muhalefeti bir araya getirmiştir.[507]

Lübnan seçim sürecinde ABD ve Nasır taraftarları arasındaki mücadeleye sahne olmuştur. ABD, Suriye ve Mısır'ın Ulusal Cephe'yi destekleyerek Batı yanlısı Şemûn'un konumunu zayıflatacağından endişelenmekteydi. Bu kaygıyla, 1957 seçimlerine müdahale etmiş ve Şemûn'un safındaki adayların seçilmesi için seçim kampanyasına mali destek vermiştir. Ülkedeki seçim gerginliği Kuzey Lübnan'da çatışmalara neden olmuş ve oy verme işlemi sırasında birçok sivil vatandaş yaralanmış ve yaşamını yitirmiştir.[508] Şemûn'un Batı yanlısı politikalarından dolayı Mısır ve Suriye yönetimleri de Lübnan yönetimine karşı hem medya kampanyasına girişmiş hem de muhalefete silah desteği ve fon sağlamaya başlamıştır. Beyrut'taki Mısır büyükelçisi, Ulusal Cephe liderleriyle temas halinde olmuş ve elçiliğin Batı

[502] Rogan, *Araplar*, 364 Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon*, 18.
[503] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 132.
[504] Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon,* 19.
[505] Sâib Selâm, Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn'un yönetimi altında 30 Nisan 1953 ile 16 Ağustos 1953 tarihleri arasında Başbakanlık görevinde bulunmuştur. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Sâib Selâm".
[506] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 200.
[507] Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon*, 19.
[508] Rogan, *Araplar*, 364. Ayrıca bkz: Attié, *Struggle in the Levant,* 129, 132, 135-136.

Beyrut'taki konutu neredeyse muhalefet merkezi olmuştur.[509] Halk düzeyinde Hristiyan topluluğun çoğunluğu Şemûn'a desteğini sunmuştur. Müslüman topluluğun çoğunluğu ise muhalefete destek vermiş ve kendisini Mısır'ın Nasır'ı ile özdeşleştirmiştir.[510]

Hatırlanacağı üzere Şemûn, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduktan sonra başta seçim bölgelerinin yeniden düzenlenmesi olmak üzere birçok alanda reform yapmıştı. Siyasi feodalizme meydan okuyan ve özellikle bazı büyük zu'ama'nın gücünü kırmak için seçim bölgelerini bazı siyasi liderlerin geleneksel olarak aktif olduğu bölgelerinin sınırlarını aşacak şekilde düzenlemişti. Örneğin Dürzi lider Kemal Canbulat kısmen Dürzi kısmen de Hristiyan bir bölgede, Sünni za'im Sâib Selâm Beyrut'tun kısmen Müslüman takipçilerine kısmen de kendisine bağlı olmayan müşteri grupların bölgesinde seçim kampanyası yapmak zorunda kalmıştır.[511] Önde gelen geleneksel siyasi seçkinlerin bazılarının seçim bölgelerinin ve destek temellerinin baltalanması ülkede iç bölünmeleri arttırmıştır. Trablus, Bekâ'a, Güney Lübnan, Şûf, Zgharta gibi bölgelerin muhalefetteki ağırlığı son bulmuş ve Lübnan'ın iç egemenliğinin dayandığı bölgesel üs zayıflatılmıştır.[512] 1957 seçimlerini Şemûn'un safındaki adaylar büyük çoğunlukla kazanırken Kemal Canbulat, Abdullah Yâfî, Sâib Selâm ve Sur bölgesinde önemli bir isim olan Şii lider Ahmed Esad kaybetmiştir.[513]

Seçim sonuçlarıyla birlikte ülkede gerginliğin de ötesinde artık şiddet olayları sahnelenmeye başlamıştır. Öyle ki grup anlaşmazlıkları, sabotaj, bombalama, silah kaçakçılığı, silahlı grupların güvenlik güçleriyle çatışmaları neredeyse sıradan olaylar olarak görülmüştür. Lübnan açık bir krize sürüklenirken ülkedeki şiddet olaylarının iç ve dış yönleri bulunmaktaydı. Sosyo-ekonomik eşitsizlikler, ihmal edilen grupların ve bölgelerin yakınmaları, hizipler arası rekabetler, mezhepsel düşmanlık, Lübnan'ın ulusal kimliği ve dış politika yönelimi üzerine yapılan şiddetli tartışmalar, ülkeyi bir belirsizliğe götürmüştür.[514]

---

[509] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 110. Ayrıca bkz: Anonim, "Egypt Meddles in Lebanon Elections: Communist Funds Used", *The Times,* (June 6, 1957), 8.
[510] Attié, *Struggle in the Levant,* 140.
[511] Hottinger, "Zu'amā' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", 131. Ayrıca bkz: Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon,* 19.
[512] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 108.
[513] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 200.
[514] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 109.

3.2.3. 1958 Krizi

1957 milletvekili seçimleriyle birlikte Lübnan'da gergin bir atmosfer oluşmuştur. Lübnan'ın bu dönemde yaşamış olduğu sorunlara yenileri eklenmiştir. Komşu ülke Suriye'de siyasal güçler arasında iktidar mücadelesi başlamıştır. Mücadele nihayetinde bir tarafın Mısır ile birlik çağrısı yaparak inisiyatifi ele geçirmesine neden olmuştur. Şubat 1958'de Suriye ve Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adı altında birleşmiştir.[515] Suriye ve Mısır'ın birleşmesi, Beyrut ve diğer kıyı kentlerde sevinç gösterileriyle kutlanmıştır.[516] BAC'ın kurulmasıyla birlikte Lübnan iç siyasetinde var olan sorunlar daha da artmıştır.[517] Sünni ve Şii toplulukların çoğunluğu bu Arap dalgasına tarafken liderleri bu konuda az istekli olmuştur. Ancak Şemûn'un gündemine dair kaygılar onların Arap dalgasına kapılmasını sağlamıştır. Buna karşılık Şemûn ve Hristiyan toplulukların çoğu katı bir şekilde Batı'ya yönelmekte haklı olduklarını hissetmeye başlamıştır.[518]

Kâmil Şemûn'un ikinci bir dönem için görev süresinin yenilenmesi ile ilgili iddialar Mart 1958'de ülkede yayılmaya başlamıştır. Lübnan yönetiminin genel yolsuzluğu, Ulusal Pakt ihlalleri, ülkenin ekonomik ve sosyal reform ihtiyacına rağmen ABD bir dönem daha Cumhurbaşkanlığı görevine gelme niyetinde olan Şemûn'u desteklemeye karar vermişti. Bu atmosferde Lübnan'da 27 Mart 1958'de muhalefetten ve yarısı Hristiyan üçüncü güçten 85 kişi bir araya gelmiştir. Burada başkanı Henri Farun, başkan yardımcısı Abdullah Yâfî ve sekreteri Kemal Cabulat olan üçlü bir yönlendirme komitesi seçilmiştir. Toplantıda Cumhurbaşkanı'nın politikaları eleştirilmiş ve Şemûn'un ikinci bir dönem için göreve gelme durumuna itiraz edilmiştir. [519]

Mart ayından itibaren Lübnan'da Şemûn'a karşı organize eylemler düzenlenmişse de ülkede tam anlamıyla bir krizi başlatacak olan olay Telegraf gazetesinin editörü Nesip Metni'nin 8 Mayıs 1958'de öldürülmesidir. Bir Marunî gazeteci olan Metni, Şemûn rejimini eleştirmekten geri durmamış, ülkenin BAC ile

[515] Hourani, *Arap Halkları Tarihi,* 427-428; Davişa, *Arap Milliyetçiliği*, 167.
[516] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 133.
[517] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 201. Ayrıca bkz: Petran, *The struggle over Lebanon*, 50.
[518] Harris, *Lebanon*, 210.
[519] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 133-134. Ayrıca bkz: Anonim, "Second Term Move in Lebanon: Danger of Communal Violence", *The Times,* (April 11, 1958), 9.

bağlarını güçlendirmesini savunmuş ve Lübnanlıların Ulusal Pakt'a bağlı kalması gerektiğini ifade etmiştir. Muhalefet bu gazetecinin Şemûn'nun destekçileri tarafından öldürüldüğü ve Şemûn'un iktidarını sürdürmeye kararlı olduğu sonucuna varmıştır.[520] Bu durum karşısında genel grev çağrısında bulunmuş ve gazeteci Metni'nin cenaze töreni Akkar, Minye, Şûf, Bika' ve Sayda'da büyük gösterilere dönüşmüştür.[521]

Ulusal Cephe liderleri, Şemûn'un siyasi yandaşlarının Metni'nin suikastından ve Cumhurbaşkanı Şemûn'un istifasından sorumlu olacağını bildirmiştir. Metni'nin bir Marunî olması Müslüman topluluklara Şemûn yönetimine karşı ayaklanmak için uygun bir dayanak oluşturmuş ve düşmanlığı besleyen mezhepsel duygular bir süreliğine bir kenara bırakılmıştır. Bu, aynı zamanda muhalefet liderlerinin genel grev çağrısının rejimin yozlaşmasına yönelik bir içsel çatışma olduğunu ve Lübnan'ın bağımsızlığını ve bütünlüğünü baltalama amacına yönelik olmadığı şeklindeki tezini de desteklemiştir.[522]

Ülkede ilk ciddi karışıklıklar 10 Mayıs'ta Trablus'ta başlamış ve 12 Mayıs'ta Beyrut'ta silahlı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Beyrut'ta ayaklanmanın başladığı gün Lübnan'ın bir sınır karakolu Suriye'den silahlı gruplar tarafından saldırıya uğramış ve bu saldırıda beş Hristiyan muhafız yaşamını yitirmiştir. Bu, Lübnan'ın bağımsızlık sonrasında karşılaşmış olduğu ciddi bir krizdi ve Şemûn yönetimini zor durumda bırakmıştır. Yetkililer bu sırada isyancıların elindeki cephanenin Suriye'den sızdırıldığı bilgisini paylaşmıştır. Çok geçmeden Lübnan yönetimi ülke sınırları üzerindeki kontrolünü neredeyse kaybetmiş ve isyan hemen hemen tüm Müslüman toplulukların yaşadığı bölgelere yayılmıştır.[523]

Ülkede ani öfkenin yayılmasıyla birlikte Batı Beyrut, Sayda ve Trablus'ta sokak ve mahallelere barikatlar kurulmuştur. Aralıklı çatışmalar gündelik yaşamı olumsuz etkilemiştir. Muhalefet liderlerinden Sâib Selâm Batı Beyrut'ta, Kemal Canbulat Şûf'ta muhataplarına silahlı mücadele çağrısında bulunmuştur.[524] Beyrut'ta

[520] Winslow, *Lebanon,* 112; Anonim, "More Rioting in Lebanon", *The Times,* (May 12, 1958), 10; Anonim, "Lebanon's Danger", *The Times,* (May 14, 1958), 13; S., "The Lebanese Crisis in Perspective", 369.
[521] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 134.
[522] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 114; S., "The Lebanese Crisis in Perspective", 369-370.
[523] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 201.
[524] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 114-115.

isyan Basta ve bitişiğindeki mahallelerde yoğunlaşmıştır. Buradaki isyancılar arasında küçük de olsa Hristiyan grup da bulunmaktaydı ve isyanın koordinasyonunu Sâib Selâm ve Abdullah Yâfî gibi liderler sağlamıştır.[525] Ancak kısmen Sâib Selâm ile Neccâde lideri 'Adnân el-Hakîm arasındaki yoğun rekabet buradaki muhalefet gruplarını birleştirme çabasını başarısız kılmıştır.[526] Trablus'taki muhalefet güçlerine ise Reşîd Kerâmî liderlik etmiştir.[527]

Şemûn yönetimine karşı başlayan bu isyanın ülkede hızlı bir şekilde yayılması muhalefetin önceden böyle bir duruma hazırlıklı olduğunu göstermektedir. Nitekim kısa sürede muhalefet Bekâ'a, Akkar, Güney ve Şûf ile kıyı bölgelerin çoğunu kontrol etmeye başlamıştır.[528] Trablus ve bilhassa Müslüman Beyrut'taki ayaklanmalar radikal partilerin ve muhalefet liderlerinin askeri seferberliğini hızlandırmış ve Ulusal Cephe ayaklanmaları koordine etmiştir. Öte yandan Pan-Arabizmi Hristiyan Lübnan ve Büyük Suriye'nin ortak düşmanı olarak gören Ketâib ve SSMP, Cumhurbaşkanı Şemûn'u savunmak için onun safında yer almıştır.[529]

Esasen Nisan ayında Şûf'ta gerginlik artmıştı ve iki önemli kent olan Sur ve Sayda'da karışıklıklar yaşanmaktaydı. Pan-Arabizm propagandasına yönelik Suriye'den Lübnan'a önemli oranda silah getirilmiştir. Suriye Dürzileri ile Lübnan'ın Şûf Dürzileri arasında çok öncesine dayanan bağlar bulunmaktaydı. İsyan esnasında Kemal Canbulat kendisine bağlı Dürzileri koordine etmeye çalışmıştır. Ancak Lübnan'daki bütün Dürziler Canbulat hizibine bağlı değildi. Şemûn yönetiminin bir Bakanı olan Mecid Arslan, rakip Dürzi grubunun başı olarak kendisine bağlı olanları Lübnan yönetimin safında mücadeleye katmıştır.[530]

Dürzi topluluğu gibi Şiiler de bu kriz esnasında tek bir duruş sergilememiştir. Şii topluluğundan bazı siyasi liderler muhalefeti desteklerken bazıları da Şemûn'un yönetimine sadık kalmıştır. 1957 parlamento seçimlerine kadar Şemûn yanlısı bir Şii lider olan 'Adil Useyran'nın ülkede krizin yoğunlaşmasıyla birlikte Cumhurbaşkanı ile ilişkileri kötüleşmiştir. Kriz sırasında Şemûn'nun karşısında yer alan önemli Şii

[525] Hottinger, "Zu'amā' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", 132.
[526] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 119.
[527] Winslow, *Lebanon,* 116.
[528] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 115.
[529] Harris, *Lebanon,* 210-211.
[530] Hottinger, "Zu'amâ' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", 132.

liderler Ahmed Esad ve Sabri Hamade'dir. Esad'ın Şii rakibi olan Kazım el-Halil ile Hamade'nin eski bir Şii rakibi olan İbrahim Haydar kriz boyunca Cumhurbaşkanı'nı desteklemiştir.[531]

Kemal Canbulat liderliğindeki Dürziler 13 Mayıs'ta Beytü'd-Din'deki yazlık saraya saldırmış ancak burayı ele geçiremeden Muhtara'ya geri dönmüştür. Bu çatışmalarda iç güvenlik kuvvetleri, SSMP'nin savaşçıları ve Mecid Arslan liderliğindeki Dürziler, Kemal Canbulat'a karşı mücadele etmiştir. Şûf kampanyasının başlarında Kuzey Bika'dan bir Şii lider olan Kahtan Hamade de hükümet koalisyonuna savaşçı göndererek destekte bulunmuş ancak daha sonra bu desteğini geri çekmiştir. Beytü'd-Din'i elinde tutan koalisyon güçleri kısa bir süre sonra Kemal Canbulat'a bir karşı saldırı başlatarak Muhtara'yı kontrol altına almak istemişse de başarılı olamamıştır. Dürzi Ukkal (dini bilgeler), Canbulat ve Arslan hizipleri arasında arabuluculuk yaparak bölgede sükûnetin oluşmasını sağlamıştır. İki Dürzi grubun bir antlaşmaya varmasıyla birlikte Arslan daha sonra kendisine bağlı üç yüz savaşçıyı koalisyon güçlerinden çekmiştir.[532] Arslan'ın ardından Kahtan Hamade de kendisine bağlı kuvvetlerle koalisyon güçlerine verdiği desteği kesmiştir. Dolayısıyla mezhepsel sadakat, geçici ideolojik ve politik çıkarlardan daha ağır gelmiştir.[533]

Öte yandan sokak ve kırsal çatışmalar Şemûn iktidarının otoritesini sadece Lübnan Dağı'nın merkezi ve Beyrut'un doğu kısmıyla sınırlamıştır. BAC'ın Suriye vilayetlerinden Lübnan'a silah ve gönüllü akışı muhalefete avantaj sağlamıştır. Ülkedeki şiddet olayları Ulusal Pakt'ın iç ve dış dengelerine bir meydan okumaydı. Ancak belirtmek gerekir ki Dürzi Mecid Arslan, Sünni Sâmî es-Sulh ve Şii Kazım el-Halil'in Şemûn'a taraf olması ve Marunîler arasında Faranciyelerin de muhalefete sadık kalması ülkedeki çatışmaların tam anlamıyla bir mezhepsel karaktere bürünmesini engellemiştir.[534]

Ülkedeki isyanı bastırması beklenen General Fuâd Şihâb, ordunun görevinin belirli bir hükümeti iktidarda tutmak olmadığını daha çok ülkeyi dış saldırılara karşı korumak veya bir kriz anında kamu düzenini sağlamak olduğunu ileri sürerek

[531] Omri Nir, "The Shi'ites during the 1958 Lebanese Crisis", *Middle Eastern Studies* 40/6 (November 2004): 113-120.
[532] Winslow, *Lebanon*, 114-115.
[533] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 133.
[534] Harris, *Lebanon*, 211.

ayaklanmayı bastırmaya girişmemiştir. Sadece isyanın yayılmasını engellemeyi kabul etmiştir.[535] Lübnan ordusunun çeşitli mezhepsel unsurlardan oluşması Şihâb'ın bu süreçte krize daha geniş bir perspektiften bakabilmesini sağlamış ve ordu birliğinin dağılması kaygısı Şihâb'ın bu konudaki tavrını belirlemiştir.[536]

Şihâb şehirlerin Müslüman çoğunluğunun bulunduğu bölgelere orduyu sokmamış ve kamu binalarını savunulması yönünde bir karar almış ve bu alanlarda şiddet olaylarının yayılmasını engellemiştir.[537] Kriz esnasında Şihâb komutanlığındaki Lübnan ordusu bir nevi hakem rolü üstlenmiştir. Bir yandan Şemûn'un taraftarlarının yaşadığı bölgelere isyancıların saldırmasını engellemeye çalışmış diğer yandan da SSMP'nin Beyrut'ta çatışmasını engelleyerek kısmen de olsa isyancıları korumuştur. Bu süreçte subaylar tarafından ordunun çıkarına basına sansür uygulanmıştır. Şemûn'un taraftarları ve muhalefetin her türlü eleştirileri basına yansımış ancak ordunun rolü ve Şihâb'ın adı siyasi spekülasyonlardan uzak tutulmuştur.[538]

Ülkedeki isyanı bastırmak için Şihâb'ın orduyu görevlendirmemesi hizipler arasındaki mücadelede ordunun bölünmesini engellemiştir. Aradığı askeri desteği Şihâb'tan temin edemeyen Şemûn, Ketâib ve SSMP'ye yönelmiş ve bu partilerden silahlı destek istemiştir. Şemûn'un bu tavrı ülkedeki çatışmaların mezhepsel karaktere bürünmesini sağlamıştır. Zaten bu sırada Ketâib ülkedeki krizin sadece siyasi ardıl ya da yozlaşmış ve adaletsiz siyasi sistemden kaynaklı bozulma ve şikâyetlerin sonucunda ortaya çıkmadığını düşünmekteydi. Sorunların esasen Lübnan'ın ulusal kimliğinin doğası ve ülkenin bağımsız bir devlet olarak özerkliği ve egemenliği konusunda artan endişelerden kaynaklandığını savunmaktaydı. Hatırlanacağı üzere Hristiyanların (özellikle Marunîlerin) İslâm denizinde yutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir azınlık olduklarına dair geçmişten gelen bir korkuları bulunmaktaydı. Şemûn, Hristiyan topluluğun siyasi olarak pasif unsurlarının desteğini istemede bu korkular üzerinde çalışacak bir anlayışa sahipti ve mezhepsel duyguları kışkırtması uzun sürmemiştir. Sanılanın aksine Ketâib, Şemûn veya bir başka Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin yenilenmesine karşıydı. Ancak krizin ülkede Arap yanlısı ve Şemûn

[535] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 201.
[536] Kamal Salibi, "Lebanon under Fuad Chehab 1958–1964*", Middle Eastern Studies* 2/3 (1966): 216-217; S., "The Lebanese Crisis in Perspective", 379.
[537] Winslow, *Lebanon,* 112.
[538] Hottinger, "Zu'amâ' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", 134-135.

karşıtı kutuplaşmaya dönüşmesi ve Lübnan'ın siyasi sisteminin tehlikeye girmesinden dolayı Ketâib sadakatini değiştirmek zorunda kalmış ve Şemûn'u desteklemeye başlamıştır.[539]

Ülkedeki bu kriz karşısında Şemûn bir taraftan Lübnan'daki Hristiyan toplulukların desteğini temin etmeye çalışırken diğer taraftan da uluslararası alanda bir diplomatik mücadele yürütmüştür. BAC'ı Lübnan'daki isyanı kışkırtmakla suçlamış ve İngiltere, Fransa ve ABD Büyükelçilerine Lübnan'ın dışarıdan bir saldırıya maruz kaldığını bildirmiştir.[540] Ülkede şiddet olayları başladığında Charles Malik resmen ABD'den Lübnan'a askeri müdahalede bulunmasını talep etmiştir. ABD muhtemel bir askeri müdahalenin Lübnan'daki mezhepsel çatışmaları kışkırtacağından ve hatta ülkeyi bölünmeye kadar götürebileceğinden dolayı bir ay geçmiş olmasına rağmen Lübnan'a bir askeri müdahalede bulunmamıştır. Ancak Lübnan'a iç güvenlik taleplerini karşılayacak miktarda silah ve mühimmat göndermiştir.[541]

Lübnan'da Mayıs ayında başlayan kriz kısmen şiddet sahneleriyle kısmen siyasi olarak yaz boyunca devam etmiştir. Tarih boyunca çeşitli dış güçlerin jeostratejik kampanyaları için önemli bir yer olan Lübnan bu krizde de bu güçlerin politikalarının çatıştığı bir alan olmuştur.[542] Şemûn, Lübnan'ın iç işlerine müdahale etme ve ülkenin bağımsızlığını tehlikeye atma suçlamasıyla BAC'ı resmen önce Arap Ligi'ne daha sonra BM'ye şikâyet etmiştir. BMGK'da Lübnan'ın iddiaları görüşülmüş ve bu iddiaları gözlemlemek ve ilgili konuda rapor hazırlamak üzere bir gözlemci grubunu Lübnan'a gönderme kararı alınmıştır.[543] Lübnan'da incelemelerde bulunan BM gözlemci grubu, Suriye'den ülkeye silah akışının olduğunu doğrulamış ancak Lübnanlı yetkililerin Suriye ve Mısırlı birliklerin ülkedeki mücadeleye dâhil olduğuna dair iddiasını doğrulamamıştır.[544]

---

[539] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 115, 121-124; Mackey, *Lebanon*, 30. Ayrıca bkz: Petran, *The struggle over Lebanon*, 51.
[540] Winslow, *Lebanon*, 112.
[541] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 134-135. Ayrıca bkz: Hahn, "Securing the Middle East", 44.
[542] Winslow, *Lebanon*, 113.
[543] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 115-116; Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 202; S., "The Lebanese Crisis in Perspective", 370.
[544] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 135.

Öte yandan Haziran ayının sonunda Kemal Canbulat Lübnan'ın uluslararası havaalanını tehdit etmek için Beyrut'un güneydoğusundaki tepeleri almaya çalışarak Şemûn yönetimine karşı önemli bir hamle yapmıştır. Takip eden beş günde kısa süreli başarılar elde etmişse de sonra yenilgiye uğramış ve Beyrut'un güney kenar mahallelerine bakan sırtları ele geçirmek için hükümet taraftarlarıyla çatışmaya girmiştir. Nihayetinde ordu da dâhil olmak üzere büyük bir koalisyon gücü Canbulat'ı Şûf'a çekilmeye zorlamıştır. Canbulat'ın bu girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasında muhalif güçlerin yeterli destek sağlamaması etkili olmuştur. Bu atmosferde Şemûn, Canbulat'ı Suriye ve Filistinliler'den oluşan yabancı savaşçılardan destek almakla suçlamıştır. Canbulat da Şemûn'u Irak ve Ürdünlüler'den yardım almakla itham etmiştir.[545]

3.2.4. Şemûn'un Düşüşü

Lübnan'da iç huzursuzluklar devam ederken Irak'ta da önemli sorunlar yaşanmaktaydı. Irak Tuğgeneral Abdülkerim Kasım tarafından gerçekleştirilen (Kral II. Faysal, Prens Abdülillah ve Nuri Said'in de öldürüldüğü) kanlı bir darbeye sahne olmuştur.[546] Darbeyle birlikte Irak'ın Mısır ve Suriye birliğine katılması yönünde bir beklenti oluşmuştur.[547] Lübnan'daki muhalefet Irak'ta monarşinin sona ermesini kutlamış ve Batı yanlısı hükümetlerin yıkılmasından cesaret alarak Şemûn'a karşı daha fazla direnç göstermeye başlamıştır.[548]

Krizin başlarında ABD'den askeri yardım talep eden Şemûn, Irak'ta Haşimi monarşisinin devrilmesiyle birlikte ABD'ye Lübnan'a 48 saat içinde askeri müdahalede bulunmaması halinde Batı yanlısı rejimin devrilebileceğini belirten bir mesaj göndermiştir.[549] ABD Lübnan'a bir askeri müdahale seçeneğini değerlendirirken petrolün tehlikede olduğunu düşünen İngiltere, Irak darbesini bir restleşme olarak algılamıştır. Lübnan'ı, Suriye ve Irak boyunca Körfez'e ulaşacak geniş bir askeri harekâtın bir parçası olarak görmüştür. İngiltere'nin bu kaygıları karşısında ABD Başkanı bölgede büyük bir askeri operasyon ile ilgili kongre kısıtlamalarına atıfta bulunmuştur. Nihayetinde Batı yanlısı iki rejimin korunması için ABD Lübnan'a,

[545] Winslow, *Lebanon*, 115.
[546] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 364.
[547] Hourani, *Arap Halkları Tarihi,* 428.
[548] Rogan, *Araplar*, 368.
[549] Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 202.

İngiltere ise Ürdün'e müdahale etme konusunda anlaşmıştır. ABD 24 saatten daha kısa bir sürede 15 Temmuz'da Lübnan'a bir askeri müdahalede bulunmuş ve takip eden dört günde 15 bin askerini karaya çıkarmıştır. Lübnan'daki krizi barışçıl bir yolla çözmekle görevli ABD özel temsilcisi Robert Murphy sonraki gün Beyrut'a gelmiştir.[550]

Lübnanlıların önemli bir kısmı ABD birliklerinin ülkeye gelişini Lübnan'ın egemenlik haklarının ihlal edildiğini düşünmüştür.[551] ABD özel temsilcisi Murphy, Lübnan'da Şemûn ve General Fuâd Şihâb ile görüşmüş ve takip eden günlerde muhalefet liderlerinin çoğuyla ve çeşitli dini toplulukların liderleriyle görüşmeler gerçekleştirmiştir.[552] Murphy, Lübnan'daki taraflar arasında arabuluculuk yaparak ülkede herkesin normal bir başkanlık geçişini kabul etmesini sağlayan bir çerçeve oluşturmuştur.[553] Bu çerçeveye göre Fuâd Şihâb'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi kuvvetle muhtemeldi. Şihâb'ın kriz boyunca ortaya koymuş olduğu tavır kendisine Müslüman toplulukların saygısını kazandırmıştır. Öte yandan Şihâb'ın Cumhurbaşkanlığı'na adaylığı Hristiyan topluluklarda bir fikir birliği oluşturmasa da sonradan bu topluluklar Şihâb'ın konumunun hassasiyeti ve ordusunu siyasete dâhil etmeme kararlılığını anlamıştır.[554]

ABD deniz piyadelerinin Lübnan'da karaya çıkmasından iki hafta sonra 31 Temmuz'da Lübnan Temsilciler Meclisi ülkenin yeni Cumhurbaşkanı'nı seçmek üzere toplanmıştır. Parlamento anayasaya uygun olarak Cumhurbaşkanı seçimini gerçekleştirmiş ve Fuâd Şihâb, meclisin ikinci oylamasında bağımsız Lübnan'ın üçüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir.[555] Ancak Şemûn, anayasal sürenin son günü olan 22 Eylül'de görevinden ayrılacağını açıklamıştır. Bu süre zarfında halen Başbakan olan Sâmî es-Sulh anayasal ilkede ısrar ederek Şemûn'un yanında durmuştur.[556]

---

[550] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 135-136. Ayrıca bkz: Tibawi, *A Modern History of Syria*, 403; Anonim, "U.S. Marines Land in Lebanon", *The Times,* (July 16, 1958), 10.
[551] Maurice Jr. M. Labelle, "A New Age of Empire? Arab 'Anti-Americanism', US Intervention, and the Lebanese Civil War of 1958", *The International History Review* 35/1 (2013): 43-44, 55.
[552] Winslow, *Lebanon*, 126-127.
[553] Harris, *Lebanon*, 212; Anonim, "U.S. Lebanon Mediation", *The Times,* (July 23, 1958), 8.
[554] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 203. Ayrıca bkz: Anonim, "Presidency of Lebanon: Gen. Chehab Named as Candidate", *The Times,* (July 29, 1958), 8.
[555] Winslow, *Lebanon*, 127; Anonim, "Gen. Chehab President of Lebanon", *The Times,* (August 1, 1958), 8.
[556] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 202.

Fuâd Şihâb'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte ülkede normalleşmeye yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Artık isyancılarla güvenlik güçleri arasında çatışmalar daha az yaşanmış, taraflar arasında ateşkes yürürlüğe girmiş ve yollar trafiğe açılmıştır. Bekâ'a ve Hermel'in uzak bölgelerinde bile önde gelen gruplar yönetime bağlılıklarını bildirmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki ülkenin bu normalleşme süreci sancılı ve provokasyona açık olmuştur. Öyle ki Ketâib'in yayın organın editör yardımcısı Fuâd Haddad'ın 19 Eylül'de kaçırılması ve suikasta uğramış olma ihtimali, ülkede siyasi gerginliklerin yeniden tırmanmasına neden olmuştur. Ketâib, muhalefet güçlerine Haddad'ın serbest bırakılması yönünde uyarıda bulunmuş ve misilleme olarak onlardan bazı kişileri kaçırmıştır. Aynı zamanda Haddad'ın kaçırılmasını protesto etmek amacıyla 22 Eylül'de başlamak üzere bir genel grev ilan etmiştir. Bununla birlikte partinin önemli bir üyesinin de bu süreçte suikasta uğraması ülkede önü alınamaz olaylara meydan vermiştir. Şemûn ve Fuâd Şihâb'ın ülkedeki bu grevleri iptal etme çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ulusal Cephe'nin Batı Beyrut'un Basta mahallesinde Şemûn'a karşı daha önce yapmış olduğu gibi Ketâib de baskın olduğu mahallelerde barikatlar kurmaya başlamıştır.[557]

Şemûn'un 23 Eylül'de görev süresinin dolmasıyla birlikte ülkenin yeni Cumhurbaşkanı Şihâb yemin ederek göreve başlamıştır. Cumhurbaşkanı Şihâb, Trablus'taki isyanın lideri olan Reşîd Kerâmî'den[558] bir hükümet kurmasını istemiştir.[559] Reşîd Kerâmî başkanlığında ve çoğunlukla Ulusal Cephe lehinde yeni bir kabinenin oluşumu ve Kerâmî'nin "Devrimin meyvelerini toplamaya" geldiğini açıklaması Ketâib'i kışkırtmıştır. Ketâib taraftarı Hristiyanlar ile Müslüman isyancılar arasındaki saldırılar ve misillemeler greve eşlik etmiş, ülkedeki hoşnutsuzluk neredeyse bir mezhepsel çatışmaya doğru evirilmiştir.[560] Ketâib için sorun sadece

[557] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 137-139.

[558] Reşîd Kerâmî, Cumhurbaşkanı Fuâd Şihâb yönetimi altında üç dönem Başbakanlık görevini yürütmüştür. Bu dönemler sırasıyla şöyledir; birinci dönem 24 Eylül 1958 ile 14 Ekim 1958 tarihleri arasında, ikinci dönem 14 Ekim 1958 ile 14 Mayıs 1960 tarihleri arasında, son olarak üçüncü dönem 31 Ekim 1961 ile 20 Şubat 1964 tarihleri arasındadır. Kuzey Lübnan'ı temsilen 1960 ile 1964 yılları arasında onuncu yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Reşîd Kerâmî".

[559] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 137; Anonim,"Gen. Chehab Installed as Lebanon President", *The Times,* (September 24, 1958), 7.

[560] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 203; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 44-45, 48. Ayrıca bkz: Anonim, "Fighting Renewed in Beirut", *The Times,* (September 30, 1958), 8.

kabinede daha fazla koltuk veya görev ayrıcalıklarına erişim sağlamak değildi. Asıl sorun Hristiyan topluluğunun hegemonyasının tehlikeye girmesiydi ve bu duruma şiddetle karşı koymak için harekete geçmiştir.[561] Lübnan'daki gerginlik iki Hristiyan ve iki Müslüman Bakan ile dengeli bir hükümetin kurulduğu 14 Ekim 1958 tarihine kadar devam etmiştir.[562] 1958 Krizinin sona ermesiyle birlikte ülkede hayat normale dönmeye başlamış ve buradaki Hristiyan ve Müslüman topluluklar yeniden bir araya gelmiştir.[563] Diğer taraftan ABD, Lübnan'daki kuvvetlerini Ekim ayının sonunda çekmiştir.[564]

Sonuç olarak, 1950'lerde Ortadoğu'da yaşanan değişimler ve Büyük Güçlerin nüfuz mücadelesi Lübnan'ı derinden etkilemiştir. Bu dönemde Kâmil Şemûn'un izlemiş olduğu iç ve dış politika ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların çıkarlarının çatışmasına yol açmıştır. Şemûn'un yönetimden memnun olmayan ülkedeki Müslüman topluluklar Mısır'dan destek beklemiştir. Şemûn'un Batı yanlısı bir dış politika benimsemesi ülkedeki Hristiyan toplulukların önemli bir kısmını bu tavrı olumlamaya sevk etmiştir. 1957 Milletvekili seçimlerinde bazı önemli siyasi liderlerin meclise girememesi ve Şemûn'un bir dönem daha Cumhurbaşkanı seçilme niyetinde olması muhalefetin silahlı bir isyan başlatmasına neden olmuştur. Şemûn yönetimine karşı başlayan ayaklanma büyük ölçüde Müslüman toplulukların yaşadığı yerlerde sürmüştür.

Krizi sonlandırmak için General Fuâd Şihâb'tan beklediği desteği temin edemeyen Şemûn'un Hristiyan toplulukların silahlı desteğine başvurması ve bunu büyük çoğunluğu Müslüman topluluklardan oluşan muhalefet güçlerine karşı kullanmaya çalışması bu krizin bir mezhepsel çatışmaya dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Ancak gerek Şemûn'un safında gerekse muhalefet tarafında karşıt dini topluluğa mensup bazı siyasi seçkinlerin yer alması bu isyanın tam anlamıyla bir mezhepsel çatışma rengine bürünmesini engellemiştir. Ayrıca bu süreçte Şihâb'ın izlediği strateji çeşitli dini topluluklardan oluşan orduyu dağılmaktan kurtarmıştır.

---

[561] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 140.
[562] Hottinger, "Zu'amâ' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", 136. Ayrıca bkz: Anonim, "New Lebanese Cabinet", *The Times,* (October 15, 1958), 12; Anonim, "Lebanon Strikes Called Off", *The Times,* (October 16, 1958), 9.
[563] Salibi, *The Modern History of Lebanon,* 204.
[564] Hahn, "Securing the Middle East", 45.

Netice itibariyle hem Şemûn yönetiminin hem de ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların Ulusal Pakt'a sadık kalmaması Lübnan'ın ciddi bir krizi deneyimlemesine neden olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ HRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN GÜÇ MÜCADELESİNİN ÇATIŞMAYA DÖNÜŞÜMÜ

Lübnan'da hâkim bir konumda olan Cumhurbaşkanı'nın takip etmiş olduğu politika ve izlemiş olduğu strateji ülkenin iç barışının korunmasında veya bozulmasında etkili olmuştur. İç barışın bozulması ülkedeki dini toplulukların konumunu ve Ulusal Pakt'ı tartışmaya açmış ve en nihayetinde Lübnan'ın asırlık sorunları yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklar 1958 krizinden önemli dersler çıkarmış ve Fuâd Şihâb liderliğinde Ulusal Pakt'a bağlı kalarak ülkenin geleceğine yön vermiştir. Şihâb iktidara geldiğinde Müslüman toplulukların çokça şikâyet ettiği konulara eğilerek Hristiyan toplulukların da çıkarını gözeterek ulusal birliği teşvik etme yoluna girmiştir.[565]

Cumhurbaşkanı Şihâb döneminde ülkede bir uzlaşı atmosferi hâkim olmuş ve buna bağlı olarak Hristiyan ve Müslüman toplulukların enerjisi başka alana kanalize olmuştur. Charles Helu döneminde Ortadoğu'daki gelişmeler Lübnan'ı doğrudan etkilemiş ülkede istikrarsızlık başlamıştır. Süleyman Faranciye döneminde ise Lübnan'ın iç barışı bozularak ülke hızla çatışma ortamına sürüklenmiştir. Bu bölümde Fuâd Şihâb dönemi (1958-1964), Charles Helu dönemi (1964-1970) ve Süleyman Faranciye dönemi (1970-1976) başlıkları altında Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi incelenmiştir.

4.1.Fuâd Şihâb Dönemi (1958-1964)

1958 Krizi sırasında Fuâd Şihâb'ın ordu komutanı olarak izlemiş olduğu strateji hem ordunun dağılmasını hem de isyanın bir mezhepsel boyut kazanmasını engellemiştir.[566] Şihâb'ın kriz sırasındaki tavrı Müslüman toplulukları memnun ederken Hristiyan topluluklarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Müslüman ve Hristiyan toplulukların anlaşmazlığın ötesinde çatışma halinde olduğu bir atmosferde Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Şihâb ülkede ulusal birlik duygusunun gelişmesine yönelik adımların atılması ihtiyacını görmüştür.[567] Bu amaca yönelik

[565] Salibi, "Lebanon under Fuad Chehab*",* 211, 217-218. Ayrıca bkz: Gilmour, *Lebanon*, 81.
[566] Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976*, 44.
[567] Salibi, "Lebanon under Fuad Chehab*",* 211, 217-218. Ayrıca bkz: Gilmour, *Lebanon*, 81.

olarak 1959'da ülkenin sosyo-ekonomik koşulları hakkında detaylı bir rapor hazırlaması için bir Fransız araştırma kuruluşunu (IRFED) görevlendirmiştir.[568]

4.1.1. Uzlaşı Ortamı

Şihâb görev süresinin ilk iki yılını ülkedeki gerginlikleri yatıştırmaya, ulusal birliğe dönüş için çağrılar yapmaya ve vatandaşlar arasında eşitliği sağlamaya eğilmiştir. Takip eden süreçte kapsamlı bir sosyal reform ve yeni bir toplum inşası çağrısında bulunmuştur.[569] Ancak programlarını gerçekleştirmek için siyasi ve sosyal temel temelden yoksun olan Şihâb görev süresi boyunca kendi mekanizmasına Deuxieme Bürosu'na (Ülkenin Askeri İstihbarat Bürosu'na) güvenmek zorunda kalmıştır.[570] Eski rejime açıkça meydan okumamakla birlikte hükümet tebliğlerinin uygulandığından emin olmak için Deuxieme Bürosu'nu kullanmıştır. Büronun gittikçe bağımsız davranmaya başlaması ve her zaman anayasaya göre hareket etmemesi za'imlerin geleneksel ayrıcalıklarının zayıflatılmasına neden olmuştur. Son tahlilde Şihâb modern devletin alt yapısını geliştirmeye çalışırken nüfuzunu ve geleneksel ayrıcalıklarını kaybetmemeye direnen zu'ama ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.[571]

Şihâb'ın gücü bir oligarşiyi yönetmekten ziyade ülkedeki tüm grupların kendisine sadık kalabileceği bir lider profiline sahip olmasından kaynaklanmaktaydı ve gücünü profesyonellikten uzak uzlaşmacı bir kaygıyla kullanmıştır.[572] Toplumsal barışın hâkim olduğu bir Lübnan'ı hedefleyen Şihâb başta Müslüman topluluklar olmak üzere ülkedeki yoksul kesimleri ve bölgeleri Lübnan ile bütünleştirmeye gayret etmiştir. Şihâb'ın bu çabası, kamu atamalarında toplumsal eşitlik ve siyasi elitten daha özerk bir personelle daha güçlü bir devletin oluşturulması anlamına gelmiştir. Şihâb, idari reformlarında ve kalkınma hamlelerinde Hristiyan ve Müslüman toplulukların bir dengede tutulmasını gözetmiştir. Politikalarını hayata geçirirken askeri ortaklar ve

[568] Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 59.
[569] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 138. Ayrıca bkz: Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon,* 20-21.
[570] Petran, *The struggle over Lebanon,* 58.
[571] Winslow, *Lebanon,* 133.
[572] Salibi, "Lebanon since the Crisis of 1958", 39.

sosyal olarak elit ve orta sınıfın ilerici üyelerinden gelen yeni bir teknokratlar kadrosuna güvenmiştir.[573]

Şihâb, ülkenin ulusal birliğini güvence altına almak hedefiyle Müslüman toplulukların çokça şikâyet ettiği idarede temsil konusuna eğilmiştir. Çeşitli dini toplulukların her idari düzeyde orantılı bir görev dağılımına kavuşmasını sağlamayı sabit bir politika haline getirmiştir. Bu yeni idari atama politikasından Sünniler Şiilere oranla daha fazla yararlanmıştır. Yine siyasi olarak kendini iyi ifade eden Dürzi topluluğu da idari görevlerde önemli pay almıştır. Sünni ve Dürzilerin kamu hizmetinde temsiliyet oranlarının artması bu iki dini topluluğun çıkarına bir durum oluşturmuş ve aynı zamanda Şihâb'a güçlü bir destek vermelerini sağlamıştır.[574] Şemûn yönetimi altında Marunîler ülkenin toplam nüfusunun yüzde 29'unu oluştururken idari görevlerin en az yarısını elde etmiştir. Şihâb'ın görev süresinin sonunda Marunîlerin idari görevlerdeki oranı üçte birden fazla değildi. Anayasal bir yaklaşımla mezhepsel bir denge kurmak için çabalayan Şihâb mezhepsel sistemin başarısızlıklarını büyük ölçüde ekonomik ve sosyal adaletle düzeltme yoluna gitmiştir.[575] Güçlü siyasi konumundan dolayı Şihâb bürokraside patronajı kısıtlama konusunda Şemûn'dan daha başarılı olmuştur.[576]

Lübnan'ın çıkarlarını önceleyen Şihâb seleflerinden farklı olarak ülkedeki Müslüman toplulukların huzursuzluk kaynağını iyi tespit etmiştir. Bu çerçevede bir program başlatmış ve bu programla nihai olarak ülkenin modernleşmesini hedeflemiştir. Şihâb'ın program ve politikaları Şihâbcılık/Şihâbizm[577] adıyla anılmıştır. Programda siyasi patronların aleyhine merkezi hükümetin gücünün arttırılması ve sosyal yardım sisteminin temellerinin atılması yer almıştır.[578] Önceki yönetimler Beyrut'u ve Lübnan Dağı'nın bazı kısımlarını ve bir dereceye kadar Sayda ve Trablus şehirlerini geliştirirken diğer tarafta ülkenin büyük kısımlarını ihmal

[573] Harris, *Lebanon*, 213-214.
[574] Salibi, "Lebanon under Fuad Chehab*",* 218-219.
[575] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 140.
[576] Harris, *Lebanon*, 215.
[577] Şihâbizm siyasi olarak Ulusal Pakt ilkelerinin katı bir şekilde uygulanmasını ifade etmekteydi. Picard, *Lebanon,* 91.
[578] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 373-374; Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 161.

etmiştir. Şihâb çoğunlukla Müslüman nüfusun yaşadığı ve ihmal edilmiş bölgelere odaklanmıştır.[579]

Bu dönemde ekonomik alt yapının inşası ve yol yapımıyla iç pazarların birleştirilmesi, uzak köylere su ve elektriğin götürülmesi için büyük miktarda harcamalar yapılmıştır. Yine kırsal kesimde hastane ve köylerde dispanserler inşa edilmiştir.[580] Şihâb'ın sosyal ve ekonomik kalkınma politikası hem özel hem de kamu hizmetinin güçlendirilmesine dayanmaktaydı. Bu yüzden özel okullar, hastaneler, kulüpler ve sağlık kurumları sübvanse edilmiştir. Bu tür özel kurumlar mezhepçi bir yapıya sahip olduğundan Şihâb'ın pratikte Ulusal Pakt'ı işlemeye yönelik çabası mezhepçiliğe bir ivme kazandırmıştır.[581] Dolayısıyla Şihâb sosyal adalet politikalarını benimserken politikalarının sürekliliğini sağlayacak bir siyasi sistem değişikliğine gitmemiştir.[582]

Şihâb'ın seleflerinden ayrıldığı bir başka konu da takip etmiş olduğu ekonomi politikasıydı. Bişâre el-Hûrî ve Kâmil Şemûn dönemlerinde bir ticari oligarşinin yararına ekonomik girişim için maksimum özgürlük güvence altına alınmıştır. Şihâb döneminde ise bazı ekonomik kontrollerin gerekli olduğu ilkesine göre hareket edilmiştir. Daha fazla bir sosyal adalet ölçüsü elde etme girişimiyle Şihâb, milli gelirin adil dağılımını güvence altına almak ve ekonomik büyümenin meyvelerini nüfusun geniş kesimine ve Lübnan'ın birçok bölgesine ulaştırmak için çaba sarf etmiştir. Ancak ilgili kesimin ticari çıkar faaliyetleri ciddi bir şekilde kısıtlanmamasına rağmen Şihâb'ın ekonomi politikası bu kesim tarafından desteklenmemiştir. Şihâb'ın bu politikası ülkenin serbest ekonomisini asgari sosyal gereksinimlere uyarlama ihtiyacını göstermekteydi.[583]

Şihâb'ın takip ettiği iç ve dış politikanın genel hatları ülkenin egemenliğinden ödün vermeden yükselen Arap milliyetçi duygulara makul tavizler vererek toplumdaki fevri bölünmeleri yatıştırmaya yönelik olmuştur.[584] Bu bağlamda Mart 1959'da

[579] Salibi, "Lebanon under Fuad Chehab*",* 220.
[580] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 141.
[581] Petran, *The struggle over Lebanon,* 56-57.
[582] Khuri, "The Social Dynamics of the 1975-1977 War in Lebanon", 392.
[583] Salibi, "Lebanon under Fuad Chehab*",* 222-223.
[584] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 162.

Lübnan-Suriye sınırında Mısır Cumhurbaşkanı Nasır ile bir araya[585] gelmiştir. Bu görüşme, Şemûn döneminde gerginleşen Lübnan-Suriye ilişkilerinin iyileştirilmesi bakımında önemliydi. Nitekim toplantı sonrasında iki ülke arasında işbirliğinin geliştirilmesi konusunda tarafların mutabık olduğuna dair açıklamalar yapılmıştır.[586]

4.1.2. 1960 Milletvekili Seçimleri

İç politikada Şemûn örneğinden (1958 krizinden) önemli dersler çıkaran Şihâb ülkedeki siyasi patronlarla cephede yüzleşmemesi gerektiğinin bilincindeydi. 1960 seçimleri için parlamento üye sayısını 66'dan 99'a çıkararak kendi sadıklarının meclise girmesini ve Şemûn'un 1957 seçimleriyle yerlerinden ettiği üst düzey siyasetçilerin dönüşünü kolaylaştırmıştır. Şihâb, Reşîd Kerâmî, Sabri Hamade, Pierre Cemayel ve Kemal Canbulat ile yakın çalışmıştır. İlk başta kendisine muhalif olanlar Şemûnistler ve SSMP iken daha sonra Eylül 1959'da Raymond Edde kabineden istifa ederek Şemûn'un safına geçmiştir.[587]

1960 Seçimlerinde modernist adaylar muhafazakâr Şemûnistlere üstün gelmiş ve Şihâb adına ülkede uygun bir atmosfer oluşmuştur. Bu seçimler Şihâb'a mecliste daha güçlü bir destek sağlamış ve reformların sürdürülmesi için yeterli bir siyasi temel sunmuştur. Ancak takip eden süreçte Şihâb, ülkenin ulusal yapılanma görevini başarıyla tamamladığını ve kendisi olmadan da ülkenin anayasal çizgide ilerleyebileceğini belirterek Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etme kararı almıştır. Bu arada Sâib Selâm[588] çeşitli bölgesel ve mezhepsel rekabetleri temsilen ve on sekiz bakandan oluşacak büyük bir kabineyi kurma görevi almıştı. Şihâb'a göre bu hükümet, ülkedeki tüm fraksiyonların ulusal yaşama katılmaya hazır olduğunu göstermekteydi. Belirtmek gerekir ki ülkedeki tüm siyasi dengeler gözetilerek geniş katılımlı bir kabinenin oluşturulmaya çalışılması Lübnan adına önemli bir gelişmeydi. Ancak

[585] Cumhurbaşkanı Fuâd Şihâb ile Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır bir arada olduğu fotoğraf için bkz: Ek-11.
[586] Anonim, "Egyptian and Lebanese Presidents Meet: Conference on Border", *The Times,* (March 26, 1959), 10.
[587] Harris, *Lebanon*, 214.
[588] Sâib Selâm, Cumhurbaşkanı Fuâd Şihâb yönetimi altında 1 Ağustos 1960 ile 20 Mayıs 1961 tarihleri arasında ve ardından 20 Mayıs 1961'den 31 Ekim 1961'e kadar Başbakanlık görevini yürütmüştür. Selâm Beyrut'u temsilen 1960 ile 1964 yılları arasında onuncu yasama döneminde, 1964 ile 1968 yılları arasında on birinci yasama döneminde ve 1968 ile 1972 yılları arasında on ikinci yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Sâib Selâm".

Şihâb'ın istifa kararı Lübnan'daki farklı görüşlere sahip kesimlerin hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. Bu kesimler Cumhurbaşkanı'nı bu kararından vazgeçirmek için çaba göstermiş ve nihayetinde Şihâb 20 Temmuz 1960'ta ilan ettiği istifasını birkaç saat sonra geri çekmeye ikna edilmiştir.[589]

1960 Seçimleri sonucunda oluşan parlamento önceki döneme oranla daha gençti ve bu meclise geleneksel toprak sahipleri daha az egemendi. Üyelerinin yaklaşık yüzde 72'si bağımsız olarak seçilmişti ve geri kalanı ise Falanjistler (Pierre Cemayel), Ulusal Blok (Raymond Edde- Pierre Edde), Ulusal Liberaller (Kâmil Şemûn) Anayasal Blok (Bişâre el-Hûrî) ve İlerici Sosyalist Parti (Kemal Canbulat) şeklinde beş bloğa bölünmüştür. Ayrıca Neccâde hareketi bir koltuk kazanarak mecliste bağımsız olarak işlev göremeye başlamıştır. Şihâb bir çıkarı diğeri pahasına destekleyerek kabinede muhalefet koalisyonunun sürdürülmesi yönünde bir politika takip etmiştir. Onun bu politikası 1960 seçimlerinden sonra Sâib Selâm Başbakanlığında kurulan kabineye yansımıştı. Kabineye her kesimin nüfuzu dâhil edilerek siyasi süreç birçok siyasetçiye açılmıştı. Öyle ki Dürzi rakipler Mecid Arslan ve Kemal Canbulat ile Marunî rakipler Pierre Cemayel ve Süleyman Faranciye[590] bu kabinede yer almıştır. Şihâb görev süresinin geri kalanında Hristiyan ve Müslüman rakiplerle birlikte diğer önemli bağımsız isimlerin de zaman zaman rekabetin gerektirdiği şekilde muhalefet koalisyonuna dâhil edilmesini sağlamıştır.[591]

4.1.3. İktidarın Gücü

Şihâb döneminin en önemli iç siyasi olayı SSMP'nin bir darbe gerçekleştirmek için harekete geçmesiydi. 1958 krizini sona erdiren çözümün dışında kalan SSMP bu krizin çözülme şekline tepki göstermiştir. Partiye göre krizin çözülüş şekli Şemûn

---

[589] Winslow, *Lebanon,* 134; Anonim, "Lebanon Cabinet Shocks: President Resigns-Then Withdraws", *The Times,* (July 21, 1960), 11; Anonim, "President Chehab's Decision to Say: Wild Rejoicing in Lebanon", *The Times,* (July 22, 1960), 10.

[590] Süleyman Faranciye 15 Haziran 1910 tarihinde Ehden'de doğdu. 1960, 1964 ve 1968'de Zgharta'dan milletvekili seçildi. 1960 ve 1961'de Posta, Telefon ve Telgraf Bakanı olarak görev yaptı. 1968'de İçişleri Bakanlığı görevini yürüttü. 1969'da Ulusal Ekonomi Bakanlığı görevinde bulundu. 17 Ağustos 1970'te Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. Lübnan'ın önemli sorunlarla yüzleştiği bir dönemde (1970-1976) Cumhurbaşkanlığı yapan Faranciye 23 Temmuz 1992'de yaşamını yitirdi. Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Sûleyman Faranciye", erişim: 27 Eylül 2021, http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/SlaymenFrangiyeh.aspx; Atlıoğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri*, 247-249; Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976,* 123-124.

[591] Winslow, *Lebanon,* 135-136.

karşıtı güçler için hak edilmeyen bir zafer olmuştur. Bu durum karşısında SSMP 31 Aralık 1961 gecesi bir askeri darbe girişiminde bulunmuştur. Partinin silahlı milisleri tarafından desteklenen SSMP ile irtibatlı bazı subayların yönettiği ordu birlikleri Savunma Bakanlığı'nı ele geçirdiğinde subayların mahalleleri işgal edilmiş ve bazı kıdemli subaylar kaçırılmıştır. Ancak bu darbe girişimi orduya sadık birlikler tarafından engellenmiş ve darbeci subaylar tutuklanmıştır. Belirtmek gerekir ki bu darbe girişimi Şihâb rejiminin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.[592] SSMP'nin darbe girişimi bastırıldıktan sonra hem ordu içinde hem de dışında gerçek veya hayali muhalefetin ortadan kaldırılması için bir zemin oluşmuştur. Filistinli mülteciler ve Suriyeliler de dâhil çok sayıda sivil tutuklanmış hem sol hem de ülkedeki yabancılar üzerinde kontroller sıklaşmış ve ordu siyasi hayata egemen olmaya başlamıştır.[593]

Şihâb'ın reform programları Lübnan iç barışına büyük katkı yapmıştır. Ancak bu programlardan rahatsızlık duyan Hristiyan ve Müslüman hiziplerden oluşan oligarşinin büyük bir bölümü orta ve uzun vadeli çıkarlarını korumak için imtiyaz ve kârlarına yönelik herhangi bir ihlali reddetmiştir. Siyasi feodalistler bu dönemde uygulanan yeni patronaj biçimlerine ve idarede etkilerinin azalmasına tepki göstermiştir. Siyasi muhalefeti esas olarak Raymond Edde, Kâmil Şemûn ve Reşîd Kerâmî lehine Başbakanlık'tan mahrum olan Sâib Selâm temsil etmekteydi. Muhalefet, Deuxieme Bürosu'nu hedef almıştır. 23 Haziran 1963'teki meclis oturumunda Raymond Edde, parlamentonun marjinalleştirilmesine karşı çıkmış ve milletvekillerini yasama haklarını yürütmeye bıraktıkları için eleştirmiştir. Deuxieme Bürosu'nu ülke üzerindeki polis kontrolünü genişletmek için SSMP'nin darbesini istismar etmekle suçlamıştır. Büronun sadece dış güvenlikten sorumlu olmasına rağmen iç siyasi hayata, idareye, yasama ve belediye seçimlerine müdahale etmesine değinmiştir.[594]

Arap ülkeleri 1958 yılında şiddetli bir siyasi değişim dalgası kapılmış ve Mısır güçlü bir Arap milliyetçiliğinin merkezi haline gelmiştir. Lübnanlı Hristiyan ve Müslüman topluluklar bu sırada Lübnan'ın dış politikası konusunda anlaşmazlık

[592] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 139; Beshara, *Lebanon,* 119-134; Anonim, "Army Foils Attempt at Lebanon Coup", *The Times,* (January 1, 1962), 10.
[593] Petran, *The struggle over Lebanon,* 54-55. Ayrıca bkz: Anonim, "2,437 In Detention in Lebanon", *The Times,* (February 7, 1962), 10.
[594] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 141-142.

yaşamıştır. Şihâb iktidara geldiğinde Arap Birliği projeleri haricinde Lübnan dışındaki Arap milliyetçi davasına aktif destek vermek ve aynı zamanda Lübnan'ın egemenliğinin ve kendine özgü çıkarlarının korunması yönünde bir dış politika izlemiştir. Bu dönemde Lübnan'ın başarılı bir dış politika takip etmesi sadece Şihâb'ın kişisel çabalarından değil aynı zamanda dönemin hâkim koşullarının da etkisi olmuştur. Öyle ki Arap birliği hareketine umut kaynağı olan Mısır ile Suriye arasındaki birlik (BAC) Eylül 1961'de bozulmuştur. BAC'ın dağılmasından sonra Nasır'ın yeni Arap milliyetçiliği açıkça düşüşe geçmiştir. Buna paralel olarak Lübnanlı Müslümanlar, Pan-Arap siyasetiyle daha az ve Lübnan'ın iç siyasetiyle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.[595] Suriye'nin BAC'dan ayrılarak daha sonra Başkan Nasır'a karşı duruşu ve özellikle Mart 1963'te Şam'da Baas[596] hareketinin iktidara gelmesiyle birlikte Lübnanlı Müslümanlar arasında Arap milliyetçi coşku kırılmıştır.[597]

1964 yılına gelindiğinde Şihâbistler ilkbahardaki milletvekili seçimlerini büyük çoğunlukla kazanmıştı. Seçimlerden birkaç hafta sonra 79 sadık milletvekili Şihâb'ın görev süresinin yenilenmesini talep etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Şemûn ve Edde liderliğinde büyük ölçüde Hristiyan muhalefet sesini yükseltmiş ve Lübnan büyük bir krizin eşiğine gelmiştir. Ancak 17 Ağustos 1964'te Şihâb görev süresini yenileme niyetinde olmadığını açıklamasıyla kriz aşılmıştır.[598]

Sonuç olarak, Fuâd Şihâb iktidarında ülkenin ihtiyaç duyduğu reformların yapılması ve Ulusal Pakt çerçevesinde politikaların sürdürülmesi Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin bir dengede tutulmasını sağlamıştır. Bu dönemde Ortadoğu'da mühim hadiselerin yaşanmaması Lübnan'ın istikrarına olumlu etkisi olmuş ve iç politikada Şihâb'ın eli güçlenmiştir. Siyasi ve sosyal bir tabana sahip olmayan asker kökenli Şihâb'ın Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasıyla birlikte Lübnan siyasetinde ordunun etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Şihâb'ın görev süresinin sonunda bir anayasal değişiklik yapmayarak bir dönem daha Cumhurbaşkanlığı

[595] Salibi, "Lebanon under Fuad Chehab*",* 223-225.
[596] Mişel Eflak ve Selahaddin El-Bitar tarafından 1940'ların başında seküler Pan-Arap milliyetçisi bir parti olarak kurulmuştu. Partinin kökeni Suriyelilerin ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan topluluklarla ilişkisi hakında yapılan entelektüel tartışmalarda yatmaktadır. Baas Partisi 1950'lerin ortasında daha açık bir biçimde sosyalist bir parti niteliği kazanmış ve etkisini Suriye'ye, Lübnan, Ürdün ve Irak gibi çevre ülkelere ve Arap yarımadasındaki ülkelere yaymıştı. Rogan, *Araplar*, 358; Hourani, *Arap Halkları Tarihi,* 467.
[597] Harris, *Lebanon*, 215.
[598] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 143-144.

görevini sürdürmemesi Lübnan'ın yönetim sisteminin dayandığı temele zarar verilmesini engellemiştir. Dolayısıyla Şihâb'ın görevi sona erdiğinde ülkede bir uzlaşı atmosferi hâkim olmuştu.

4.2.Charles Helu Dönemi (1964-1970)

Fuâd Şihâb'ın görev süresinin yenilenmeyeceği kesinleşmesiyle Lübnanlı siyasetçiler Cumhurbaşkanlığı görevi için bir uzlaşma adayı aramaya başlamıştır. Nihayetinde önceki kabinelerde çeşitli görevler almış ve eski bir gazeteci olan Charles Helu'nun[599] adaylığı konusunda bir fikir birliği oluşmuştur. Kendi takipçileri ve siyasi aygıtı olmayan Charles Helu 23 Eylül 1964 tarihinde Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur.[600] Yeni Cumhurbaşkanı[601] göreve geldiğinde Şihâbistler mecliste çoğunluktaydı ve sağlam bir şekilde kurum ve idareye yerleşmiş durumdaydı.[602] Helu'nun ülke çapında bir siyasi tabana sahip olmaması kendisine karşı bir eğilimin güçlenmesine imkân vermiştir. Öyle ki Başbakanları kendisinden ziyade selefi Fuâd Şihâb ile sıklıkla temas halinde olmuştur.[603] Cumhurbaşkanı ile Reşîd Kerâmî,[604] Kemal Canbulat ve Ketâib arasında uyum sürerken Sâib Selâm dışlanmıştır.[605] Şihâb döneminde takip edilen politikalar Lübnan'da görece sakin bir atmosferin yaşanmasını

---

[599] Şarl (Charles) Helu 25 Eylül 1913 tarihinde Beyrut (Baabda'da) doğdu. Beyrut'taki St. Joseph Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve hukuk bölümünden mezun oldu. Beyrut'un Fransızca günlük yayın yapan Le Jour gazetesinin editörü olarak kamu hayatında görünmeye başladı. 1946-1949 yılları arasında Lübnan'ın Vatikan büyükelçisi oldu. 1951'de Beyrut'tan milletvekili seçildi. Bişâre el-Hûrî'nin son yıllarında Adalet Bakanlığı, Dışişleri ve Gurbetçiler Bakanlığı görevinde bulundu. Kâmil Şemûn döneminde 1954-1955'te Halk Sağlığı Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı görevini yürüttü. Fuâd Şihâb döneminde 1958'de Ulusal Ekonomi Bakanlığı ve Haber (Enformasyon) Bakanlığı, 1964'te Milli Eğitim ve Güzel Sanatlar Bakanlığı görevinde bulundu. 18 Ağustos 1964'te Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. Lübnan'ın siyasi hayatında önemli bir yer tutan Helu 1 Temmuz 2001'de yaşamını yitirdi. Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Charles Helû", 26 Eylül 2021, http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CharlesHelou.aspx; Anonim, "New President of Lebanon." *The Times,* (August 19, 1964), 9.

[600] Winslow, *Lebanon*, 147-148. Ayrıv-ca bkz: Anonim, "New President of Lebanon." *The Times,* (August 19, 1964), 9.

[601] Cumhurbaşkanı Charles Helu'nun fotoğrafı için bkz: Ek-12.

[602] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 144.

[603] Winslow, *Lebanon,* 150.

[604] Reşîd Kerâmî, Cumhurbaşkanı Charles Helu yönetimi altında dört kez Başbakanlık görevinde bulunmuştur. Birinci dönem 25 Temmuz 1965 ile 9 Nisan 1966 tarihleri arasında, ikinci dönem 6 Aralık 1966 ile 8 Şubat 1968 tarihleri arasında, üçüncü dönem 15 Ocak 1969 ile 25 Kasım 1969 tarihleri arasında, dördüncü dönem 25 Kasım 1969 ile 13 Ekim 1970 tarihleri arasındadır. Kuzey Lübnan'ı temsilen 1964 ile 1968 yılları arasında on birinci yasama döneminde ve 1968 ile 1972 yılları arasında on ikinci yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Reşîd Kerâmî".

[605] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon,* 40.

sağlamıştır. Helu iktidarı başlangıçta bu atmosferin sürdürülmesine yönelik bir politika izlemiştir.[606]

Şihâbist politikaları sürdürme gayretinde olan Helu 1961 isyancılarının idam cezalarını müebbet hapis cezasına çevirmiş, ülkede hüküm giymiş gazetecileri affetmiş ve Raymond Edde'nin meclise geri dönüşünü sağlayan Cubeyl ara seçimlerine hükümet müdahalesinin önüne geçmiştir. 1964'te Lübnan'da iyimser bir tablo oluşmuştur. Bu dönemde kalkınma hamleleri bağlamında çok sayıda köye yeni okulların yapılacağı açıklanmış, Litani projesiyle elektrik üretilmeye başlanmış, Beyrut limanı iyileştirilmiş, turizm ivme kazanmış, Yeşil projeye devam edilmiştir. Yine ülkenin birçok yerine yeni yollar ve köprüler yapılmaktaydı ve köylere elektrik götürülmekteydi.[607] Helu'nun takip etmiş olduğu ekonomi politika devletçilik karşıtı oligarşinin güvence altına alınmasına yönelik olmuştur. Özel girişimin sağlam bir ekonomi politikası için gerekli olduğunu ancak yeterli bir koşul olmadığını kabul ederek devletin rolünün hizmet sektörünün gelişimi için alt yapı inşa etmekle sınırlı olmasını savunmuştur.[608]

4.2.1. Bölgesel Gelişmelerin Lübnan'a Yansımaları

Cumhurbaşkanı Charles Helu'nun görev süresinin başlarında Ortadoğu'da yaşanan bazı önemli gelişmeler Lübnan'ı doğrudan etkilediğini belirtmek gerekir. Bu sırada İsrail'in Ürdün Nehri'nin yönünü değiştirme çabası bölgeyi ciddi bir krize sürüklemiştir.[609] Bu krizden Lübnan iç siyaseti de önemli ölçüde etkilenmiştir. Arap dünyası olmaksızın Lübnan'ın ekonomik varlığını sürdürmesi zor görünmekteydi. Ülkenin hâkim sınıfı Arap dünyasıyla bir ekonomik anlaşma sayesinde orta sınıfa nazaran yüksek bir hayat standardına kavuşmuştu. Yine ülke nüfusunun yarısından fazlası çeşitli düzeylerde Arap dünyasıyla özdeşleşmiştir. Buna rağmen Lübnan'daki hâkim sınıf Ortadoğu'daki bu sorun karşısında sorumluluk almaya taraf olmamıştır.[610]

Selefinin Şihâbist politikalarını sürdürme çabasında olan Helu (Lübnan'ın Arap yüzünü korumak için) İsrail'in Ürdün ve Lübnan suyunun yönünü değiştirmeye

[606] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş,* 181.
[607] Winslow, *Lebanon,* 148-150.
[608] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 145.
[609] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 40. Ayrıca bkz: Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon,* 162.
[610] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş,* 182.

yönelik planlarını protesto etmek üzere Kahire'de toplanan Arap zirvesine katılmıştır.[611] Burada Arap devletlerin askerlerini Lübnan topraklarına yerleştirme teklifini onaylamayan Helu bu devletlerden ek askeri malzeme talep etmiştir. Helu'nun bu adımı bölgede tarafsız kalmak isteyen Lübnan için stratejik bir hamle olmuştur. Zaten Lübnan bu sırada askeri açıdan zayıf bir durumdaydı ve bilhassa ülkenin güneyi savunmasız kalmıştır. Helu, İsrail'e komşu olan ülkelerin kendilerini savunacakları özel bir komutanlığa katılmayı kabul etmiştir. Zira açık bir talep olmadan Lübnan'a yardım gelmeyeceğinden dolayı bu şekilde ülkenin bağımsızlığı korunmuştur.[612]

Belirtmek gerekir ki Ortadoğu'da yaşanan sorunlar karşısında Lübnan'ın benzersiz karakterinden ödün vermeden çözüm bulmaya çalışan Helu iç politikada önemli problemlerle karşılaşmıştır. Mısır'ı ve Nasır'ı eleştirmekle tanınan El Hayat ve The Daily Star gazetelerinin editörü ve yayıncısı Kamil Mrouweh Mayıs 1966'da Lübnan'da bir suikasta uğramış ve yaşamını yitirmiştir.[613] Suudi Arabistan'ın Kahire'yi suçladığı bu cinayetle birlikte Lübnan (özellikle basın) Arap ülkeleri arasındaki soğuk savaşın başlıca alanlarından biri haline gelmiştir. Bu savaşta Suudi Arabistan, Marunî sağın ve Müslüman sağın bir kısmının desteğinden yararlanmıştır. Mısır ise halk güçlerinin ve Müslüman topluluğun çoğunun bağlılığını yönetmiştir. Her iki taraf da Lübnan'ı diğerinin lehine sapmakla suçlamış ve ikisi de Lübnan basınının ön yargısını protesto etmiştir. Suudi Arabistan-Mısır çatışmasında Lübnan için temel sorun, Lübnan'ın 1958'den sonra dış politikada kendisini Arap dünyasının bir parçası olarak görmesi ve ılımlı bir Nasır yanlısı duruş sergilemesiydi.[614]

Mrouweh cinayetinin ardından Lübnan'ı önemli ölçüde etkileyecek bir başka olay da Filistin doğumlu Ortodoks Hristiyan Yusuf Baydaş'ın sahibi olduğu Intra Bank'ın Ekim 1966'da iflas etmesiydi.[615] Lübnanlı ve Arap sermayeli bankaların en büyük ve en güçlüsü olan Intra Bank, Arap sermayesinin önemli bir kısmını Lübnan'a çekmek ve göçmen sermayesiyle birlikte Arap dünyasına ve Afrika'ya yatırım yapmak için uluslararası bir itibar kazanmıştı.[616] Mrouweh cinayeti Lübnan'da kısa süreli bir

[611] Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon*, 157.
[612] Winslow, *Lebanon*, 151. Ayrıca bkz: Goria, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976*, 77.
[613] Harris, *Lebanon*, 218.
[614] Petran, *The struggle over Lebanon*, 85-86.
[615] Harris, *Lebanon*, 218.
[616] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 149.

kargaşaya neden olurken Intra Bank'ın çöküşü Lübnan için ciddi bir sorun oluşturmuştur. Baydaş kriz esnasında Brezilya'daydı ve sonunda İsviçre'ye kaçmıştır. İlyas Sarkis'in Merkez Bankası'nın başına geçmesiyle birlikte bu mali kriz kontrol altına alınmıştır. Ancak Beyrut uluslararası arenada eski mali itibarını geri kazanamamıştır.[617] Netice itibariyle Arap petrol ülkelerinden Lübnan'a sermaye akışı kesilmiş ve Lübnan ekonomisinin dayanak noktası çökmeye başlamıştır.[618]

Öte yandan 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın başlaması Lübnan'ı yeni bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Altı Gün Savaşı, 5 Haziran günü sabah saatlerinde İsrail'in Mısır'ın hava üslerine saldırmasıyla başlamıştır. Aynı gün Suriye ve Ürdün'ün de savaşa girmesiyle birlikte İsrail bu iki ülkenin de hava kuvvetlerine saldırmıştır. Böylece hava üstünlüğünü elde eden İsrail kuvvetleri, Mısır ordusunu Sina'da mağlup ederek Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısına kadar yürümüştür. Diğer taraftan Kudüs bölgesinde İsrail kuvvetleriyle çarpışan Ürdün, Doğu Kudüs'ten ve Şeria nehrinden çekilerek Batı Şeria'yı İsrail'e bırakmak zorunda kalmıştır. İsrail daha sonra Suriye'ye yönelerek Golan Tepeleri'ni işgal etmiştir. Savaş 10 Haziran 1967 tarihinde sona ermiştir.[619]

Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman topluluklar 1958 krizinden önemli dersler çıkarmıştır. Takip eden süreçte Hristiyan topluluklar Ulusal Pakt'ın hükümlerine uyarak Lübnan'ı Batı'ya çok yakınlaştırmamaya özen göstermiştir. Müslüman topluluklar ise Lübnan'ı bölgede herhangi bir Arap ülkesiyle birleştirme arayışından uzaklaşmıştır. Dolayısıyla her iki dini topluluk da genel anlamda Arap dünyası içinde bağımsız ve egemen bir Lübnan'ı kendi lehine olduğunun farkına varmıştır. Lübnan bu bilinçle 1967'deki Altı Gün Savaşı'na katılmamıştır.[620] Bu savaşa katılan Arap ülkeleri yenilgiye uğramış ve Mısır, Suriye, Ürdün ve toprak kaybetmiştir. Helu büyük ölçüde 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın dışında kalmayı başarmış ve Lübnan, İsrail'e komşu olan ve toprak kaybetmeyen tek ülke olmuştur. Ancak bu savaşın uzun

[617] Winslow, *Lebanon,* 153-155.
[618] Petran, *The struggle over Lebanon,* 64.
[619] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları,* 244-252; Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 376; Rogan, *Araplar*, 392-395.
[620] John B. Wolf, "Lebanon: The Politics of Survival", *Current History* 62/365 (January 1972): 21.

vadedeki etkileri Lübnan'ı istikrarsızlaştırmış, hassas toplumsal dengeler sarsılmış ve ülke iç çatışmalara açık hale gelmiştir.[621]

4.2.2. Lübnan'daki Filistinliler

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da yaşanan önemli siyasi ve askeri olaylardan biri İsrail'in kuruluşu ve Arap-İsrail çatışmasıdır.[622] 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı ile birlikte yüz binlerce Filistinli ya komşu Arap ülkelerine ya da Filistin'in Arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelere sığınmıştır.[623] Filistinlilerin sığındığı komşu ülkelerden biri de Lübnan'dır ve buraya sığınanların bazıları Hayfa'dan büyük çoğunluğu ise Celile Tepelerinden köylülerdir. Savaşın sonunda yaklaşık 800 bin Filistinli mülteci bulunmaktaydı ve yaklaşık 140 bini Lübnan'a geçmiştir. Takip eden dönemde buradaki mültecilerin sayısı artmış ve anavatanlardan birkaç mil uzakta Lübnan'da kamp kuran Filistinlilerin bazıları sınıra yakın bölgelerde kalmış diğerleri ise Sur ve Sayda'ya gitmiştir. Ancak Lübnanlı yetkililer ülkenin güneyinde büyük bir Filistinli topluluğu görmek istemediğinden dolayı mültecilerin yarısını ülke geneline Bekaa vadisindeki Baalbek ve Ancar'a, Beyrut ve Trablus şehirlerinin çevresindeki kamplara[624] yerleşmesini sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Ajansı'nın (UNRWA) yardımıyla Lübnan'da 17 mülteci kampı kurulmuştur.[625]

Lübnan'daki Filistinli mülteciler çadırlarda veya tenekelerden oluşan barakalarda zor şartlarda yaşamaya başlamıştır. Buradaki kamplar zamanla daha sabit unsurlara dönüşmüş ve beton blok barakalar, okullar ve birkaç küçük dükkânla köyleri andırmıştır. Çalışma imkânları, özgürlükleri ve gelecekleri olmayan Filistinli mülteciler uluslararası yardımlarla yaşamını sürdürmüştür.[626]

Filistinlilerin Lübnan'da devlet için sivil ve askeri işlerde çalışması yasaklanmıştı. Lübnanlı yetkililer mültecilere çalışma izni vermediğinden dolayı iş

---

[621] Winslow, *Lebanon,* 155-156.
[622] Picard, *Lebanon,* 77.
[623] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları,* 110.
[624] Lübnan'daki Filistinli Mülteci Kamplarını Gösteren Harita için bkz: Ek-13.
[625] Gilmour, *Lebanon,* 86-87. Ayrıca bkz: Bassem Sirhan, "Palestinian Refugee Camp Life in Lebanon", *Journal of Palestine Studies* 4/2 (Winter, 1975): 92; Hussein Sirriyyeh, "The Palestinian armed presence in Lebanon since 1967", *Essays on the Crisis in Lebanon,* Ed. Roger Owen, (London: Ithaca Press, 1976): 77; Brynen, *Sanctuary and Survival*, 25; Rami Siklawi, "The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon", Middle East Journal 64/4 (Autumn 2010): 597-599.
[626] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 396. Ayrıca bkz: Brynen, *Sanctuary and Survival,* 25; Sirhan, "Palestinian Refugee Camp Life in Lebanon", 91-93.

güvencesi olmayan Filistinlilerin çoğu gündelik işlerde düşük ücretlerle çalışmıştır. Bununla birlikte mülteci çocuklar genel olarak Lübnan'da devlet okullarına alınmamıştır. İlk ve hazırlık seviyesindeki çocukların eğitim ve öğretim faaliyetleri UNRWA tarafından işletilen okullarla sınırlı kalmıştır. Lübnan'da ortaöğretim düzeyindeki eğitim ve öğretim faaliyetlerinin çoğu özel kanallarla yürütülmekteydi ve UNRWA hem devlet hem de özel okul yerlerini sübvanse etmesine rağmen mültecilerin ortaöğretim seviyesinde aldığı eğitim yetersiz olmuştur. Bu arada Filistinli mültecilerin çoğunun Sünni Müslüman olması, Lübnanlı Müslümanların doğal müttefiki olarak görülmesi ve ülkedeki varlıkları demografik dengeyi Müslümanlar lehine eğmesinden dolayı birçok Lübnanlı Hristiyan'ın hoşnutsuzluğuna neden olmuştur.[627] Zira Marunîlerin Lübnan'da baskın güç olmasının öncülü başlangıçta topluluğun sayısal çoğunluk oluşturmasıydı.[628]

Filistinlilerin İsrail'e karşı örgütlü mücadelesi 1955'te Nasır'ın Gazze'deki Filistinlileri komando eğitimine tabi tutarak "fedain" adı altında İsrail'e saldırmalarını sağlamasıyla başlamıştır. Fedain diğer bir ifadeyle komando örgütlenmesinin ikinci aşaması el-Fetih'in kurulmasıyla olmuştur. 1951'de Kahire'de mühendislik öğrenimi gören Yaser Arafat 1952-1956 yılları arasında Filistin Öğrenci Federasyonu başkanlığını yapmıştır. 1957'de Mısır'da gerekli hareket zemini bulamayan Arafat burayı terk ederek Kuveyt'e yerleşmiştir. Burada inşaat müteahhitliğine başlamış ve aynı zamanda el-Fetih'i örgütleyip Filistin'in kurtuluşu fikrini yaymaya ve örgüte üye kazandırmaya çalışmıştır. Daha sonra el-Fetih'in karargâhı Kuveyt'ten Lübnan'a taşınmış ve Arafat bir müddet Suriye Baas hükümetinden destek görmüşse de sonraları Baas rejimiyle ilişkileri bozulmuştur. Başından beri el-Fetih'e cephe alan Nasır bu örgütü ve faaliyetlerini kendi otoritesine bir meydan okuma olarak görmüştür. Arap Ligi Konseyi 9-19 Eylül 1963 tarihinde Kahire'de yapmış olduğu toplantıda; bir Filistin varlığının teşkiline, Filistinlilerin sürgünde bir hükümet kurmasına ve bir milli meclis seçmesine ve aynı zamanda Filistin Kurtuluş Ordusu'nun teşkiline karar

[627] Gilmour, *Lebanon,* 88-89. Ayrıca bkz: Sirhan, "Palestinian Refugee Camp Life in Lebanon", 95-101; Brynen, *Sanctuary and Survival*, 25-28; Rosemary Sayigh, "The Struggle for Survival: The Economic Conditions of Palestinian Camp Residents in Lebanon", *Journal of Palestine Studies* 7/2 (Winter, 1978): 106-107.
[628] Salma Mahmood, "Lebanon's Political Dynamics: Population, Religion and the Region", *Strategic Studies* 28/1 (Spring 2008): 42.

verdiğinde Mısır bu kararı hararetle desteklemiştir.[629] Belirtmek gerekir ki Filistinliler kendi topraklarına dönüş isteklerini sürekli canlı tutmuş ve kendilerine yapılan haksızlık karşısında başlangıçta Arap ülkelerinden destek beklemiştir. Filistinlilerin ulusal kimlik arzuları Nasır'ın Pan-Arabist ideolojisinde ifade bulmuştur. Bu dönemde henüz askeri ve siyasi bir grup olarak örgütlenmediği için onların bu mücadeledeki etkileri düşük seviyede kalmıştır.[630]

1964'te Kahire'de ilk Arap liderleri zirvesinde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulması kararlaştırılmıştır. Örgütün kuruluşunda hem Filistinlilerin fikrinin sorulmaması hem de Nasır'ın FKÖ'nün başkanlığına Ahmet Şukayri'yi getirmesi Arafat ve arkadaşlarının hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. El-Fetih başta FKÖ ile işbirliği yapma yoluna girmiştir. Öyle ki Arafat ve yakın arkadaşı Salah Halef, Şukayri ile görüşmüş ve Mayıs 1964'te Kudüs'te toplanan Filistin Milli Kongresi'ne üye göndermiştir. FKÖ resmi olarak Kudüs Kongresi'nde kurulmuş ve kongrede yalnız kalan el-Fetih, yeni bir Filistin örgütü kurma kararlılığıyla Kudüs'ten ayrılmıştır.[631] Belirtmek gerekir ki FKÖ'nün kuruluşu kısmen Arap ülkeleri tarafından Filistinlilerin artan siyasi iddialarının zımnen tanınması olsa da örgütün kuruluşunda Filistin konusunda Arap ülkelerin (özellikle Mısır'ın) baskınlığının sürdürülmesi ve Filistinliler arasında potansiyel milliyetçi baskıların yönetilebilir bir düzeyde tutulması amaçlanmıştır. Zaten FKÖ'nün askeri kanadı, Filistin Kurtuluş Ordusu (FKO), gerillalardan değil Suriye, Irak ve Mısır'ın düzenli ordularına bağlı ve bunlar tarafından kontrol edilen düzenli kuvvetlerden oluşmuştur.[632]

FKÖ ve örgütün ilk genel sekreteri başından beri Mısır'ın kontrolü altına girmişti ve örgütün genel merkezi Kahire'deydi. El-Fetih ve FKÖ arasındaki rekabet 1967 Arap-İsrail Savaşı'na kadar sürmüş ve bu savaştan sonra el-Fetih'in ağırlık kazanması ve FKÖ genel sekreteri Şukayri'nin Aralık 1967'de istifa etmesi üzerine FKÖ'nün kontrolü el-Fetih'in eline geçmiştir.[633] Arafat 1969'da FKÖ icra komitesine seçilmiştir. FKÖ, otoritesi altında çeşitli ve ekseriyetle bölünmüş direniş örgütlerinin

[629] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları,* 220-222.
[630] Kail C. Ellis, "Lebanon: The Struggle of a Small Country in a Regional Context", *Arab Studies Quarterly* 21/1 (Winter 1999): 7.
[631] Rogan, *Araplar,* 401.
[632] Brynen, *Sanctuary and Survival*, 22.
[633] Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları,* 223.

bir arada yaşadığı bir şemsiye örgüt vasfını taşımaktaydı. Bu çatı altında el-Fetih'in yansıra Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) ve Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC) gibi gruplar bulunmaktaydı. FHKC ve FDHKC, el-Fetih/FKÖ'nün tutumuna karşıydı ve el-Fetih'in siyasal hâkimiyetini ciddi olarak tehdit etmemişse de talimatlarına kulak asmamak ve bağımsız eylemlerde bulunmakla FKÖ'yü zaman zaman zor durumda bırakmıştır. 1950'lerin sonu ve 1960'ların başında Beyrut'ta aktif olan Nasır yanlısı bir örgütten doğan FHKC'nin başında George Habaş bulunmaktaydı. FHKC, Filistin hareketini el-Fetih'ten ziyade Arap dünyasındaki toplumsal devrim davasına bağlamıştır. Siyasal duruş olarak el-Fetih'in solunda yer alan FDHKC'nin liderliğini ise Nayif Havatme yapmıştır.[634]

FHKC'nin aşırı ideolojik karakterinden dolayı Ahmet Cibril 1969'da FHKC'den ayrılarak Filistin Halk Kurtuluş Cephesi- Genel Komutanlığı'nı (FHKC-GK) kurmuştur. Bununla birlikte FHKC, ana akım el-Fetih/FKÖ politikasının ciddi bir eleştirmeniydi ve bu hareket 1974'te Filistin Ret Cephesi'nin kuruluşunda aşikâr olmuştur. Fedainin statüsü ve etkisi arttıkça birkaç Arap ülkesi kendi Filistin gerilla grubunu kurma yoluna gitmiştir. Baas Partisi Ulusal Komutanlığı'nın (Suriye yanlısı) bir Filistin kolu oluşturma yönünde 1966'da almış olduğu bir karardan sonra "Halk Kurtuluş Savaşı Öncüleri" (askeri kanadı es-Saika olarak bilinen) kurulmuş ve es-Saika 1968'de doğmuştur. Diğer tarafta Irak Baas'ı ile paralel ilişkilere sahip ve daha küçük bir grup olan Arap Kurtuluş Cephesi de 1969'da kurulmuştur.[635]

Arap devletlerin 1967 Altı Gün Savaşı'ndaki yenilgisi uzun yıllar boyunca Nasır'a güvenmiş olan Arap milliyetçilerini düşünmeye sevk etmiştir. Zira bu savaşın sonucu Arap devletlerinin ve dolaylı olarak FKÖ'nün itibarını zedelemiştir. Arap ordularının geleneksel yöntemlerle İsrail'i yenemeyeceğini anlayan Filistinliler mevcut durumda artık Nasırcılığın yeterli olmayacağını ve ilerleme kaydedebilmek için daha radikal çözümler üretilmesi gerektiğinin bilincine varmış ve İsrail'e karşı

[634] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 397-400; Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi*, 2: 172; Helena Cobban, "The PLO in the Mid-1980s: Between the Gun and the Olive Branch", *International Journal* 38/4 (Autumn 1983): 640-641; Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye),* çev. Ali Berktay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 122; Petran, *The struggle over Lebanon*, 94.

[635] Brynen, *Sanctuary and Survival*, 43-45. Ayrıca bkz: Daniel Heradstveit, "A Profile of the Palestine Guerrillas", *Cooperation and Conflict* 7/1 (1972): 18; Michel G. Nehme, "Lebanon: Open Arena for Regional Feuds", *Journal of Third World Studies* 12/1 (Spring, 1995): 128.

gerilla savaşına yönelmiştir. Binlerce kişi el-Fetih ve Ürdün'de karargâhını kuran FHKC'ye katılmıştır. El-Fetih ve FHKC daha sonra İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze topraklarında çok sayıda komando operasyonu gerçekleştirmiş ve Mart 1968'de Ürdün'ün Karame Köyü'nde İsrail askerleriyle doğrudan çatışmaya girmiştir. Belirtmek gerekir ki İsrail 1967'de Gazze'yi ve Sina yarımadasını aldığında Filistinliler, Mısır'ın kontrolü altındaki topraklarda kalan birkaç üssünü kaybetmiştir. Bu durumda geriye Ürdün'ün yansıra gerillaların Batı Şeria'ya operasyon düzenleyebileceği önemli bir üs olarak Lübnan kalmıştır.[636]

4.2.3. İstikrarsızlığa Doğru

Filistinli gerillaların Mart 1968'de Karame'de Ürdün ordusunun desteğiyle İsrail'e karşı girişmiş olduğu mücadele takip eden süreçte Lübnan'ın istikrarını önemli ölçüde etkilemeye başlamıştır. Gerillaların bu mücadelesi Lübnan'daki Filistinliler ve Lübnanlı Müslümanlar arasında bir coşkunun hâkim olmasına ve gerilla faaliyetlerinin desteklenmesine zemin hazırlamıştır. Bir Lübnanlı gönüllü asker için düzenlenen büyük bir cenaze töreninin ardından Başbakan Abdullah Yâfî[637] Filistinlilerin Lübnan'ı askeri olarak kullanmasını desteklediğini belirtmiştir. Yâfî'nin bu açıklaması Ketâib lideri Pierre Cemayel'i yeterince kaygılandırmış ve Cemayel bu sırada oluşturulan geniş katılımlı muhalefette (Şemûn ve Edde'nin safına) katılmıştır.[638]

Ulusal Blok, Ulusal Liberaller ve Ketâib lideri, bir Şihâbistin 1970 yılında Cumhurbaşkanlığı koltuğu oturmasını engellemek için mecliste yeterli sandalye elde etmek üzere güçlerini birleştirmiştir. Bu ittifakın liderleri seçmenlerini etkilemek için Filistinlilerin Lübnan'daki faaliyetlerini gündemine almıştır. Diğer tarafta Lübnan'daki Müslüman toplulukların Filistin davasına olan sempatileri sürmekteydi. Güç kaynağının çoğunluğu Deuxieme Bürosu'na dayanan Helu bir dönem daha Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturma niyetinde değildi.1968'de yapılan milletvekili

[636] Gilmour, *Lebanon*, 70, 91-93. Ayrıca bkz Petran, *The struggle over Lebanon*, 91.
[637] Abdullah el-Yâfî, Cumhurbaşkanı Charles Helu yönetimi altında dört kez Başbakanlık görevini yürütmüştür. Bu dönemler sırasıyla şu şekildedir; Birinci dönem 9 Nisan 1966 ile 6 Aralık 1966 arasında, ikinci dönem 8 Şubat 1968 ile 12 Ekim 1968 arasında, üçüncü dönem 12 Ekim 1968 ile 20 Ekim 1968 arasında ve son olarak dördüncü dönem 20 Ekim 1968 ile 15 Ocak 1969 tarihleri arasındadır. Yâfî, Beyrut'u temsilen 1968 ile 1972 yılları arasında on ikinci yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Abdullah el-Yâfî".
[638] Harris, *Lebanon*, 222.

seçimlerinde (23 Mart- 7 Nisan) Şihâbistler en büyük destekçi bloğuyla ortaya çıkmasına rağmen sayısal çoğunluğu elde edememiştir. Üçlü ittifak daha küçük bir oy bloğu kazanmıştı fakat hükümet karşıtı bağımsızlar sayıldığında neredeyse Şihâbistlerle eşit olmuştur. Esasen bu seçim Şihâbistleri devirmek ve ülkede Filistin-Arap milliyetçi bağına karşı daha fazla adım atmaya başlamak için biraz duyarlılığa işaret etmiştir.[639]

Filistinlilerin Lübnan'da silahlı varlık göstermeye başlaması 1967 Altı Gün Savaşı'ndan birkaç ay sonrasına dayanmaktadır. Filistin tarafında sayıları artan komandolar 1968 yılının Ekim ayında Güney Lübnan'a sızmış ve daha sonra Filistinlilerin yaşadığı mülteci kamplarına yayılmıştır. Takip eden süreçte Filistinli komandolar bir taraftan Lübnan'da gerilla üsleri kurmaya çalışmış diğer taraftan da Lübnan-İsrail sınırında askeri faaliyet göstermeye ve düzenli İsrail birlikleriyle çatışmaya başlamıştır. Bu arada Lübnan'daki Müslümanlar ile solcu grup ve partiler ülkedeki Filistinlilerin askeri varlığını desteklemekteydi. Bu durum karşısında Lübnanlı yetkililer ülkedeki Filistinlilerin askeri faaliyetlerini kontrol altına almaya yönelik bir çaba içerisine girmiştir.[640] Zira Lübnan topraklarında silahlı ve örgütlü bir Filistin direniş hareketinin varlığı ülkeyi bir takım sorunlarla yüz yüze bırakmıştır. Bu sorunlardan en önemlisi ülkede gerilla faaliyetlerinin artmasına karşılık İsrail'in misilleme ve cezalandırıcı saldırılar başlatmasıydı. 1968'de İsrail'in sınır ötesi bombardımanı olağan hale gelmiş ve takip eden süreçte Lübnan topraklarında hava saldırıları, kara harekâtı ve helikopter destekli komando baskınları sürmüştür.[641]

İsrail'in Lübnan topraklarında gerçekleştirdiği önemli baskınlardan biri (FHKC tarafından bir El Al uçağının Atina'ya kaçırılmasına misilleme olarak) 28 Aralık 1968'de 13 Middle East Airlines uçağının yerde imha edilmesidir. İsrail'in bu baskını Lübnan'ı ciddi bir krizle baş başa bırakmıştır. Hem devletin kendi havaalanını savunamamasından dolayı halkın kızgınlığına hem de Başbakan Yâfî'nin ülkede silahlı Filistinli varlığını teşvik ettiği şeklinde muhalefetin suçlamalarına neden olmuş ve Başbakan Yâfî istifa etmiştir. Bu durum karşısında Helu bir taraftan ordu

[639] Winslow, *Lebanon*, 158-159.
[640] Sirriyyeh, "The Palestinian armed presence in Lebanon since 1967", 77-78.
[641] Brynen, *Sanctuary and Survival*, 47. Ayrıca bkz: Barak, "Ambiguity and Conflict in Israeli-Lebanese Relations", 169-170.

komutanlığını iç güvenlikten sorumlu tutmuş diğer taraftan da Şihâbist Blok'un lideri Reşîd Kerâmî'yi yeni bir hükümete başkanlık etmek üzere atamıştır.[642]

Lübnan'daki radikal partilerin ve Müslüman toplulukların ülkedeki Filistinlileri desteklemesi Lübnan'ın siyasi sistemine ve Hristiyan topluluğun ayrıcalıklı konumuna bir tehdit oluşturmuştur. Müslüman topluluklar Filistinlilerin Lübnan'daki faaliyetlerini ülkedeki siyasi değişimi etkilemesine yönelik bir kaldıraç olarak görmüştür. Hristiyan topluluklar ise Filistinlilerin faaliyetlerine Lübnan egemenliğinin ihlali olarak bakmıştır. Neticede İsrail'in Lübnan topraklarındaki operasyonu Lübnan'ı dolaylı olarak Arap-İsrail çatışmasına dâhil etmekteydi. Bu nedenle Lübnanlı yetkililer hem ülkedeki Filistinlilerin faaliyet gösterebileceği koşulları tanımlamak hem de İsrail ve Filistinlilerle artan karşılaşmaları çözmeye karar vermiştir.[643]

Uzun bir süre ihmal edilmiş olan Lübnan'ın güney bölgesindeki topluluklar, devletin köylerini İsrail saldırılarından koruması gerektiğini defalarca dile getirmiştir.[644] Bu arada bölgenin ağırlıklı olarak Şii köylüleri ve yoksulların çoğu Filistin direniş hareketini (ya sömürücü toprak ağalarından ya da siyasi olarak uzak merkezi hükümetten) daha yakın görmeye başlamıştır. Üstelik bu yakınlık onların tarihsel olarak Kuzey Filistin'le Lübnan Dağı'ndan daha güçlü bağlarının olması gerçeğiyle pekişmiştir.[645]

Lübnan topraklarında Filistinli direnişçilerin eylemleri ülkeye İsrail'in misillemelerini getirmiştir. İsrail'in buradaki Filistinlilere yönelik saldırıları Lübnan'ın egemenliğine zarar vermiştir. Bu durum Lübnanlı yetkilileri ülkedeki Filistin direniş hareketini kontrol altına alma girişimini hızlandırmaya sevk etmiştir. Bunun sonucunda Lübnan güvenlik güçleriyle Filistinli direnişçiler arasında çatışmalar artmıştır. 23 Nisan 1969'da Lübnan güvenlik güçlerinin Ayn el-Helve mülteci kampından Sayda'ya çıkan bir Filistinli gösterisini dağıtmaya çalıştığında bir dizi çatışma yaşanmıştır. Çatışmalar daha sonra ülkenin diğer yerlerinde de görülmeye

[642] Trablusi, *A History of Modern Lebanon*, 153; Petran, *The struggle over Lebanon*, 99-100. Ayrıca bkz: Wolf, "Lebanon: The Politics of Survival", 21; Michael C. Hudson, "The Palestinian Factor in the Lebanese Civil War", *Middle East Journal* 32/3 (Summer 1978): 263.
[643] Ellis, "Lebanon", 8. Ayrıca bkz: Abu-Hamad, "Communal Strife in Lebanon", 239.
[644] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 192.
[645] Brynen, *Sanctuary and Survival*, 48.

başlayınca ülkede olağanüstü hal ilan edilmiştir. Lübnan'da gerginliklerin had safhaya ulaştığı bir atmosferde Başbakan Reşîd Kerâmî 25 Nisan'da istifasını sunmuş ve ülke yedi ay boyunca hükümetsiz kalmıştır. Ekim ayının ikinci yarısında Filistinli gerillalar ile Lübnan ordusu arasında büyük bir krize dönüşecek olan bir dizi çatışma daha yaşanmıştır. Ülkenin güneyinde başlayan ve diğer bölgelere de yayılan çatışmalar Kasım ayının başına kadar sürmüştür.[646] Lübnan ordusunun ülkedeki Filistinlilerle çatışması Suriye, Irak, Libya, Cezayir ve Güney Yemen'in Lübnan'ı protesto etmesine neden olmuştur. Bu tepkiler neticesinde Mısır'ın Lübnan ve Filistinli direnişçiler arasında arabuluculuk yapma zemini oluşmuştur.[647]

Lübnan'daki Müslüman topluluğun büyük çoğunluğu gibi Kerâmî de ülkedeki Filistinli direnişçileri desteklemek durumunda kalmıştır. Zira zu'ama'nın kitle tabanını oluşturan kesim, Filistin direnişinden yana bir tutum sergilemekteydi. Ülkedeki Filistinlilerin gerçeğine artık gözünü açmaya başlayan Lübnanlı yetkiler Filistin direniş hareketiyle bir uzlaşma formülü aramış ve sonunda "eşgüdüm" kavramını benimsemiştir. Bu kapsamda Lübnan ordusu ile buradaki Filistin direniş hareketi arasında bir koordinasyonun sağlanması öngörülmüştür.[648]

Nihayetinde Lübnanlı yetkililer ile Filistinli direnişçilerin temsilcileri arasında 3 Kasım 1969'de Kahire Antlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre FKÖ, Lübnan'ın egemenliği ve güvenliğinin gereklerine uymayı ve ülkedeki faaliyetlerini Lübnan ordusuyla koordine etmeyi taahhüt etmiştir. Buna karşılık Lübnan'daki Filistinlilerin silahlı varlığı, ülkenin güneyindeki Arkub bölgesinde hareket özgürlüğü ve mülteci kamplarında özerk kurumların kurulması Lübnan tarafından kabul edilmiştir.[649]

Kahire Antlaşması'ndan sonra 25 Kasım 1969'da Başbakan Reşîd Kerâmî Lübnan'ın yeni kabinesini oluşturmuş ve bu kabinede İçişleri Bakanı olarak görev alan Kemal Canbulat'a Lübnan'ın Filistin direniş hareketiyle ilişkilerini düzenleme

[646] Sirriyyeh, "The Palestinian armed presence in Lebanon since 1967", 78.
[647] Petran, *The struggle over Lebanon,* 103.
[648] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş,* 192-193.
[649] Rex Brynen, "PLO Policy in Lebanon: Legacies and Lessons", *Journal of Palestine Studies* 18/ 2 (Winter, 1989): 50; Rami Siklawi, "The Palestinian Resistance Movement in Lebanon 1967–82: Survival, Challenges, and Opportunities", *Arab Studies Quarterly* 39/3 (Summer 2017): 925-926. Ayrıca bkz: Fuad Jabber, "The Arab Regimes and the Palestinian Revolution, 1967-71", *Journal of Palestine Studies* 2/2 (Winter, 1973): 85.

sorumluluğu vermiştir.[650] Lübnan'ın Filistinli direnişçilerle yapmış olduğu Kahire Antlaşması'na hem ülke içinde hem de dışında tepki gösterilmiştir. Ketâib lideri Pierre Cemayel bu antlaşmanın Lübnan'ın egemenliğine zarar verdiğini ifade etmiştir. İsrail ise Lübnan'ın güneyine baskınlarını arttırarak Kahire Antlaşması'na tepkisini göstermiştir.[651]

FKÖ 1970 yılında Kahire Anlaşması'na dayanarak Beyrut'taki kamplarda Filistinlilerin silahlı varlığını inşa etmeye başlamıştır. FKÖ'nün bu kamplardaki koordinasyonu ve çevredeki Şii solcularla kurmuş olduğu bağlantı Hristiyan Doğu Beyrut'tan dağa erişimi tehdit etmiştir. Tel ez-zaatar çevresinde silahlı Filistinlilerin gösterileri (Pierre Cemayel'in oğlu Beşir'in kısa süreli kaçırılması olayı da dâhil) Hristiyan mahalleleri etkilemiş ve Mart 1970'te iki taraf arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bununla birlikte FKÖ'nün Mayıs ayında Lübnan'ın güneyinden İsrail'e ateş açmasının ardından burası İsrail tarafından bombalanmış ve saldırılar neticesinde bölgede yaşayan birçok Şii köyünü terk ederek Beyrut'a yönelmiştir.[652]

Lübnan'daki Filistinlilerin silahlı varlığı ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasındaki gerilimi arttırmıştır. Böyle bir atmosferde Lübnan, Eylül 1970'te Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturacak kişiyi belirlemek için seçim hazırlıklarına başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturacak Marunî lider sadece kendisini destekleyen siyasi parti ve grupların etkisinde kalmayacaktı aynı zamanda rejimin gelişeceği yönü de belirleyeceğinden dolayı bu seçim büyük önem taşımaktaydı.[653]

Sonuç olarak, Şihâb döneminde ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında oluşan uzlaşı atmosferi Charles Helu döneminde de sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak bölgedeki ülkelerin çatışan menfaatlerinin Lübnan üzerinde yoğunlaşması ve bu çıkarların iç siyasetle birleşimi Lübnan'ı doğrudan olumsuz etkilemiştir. Lübnan'ın 1967 Arap-İsrail Savaşı'na katılmaması, Ulusal Pakt bağlamında olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak bu savaşın sonuçları hem Lübnan'ın istikrarını hem de buradaki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç

[650] Sirriyyeh, "The Palestinian armed presence in Lebanon since 1967", 79.
[651] Ellis, "Lebanon", 9.
[652] Harris, *Lebanon*, 223.
[653] Meir Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970 and Their Impact on the Civil War of 1975-1976", *Middle Eastern Studies* 16/1 (January 1980): 49-50.

mücadelesini etkilemiştir. Öyle ki takip eden süreçte Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman topluluklar kendi güç mücadelesini ülkedeki Filistinlilerin varlığı üzerinden sürdürmeye başlamıştır.

4.3.Süleyman Faranciye Dönemi (1970-1976)

Cumhurbaşkanı Charles Helu'nun görev süresinin 22 Eylül 1970'te sona ereceğinden dolayı aynı yılın Temmuz'unda Lübnan Meclisi, ülkenin yeni Cumhurbaşkanı'nı seçmek üzere hazırlıklara başlamıştır. Temmuz sonunda Falanjistler partilerinin Cumhurbaşkanı adayı olarak Pierre Cemayel'i göstermiştir. Kâmil Şemûn aynı göreve adaylığını açıklamak için Fuâd Şihâb'ın aday olup olmayacağının kesinleşmesini beklemiştir. 5 Ağustos'ta Şihâb'ın Cumhurbaşkanlığı görevine aday olmayacağı kesinleşmesiyle birlikte Şemûn birkaç gün sonra bu göreve adaylığını açıklamıştır. Diğer taraftan Şihâbistler, Merkez Bankası'nın yöneticisi İlyas Sarkis'i aday göstermiştir.[654]

Cumhurbaşkanlığı seçim yarışı iki büyük blok (Şihâbistler ve Üçlü İttifak) arasında sürdürülmüştür. Şihâbist blok coşkulu kesimden oluşan çekirdek grup, Başbakan Reşîd Kerâmî'nin[655] destekçileri, iktidarın gücünü paylaşmak için Şihâbistlerle ilişki kuran milletvekilleri olmak üzere üç gruptan oluşmuştur. Üçlü İttifak ise Şemûn'un Ulusal Liberal Partisi, Cemayel'in Falanjistleri ve Raymond Edde'nin Ulusal Blok'unun bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Şihâbist Blok ve Üçlü İttifak'ın haricinde Merkez Blok (Marunî Süleyman Faranciye, Sünni Sâib Selâm ve Şii Kemal el-Esad), Kemal Canbulat Blok'u ve yüzen oyları elinde tutan bağımsız milletvekilleri gibi küçük grup ve partiler bulunmaktaydı. 99 Milletvekilinden oluşan Meclis'in koltuk dağılımı; Üçlü İttifak'ın 28 (Ulusal Liberaller'in 13, Falanjistler'in 9 ve Ulusal Blok'un 6), Şihâbist Blok'un 27, Merkez Blok 12, Canbulat Blok'un 8, diğerlerinin (küçük parti, blok ve bağımsızların) 24 şeklindeydi. Küçük grup ve partiler, Şihâbist Blok veya Üçlü İttifak'tan yana oy kullanması halinde seçim sonucunu fiilen etkileyebilecek öneme sahipti.[656]

---

[654] Winslow, *Lebanon*, 165.

[655] Reşîd Kerâmî, Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye yönetimi altında 1 Temmuz 1975'ten 9 Aralık 1976'ya kadar Başbakanlık görevinde bulunmuştur. Kuzey Lübnan'ı temsilen 1972 ile 1976 yılları arasında on üçüncü yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Reşîd Kerâmî".

[656] Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 50.

Nihayetinde Üçlü İttifak'ın liderleri kendi içlerinden birisinin Cumhurbaşkanı adayı olması konusunda uzlaşamaya varamamış ve Şihâbistlere karşı Kuzey Lübnan'daki Zgaharta'dan Süleyman Faranciye'yi uzlaşma adayı olarak desteklemeye karar vermiştir. Dolayısıyla ilk oylama öncesinde iki ana grup oluşmuştur. Birincisi adayı İlyas Sarkis olan ve birkaç küçük parti ve grup tarafından desteklenen Şihâbist Blok, ikincisi adayı Süleyman Faranciye olan Üçlü İttifak'ın iki partisi (Ulusal Liberal Partisi ve Ulusal Blok) ve Merkez Blok'u kapsayan rakip blok olmuştur. Cumhurbaşkanı'nı seçmek üzere toplanan meclis yapmış olduğu ilk oylamada Sarkis ilk sırayı almış fakat seçilmesi için yeterli oyu elde edememiştir. Devlet Başkanlığı seçimi ikinci tura kalmış ve bu turda Sarkis ve Faranciye yarışmıştır. İkinci turda 99 üyeli Meclis'te 100 oy kullanılmış olması bu oylamanın sonucunu geçersiz kılmıştır. Üçüncü oylamada Sarkis'in 49 oyuna karşılık Faranciye 50 oy alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Son oylamada Falanjistler'in Faranciye'yi destekleyeceği zaten beklenen bir durumdu. Ancak bu seçimin sonucunu etkileyen asıl oylar Canbulat Blok'undan gelmiştir. Sonuç olarak Süleyman Faranciye[657] 23 Eylül 1970'te bağımsız Lübnan'ın beşinci Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır.[658] Faranciye'nin devlet başkanlığına seçilmesi Lübnan'da on iki yıl hüküm süren Şihâbist yönetimin sonu ve siyasi feodalizmin iktidara dönüşü anlamına gelmekteydi.[659]

Filistin direniş hareketi ve onun Arap kitleleri üzerindeki etkisi karşısında endişelenen ve bu konuyu ciddi bir şekilde ele alabilecek bir Cumhurbaşkanın seçilmesini isteyen Suudi Arabistan gibi Arap ülkeler, Faranciye'nin seçilmesini olumlu karşılamıştır. Şihâbist yönetimlerin Fransa ve Mısır'a geleneksel yakınlıklarından dolayı ABD de Şihâbistlere karşı Faranciye'nin seçilmesinden memnun olmuştur.[660] Lübnan'da ise siyasi feodalizm yeni Cumhurbaşkanı'nın yeteneklerinden ziyade kendi içlerinden birisinin zaferinden memnuniyet duymuştur.[661] Bu seçim, mevcut siyasi ve ekonomik yapıyı savunanlar ile Lübnan'ı yeni koşullara uyarlamaya çalışanlar arasında; güçlerini ve etkilerini korumaya çalışan geleneksel politikacılar ile son on yılda ortaya çıkan yeni güçler arasında; ülkedeki

[657] Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye'nin fotoğrafı için bkz: Ek-14.
[658] Winslow, *Lebanon*, 165-169; Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 58-59.
[659] Petran, *The struggle over Lebanon*, 108.
[660] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 196.
[661] Petran, *The struggle over Lebanon*, 109.

Filistinlileri destekleyenler ile bunlara muhalif olanlar arasında, var olan mücadelenin doruk noktasıydı.[662]

Faranciye kendisini Şihâbist devletten yüksek burjuvazinin kurtarıcısı, Solu ve Filistinlileri hoş gören Suriye'nin dostu, Marunî ayrıcalıklarının ve Lübnan egemenliğinin savunucusu olarak sunmuştur.[663] Çok geçmeden Faranciye'nin söylemini sınayacak olan bir olay yaşanmıştır. 5 Ekim'de Arap Kurtuluş Cephesi gerillalarını taşıyan bir uçak Beyrut havaalanına gelmiştir. Kahire Antlaşması çerçevesinde bu Filistinli birliğin bu şekilde Lübnan'a giriş yapması mümkün değildi. Filistinli birlik ancak Suriye üzerinden karayoluyla ülkeye giriş yapabilirdi. Bu nedenle bu yolcuların Lübnan'a girişine izin verilmemiş ve nihayetinde uçak Bağdat'a dönmek zorunda kalmıştır. Faranciye'nin bu konudaki tavrı onun bundan sonraki süreçte takip edeceği politikayı göstermesi açısından önemliydi.[664]

Merkez Blok'u oluşturan üç müttefik (Faranciye, el-Esad ve Selâm) ordunun siyasi ve sivil hayata müdahale etmesini önlemeyi öncelemiştir. Faranciye göreve Şihâbist istihbarat görevlilerini tasfiye etmekle başlamıştır. Ordu komutanı Şihabist Jean Nujaym'in bir helikopter kazasında ölümü üzerine yerine Faranciye'nin bir dostu olan İskender Ghanim geçmiştir. Öte yandan Şihâbist güvenlik ajanslarının patronajını Faranciye'nin oğlu olan İletişim Bakanı Tony'nin kuzeyli müşterileri almıştır.[665]

Merkez Blok içindeki diğer iki müttefikten biri olan Sâib Selâm[666] Başbakanlık koltuğuna, Kemal el-Esad ise Meclis Başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Faranciye'nin oğlu Tony, Meclis'te Yeni Merkez Blok adıyla yeni rejim yanlısı bir blok oluşturmuştur. Cumhurbaşkanı, bir anti-Şihâbist olan Selâm'a kabine kurma görevi vermiştir. Selâm, meclis dışındaki kişilerle kabinesini kurmuş ve oluşturulan bu kabine "Genç" adıyla anılmıştır. Genç Kabine'den ordu ve bürokrasi içindeki Şihâbist yapılanmaları dağıtması beklenmekteydi.[667] Profesyonel odaklı reformculardan

[662] Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 59.
[663] Harris, *Lebanon*, 223.
[664] Winslow, *Lebanon,* 169-170.Ayrıca bkz: Brynen, *Sanctuary and Survival*, 60.
[665] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 170-171.
[666] Sâib Selâm, Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye yönetimi altında 13 Ekim 1970 ile 27 Mayıs 1972 tarihleri arasında ve ardından 27 Mayıs 1972'den 25 Nisan 1973'e kadar Başbakanlık görevini yürütmüştür. Selâm, Beyrut'u temsilen 1972 ile 1976 yılları arasında on üçüncü yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Sâib Selâm".
[667] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş,* 197.

oluşturulan yeni kabinede eğitimden sorumlu Başbakan yardımcılığına el-Nahâr'ın editörü Ghassân Tuwayni, Bayındırlık Bakanlığı'na Henri Edde, Sağlık Bakanlığı'na Emil Bitar ve Maliye Bakanlığı'na İlyas Saba getirilmiştir. Genç olmayan ancak yenilenmeyi simgeleyen siyasi bağlara sahip olan Selâm, yeni hükümetin "aşağıdan bir devrimi önleyeceği" ve "yukarıdan bir devrim gerçekleştireceği" iddiasında bulunmuştur.[668]

Reform iddiasıyla yola çıkan Selâm hükümeti, ticari/mali oligarşinin örtülü gücüyle karşılaşmış ve bakanları, teknokratları ve profesyonelleri birbiri ardına istifa etmiştir. Maliye Bakanı Saba, ulusal sanayi için bir dizi mali reform ve koruyucu önlemler içeren kararnameyi çıkarmış ancak Tüccarlar Birliği'nin grev tehdidi üzerine geri adım atmıştır. Sağlık Bakanı Bitar, ilaç fiyatları üzerinde hükümet kontrolü olmasını önermiştir. Eczane sahipleri ve Eczacılar sendikası (Tüccarlar Birliği tarafından da desteklenen) bir grev tehdidinde bulunmuştur. Nihayetinde büyük ilaç şirketlerinin temsilcileri arasında dostları ve fon sağlayıcıları bulunan Faranciye, Sağlık Bakanı'ndan desteği çekmiş ve Bitar istifa etmiştir. Ardından Bayındırlık Bakanı Henri Edde de dayanışma adına istifasını sunmuştur. Öte yandan eğitim konusundaki sorunlar üzerine iki Bakan'ın da (Ghassan Tuwayni ve halefi Michel Edde) istifası istenmiştir. Dolayısıyla Faranciye'nin görev süresinin ilk iki yılında dillendirilen reform iddiaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Reform çabalarının başarısızlığa uğramasında Lübnan burjuvazisi ve siyaset kurumu (Hristiyan ve Müslüman toplulukların) ülkedeki reform çabaları için herhangi bir ayrıcalığından vazgeçmeye istekli olmaması etkili olmuştur. Neticede toplumsal hayal kırıklıkları ve engellenen toplumsal talepler yavaş yavaş reform ve güvenlik arasındaki siyasi çatışmanın ağırlaştırdığı mezhepsel ve bölgesel bölünmelere doğru kaymıştır.[669]

Öte yandan Faranciye'nin göreve başladığı ay Ürdün'de Kral Hüseyin'inin ordusu ile Filistinli örgütler arasında çatışmalar yaşanmıştır.[670] Eylül 1970 ve Temmuz 1971'de Ürdün hükümdarı FKÖ'yü zayıflatmış ve ardından ülkeden çıkarmıştır. 1971 yılı boyunca çok sayıda gerilla ailesiyle birlikte Lübnan'a geçmiştir. Ürdün ordusuyla Filistinliler arasında Eylül 1970'te yaşanan çatışmalar sırasında Baasçı diktatör Salah

[668] Winslow, *Lebanon*,170. Ayrıca bkz: Petran, *The struggle over Lebanon*, 110.
[669] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 172-174. Ayrıca bkz Petran, *The struggle over Lebanon*, 110-111.
[670] Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 60.

Cedid'in Kral Hüseyin'e karşı Suriye askeri müdahalesi, Savunma Bakanı Hafız Esad'ın Suriye Devlet Başkanlığı'nı ele geçirmesine yol açmıştır. Yine 1970 yılının çalkantılı Eylül ayında Ortadoğu, Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın Kral Hüseyin ile FKÖ arasında bir mütareke düzenlemesinden sonra yaşamını yitirmesine şahit olmuştur. Filistinlilerin Nasır'ın halefi Enver Sedat hakkındaki belirsizliği ve FKÖ'nün 1971'deki yıpranmış durumu, Lübnan'daki Filistinli direnişçilerin hareketlerini geçici olarak sınırlamıştır.[671] Dolayısıyla bu dönemde Lübnan-İsrail sınırları boyunca Filistinli gerilla eylemleri azalmıştır.[672]

Faranciye Kasım 1970'te bir teknokrat hükümeti onaylamasına rağmen Bakanların sosyal şikâyetleri ele almasına izin vermemiştir. Bu yıldan sonra artan Arap petrol gelirleriyle birlikte emlak spekülasyonu artmış ve birçok Lübnanlı (özellikle Müslüman topluluklar) durgun reel gelirlerde daha yüksek enflasyon yaşamıştır. Aşırı ısınmış, sosyal olarak dengesiz ekonomi, şiddetli sokak protestolarını uyandırmıştır.[673] Öte yandan Nisan 1972'de yapılan milletvekili seçimlerinde çoğu geleneksel siyasi gruplara bağlı 39 yeni milletvekili parlamentoya girmiştir. Ancak bu seçimde asıl önemli olan bir radikal Baasçının Trablus'ta bir Sünni koltuk ve bir Pan-Arap Nasırcı'nın da Beyrut'ta bir koltuk kazanmasıydı. Trablus'tan yeni Sünni temsilcinin Faranciye'nin yerel rakibi Reşîd Kerâmî'nin pahasına geldiği ve Beyrut'taki yeni temsilcinin de Sâib Selâm'ın destekçi sayısını azalttığı için bu iki temsilcinin seçilmesi Faranciye tarafından olumlu görülmüştür. Seçimler mecliste Faranciye'ye karşı gelişmiş herhangi bir muhalefet getirmediği gibi kendisine gerçek bir destek de sağlamamıştır.[674]

4.3.1. Uyumsuzluklar

Kahire Antlaşması'nın ardından Ketâib ve Ulusal Liberal Parti milislerinin eğitimini ve kullanımını arttırmıştır. Milislerin çoğalmasıyla birlikte takip eden dönemde Lübnan siyasi, sosyal, ekonomik ve ulusal bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Siyasi kriz; siyasi kurumların giderek işlenemez hale gelmesi, mezhepsel eşitsizliklerin genişlemesi ve Lübnan'ın devletlerarası çıkar çatışmalarına sahne

[671] Harris, *Lebanon*, 224. Ayrıca bkz: Idean Salehyan and Kristian Skrede Gleditsch, "Refugees and the Spread of Civil War", *International Organization* 60/2 (Spring 2006): 344-345.
[672] Sirriyyeh, "The Palestinian armed presence in Lebanon since 1967", 80.
[673] Harris, *Lebanon*, 224.
[674] Winslow, *Lebanon*,172.

olmasıyla keskinleşen çelişkilerdi. Ekonomik kriz; ulusal üretimin daralması, yabancı sermaye egemenliğinin genişlemesi ve enflasyon sarmalıydı. Sosyal kriz; kırsal nüfusun çoğunun yerinden edilmesi, köylü isyanları, işçi ve öğrenci grevleriydi. Ulusal kriz; Lübnan'ın ulusal egemenliğinin İsrail tarafından defalarca ihlal edilmesine karşılık Lübnan'ın direnç gösterememesiydi.[675]

1970-1971'de Ürdün'de yaşanan çatışmaların ardından FKÖ faaliyet merkezini Lübnan'a taşımıştır.[676] Faranciye'nin göreve geldiğinde Deuxieme Bürosu'nu tasfiye etmesi Lübnan'ın ülkedeki Filistinli mülteci kampları üzerinde kontrolü kaybetmesine ve buna bağlı olarak Filistinlilerin konumunun güçlenmesine neden olmuştur. Filistinlilerin siyasi ve askeri bakımından Lübnan'da konumunun güçlenmesine paralel olarak İsrail'in Lübnan'a saldırıları sürmüştür.[677] FKÖ'nün Lübnan'daki varlığı buradaki seçkinlerin ekonomik, siyasi ve mezhepsel ayrıcalıklarına dolaylı bir tehdit oluşturmuştur. Filistinli direnişçiler gitgide ve zorunlu olarak Lübnan Ulusal Hareketi'nin reformist ve devrimci partileriyle yakınlaştıkça FKÖ ve Lübnan savunucuları arasında çatışmalar kaçınılmaz olmuştur.[678] Dolayısıyla Filistinli örgütler ile Müslüman ağırlıklı siyasi partiler ve bunların sol müttefikleri karşısında devletin yetersizliğini gören Marunî ağırlıklı siyasi partiler, devlete ait siyasi duruşu ve güvenlik işlevini üstlenerek kendilerini yarı askeri kurumlara dönüştürmüştür.[679]

1972 Parlamento seçimlerinin sonucu seçim sisteminin ne kadar oligarkların lehine olduğunu göstermiştir. Ancak genç ve çok bilinmeyen neo-Nasırcı bir adayın Beyrut'ta yerleşik bir muhafazakâr rakibe karşı zafer kazanması, kristalleşen Müslüman ve radikal ruh halinin bir işaretiydi. Bu ruh hali, Lübnan Ulusal Hareketi'nin[680] güç ve şiddetle ülkenin mezhebe dayalı yönetim sisteminin mezhepsizleştirilmesi için seçimler sırasındaki çabasının baskılanmasıyla en iyi

[675] Petran, *The struggle over Lebanon,* 113-114.
[676] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 42; Salehyan and Gleditsch, "Refugees and the Spread of Civil War", 344-345; Michael C. Hudson, "The Breakdown of Democracy in Lebanon", *Journal of International Affairs* 38/2 (Winter 1985): 283.
[677] Rami Siklawi, "The Palestinian Resistance Movement in Lebanon 1967–82: Survival, Challenges, and Opportunities", *Arab Studies Quarterly* 39/3 (Summer 2017): 926.
[678] Brynen, "PLO Policy in Lebanon", 54.
[679] Salem, "Lebanon's Political Maze", 449.
[680] Kemal Canbulat tarafından 1969 yılında organize edilen radikal ve solcu partilerin bir koalisyonuydu. Ulusal Hareket'in üyeleri Müslüman ve Hıristiyan mezheplerden kişilerden oluşmaktaydı. Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon,* 42; Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 213-215.

şekilde örneklenmiştir.[681] Seçimlerden sonra Mayıs ayında Lübnan Dağı'nda üç polisin vurulmasının ardından ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir. Çok geçmeden Sâib Selâm istifasını sunmuştur. Ancak iki hafta sonra kurulacak olan yeni bir kabinenin başına tekrar Selâm geçmiştir.[682]

Ülkede artan ekonomik ve toplumsal gerilim gittikçe radikal ve militan bir hal almıştır. İşçi ve öğrenciler tarafından yapılan grev ve gösteriler sıklaşmaya başlamıştır.[683] Bu kez siyasetçilerden oluşan Selâm'ın ikinci kabinesi belirgin bir baskı eğilimini ortaya çıkarmıştır. Burjuvaziye tavizler dayatamayan ya da ülkeyi İsrail'in hava saldırılarına ve baskınlarına karşı savunamayan devlet, gücünü iç baskıya yoğunlaştırmıştır. Öyle ki fabrika işçilerine ve tütün yetiştiricilerine müdahalede bulunulmuş, öğretmenler toplu işten çıkarılmış ve öğrenci gösterileri bastırılmıştır. Ayrıca Faranciye yönetiminde Şihâbist karşıtı seçkinler, intikamını Deuxieme Bürosu'nun eski memurlarını yargılayarak almıştır. Seçkinler her ne kadar ordunun kışlada olması gerektiğini savunmuşlarsa da orduyu işçilere, köylülere ve öğrencilere karşı görevlendirmede geri durmamıştır. Yine bazı gazetecilerin tutuklanması da dâhil düşünce ve basın özgürlüğü ihlalleri yapılmıştır.[684] Bu sırada yoksul kesimler arasında faaliyetlerini hızlandıran Nasırcı, Komünist ve Baasçı solcu radikal gruplar bu kesim üzerinde etki ve gücünü arttırmıştır. Ayrıca Müslüman kitleler ve adı geçen solcu gruplar, Filistinlileri (askeri güçleriyle birlikte) haklarını koruma çabasında müttefik olarak görmeye başlamıştır.[685] Dolayısıyla Filistin direniş hareketinin Lübnan'daki varlığı Sünni topluluğun haklarını savunmak için geleneksel Sünni liderler üzerinde daha fazla baskı oluşturmuştur. Zira direniş hareketinin Sünni yoksullar için manyetik çekiciliği onların radikalleşme ve geleneksel liderlerinden uzaklaşma tehdidini beraberinde getirmiştir.[686]

İsrail'in Lübnan'ın sınır köylerine yönelik misilleme saldırıları, Şii köylülerin doğuda Beyrut'u çevreleyen gecekondulara ve Filistin mülteci kamplarına doğru göçünü hızlandırmıştır. Aynı zamanda Şii köylüler ile Filistinli mülteciler arasında bir

[681] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 42. Ayrıca bkz: Gilmour, *Lebanon,* 71.
[682] Winslow, *Lebanon,* 172.
[683] Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 63.
[684] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 174.
[685] Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 63.
[686] Petran, *The struggle over Lebanon,* 119.

"sefalet yoldaşlığı"nın pekiştirilmesini sağlamıştır.[687] Öte yandan Lübnan Ulusal Hareketi'nin kitlelerin desteğini temin etme çabası mevcut güçlerin yanında çeşitli mezheplerin dini kurumları için de bir tehdit oluşturmuştur. Şiilerin dini kurumu bu duruma engel olma girişimiyle İmam Musa Sadr'ın[688] öncülüğünde yeni bir tavır almaya başlamıştır.[689] Şiilerin artan sorunları karşısında topluluğun haklarını güvence altına almak isteyen Sadr'ın liderliğinde bir Şii hareketi yükselmiştir.[690] Sadr'ın liderliğindeki Şiiler bu dönemde yoksunlar (mahrumlar) hareketi adı altında örgütlenmeye başlamıştır. Bu hareket, Lübnan'ı yıkmaya yönelik olmamakla birlikte ülkenin siyasi sisteminde Şii topluluğuna daha fazla siyasi temsiliyet elde etme ve yoksul Şii sınıfını çaresiz durumda tuttuğu iddia edilen toprak sahibi ve zengin seçkinlerden daha adil muamele görmeye yönelik olmuştur.[691]

Öte yandan Filistinli direnişçiler 1972-1973 yılları arasında Arap bölgeleri dışından da İsrail'e karşı eylemeler gerçekleştirmiştir. FHKC tarafından desteklenen saldırılardan biri 30 Mayıs 1972'de Lydda Havalimanı'na diğeri ise aynı yılın 5 Eylül'ünde Münih'teki Olimpiyatlarda İsrail bölümüne yapılmıştır. Bu saldırılar karşısında İsrail, Lübnan'ın güneyine ve ülke içindeki Filistinli komando hedeflerine misilleme yaparak tepkisini göstermiştir.[692] Belirtmek gerekir ki Lübnan'da karışıklıkların yaşanması İsrail'in çıkarına bir durum meydana getirmekteydi. Marunîler ile Arap milliyetçileri arasında hoşnutsuzluğun arttırılması ülkede

---

[687] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 42. Ayrıca bkz: Siklawi, "The Social and Political Identities of the Shi'i Community in Lebanon", 285-286.

[688] İran'da doğdu, İran dini kurumunun bir üyesi olarak Şii topluluk için sosyal projeler başlatmak için önemli fonlarla 1960'ların başında Lübnan'a yerleşti. Fuad Şihâb, reformist din âlimi Abdülhüseyin Şerefüddin'in insiyatifinde Sur'a gelen yeni aktivist din adamı Musa Sadr'ı destekledi. Sadr, kırsal nüfusun sosyal gelişimine yönelik yeterli çaba içerisinde olmayan Şii siyasi liderlere, Komünist ve Baas gibi radikal ve ideolojik partilere karşı bir alternatifi temsil etmiştir. Öyle ki Sadr'ın popülist söylemi, mezhepsel ve bölgesel vurgular içermiştir. Yoksunların (mahrumların) haklarına yönelik belirsiz mesajları çeşitli sosyal kesimlere tesir etmiştir. Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 177-178; Harris, *Lebanon,* 217; Harel Chorev, "Power, Tradition and Challenge: The Resilience of the Elite Shi'ite Families of Lebanon*", British Journal of Middle Eastern Studies* 40/3 (July 2013): 309-311; Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon*, 26; Petran, *The struggle over Lebanon,* 72.

[689] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 199-200. Ayrıca bkz: Siklawi, "The Social and Political Identities of the Shi'i Community in Lebanon", 286.

[690] Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 63. Ayrıca bkz: Chorev, "Power, Tradition and Challenge", 310-311; Marius K. Deeb, "Lebanon: Prospects for National Reconciliation in the Mid-1980s", *Middle East Journal* 38/2 (Spring 1984): 268; Hudson, "The Breakdown of Democracy in Lebanon", 282.

[691] Winslow, *Lebanon,* 197. Ayrıca Bkz: Picard, *Lebanon,* 98-99; Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon*, 26-28.

[692] Sirriyyeh, "The Palestinian armed presence in Lebanon since 1967", 80.

karışıklıkların yaşanması için yeterli bir neden olmaktaydı.[693] Bu bağlamda İsrail 9-10 Nisan 1973'te Beyrut'ta bir saldırı gerçekleştirmiş ve bu saldırıda üç Filistin direniş lideri (Kemal Nasır, Ebu Yusuf ve Kemal Advan) öldürülmüştür.[694] Bu olaydan dolayı Lübnan'daki Müslüman toplulukların artan baskısı altında Başbakan Selâm, Cumhurbaşkanı'ndan ülkeyi savunmamakla suçladığı İskender Ghanem'i (ordunun Marunî komutanı ve Farnciye'nin dostu) görevden almasını talep etmiştir. Faranciye, Selâm'ın bu talebini reddetmiştir. Bunun üzerine Başbakan istifasını sunmuş ve aynı zamanda Faranciye'yi Başbakanlık otoritesine, statüsüne ve Müslüman topluluğun haklarına zarar vermekle suçlamıştır.[695]

Bütün bu olaylar Lübnan hükümeti ve Faranciye'nin istifasını talep eden ülkedeki Filistin yanlısı partiler ile Lübnanlı yetkililer arasında bir ihtilafın başlamasına neden olmuştur.[696] Selâm'ın istifasından sonra Faranciye kendi iktidarını sağlamlaştırmaya yönelik adımlar atmıştır. Amacına hizmet edecek bir hükümetin kurulması için Trablus'tan alt kıdemli bir Sünni siyasetçi olan Emin el-Hafız'a[697] dönmüştür. 25 Nisan 1973'te Hafız başkanlığında görece tanınmayan yeni bir kabine kurulmuştur. Yeni Başbakan'ın Filistinlilerin yansıra Şihâbistler ve Reşîd Kerâmî ile olan ilişkileri Lübnan'daki kriz ortamının düzelmesine dair biraz umut olmuştur. Ancak bu, Faranciye'nin taviz vermeden muhalefetten ihtiyaç duyduğu desteği alması için tek başına yeterli değildi.[698]

İsrail tarafından Beyrut'ta üç Filistin direniş liderinin öldürülmesi Lübnan'daki Filistinlilerin politikasında büyük bir değişimi başlatmıştır.[699] Takip eden süreçte ülkede önemli olaylar meydana gelmiştir. Lübnan polisi bir Air France jetine patlayıcılarla binmeye çalışan üç kişiyi tutuklamıştır. Bununla birlikte havaalanında patlamaya hazır bir bomba ve aynı zamanda ABD Büyükelçiliği yakınlarında patlayıcı taşıyan dört el-Fetih üyesi görülmüştür. Hadiseleri takiben Lübnan ordu Subaylarının

---

693 Gilmour, *Lebanon*, 99.
694 Sirriyyeh, "The Palestinian armed presence in Lebanon since 1967", 80.
695 Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 64.Ayrıca bkz: Hudson, "The Breakdown of Democracy in Lebanon", 283.
696 Siklawi, "The Palestinian Resistance Movement in Lebanon 1967–82", 927.
697 Emin el-Hâfız (1926-2009), Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye yönetimi altında 25 Nisan 1973'ten 8 Temmuz 1973'e kadar Başbakanlık görevinde bulunmuştur. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Emin el-Hâfız", erişim: 10 Mart 2022, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=3520
698 Winslow, *Lebanon*, 173.
699 Siklawi, "The Palestinian Resistance Movement in Lebanon 1967–82", 927.

kaçırılması olayı yaşanmıştır. Subayları kaçıranlar tutuklu bulunan Filistinli eylemcilerin serbest bırakılmasını talep etmiştir.[700]

Belirtmek gerekir ki bu dönemde FKÖ asker sayısı bakımından önemli bir sayıya ulaşmıştı ve Filistinli direnişçiler yavaş yavaş Beyrut'un bazı kısımlarında kontrolü ele almaya başlamıştır. Bu durum karşısında Faranciye ve ordu komutanı General Ghanim devletin egemenliğini savunmak için son bir hamle yapmaya yönelmiştir. FDHKC 1-2 Mayıs 1973'te Lübnanlı askerleri kaçırdığında Lübnan ordusu Filistinli direnişçilere karşı büyük bir operasyon başlatmıştır. Ordu ile el-Fetih arasında başlayan çatışmalar gittikçe şiddetlenmiş, FKÖ ülkenin havaalanını Lübnan hava kuvvetleri ise Filistin kamplarını bombalamıştır. Lübnan'da yaşanan bu çatışmalar karşısında Suriye ve Mısır endişeye kapılmıştır. Suriye, Lübnan'a hem ekonomik boykot uygulamış hem de yüzlerce Filistinli gerillanın Suriye'den Bika' ve Vadi't-Teym'e geçmesine izin vermiştir.[701] Nihayetinde Lübnanlı yetkililer ile FKÖ temsilcileri 15-17 Mayıs 1973'te Beyrut'ta Melkart Oteli'nde bir araya gelmiştir. Taraflar arasında 17 Mayıs 1973'te Melkart Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol birkaç değişiklikle birlikte Kahire Antlaşması'nın teyidi olmuştur.[702]

4.3.2. Memnuniyetsizlikten Çatışmaya

Lübnan ordusunun ülkedeki Filistinli direnişçilere karşı başlatmış olduğu operasyonun başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Faranciye, Cemayel ve Şemûn'a Hristiyanların kendi imkânlarına bakması gerektiğini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine 1973 yılının ortalarında itibaren Cemayel'in Ketâib'i ve Şemûn'un Ulusal Liberal Partisi, Filistinli direnişçiler ve Lübnan Sol'una karşı caydırıcı bir güç oluşturmak için harekete geçmiştir.[703] Dolayısıyla Kahire Antlaşması'nın yeniden onaylanmasıyla kriz geçici olarak çözülmüşse de Hristiyan liderlik Lübnan'ın egemenliğini ve ülkenin Hristiyan karakterini korumaya yönelik bir hazırlık yapmaya başlamıştır. Cemayel'in Ketâib'i ve Şemûn'un Ulusal Liberal Partisi milislerine askeri eğitim kampları kurmuştur. Bu durum karşısında 1970'te Ürdün'de yaşadığı yıkımın aynısını

[700] Winslow, *Lebanon*, 173-174.
[701] Harris, *Lebanon*, 225.
[702] Siklawi, "The Palestinian Resistance Movement in Lebanon 1967–82", 927-928.
[703] Harris, *Lebanon*, 225-226.

Lübnan'da yaşamak istemeyen Filistinli direnişçiler de bu kapsamda harekete geçmiştir.[704]

Başbakan Emin Hafız, FKÖ ile 1969 Kahire Antlaşması'nın hükümlerini kısmen onaylayan ve kısmen sınırlayan Melkart Mutabakatı olarak anılan antlaşmaya aracılık etmişti. Hafız'ın bu başarısına rağmen Faranciye'nin desteklediği bir isim olması ve Sünni ancak alt kademede biri olarak Başbakanlık koltuğuna oturması, Sünni oligarklar tarafından kabul görmemiştir. Sünni ileri gelenler görünüşte Marunî seçkinlere karşı çok çaba sarf etmiştir. Sonunda Hafız'ın istifasını talep eden Müslüman oligarkların katı duruşunu Faranciye kabul etmiştir. Ancak Canbulat'tan Hafız'ın yerine geçecek ismin kutsamasını isteyerek durumu Sünni seçkinlerin aleyhine çevirmiştir. Sulh ailesine mensup ancak siyasi olarak güçsüz Takiyeddin es-Sulh[705] 8 Temmuz 1973'te Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Canbulat ve Lübnan Ulusal Hareketi'nin adayları Falanjlarla birlikte Sulh kabinesinde yer almıştır. [706]

Başbakanlık koltuğuna Takiyeddin es-Sulh'un getirilmesi mevcut durumda geleneksel Müslüman zu'ama'nın çıkarına uygundu ve Sulh'un kabinesi muhalefetin büyük bir kısmını tatmin etmek için düşünülmüştür. Kabine, Suriye ve Filistin arasındaki çitleri onarmakta başarılı olurken Lübnan'ın siyasi ve ekonomik sorunlarını ele almakta başarısız olmuştur. İsrail saldırılarının sürmesi ve kitlelerin siyasi ve ekonomik talepleri ülkedeki durumu ağırlaştırmıştır. Gösteriler ve grevler Lübnan'ı bir krize doğru sürüklemiştir. Burjuvazinin Müslüman kesimi devlet mekanizması içindeki konumunu iyileştirmek için artan kitle taleplerini önemsemiş ve Müslümanların devletin tüm düzeylerinde daha fazla temsil edilmesi için çağrıda bulunmuştur.[707]

---

[704] Ellis, "Lebanon", 10. Ayrıca bkz: Brynen, *Sanctuary and Survival*, 72-73; Elaine C. Hagopian, "Maronite Hegemony to Maronite Militancy: The Creation and Disintegration of Lebanon", *Third World Quarterly* 11/4 (1989): 106-107.

[705] Takiyeddin es-Sulh (1908-1988), Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye yönetimi altında 8 Temmuz 1973'ten 31 Ekim 1974'te kadar Başbakanlık görevinde bulunmuştur. Zahle'yi temsilen 1957 ile 1960 yılları arasında dokuzuncu yasama döneminde ve Baalbek-Hermel'i temsilen 1964 ile 1968 yılları arasında on birinci yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Takiyeddin es-Sulh", erişim: 12 Mart 2022, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2052

[706] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 43. Ayrıca bkz: Anonim, "Prime Minister of Lebanon Resigns Again", *The Times,* (June 15, 1973), 7; Anonim, "New Government formed in Lebanon", *The Times,* (July 9, 1973), 5.

[707] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 202-203.

Egemen sınıfın çeşitli fraksiyon ve kesimleri kendi aralarında ülkenin mezhebe dayalı yönetiminden pay kapmak için mücadele verirken Ortadoğu yeni gelişmelere sahne olmuştur. Ekim 1973'te Arap-İsrail Savaşı'nın[708] başlaması bölgede tansiyonu yükseltmiştir. Lübnan başlangıçta Suriye ordusuna kendi radar imkânlarını sağlamış ve akaryakıt ikmalinde bulunmuştur. Lübnan'ın bu tavrı ülke içindeki muhalefeti yatıştırma amacına hizmet etmiştir.[709] Bu savaştan sonra Filistinlilerin göstermiş olduğu uluslararası diplomatik faaliyetler Lübnan'daki Hristiyan toplulukların tedirginliğini arttırmıştır. Yaser Arafat'ın Kasım 1974'te BM'de kabulüyle doruğa çıkan FKÖ'nün daha fazla Arap ve uluslararası saygınlığı, Lübnanlı Hristiyanları rahatsız etmiştir. 1974 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında radikal FKÖ gruplarının İsrail'in kuzeyine yapmış olduğu baskınlar İsrail'in Cebel 'Amil'i bombalamasına neden olmuştur. İsrail'in saldırıları karşısında bölgedeki çoğu Şii köylü Beyrut'a göç etmiştir.[710] On binlerce Şii köylüyü Lübnan'ın güneyinden göç etmeye neden olan İsrail'in Marunîler ve Filistinliler arasındaki hoşnutsuzluğu arttırma politikası Lübnan'ı güven kaybına uğratmıştır.[711]

Musa Sadr 17 Mart 1974'te Baalbek'te toplanan ve binlerce kişiden oluşan Şii grubuna hitap etmiştir. Şiilerin Lübnan'daki haklarının gerekirse silaha başvurarak alınması gerektiğini, bu yolda şehadetin kutsal olacağını, bir İsrail istilası durumunda hükümet harekete geçmediği takdirde Güney Lübnan'daki Şiilerin bu toprakları İsrail'e karşı savunması gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçlarının gerçekleşmesi için Şii militanların silahlanmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca mücadelelerinin Lübnan'da sayıca fazla olmalarına rağmen ülkenin en yoksul ve siyasal iktidarda en az temsil edilen Şiilere haklarının verilmesi ve Şiilerin ülkenin siyasi yapısı içerisinde hak ettiği değeri bulması amacına da hizmet ettiğini bildirmiştir. Lübnan'daki Müslüman ve Hristiyanların eşit siyasal haklara sahip olması gerektiğini savunan Sadr, bu amaçla geleneksel Sünni liderleriyle iyi ilişkiler sürdürmenin önemini vurgulamıştır. Böylece 1974'te Lübnan Müslüman çevrelerinde üç akım belirmiştir. İlki Filistinli gerillalarıyla yakın ilişki kuran Suriye yanlısı Müslümanlar ile Canbulat

[708] Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları,* 310-318; Rogan, *Araplar*, 426-434; Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 417-419.
[709] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 203.
[710] Harris, *Lebanon*, 226. Ayrıca bkz: Salehyan and Gleditsch, "Refugees and the Spread of Civil War", 345.
[711] Gilmour, *Lebanon*, 100.

liderliğindeki Lübnan Ulusal Hareketi, ikincisi Sâib Selâm liderliğindeki ılımlı Müslüman kanat, üçüncüsü gittikçe güç kazanan ve örgütlenen Şiilerdir.[712]

Sulh'un Başbakanlığı sırasında Ketâib ve Ulusal Liberal Parti'nin takipçilerini eğitmesi ve silahlandırmasından dolayı Canbulat bu partileri Filistin direnişini tasfiye etmeye çalışmakla suçlamıştır.[713] Belirtmek gerekir ki Marunîler çok sayıda Lübnanlı radikal gruplar için bir çekim merkezi olmasından dolayı da ülkedeki Filistinli direnişçilere itiraz etmiştir. Esasen radikal grupların Lübnan siyasetinde az bir etkisi bulunmaktaydı. Ancak Canbulat ve Arafat arasındaki ittifak bu gruplara kendilerini savunma fırsatı vermiştir.[714] Temmuz 1974'te Tel ez-zatar çevresinde Ketâib ve FHKC-GK arasında çatışmalar yaşanmıştır.[715] Aynı yılın Eylül'ünde Tarşiş'te (Metn) silahlı Ketâib üyeleri ile Canbulat'ın İlerici Sosyalist Parti üyeleri arasında çıkan çatışmaların ardından Başbakan Sulh, Faranciye'yi Hristiyan milisler için Cünye'ye gelen ve ordunun yardımıyla boşaltılan bir silah sevkiyatını örtbas etmekle suçlamış ve istifasını sunmuştur.[716]

Ülkede ekonomi alanında yaşanan sorunlarla birlikte Başbakan Sulh'un istifası Lübnan'ı siyasi anlamda önemli bir sorunla yüzleştirmiştir. Faranciye bu sorunla başa çıkmak için eski Başbakan Sâib Selâm'ı yardıma çağırmışsa da Selâm kabul etmemiştir. Nihayetinde Ekim ayının sonunda Takiyeddin es-Sulh'un yerine Başbakanlığa siyaseten daha zayıf olan Reşîd es-Sulh[717] gelmiştir. Faranciye'nin amacı Reşîd Sulh'un hükümet karşıtı davaların ön saffında yer alan Kemal Canbulat ile yeniden bağlantı kurmasıydı.[718] Zira Lübnan Ulusal Hareketi hızla kitle desteği kazanmaktaydı ve bu durum Canbulat'a hem devlet üzerindeki baskıyı arttırmasına hem de sağ kanadın manevralarını karşılama kabiliyeti vermekteydi. Canbulat'ın İlerici Sosyalist Partisi, Reşîd Sulh'un kabinesinde güçlü bir şekilde temsil edilmiştir.

---

[712] Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu,* 65-66. Ayrıca bkz: Rabil, *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon*, 26.
[713] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 182; Anonim, "Lebanon blow to Guerrillas", *The Times,* (September 19, 1974), 6.
[714] Gilmour, *Lebanon*, 100.
[715] Harris, *Lebanon*, 226.
[716] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 182.
[717] Reşîd es-Sulh, Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye yönetimi altında 31 Ekim 1974'ten 23 Mayıs 1975'e kadar Başbakanlık görevini yürütmüştür. Beyrut'u temsilen 1964 ile 1968 yılları arasında on birinci yasama döneminde ve 1972 ile 1976 yılları arasında on üçüncü yasama döneminde milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Reşîd es-Sulh", erişim: 11 Mart 2022, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=3518
[718] Winslow, *Lebanon*, 175.

Ketâib ve Şemûn'un Ulusal Liberal Partisi'nin de temsil edildiği kabinede toplamda on sekiz üye bulunmaktaydı. Başbakanlık koltuğuna oturan Reşîd Sulh geleneksel bir za'im değildi. Kabineye yapılan atamalar Faranciye'nin geleneksel Müslüman zu'ama'yı zayıflatmasına imkân tanımakla birlikte Lübnan Ulusal Hareketi'nin iktidar bloğu içerisinde güçlenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Lübnan'ın toplumsal yapısı içerisinde belli başlı hasımlar şimdi siyasi düzeyde temsil edilmeye başlanmıştır.[719] Belirtmek gerekir ki Faranciye'nin Sünnilere karşı tavrı onların birçoğunu radikal kampa sürüklemiştir. Son tahlilde Lübnan radikal gruplar ile uzlaşmaya yanaşmayan Marunîler arasında kutuplaşmıştır.[720]

Faranciye'nin kendi tabanında güçlü bir desteğe sahip olmayan Reşîd Sulh'u Başbakanlığa ataması ve Canbulat grubunun bu hükümette güçlü bir şekilde temsil edilmesini sağlaması, radikal gruplar ile ılımlı Müslüman toplulukların arasını açmaya yönelik bir stratejiydi. Reşîd Sulh'un kabinesine muhalif olan Reşîd Kerâmî ve Sâib Selâm yollarını birleştirirken onlara Raymond Edde de katılmıştır.[721] Bununla birlikte Canbulat'ın Filistinliler lehine ve rejime karşı bir güç olarak bir araya getirdiği bağlantılar da bulunmaktaydı. Canbulat'ın Cumhurbaşkanı olma hırsı, Lübnan'ın yeni bir anayasaya ve belki de bunu mümkün kılacak bir devrime sahip olmasını gerektirmekteydi. Bu nedenle Canbulat, çoğunlukla Sünni ancak geleneksel düzende olmayan dost isyancılarla (Trablus'ta Faruk Mukaddam, Batı Beyrut'ta İbrahim Kulaylat ve Sayda'dan Maruf Saad gibi destekçilerle) yeni ittifaklar yapmıştır. Bu radikallerin her biri 1974'te Filistinlilerin davasını Canbulat'tan bile daha fazla desteklemekteydi. Dolayısıyla ülkedeki Filistinlilerin kontrol altına alınmasına yardım edebilecek Müslüman kesim muhalefette konumlanmıştı. Canbulat-Reşîd Sulh bağlantısı, bu çıkmazda Faranciye'ye yardım etmemenin ötesinde ülkedeki Filistinlilerin konumunu meşrulaştırmaya ve Cumhurbaşkanı'nı daha da zayıflatmaya hizmet etmiştir.[722]

Siyasi seçkiler içerisinde yakınlaşma ve uzaklaşma 1974 yılının sonu ve 1975'lerin başında kaotik bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Kerâmî ve Selâm, Müslüman kesimin daha fazla güce sahip olduğu revize edilmiş bir Ulusal Pakt talep

[719] Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 207.
[720] Gilmour, *Lebanon*, 84.
[721] Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu,* 68.
[722] Winslow, *Lebanon*,178-179.

eden Sadr ve Canbulat'ın Lübnan Ulusal Hareketi ile birleşmiştir. Ancak Hristiyan olmayan bu yakınlaşma yüzeysel kalmaktaydı ve 1975 yılı başlarında Kerâmî, Cemayel'in Marunî-Sünni güç dengesinde bir değişikliği kabul etmesi halinde FKÖ üzerinde bir baskı kurulmasını destekleyebileceğini ima etmiştir. Diğer tarafta Sadr ne Sünni seçkinlere ne de Canbulat'a güvenmekteydi, Marunîlerle kendi kanallarını sürdürmüştür. Canbulat'ın duruşu, Sünni veya Şii liderlerle sorunsuz ilişkileri engellemiştir.[723]

Filistinlilerin saldırıları ve Lübnan ordusu ile Filistinli direnişçiler arasında yaşanan çatışmalara İsrail'in devam eden misilleme saldırıları, Cemayel'i 1969 Kahire Antlaşması'nı gözden geçirilmesi için ulusal bir referandum yapılmasını talep etmeye sevk etmiştir.[724] Marunîlerin ülkedeki Filistinlilerin varlığına tepkisi, Hristiyan-Müslüman ilişkilerinin bozulmasına ve mezhepsel rekabetin canlanmasına yol açmıştır.[725] Bununla birlikte 26 Şubat 1975'te Şemûn'un büyük hissedarı olduğu bir balıkçılık şirketi olan Protein'i protesto etmek için Sayda'da balıkçılar tarafından bir gösteri düzenlemiştir. Ordu tarafından göstericiler üzerine ateş açılması sonucunda göstericilerden birkaç kişinin yaralanmasına ve yaşamını yitirmesine yol açmıştır. Yaralılar arasında gösterinin başında bulunan ve kaldırıldığı hastanede birkaç gün sonra yaşamını yitiren Nasırcı Milletvekili Maruf Saad da bulunmaktaydı. Ordu halen dokunulmazlığını korumaktaydı ve Faranciye, ordunun göstericiler üzerine ateş açması olayı ile ilgili soruşturmayı engellemiştir. Mart ayı başlarında Sayda'da ordu ve FKÖ fedain, Nasırcı ve Solcu örgütler arasında şiddetli çatışmalar başlamıştır. Buna karşılık Falanjistler Doğu Beyrut'ta orduyla dayanışma için bir karşıt gösteri düzenlemiştir.[726]

Lübnan ordusunun ve güvenlik güçlerinin ülkedeki Hristiyan ve Müslümanlar topluluklar arasındaki nispeten tarafsız duruşunu koruyamaması Faranciye'nin başarısızlığa sürüklenmesinde önemli bir etken olmuştur. Cumhurbaşkanlığı dışında ordu ülkenin ulusal birliğini koruyabilecek yegâne kurumdu ve ülkede sivil otoritenin

[723] Harris, *Lebanon*, 226.
[724] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon,* 44; Brynen, *Sanctuary and Survival*, 77.
[725] Gilmour, *Lebanon*, 102.
[726] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 183. Ayrıca bkz: Petran, *The struggle over Lebanon*, 163-165; Joseph Chamie, "The Lebanese Civil War: An Investıgatıon into the Causes", *World Affairs* 139/3 (Winter 1976/1977): 175-176.

yokluğunda orduya büyük bir sorumluluk düşmekteydi. Öyle ki Fuad Şihâb yönetiminde ordu dikkate değer bir birlik sergilemişti ve o dönemde mezhepsel çatışmalarda en az bölünen kurum olmuştur. Faranciye döneminde ordu bu güvenirliğini büyük ölçüde yitirmiş ve Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki ihtilafın odağı haline gelmiştir. Müslüman topluluklar ordunun Hristiyanlar tarafından kendilerine ve Filistinlilere karşı kullanılan bir araç olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle ordunun yeniden düzenlenmesi, zorunlu askerliğin getirilmesi ve ağırlıklı olarak Marunî olan yüksek rütbelere Müslüman subayların atanmasını talep etmiştir. Faranciye ve Marunî siyasetçiler ordunun Hristiyan karakterini yitireceği endişesiyle Müslüman toplulukların bu taleplerini şiddetle reddetmiştir.[727]

Birçok oyuncuyu içeren ve karmaşık stratejilerle sınırları aşan çeşitli düzeylerdeki düşmanlıklar en nihayetinde ülkeyi hızla bir iç savaşa doğru sürüklemiştir.[728] Maruf Saad için 7 Mart'ta düzenlenen cenaze töreninde yeni gösteriler başlamış ve bu gösteriler grevlerle birlikte Mart ayının büyük çoğunluğunda devam etmiştir. Solcular, Genelkurmay Başkanı İskender Ghanem'in görevden alınmasını ve ordunun askeri kararlar alırken Müslümanları Hristiyanlarla eşit haklara sahip olmasını sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesini talep etmiştir. Mart sonuna doğru durum sakinleşmiş olsa da isyancıların balıkçılık hakları ve ordu konusundaki daha radikal talepleri karşılanmamıştır. Faranciye, Ghanem'i görevinden almayı ret ederken Reşîd Sulh hükümeti görevdeydi.[729] Kabine 12 Mart'ta Sayda halkının ve Lübnan Ulusal Hareketi'nin bazı taleplerini (sadece iki ordu subayının transferi ve Sayda valisinin bir idari izine çıkarılmasını) kabul etmiştir. Subayların rotasyonuna itiraz eden Cemayel meydan okuma ve provokasyona artık sessiz kalmayacaklarını ifade etmiştir. Aynı kabine bir ay sonra Protein projesinin iptal edildiğini ve balıkçılara tazminat ödeneceğini açıklamıştır. Ancak ülke artık hızla bir çatışmaya sürüklenmiştir.[730]

13 Nisan 1975'te Beyrut'un bir Hristiyan banliyösü olan Ayn el-Rumana'da Lübnan iç savaşının fitilini ateşleyen olay meydana gelmişti. Pazar günü Ketâib lideri Pierre Cemayel'in katıldığı kilise topluluğuna kimliği belirsiz kişilerce ateş açılmıştır.

[727] Zamir, "The Lebanese Presidential Elections of 1970", 66.
[728] Picard, *Lebanon,* 105.
[729] Winslow, *Lebanon*, 181.
[730] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 183.

Saldırıda Cemayel'in koruması ve iki kişi yaşamını yitirmiştir. Marunî milisler misilleme yaparak kısa süre içerisinde mahallede geçen bir otobüsü pusuya düşürmüş ve otobüste bulunan çoğu Filistinli olan 28 yolcuyu öldürmüştür.[731] Bu saldırının ardından Beyrut'un güneydoğu banliyösünde Ketâib ve Filistinli direnişçiler ile onların Lübnanlı müttefikleri arasında çatışmalar başlamış ve ülke artık büyük bir iç savaşın içerisine girmiştir.[732]

Dış güçlerin kışkırtıcı rolü, başta İsrail-Filistin çatışması olmak üzere bölgesel siyasi dinamikler, dini topluluklar arasındaki ekonomik eşitsizlikler ve en önemlisi sistemi sürdürmek için gereken iç siyasi manevra ve mezhepsel farklılıkların istismarıyla birleşen mezhep temelli devlet yapısı Lübnan'daki toplumsal şiddeti tetiklemiştir.[733] Lübnan'ın fay hatları harekete geçtikten sonra artık sorun sadece muhafazakâr Hristiyanlar ile Filistinli direnişçiler ve bunların destekçileri arasındaki çatışma olmaktan çıkmıştır. Devlet yönetiminde uzun süre halı altına süpürülen temel sorunlar gün yüzüne çıkmış ve siyasi bir forumun yokluğuna alternatif olarak silahlara başvurulmuştur.[734]

Ayn el-Rumana'daki çatışmanın ertesi günü Sayda ve Beyrut'taki gösterilerin akşamında başkentte ve izole köylerin her tarafında milisler görünmeye başlanmış ve önceden belirlenmiş hedeflere ateş açılmıştır. Zahle çevre köylere karşı çatışmaya girmiştir. Damur kuşatılmış ve Trablus, Zgharta'dan milislerle karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca Filistin mülteci kamplarına yönelik girişimler artık Lübnan'ı tam bir yıkıma götürmüştür. 1975 yılının sonbaharında Beyrut limanı, finans, turizm ve ticaret merkezi yok olmuştur. Ekonomik ve toplulukçu bölgesel koalisyonların egemenliği ve yabancı güçlerin etkisinde olan devlet zayıflamıştır.[735]

Sonuç olarak, 1970'lerin başında Lübnan'da siyasi, sosyal ve ekonomik krizler yaşanmaktaydı ve Süleyman Faranciye'nin iktidarı boyunca bu krizler derinleşmiştir. Bu dönemde Lübnan'ı doğrudan etkileyen sorun ülkedeki Filistinli direnişçilerin

[731] Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, 47; Ellis, "Lebanon", 11. Ayrıca bkz: Chamie, "The Lebanese Civil War", 176.
[732] Trablusi, *A History of Modern Lebanon,* 183.
[733] Abu-Hamad, "Communal Strife in Lebanon", 234-235. Ayrıca bkz: Stoakes, "The Civil War in Lebanon", 8-14.
[734] Martin, Paul, "Lebanon Threat of Christian-Muslim Conflict", *The Times,* (May 26, 1975), 3.
[735] Picard, *Lebanon,* 105-106.

varlığı üzerinden Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesini konumlandırmasıydı. Lübnan'da Filistinli direnişçilerin varlığı Müslüman toplulukların özellikle Sünnilerin siyasi seçkinleri üzerinde topluluk haklarını korumaya yönelik bir baskı oluşturmuştur. İsrail'in Lübnan'daki Filistinli direnişçilere karşı gerçekleştirdiği saldırılardan dolayı ülkenin güneyindeki Şiilerin çoğunluğu Beyrut'a göç etmiştir. Bu göçle birlikte Şii topluluğun Filistinli mültecilerle bağı güçlenmiştir. Kemal Canbulat liderliğindeki Lübnan Ulusal Hareketi de ülkedeki Filistinlilere desteğini sunmuştur. Dolayısıyla Lübnan'daki Sünni, Şii ve Dürzi toplulukların siyasi liderlerinin her birinin kendine has özel sebepleri olsa da hepsinin ortak paydası ülkedeki Filistinlileri desteklemesiydi. Öte yandan Lübnan'daki Hristiyan toplulukların özellikle Marunîlerin siyasi liderleri topluluğun ülkedeki ayrıcalıklı konumunun kaybedilmesine sebep olacağı ve İsrail'in Lübnan saldırılarına neden olduğu düşüncesiyle ülkedeki Filistinli direnişçilerin varlığına karşı çıkmıştır. Pierre Cemayel ve Kâmil Şemûn partilerine bağlı silahlı milislerin sayısını arttırmıştır.

İsrail'in Filistinliler üzerinden Lübnan'ın egemenliğini ihlal etmesi ve Lübnan'ın ülkedeki Filistinli direnişçileri kontrol altına alamaması devletin zayıflığını ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte Faranciye döneminde Sünni otoritesinin aşındırılması, Şiilerin hoşnutsuzluğu ve talepleri, Canbulat liderliğindeki Lübnan Ulusal Hareketi'nin istekleri, Marunîlerin topluluğun konumunu koruma çabası, Lübnan ordusunun tarafsızlığını yitirmesi ve iç siyasi anlaşmazlıklara taraf olması ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukları yeterince kutuplaştırmıştır. Müslüman toplulukların Ulusal Pakt'ın revize edilmesi talebini dillendirdiği bir atmosferde ülkede birbiri ardına yaşanan olaylar Lübnan'ı derin bir iç savaşa sürüklemiştir.

SONUÇ

Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında dini, siyasi, kültürel vb. alanlarda yaşanılan çeşitli mücadeleler, haç-hilal mücadelesi olarak tanımlanabilir. Lübnan toplumunu oluşturan dini topluluklar Hristiyanlık ve İslâm dini çatısı altında çeşitli alt kollara ayrılmıştır. Hristiyan topluluğu Marunî, Grek Katolik, Grek Ortodoks, Ermeni Katolik, Ermeni Ortodoks ve azınlık gruplarından; Müslüman topluluğu ise Sünni, Şii, Dürzi ve azınlık gruplarından oluşmaktadır. Bu topluluklar asırlarca mezhepsel temelde genel olarak ihtilaf yaşamamıştır. Lübnan'da Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında çeşitli ihtilaflar, bir başka ifadeyle haç-hilal mücadelesi, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde bilhassa bölgenin Mehmet Ali Paşa'nın yönetimine girmesiyle başlamıştır. O dönemde Mehmet Ali Paşa bölgedeki politikalarını oğlu İbrahim Paşa vasıtasıyla hayata geçirmiş ve Lübnan Emiri II. Beşir de onlara destek vermiştir. Bu politikaların başında bölgedeki Hristiyanlara çeşitli ayrıcalıkların tanınması yer almıştır. Bu durum Lübnan'daki Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki güç dengesini bozarak ihtilafları körüklemiştir.

Bu ilk ihtilaflara bakıldığında haç ve hilal arasındaki güç mücadelesinin nedenlerini mezhepsel bir temele ve yönetimden kaynaklanan anlayışa oturtmak mümkündür. İlerleyen süreçle birlikte bu mücadelenin bileşenleri de değişmeye başlamıştır. Mehmet Ali Paşa sorununa Avrupa ülkelerinin dâhil olmasıyla birlikte bu ülkeler Lübnan'daki dini topluluklarla bağlantı kurmuş ve bunlar üzerinden çeşitli politik çıkarlar sağlamıştır. Çıkarlarına bağlı olarak takip eden süreçte Lübnan üzerindeki etkilerini yoğunlaştırmış; buradaki Hristiyan ve Müslüman topluluklar özellikle de Marunî ve Dürziler arasındaki güç mücadelesini körüklemişlerdir. Süreç, Lübnan'da Marunî ve Dürzileri iki ayrı idare altına alan çift kaymakamlık düzenlemesinin yapılmasına kadar uzanmıştır. Bu durumun sonucunda ise gerek Hristiyanların ve gerekse Müslümanların mezhepsel durumları kendi içlerinde güçlendirilmiş olmuştur. Ancak gündeme gelen sorunlar neticesinde yeni bir idari yapılanmaya gidilerek Lübnan Mutasarrıflığı oluşturulmuş ve belirtmek gerekir ki XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başlarına kadar Lübnan görece sakin bir dönem yaşamıştır. Fakat I. Dünya Savaşı sonrasında buradaki dini toplulukların güç mücadelesi yeni bir boyut kazanmıştır.

Lübnan'ın Fransız manda yönetimi altına girmesinin ardından sınırlarının genişletilmesiyle birlikte ülkedeki dini toplulukların nüfuslarının sayısal oranları değişmiştir. Bu durum bu dini toplulukların arasındaki uyumsuzlukları tetiklediği gibi güç mücadelesinin de ivme kazanmasına neden olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki, Büyük Lübnan oluşumu ülkedeki Grek Ortodoksları memnun etmese de Marunîlerin beklentilerini karşılamış ve Grek Katoliklerin desteğini sağlamıştır. Aynı zamanda Fransa'nın bölgedeki konumunu güçlendirmiştir. Öte yandan bu oluşumla birlikte Marunîlerin baskın olarak yaşamaya başlaması ülkedeki Sünni, Şii ve Dürzi topluluklarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu durum ise takip eden süreçte Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasındaki güç mücadelesini daha da artırmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması Fransız manda yönetimi altındaki ülkeleri, bilhassa Lübnan'ı önemli ölçüde etkilemiş ve Lübnan savaş sürecinde bir değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. Burada yaşayan Hristiyan ve Müslüman topluluklar istek ve zorunluluklarını bir potada eriterek ülkenin bağımsızlığını önceleyen ortak hedefte birleşmiştir. 1943 yılında Marunî siyasi lider Bişâre el-Hûrî ve Sünni siyasi lider Riyâd es-Sulh'un işbirliğiyle Lübnan'da Ulusal Pakt kabul edilmiş ve ülkenin mezhepsel temelli yönetim sistemi onaylanmıştır. Ulusal Pakt'la Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların ülkedeki konumuna dair Büyük Lübnan'ın kuruluşundan beri süregelen ihtilaf sona ermiş ve bu dini toplulukların ülkedeki konumu netlik kazanmıştır. Aynı zamanda Lübnan'ın dış politika hedefleri ve sınırları çizilmiştir. Dolayısıyla takip eden süreçte ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesi yönetim, siyaset ve dış politika alanlarına kanalize olmuştur. Zira Lübnan yönetiminin mezhepsel temelde şekillenmesi, ülkedeki dini toplulukların farklılıklarını güçlendirmesinin yanı sıra ülkeyi bölgesel gelişmelere ve uluslararası etkilere açık hale getirmiştir.

Lübnan'ın bağımsızlığını elde etmesinde sonra buradaki Hristiyan ve Müslüman topluluklar arasında ilk ihtilaf Bişâre el-Hûrî'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde Lübnan'ın Filistin konusuna eğilmesi ve Arap ülkeleriyle birlikte kendi payına düşen katkıyı yapması, Lübnan'daki Müslüman toplulukların memnuniyetini sağlarken Hristiyan toplulukların bilhassa Marunîlerin hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. Bunun yanı sıra Hûrî'nin bir dönem daha

Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmek ve mecliste güçlü bir destek sağlamak adına yapmış olduğu girişimler ülkedeki dini toplulukların ihtilaflarını arttırmıştır.

Lübnan'daki Hıristiyan ve Müslüman topluluklar arasında ikinci büyük ihtilaf ise 1950'lerin ortalarında yaşanmıştır. Bu dönemde Ortadoğu'da bölgesel güç değişimlerinin olması ve bölgede büyük güçlerin nüfuz mücadelesinin artması Lübnan'ı doğrudan etkilemiştir. Bu süreçte Arap dünyasında Cemal Abdülnasır'ın yükselişi Lübnan'daki Müslüman topluluklara tesir etmiştir. Buna karşılık Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn'un bu dönemde Batı lehine bir politika takip etmesi ülkedeki Hristiyan topluluklardan destek bulmasını sağlamıştır. Bu durum Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların ülkenin dış politikası konusunda ayrışmasına ve Ulusal Pakt'ın tartışmaya açılmasına neden olmuştur. 1958 Krizi sırasında Müslüman topluluklar muhalefet kanadını oluştururken, Hristiyan topluluklar Şemûn'un safında bir başka ifadeyle yönetimin yanında konumlanmıştır. Ancak kişisel veya ailevi çıkarların öne geçmesiyle birlikte her iki taraftan da bazı siyasi liderlerin karşıt çizgide yer alması bu krizin yalnızca mezhepsel bir renge bürünmesini engellemiştir.

Ülkedeki dini toplulukların kutuplaştığı bir dönemde Cumhurbaşkanlığı görevine gelen Fuâd Şihâb bu toplulukları kaynaştırmak ve Lübnan'da uzlaşı atmosferini hâkim kılmak için Şihâbizm olarak anılan bir reform programını benimsemiştir. Aynı zamanda selefi döneminde çokça ihlal edilmiş olan Ulusal Pakt'a da işlerlik kazandırmıştır. Bu politika neticesinde ülkedeki Hristiyan ve Müslüman topluluklar güçlerinin sınırlarında kalmış ve Lübnan'da iç barış sağlanmaya başlamıştır. Şihâb'n ardından Cumhurbaşkanı olan Charles Helu da bu politikayı sürdürmeye gayret etmiştir. Ancak bu dönemde Ortadoğu'da karşıt politikalara sahip ülkelerin Lübnan üzerindeki dolaylı mücadeleleri Helu'yu iç politikada zayıflatmış ve görev süresinin sonlarına doğru ülkede Hristiyan ve Müslüman topluluklar yine kutuplaşmaya başlamıştır. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman topluluklar güç mücadelesini ülkedeki Filistinlilerin varlığı üzerinden yürütmüştür.

Lübnan'daki Filistinlilerin silahlı varlığı ülkeye hem İsrail'in saldırılarını getirmiş hem de buradaki Hristiyan ve Müslüman toplulukları ayrıştırmıştır. Hristiyan

topluluklar özellikle de Marunîler ülkenin geleceğini ve topluluğun ayrıcalıklı konumunu tehdit altında görmüştür. Bu durum karşısında Pierre Cemayel ve Kâmil Şemûn partilerinin takipçilerini silahlandırarak Müslüman topluluklar karşısında bir güç oluşturmaya başlamıştır. Müslüman topluluklar ise bilhassa Sünniler, Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye tarafından otoritelerinin aşındırılmasından dolayı taleplerini karşılama adına ülkedeki Filistinlilerin silahlı varlığını destekleme yoluna gitmiştir. Bu arada Kemal Canbulat liderliğindeki Lübnan Ulusal Hareketi'nin eylem ve söylemleri Lübnan'daki dini toplulukların güç mücadelesini katılaştırmıştır. Ayrıca Lübnan ordusunun bu dönemde tarafsızlığını yitirmesi ve iç siyasi anlaşmazlıklara taraf olması ülkedeki Hristiyan ve Müslüman toplulukları iyice karşıt hale getirmiştir. Müslüman toplulukların Ulusal Pakt'ın revize edilmesi talebini dillendirdiği bir atmosferde ülkede birbiri ardına yaşanan olaylar Lübnan'ı büyük bir iç savaşa sürüklemiştir.

Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman toplulukların güç mücadelesinin, bir başka ifadeyle haç-hilal mücadelesinin, nihayete ermesi noktasında bir takım öneriler sıralanabilir. Öncelikle ülkenin mezhebe dayalı yönetim sisteminin gözden geçirilerek halkın tamamının ülkenin asli unsuru olduğunu hissedebileceği bir sistem benimsenmelidir. Ardından ülkedeki dini toplulukların siyasi liderlerinin aleyhine devlet otoritesi güçlendirilmelidir. Vatandaşların gerçek manada devlete sadakatini temin edecek adımlar atılmalıdır. Ortadoğu'daki gelişmelere ve uluslararası etkilere karşı Lübnan'ın egemenliğini ve toplumsal bütünlüğünü koruyacak dönemsel olmayan uzun vadede ihtiyaçlara karşılık gelecek dış politika ilkeleri benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

A. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti Londra Sefareti

HR.SFR.3. Dosya: 2, Gömlek No: 56.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi

HR. MKT. Dosya: 10, Gömlek No: 47.

Hariciye Nezareti Siyasi

HR.SYS. Dosya: 2920, Gömlek No: 67.

HR.SYS. Dosya: 1528, Gömlek No: 24.

HR.SYS. Dosya: 1528, Gömlek No: 28.

HR.SYS. Dosya: 2920, Gömlek No: 56.

HR.SYS. Dosya: 2920, Gömlek No: 64.

Hatt-ı Hümayun

HAT. Dosya: 1199, Gömlek No: 47081.

HAT. Dosya: 1231, Gömlek No: 47998.

HAT. Dosya: 288, Gömlek No: 17285.

HAT. Dosya: 354, Gömlek No: 19898.

HAT. Dosya: 357, Gömlek No: 20022.

HAT. Dosya: 360, Gömlek No: 20075.

İrade Meclis-i Mahsus

İ..MMS. Dosya: 132, Gömlek No: 5673.

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı

A.} MKT. Dosya: 21, Gömlek No: 27.

Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı

A.} MKT.NZD. Dosya: 323, Gömlek No: 48.

Sadaret Umum Vilayat Evrakı

A.} MKT.UM. Dosya: 422, Gömlek No: 98.

A.} MKT.UM. Dosya: 449, Gömlek No: 44.

A.} MKT.UM. Dosya: 425, Gömlek No: 25.

A.}MKT.UM. Dosya: 415, Gömlek No: 56.

Yıldız Askeri Maruzat

Y..PRK.ASK. Dosya: 88, Gömlek No: 18.

Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği

Y..PRK.TKM. Dosya: 2, Gömlek No: 46.

B. The Times Gazete Arşivi (Londra)

Anonim, "Lebanon A Sovereign State: Loyalty to Allies", *The Times,* (November 28, 1941), 3.

Anonim, "Lebanese Constitution Restored: Elections to be held", *The Times,* (March 23, 1943), 3.

Anonim, "New President for the Lebanon", *The Times,* (September 23, 1943), 3.

Anonim, "Sovereignty of Lebanon", *The Times,* (October 12, 1943), 3.

Anonim, "Lebanese Constitution: Cabinet's Difference with French committee", *The Times,* (November 8, 1943), 3.

Anonim, "Ministers Arrested in Lebanon: French Troops Out", *The Times,* (November 12, 1943), 4.

Anonim, "Trouble in the Lebanon", *The Times,* (November 12,1943), 5.

Anonim, "Better News from the Lebanon", *The Times,* (November 22, 1943), 5.

Anonim, “Lebanese Ministers Back in Office: Parliament Meets”, *The Times,* (November 25, 1943), 3.

Anonim, “Elections in Lebanon: Government Candidates Success”, *The Times,* (May 27, 1947), 3.

Anonim, “Arab Statesman Assassinated”, *The Times,* (July 17, 1951), 4.

Anonim, “Lebanon Government’s Resignation”, *The Times,* (February 12, 1952), 5.

Anonim, “Opposition to Lebanese President: Demand for Resignation”, *The Times,* (August 19, 1952), 3.

Anonim, “Political Crisis in Lebanon”, *The Times,* (September 19, 1952), 6.

Anonim, “Calm in Lebanon: Search for A New President”, *The Times,* (September 22, 1952), 4.

Anonim, “Egypt Meddles in Lebanon Elections: Communist Funds Used”, *The Times,* (June 6, 1957), 8.

Anonim, “Second Term Move in Lebanon: Danger of Communal Violence”, *The Times,* (April 11, 1958), 9.

Anonim, “More Rioting in Lebanon”, *The Times,* (May 12, 1958), 10.

Anonim, “Lebanon’s Danger”, *The Times,* (May 14, 1958), 13.

Anonim, “U.S. Marines Land in Lebanon”, *The Times,* (July 16, 1958), 10.

Anonim, “U.S. Lebanon Mediation”, *The Times,* (July 23, 1958), 8.

Anonim, “Presidency of Lebanon: Gen. Chehab Named as Candidate”, *The Times,* (July 29, 1958), 8.

Anonim, “Gen. Chehab President of Lebanon”, *The Times,* (August 1, 1958), 8.

Anonim,“Gen. Chehab Installed as Lebanon President”, *The Times,* (September 24, 1958), 7.

Anonim, “Fighting Renewed in Beirut”, *The Times,* (September 30, 1958), 8.

Anonim, “New Lebanese Cabinet”, *The Times,* (October 15, 1958), 12.

Anonim, “Lebanon Strikes Called Off”, *The Times,* (October 16, 1958), 9.

Anonim, “Egyptian and Lebanese Presidents Meet: Conference on Border”, *The Times,* (March 26, 1959), 10.

Anonim, “Lebanon Cabinet Shocks: President Resigns-Then Withdraws”, *The Times,* (July 21, 1960), 11.

Anonim, “President Chehab’s Decision to Say: Wild Rejoicing in Lebanon”, *The Times,* (July 22, 1960), 10.

Anonim, “Army Foils Attempt at Lebanon Coup”, *The Times,* (January 1, 1962), 10.

Anonim, “2,437 In Detention in Lebanon”, *The Times,* (February 7, 1962), 10.

Anonim, “Shaikh Bishara Al-Khoury: Former President of Lebanon”, *The Times,* (January 13, 1964), 10.

Anonim, “New President of Lebanon”, *The Times,* (August 19, 1964), 9.

Anonim, “Gen Fuad Chehab: Former Lebanon President”, *The Times,* (April 26, 1973), 18.

Anonim, “Prime Minister of Lebanon Resigns Again”, *The Times,* (June 15, 1973), 7.

Anonim, “New Government formed in Lebanon”, *The Times,* (July 9, 1973), 5.

Anonim, “Lebanon blow to Guerrillas”, *The Times,* (September 19, 1974), 6.

Martin, Paul, “Lebanon Threat of Christian-Muslim Conflict”, *The Times,* (May 26, 1975), 3.

C. Araştırma ve İnceleme Eserler

Abu Khalil, As’ad. “The Society and Its Environment”. *Lebanon: A Country Study.* Ed. Thomas Collelo. 39-86. Washington: Federal Research Division Library of Congress, 1989.

Abu-Hamad, Aziz. “Communal Strife in Lebanon: Ancient Animosities or State Intervention?”. *Journal of International Affairs* 49/1, (Summer 1995): 231-254.

Acar, İrfan C. *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

Akarlı, Engin Deniz. *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920.* London: The Centre for Lebanese Studies and I.B.Tauris, 1993.

Al-Khazen, Farid. "Kamal Jumblatt, the Uncrowned Druze Prince of the Left". *Middle Eastern Studies* 24/2, (April 1988): 178-205.

Altundağ, Şinasi. *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.

Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi: Hulefâ-i Râşidîn Dönemi.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu (Irak, İran, ABD, Petrol, Barış Süreci ve Arap Baharı).* 2. Cilt. Bursa: Alfa Akademi Yayınları, 2017.

Armaoğlu, Fahir. "(Amerikan Belgeleri ile) Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na 1951- 1955". *Belleten* 59/ 224 (Nisan 1995): 189-236.

Armaoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988).* İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

Atlıoğlu, Yasin. *Modern Lübnan'da Marunîler ve Çatışma.* Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2011.

Atlıoğlu, Yasin. *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri: Aziz Marun'dan İç Savaş'a Marunî Kimliği ve Çatışma.* İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.

Attié, Caroline. *Struggle in the Levant: Lebanon in the 1950s.* London and New York: I.B.Tauris, 2004.

Aydın, Mahmut. "Hıristiyanlık". *Yaşayan Dünya Dinleri.* Ed. Şinasi Gündüz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Aydın, Mehmet. *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık.* Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Aziz S. Atiya. *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi.* çev. Nurettin Hiçyılmaz. İstanbul: Doz Yayınları, 2005.

Bağlıoğlu, Ahmet. *İnanç Esasları Açısından Dürzîlik.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Barak, Oren. "Ambiguity and Conflict in Israeli-Lebanese Relations". *Israel Studies* 15/3 (Fall 2010): 163-188.

Barak, Oren. "Intra-Communal and Inter-Communal Dimensions of Conflict and Peace in Lebanon". *International Journal of Middle East Studies* 34/4 (November 2002): 619-644.

Barakat, Halim. "Social and Political Integration in Lebanon: A Case of Social Mosaic". *Middle East Journal,* 27/3, (Summer 1973): 301-318.

Baroudi, Sami E. "Divergent Perspectives among Lebanon's Maronites during the 1958 Crisis". *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 15/1 (Spring 2006): 5-28.

Baytiyeh, Hoda. "Lebanon's Power-Sharing System and the Rise of Sectarianism". *Peace Review,* 31/2, (2019): 223-230.

Beshara, Adel. *Lebanon: The Politics of Frustration -The Failed Coup of 1961*. New York: Routledge, 2005.

Bilge, Mustafa L. “Lübnan”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 27: 244-246. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Bozarslan, Hamit. *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonundan El-Kaide’ye).* çev. Ali Berktay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Britt, George. “Lebanon’s Popular Revolution”, *Middle East Journal* 7/1, (Winter 1953): 1-17.

Brynen, Rex. “PLO Policy in Lebanon: Legacies and Lessons”. *Journal of Palestine Studies* 18/ 2 (Winter 1989): 48-70.

Brynen, Rex. *Sanctuary and Survival: The PLO in Lebanon.* Boulder and London: Westview Press, 1990.

Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasî-İtikâdi İslam Mezhepleri Tarihi.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Buzpınar, Şit Tufan. “Lübnan /Osmanlı Dönemi”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 27: 248-254. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Ceylan Yiğit, Sibel. *Cebel-i Lübnan’da Kimliksel Varoluşlar: Dürzîler ve Marunîler (1820-1860).* Doktora Tezi. Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021.

Chamie, Joseph. “The Lebanese Civil War: An Investıgatıon into the Causes”. *World Affairs* 139/3 (Winter 1976/1977): 171-188.

Chorev, Harel. “Power, Tradition and Challenge: The Resilience of the Elite Shi’ite Families of Lebanon*”. British Journal of Middle Eastern Studies,* 40/3, (July 2013): 305-323.

Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi.* çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Cobban, Helena. "The PLO in the Mid-1980s: Between the Gun and the Olive Branch", *International Journal,* 38/4, (Autumn 1983): 635-651.

Crow, Ralph E. "Religious Sectarianism in the Lebanese Political System". *The Journal of Politics* 24/3 (August 1962): 489-520.

Çetinsaya, Gökhan. "Ortadoğu". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 33: 403-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Davişa, Adid. *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa.* çev. Lütfi Yalçın. İstanbul: Literatür Yayınları, 2016.

Deeb, Marius K. "Lebanon: Prospects for National Reconciliation in the Mid-1980s". *Middle East Journal* 38/2 (Spring 1984): 267-283.

Ekinci, Abdullah ve Orak, Abdullah. "Bir Yol Ayrımına Doğru: Lübnan'da Mehmet Ali Paşa Yönetimi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2020): 225-240.

Ekinci, Abdullah. "Orta Doğu Heterodoksisine Dair Düşünceler (Harici, Şiî ve Karmati Kavramları)". *Birinci Orta Doğu Semineri Bildirileri (Elazığ, 29-31 Mayıs 2003).* 319-326. Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi, 2004.

Ekinci, Abdullah. "Ortaçağ Ortadoğusu'ndaki Marjinal Hareketlerin (İsma'ilî-Karmatî Hareketinin) Dönemin İslam Dünyasına Alternatif Sosyal Yaşam Sunma Çabaları". *Belleten* 69/255 (Ağustos 2005): 499-516.

Ekinci, Abdullah. "Ortadoğu'da Ortaya Çıkan Fikir Akımları (8-10.Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2003): 61-76.

Ekinci, Abdullah. “Ortadoğu’da Ortaya Çıkan Heterodoks Akımların Tarihsel Arka Planı”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 141 (Aralık 2002): 83-98.

Elibüyük, Mesut. “Orta Doğu’nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri, Önemi”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi 1/ 1 (Ocak 2003): 129-156.

Ellis, Kail C. “Greater Lebanon: The Problems of Integrating a Religiously and Ethnically Diverse Population”. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 42/4 (Summer 2019): 1-16.

Ellis, Kail C. “Lebanon: The Struggle of a Small Country in a Regional Context”. *Arab Studies Quarterly* 21/1 (Winter 1999): 5-25.

El-Solh, Raghid. *Lebanon and Arabism: National Identity and State Formation.* London and New York: I.B.Tauris, 2004.

Entelis, John P. “Party Transformation in Lebanon: Al-Kata’ib as a Case Study”. *Middle Eastern Studies* 9/3 (October 1973): 148-162.

Erkal, Mehmet. “Cizye”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 8: 42-45. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Faour, Muhammad A. “Religion, Demography, and Politics in Lebanon”. *Middle Eastern Studies* 43/6 (November 2007): 909-921.

Farah, Caesar E. “The Lebanese Insurgence of 1840 and the Powers”. *Journal of Asian History* 1/2, (1967), 105-132.

Farah, Caesar E. *The politics of Interventionism in Ottoman Lebanon,* 1830-1861. London: I.B. Tauris, 2000.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "İsnâaşeriyye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 23: 142-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslam Mezhepleri.* İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014.

Firro, Kais M. *Inventing Lebanon: Nationalism and the State under the Mandate.* London: I.B. Tauris, 2003.

Gencer, Fatih. "İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu İstilası (1832-1833)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/42 (Şubat 2016): 641-657.

Genç, Mehmet. "Mukataa". *Diyanet İslam Ansiklopedisi.* 31: 129-132. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.

Gilmour, David. *Lebanon: The Fractured Country.* Oxford: Martin Robertson, 1983.

Goria, Wade R. *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976.* London: Ithaca Press, 1985.

Gökalp, Yusuf. "Zeydiyye". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 44: 328-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Gökbilgin, M. Tayyib. "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler". *Belleten Dergisi* 10/ 40 (Ekim 1946): 641-703.

Gümüşoğlu, Hasan. *İslâm Mezhepleri Tarihi.* İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018.

Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık.* Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Haddad, Simon. “The Political Transformation of the Maronites of Lebanon: From Dominance to Accommodation”. *Nationalism and Ethnic Politics* 8/2 (2002): 27-50.

Hagopian, Elaine C. “Maronite Hegemony to Maronite Militancy: The Creation and Disintegration of Lebanon”, *Third World Quarterly*, 11/4, (1989): 101-117.

Hahn, Peter L. “Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957”. *Presidential Studies Quarterly* 36/1 (March 2006): 38-47.

Hajjar, Sami G. “The Convoluted and Diminished Lebanese Democracy”. *Democracy and Security* 5/3 (2009): 261-276.

Hakim, Carol. *The Origins of the Lebanese Nation Idea 1840-1920.* Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2013.

Halabi, Abbas. *The Druze: A New Cultural and Historical Appreciation.* Ithaca Press, 2014.

Hamzeh, A.Nizar. “Clientalism, Lebanon: Roots and Trends”. *Middle Eastern Studies* 37/3 (July 2001): 167-178.

Harik, Iliya F. “The Ethnic Revolution and Political Integration in the Middle East”. *International Journal of Middle East Studies* 3/3 (July 1972): 303-323.

Harik, Iliya F. *Politics and Change in a Traditional Society Lebanon, 1711-1845.* Princeton: Princeton University Press, 1968.

Harik, Iliya. “The Maronite Church and Political Change in Lebanon”. *Politics in Lebanon.* Ed. Leonard Binder. 31-55. New York: John Wiley and Sons Inc., 1966.

Harik, Iliya. “Voting Participation and Political Integration in Lebanon 1943-1974”. *Middle Eastern Studies* 16/1 (January 1980): 27-48.

Harris, William. *Levant: Bir Kültürler Mozaiği.* çev. Ercan Ertürk. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2005.

Harris, William. *Lebanon: A History, 600 – 2011*. New York: Oxford University Press, 2012.

Heradstveit, Daniel. “A Profile of the Palestine Guerrillas”. *Cooperation and Conflict* 7/1, (1972): 13-36.

Hess Clyde G. and Bodman, Herbert L. “Confessionalism and Feudality in Lebanese Politics”. *Middle East Journal,* 8/1, (1954): 10-26.

Hitti, Philip K. *A Short History of Lebanon.* New York: St. Martin’s Press, 1965.

Hitti, Philip K. *History of Syria: Including Lebanon and Palestine.* London: Macmillan & Co. Ltd, 1951.

Hodgson, Marshall G.S. “Dürzi Mezhebinin Doğuşunda Ed-Derezi ve Hamza’nın Rolü”. çev. Ahmet Bağlıoğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/ 2 (2003): 273-299.

Hofman, Yıtzhak. “Mısır Yönetimi Altında Suriye ve Filistin’in İdaresi (1831-1840). çev. M. Hanefi Kutluoğlu, *İlmi Araştırmalar* 12 (Ocak 2001): 183-204.

Hottinger, Arnold. “Zu’amā’ and Parties in the Lebanese Crisis of 1958”, *Middle East Journal* 15/2, (Spring 1961): 127-140.

Hottinger, Arnold. “Zu’amā’ in Historical Perspective”. *Politics in Lebanon,* Ed. Leonard Binder. 85-106. New York: John Wiley and Sons Inc., 1966.

Hourani, Albert. “Ideologies of the Mountain and City”. *Essays on the Crisis in Lebanon.* Ed. Roger Owen. 33-41. London: Ithaca Press, 1976.

Hourani, Albert. “Lebanon: the Development of a Political Society”. *Politics in Lebanon.* Ed. Leonard Binder. 13-29. New York: John Wiley and Sons Inc., 1966.

Hourani, Albert. *Arap Halkları Tarihi,* çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Hudson, Michael C. “Democracy and Social Mobilization in Lebanese Politics”. *Comparative Politics* 1/2 (January 1969): 245-263.

Hudson, Michael C. “The Breakdown of Democracy in Lebanon”. *Journal of International Affairs* 38/2 (Winter 1985): 277-292.

Hudson, Michael C. “The Palestinian Factor in the Lebanese Civil War”. *Middle East Journal* 32/3 (Summer 1978): 261-278.

Hudson, Michael C. *The Precarious Republic: Modernization in Lebanon.* New York: Random House, 1968.

Işık, Ramazan. *Marunî Kilisesi.* Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

İnalcık, Halil. “Cizye”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* 8: 45-48, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Jabber, Fuad. “The Arab Regimes and the Palestinian Revolution, 1967-71”. *Journal of Palestine Studies* 2/2, (Winter, 1973): 79-101.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1856-1861).* Ankara: TTK Basımevi, 2011.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856).* Ankara: TTK Basımevi, 2011.

Karpat, Kemal H. *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik.* çev. Recep Boztemur. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Kayalı, Hasan. *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918).* çev. Türkan Yöney. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Khalaf, Samir. "Primordial Ties and Politics in Lebanon". *Middle Eastern Studies* 4/3 (April 1968): 243-269.

Khalaf, Samir. *Civil and Uncivil Violence in Lebanon: A History of the Internationalization of Communal Conflict.* New York: Columbia University Press, 2002.

Khalidi, Walid. *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East.* Cambridge: Center for International Affairs Harvard University, 1979.

Khuri, Fuad I. "The Social Dynamics of the 1975-1977 War in Lebanon". *Armed Forces & Society* 7/3, (Spring 1981): 383-408.

Kutluoğlu, Muhammet Hanefi. "Kavalalı Mehmed Ali Paşa". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 25: 62-65. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

L., J. "Peaceful Change in the Lebanon: The 'Rose-Water' Revolution". *The World Today* 9/4 (April 1953): 162-173.

Labelle, Maurice Jr. M. "A New Age of Empire? Arab 'Anti-Americanism', US Intervention, and the Lebanese Civil War of 1958", *The International History Review* 35/1 (2013): 42-69.

Lapidus, Ira M. *İslâm Toplumları Tarihi.* 1. Cilt. çev. Yasin Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Lapidus, Ira M. *İslâm Toplumları Tarihi.* 2. Cilt. çev. Yasin Aktay, Mevlüde Ayyıldızoğlu Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi.* çev. Selen Y. Kölay. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2017.

"Lübnan". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 27: 243-244. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Mackey, Sandra. *Lebanon: Death of a Nation.* New York: Anchor Books, 1991.

Mahmood, Salma. "Lebanon's Political Dynamics: Population, Religion and the Region". *Strategic Studies* 28/1 (Spring 2008): 40-58.

Makdisi, Ussama. *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon.* Berkeley: University of California Press, 2000.

Mansfield, Peter. *Ortadoğu Tarihi.* çev. Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları, 2012.

Masters, Bruce. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918: Sosyal ve Kültürel Bir Tarih.* çev. Feray Çoşkun. İstanbul: Doğan Kitap, 2017.

McCallum, Fiona. "The Maronites in Lebanon: An Historical and Political Perspective". *Eastern Christianity in the Modern Middle East.* Ed. Anthony O'Mahony and Emma Loosley. 25-40. London and New York: Routledge, 2010.

McGowan, Afaf Sabeh. “Historical Setting”. *Lebanon: A Country Study*, Ed. Thomas Collelo. 1-37. Washington: Federal Research Division Library of Congress, 1989.

Nehme, Michel G. “Lebanon: Open Arena for Regional Feuds”. *Journal of Third World Studies* 12/1 (Spring, 1995): 120-150.

Nir, Omri. “The Shi’ites during the 1958 Lebanese Crisis”. *Middle Eastern Studies* 40/6 (November 2004): 109-129.

Ocak, Ahmet Yaşar. “Alevî”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 2: 368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Odeh, B.J. *Lübnan’da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih.* çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Belge Yayınları, 1986.

Öz, Mustafa. “Dürzîlik”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7-10 (1989): 485-518.

Öz, Mustafa. “Metâvile”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 29: 404-405. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Öz, Mustafa. “Şia”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 39: 111-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Öz, Mustafa. *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Öz, Mustafa. ve eş-Şek‘a, Mustafa Muhammed. “İsmâiliyye”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 23: 128-133. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özcan, Azmi. “İslâm/Doğuşu ve Yayılışı”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 23: 27-31. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özşavli, Halil. *Lübnan Ermenileri (1914-1939).* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Petran, Tabitha. *The struggle over Lebanon.* New York: Monthly Review Press, 1987.

Picard, Elizabeth. *Lebanon, A shattered Country: Myths and Realities of the Wars in Lebanon.* Translated from the French by Franklin Philip. New York: Holmes & Meier, 2002.

Rabil, Robert G. *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon: The Challenge of Islamism.* New York: Palgrave Macmillian, 2011.

Rogan, Eugene. *Araplar: Bir Halkın Tarihi.* çev. Cem Demirkan. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017.

Rondot, Pierre. "Lebanese Institutions and Arab Nationalism". *Journal of Contemporary History* 3/3 (July 1968): 37-51.

S., K. "The Lebanese Crisis in Perspective". *The World Today* 14/9 (September 1958): 369-380.

Salehyan, Idean. and Gleditsch, Kristian Skrede. "Refugees and the Spread of Civil War". *International Organization* 60/2 (Spring 2006): 335-366.

Salem, Elie A. "Lebanon's Political Maze: The Search for Peace in a Turbulent Land". *Middle East Journal* 33 / 4, (Autumn 1979): 444-463.

Salem, Elie. "Cabinet Politics in Lebanon". *Middle East Journal* 21/4, (Autumn 1967): 488-502.

Salibâ, Luvîs. *Lubnânu'l-Kebîr! Em Lubnân Hataun Târihiyyun?.* Bîblûs: Dâr ve Mektebetu Bîblîyun, 2016.

Salibi, Kamal S. "Lebanon since the Crisis of 1958". *The World Today* 17/ 1 (January 1961): 32-42.

Salibi, Kamal S. "The Lebanese Identity". *Journal of Contemporary History* 6/1 (1971): 76-81.

Salibi, Kamal S. "The Maronites of Lebanon under Frankish and Mamluk Rule". *Arabica*; *Leiden* 4 (January 1957): 288-303.

Salibi, Kamal S. *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered.* London: I.B.Tauris & Co. Ltd, 1988.

Salibi, Kamal S. *The Modern History of Lebanon.* New York: Caravan Books, 1993.

Salibi, Kamal. "Lebanon under Fuad Chehab 1958–1964*". Middle Eastern Studies* 2/3 (1966): 211-226.

Sayigh, Rosemary. "The Struggle for Survival: The Economic Conditions of Palestinian Camp Residents in Lebanon". *Journal of Palestine Studies* 7/2 (Winter 1978): 101-119.

Schlichts, Alfred. "The Role of Foreign Powers in the History of Lebanon and Syria from 1799 to 1861". *Journal of Asian History.* 14/2 (1980): 97-126.

Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.* 2. Cilt. çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: E Yayınları, 2010.

Shorrock, William I. "The French Presence in Syria and Lebanon before the First World War, 1900-1914". *The Historian* 34/2 (February 1972): 293-303.

Siklawi, Rami. “The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon”. *Middle East Journal* 64/4 (Autumn 2010): 697-611.

Siklawi, Rami. “The Palestinian Resistance Movement in Lebanon 1967–82: Survival, Challenges, and Opportunities”. *Arab Studies Quarterly* 39/3 (Summer 2017): 923-937.

Siklawi, Rami. “The Social and Political Identities of the Shi’i Community in Lebanon”. *Arab Studies Quarterly* 36/4 (Fall 2014): 278-291.

Sirhan, Bassem. “Palestinian Refugee Camp Life in Lebanon”, *Journal of Palestine Studies* 4/2, (Winter 1975): 91-107.

Sirriyyeh, Hussein. “The Palestinian armed presence in Lebanon since 1967”. *Essays on the Crisis in Lebanon.* Ed. Roger Owen. 73-89. London: Ithaca Press, 1976.

Soffer, Arnon. “Lebanon: Where Demography is the Core of Politics and Life”. *Middle Eastern Studies* 22/2, (April 1986): 197-205.

Spagnolo, John P. *France & Ottoman Lebanon 1861-1914.* London: Ithaca Press, 1977.

Stoakes, Frank. “The Civil War in Lebanon”. *The World Today* 32/1 (January 1976): 8-17.

Stoakes, Frank. “The Supervigilantes: The Lebanese Kataeb Party as a Builder, Surrogate and Defender of the State”. *Middle Eastern Studies* 11/3 (October 1975): 215-236.

Suleiman, Michael W. “Elections in a Confessional Democracy”. *The Journal of Politics* 29/1 (February 1967): 109-128.

Suleiman, Michael W. “The Role of Political Parties in Confessional Democracy: The Lebanese Case”. *Western Political Quarterly* 20/3 (September 1967): 682-693.

Şenzeybek, Aytekin. “Dürziliğin Teşekkül Süreci”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları* 8/1 (Bahar 2015): 87-133.

Şenzeybek, Aytekin. *Ana Kaynaklarına Göre Dürzîlik.* Bursa: Emin Yayınları, 2012.

Şerbel, Gassan. *Defâtiru'r-Ruesâ*. Beyrut: Riyâd el-Reysli'L-kutup ve neşr, 2014.

Tabbarah, Riad B. “Background to the Lebanese Conflict”. *International Journal of Comparative Sociology* 20/1-2 (January 1979): 101-121.

Taşpınar, İsmail. “Mârûnîler”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 28: 71-72. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Tekindağ, M.C. Şehabeddin. “Dürzi Tarihine Dâir Notlar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 7/10 (Eylül 1954): 143-156.

Tibawi, A.L. *A Modern History of Syria: including Lebanon and Palestine.* London: Macmillan, 1969.

Trablusi, Fawwaz. *A History of Modern Lebanon.* London: Pluto Press, 2007.

Ülman, A. Halûk. *1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir örnek Olay*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966.

Ülman, Haluk. “1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 18/3, (1963): 243-268.

Whooley, John. “The Armenian Church in the Contemporary Middle East”. *Eastern Christianity in the Modern Middle East*. Ed. Anthony O'Mahony and Emma Loosley. 78-106. London and New York: Routledge, 2010.

Winslow, Charles. *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society*. London: Routledge, 1996.

Wolf, John B. “Lebanon: The Politics of Survival”. *Current History* 62/365 (January 1972): 20-24.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-i Sünnet”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 10: 525-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Zamir, Meir. “The Lebanese Presidential Elections of 1970 and Their Impact on the Civil War of 1975-1976”. *Middle Eastern Studies* 16/1 (January 1980): 49-70.

Zamir, Meir. *The Formation of Modern Lebanon.* Ithaca and London: Cornell University Press, 1985.

Zeine, Zeine N. *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu.* çev. Emrah Akbaş. İstanbul: ARK Kitapları, 2020.

Zisser, Eyal. “The Downfall of the Khuri Administration: A Dubious Revolution”. *Middle Eastern Studies* 30/3, (July 1994): 486-511.

Zisser, Eyal. *Lebanon: The Challenge of Independence.* London and New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2000.

D. İnternet Kaynakları

AUB, “Kamal Joumblatt Digital Library /Photos Gallery”, erişim: 12 Şubat 2022. https://libraries.aub.edu.lb/kjoumblatt/multimedia/photos/album-details/290

AUB, University Libraries Digital Collections, “About Kamal Joumblatt”, erişim: 4 Mart 2022, https://libraries.aub.edu.lb/kjoumblatt/biography/about

el-cumhuriyyetû’l-Lubnâniyyetû, “er-Ruesâu’s-Sâbikûn devletu’r-reis Riyâd es-Sulh”, erişim: 8 Kasım 2021.
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2038

el-cumhuriyyetû’l-Lubnâniyyetû, “er-Ruesâu’s-Sâbikûn devletu’r-reis Abdülhamîd Kerâmî”, erişim: 2 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2039

el-cumhuriyyetû’l-Lubnâniyyetû, “er-Ruesâu’s-Sâbikûn devletu’r-reis Sâmî es-Sulh”, erişim: 3 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2040

el-cumhuriyyetû’l-Lubnâniyyetû, “er-Ruesâu’s-Sâbikûn devletu’r-reis Sa‘adi el-Munla”, erişim: 4 Mart 2022,

http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2041

el-cumhuriyyetû’l-Lubnâniyyetû, “er-Ruesâu’s-Sâbikûn devletu’r-reis Abdullah el-Yâfî”, erişim: 6 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=3578

el-cumhuriyyetû’l-Lubnâniyyetû, “er-Ruesâu’s-Sâbikûn devletu’r-reis Sâib Selâm”, erişim: 7 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2045

el-cumhuriyyetû’l-Lubnâniyyetû, “er-Ruesâu’s-Sâbikûn devletu’r-reis Halid Şihâb”, erişim: 8 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2047

el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Reşîd Kerâmî", erişim: 9 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2048

el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Emin el-Hâfız", erişim: 10 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=3520

el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Reşîd es-Sulh", erişim: 11 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=3518

el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Takiyeddin es-Sulh", erişim: 12 Mart 2022,
http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2052

Presidency of the Republic of Lebanon, "Cheikh Bechara El Khoury", erişim: 8 Kasım 2021.

https://www.presidency.gov.lb/English/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CheikhBecharaElKhoury.aspx

Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Bişâretul-el-Hûrî", erişim: 25 Eylül 2021.
http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CheikhBecharaElKhoury.aspx

Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Kâmil Şemûn", erişim: 25 Eylül 2021.
http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CamilleChamooun.aspx

Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Fuâd Şihâb", erişim: 26 Eylül 2021.
http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/GeneralFouadChehab.aspx

Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Sûleyman Faranciye", erişim: 27 Eylül 2021.
http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/SlaymenFrangiyeh.aspx

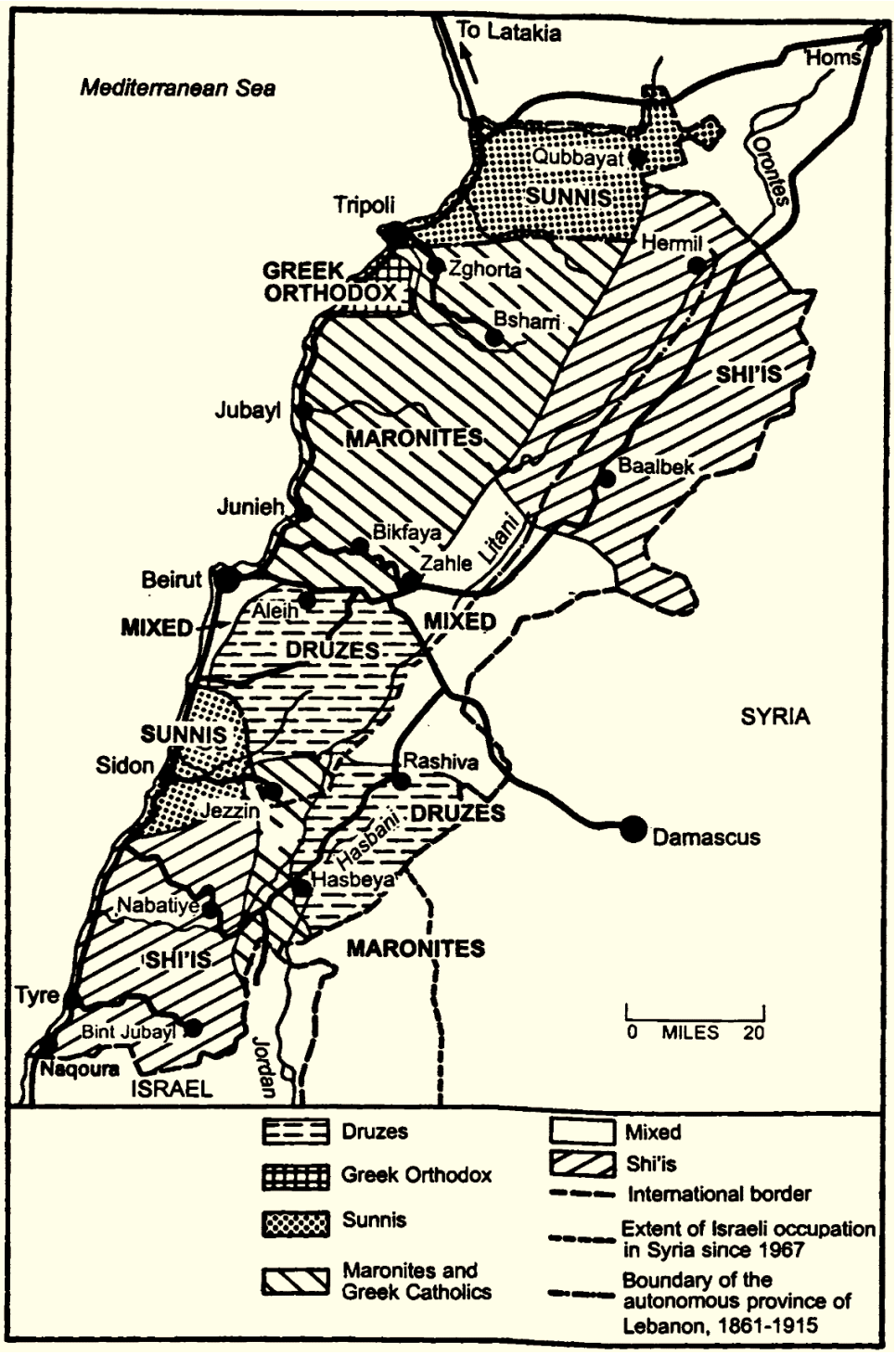
Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Charles Helû", 26 Eylül 2021.
http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CharlesHelou.aspx

Şeref.tadhiyyetu.vefâ, "İ'lâm-album es-Suver el-livâ Fuâd Şihâb", erişim: 13 Şubat 2022.
https://www.lebarmy.gov.lb/ar/content/ اللواء-فؤاد-شهاب

Şeref.tadhiyyetu.vefâ, "Fouad Shehab", erişim: 26 Eylül 2021.
https://www.lebarmy.gov.lb/en/content/fouad-shehab

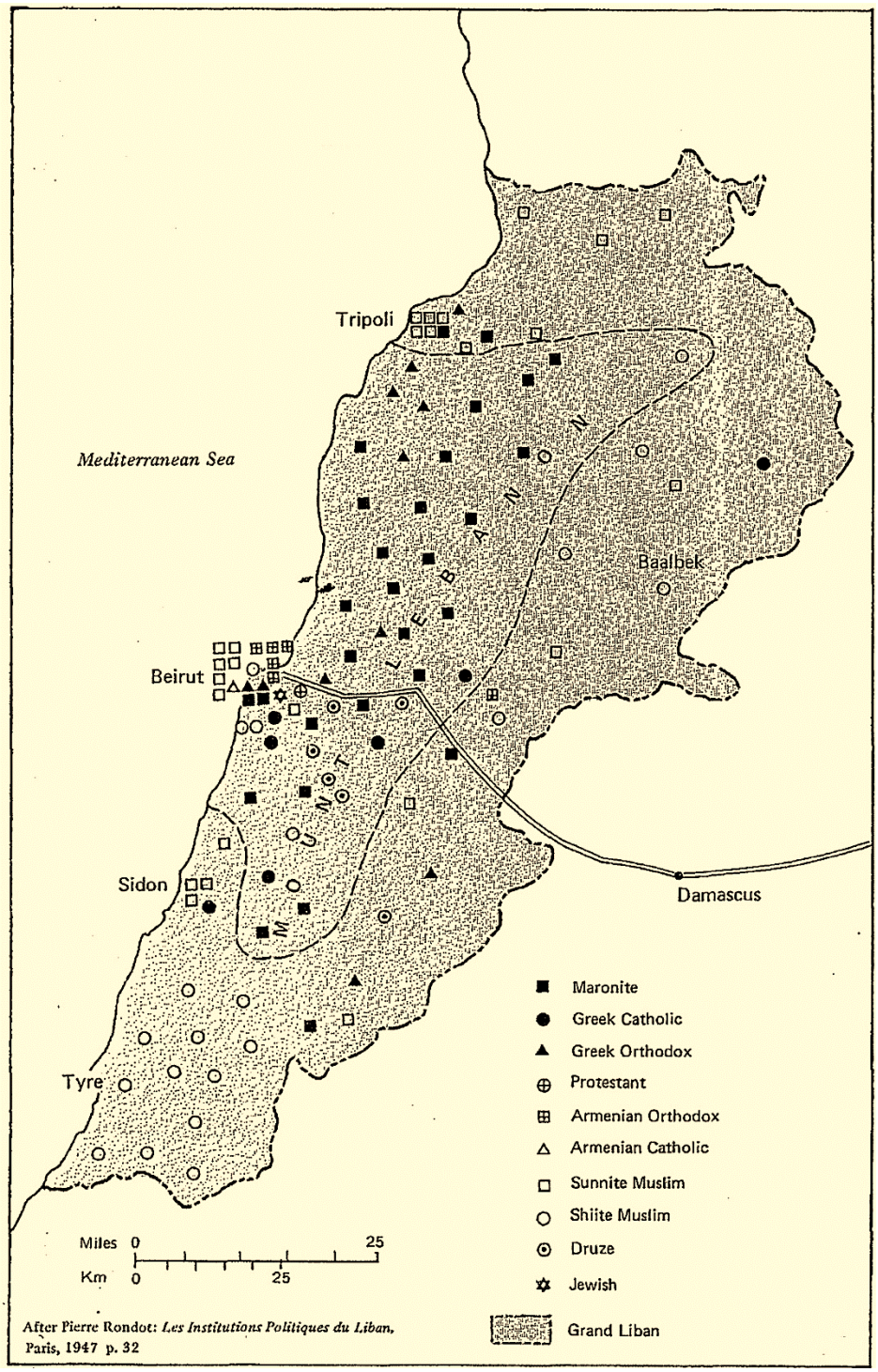
EKLER

Ek-1 Lübnan'daki Dini Toplulukların Coğrafi Dağılımını Gösteren Harita

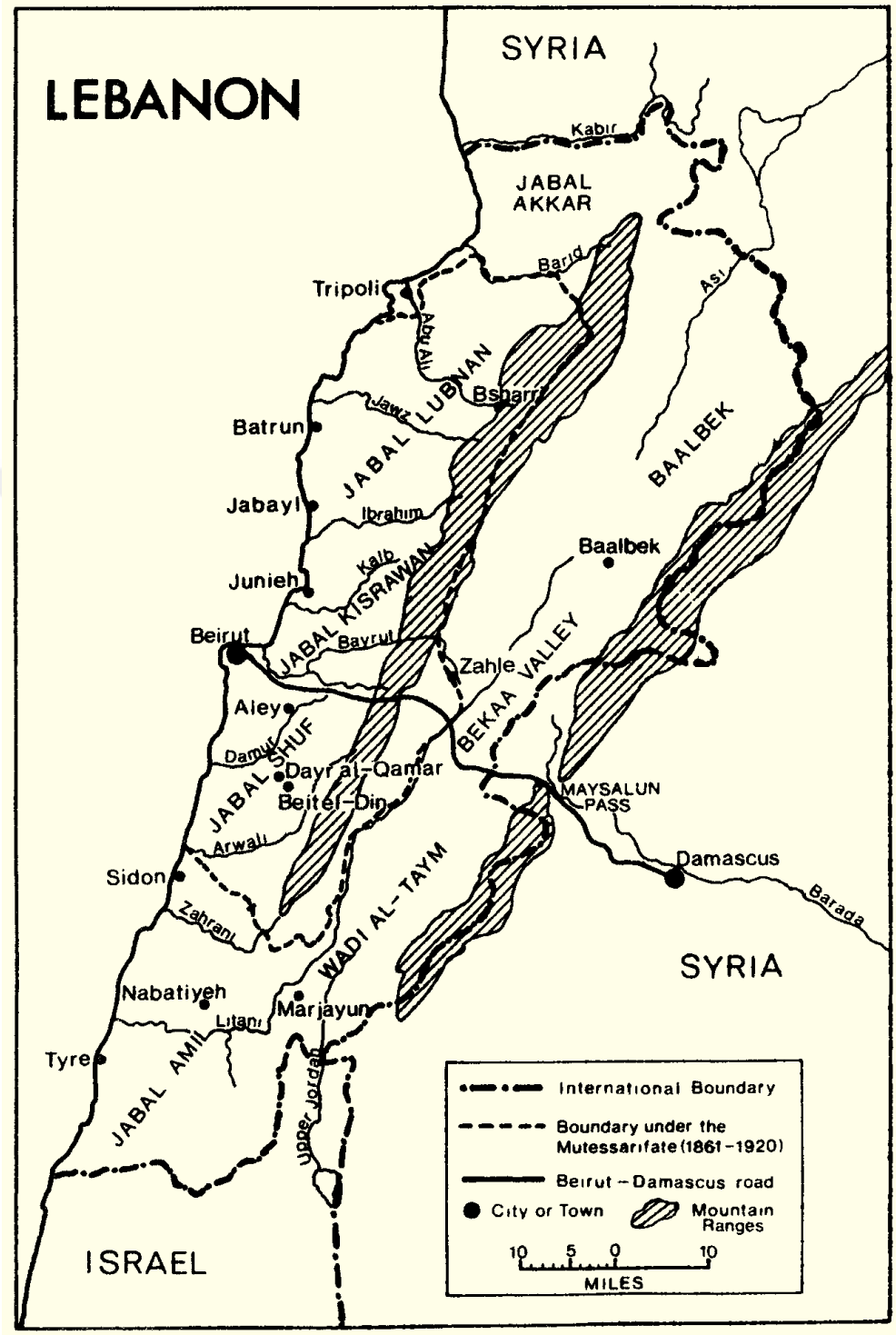
Kaynak: Elizabeth Picard, *Lebanon, A shattered Country: Myths and Realities of the Wars in Lebanon*, Translated from the French by Franklin Philip, (New York: Holmes & Meier, 2002). 57.

Ek-2 Lübnan'daki Dini Toplulukların Yoğunlukta Yaşadığı Bölgeleri Gösteren Harita

Kaynak: Walid Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East,* (Cambridge: Center for International Affairs Harvard University, 1979), 30.

Ek-3 Lübnan Mutasarrıflığı ile Büyük Lübnan'ın Sınırlarını Gösteren Harita

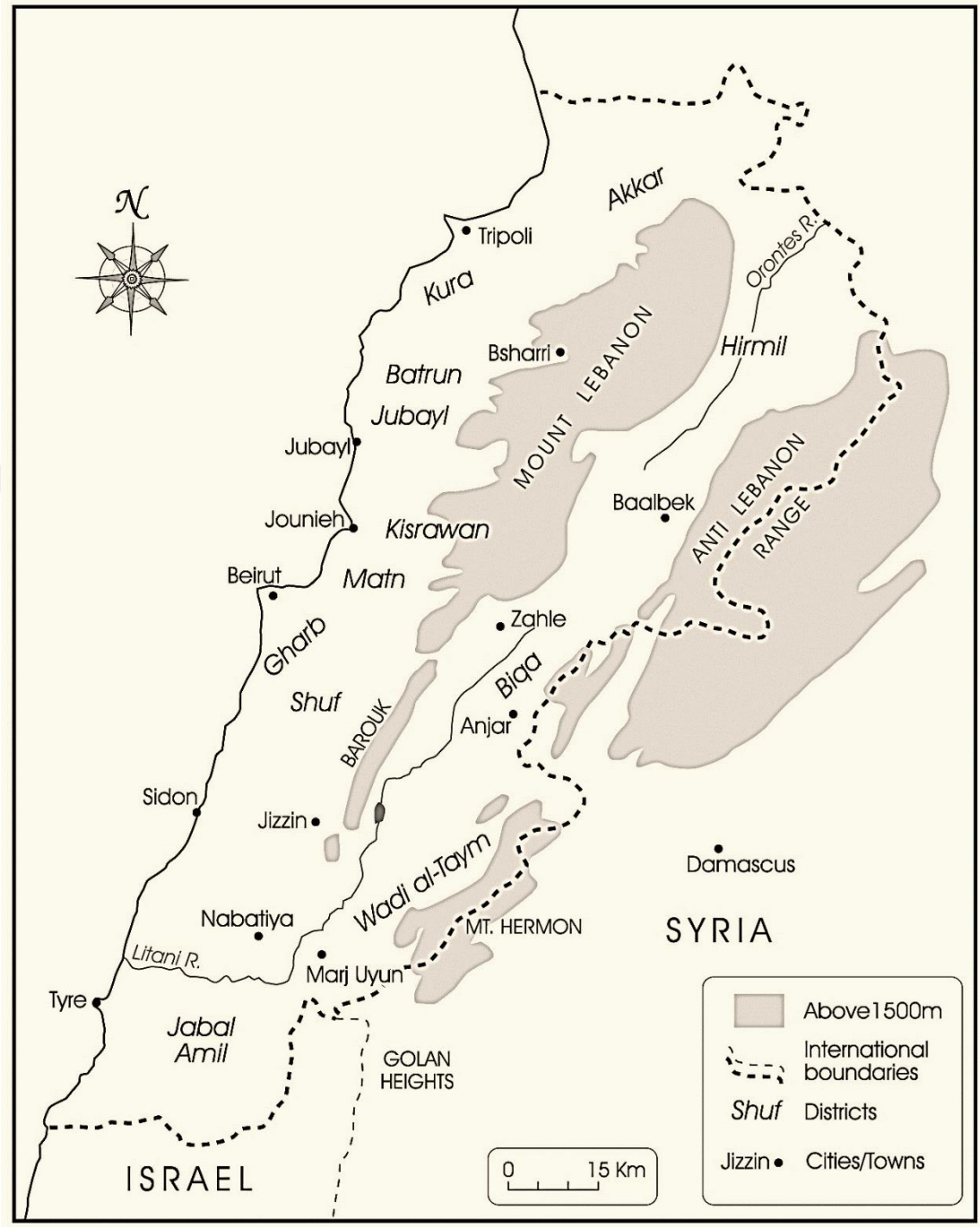
Kaynak: Kamal S. Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered,* (London: I.B.Tauris & Co. Ltd, 1988). vi.

Ek-4 Büyük Lübnan'ın İlan Edilişini Gösteren Fotoğraf

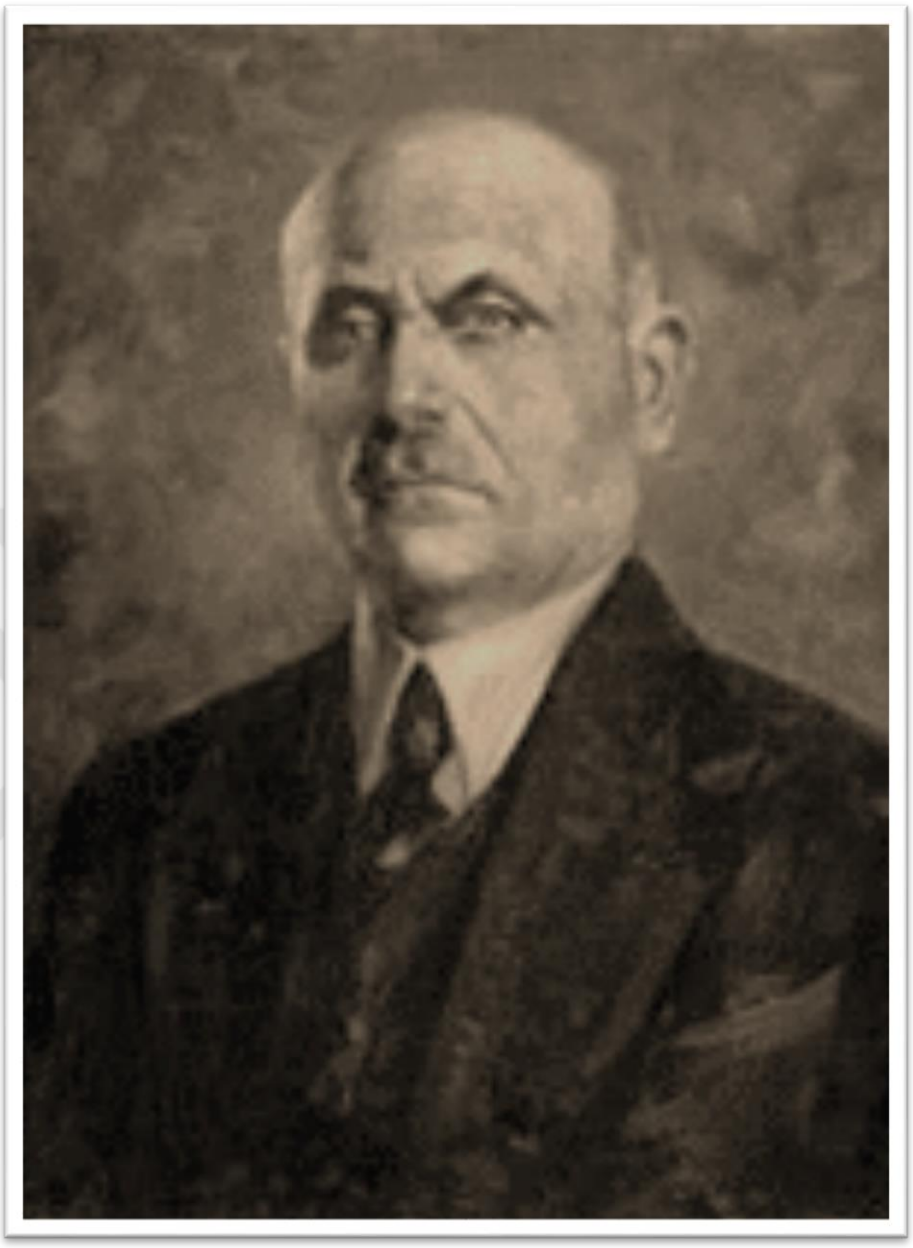
Kaynak: Luvîs Salibâ, *Lubnânu'l-Kebîr! Em Lubnân Hataun Târihiyyun?*, (Bîblûs: Dâr ve Mektebetu Bîblîyun, 2016), 210.

Ek-5 Modern Lübnan'ın Sınırlarını Gösteren Harita

Kaynak: William Harris, *Lebanon: A History, 600 - 2011*, (New York: Oxford University Press, 2012). 8.

Ek-6 Cumhurbaşkanı Bişâre el-Hûrî'nin Fotoğrafı

Kaynak: Presidency of the Republic of Lebanon, "Cheikh Bechara El Khoury", erişim, 8 Kasım 2021, https://www.presidency.gov.lb/English/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CheikhBecharaElKhoury.aspx

Ek-7 Başbakan Riyâd es-Sulh'un Fotoğrafı

Kaynak: el-cumhuriyyetû'l-Lubnâniyyetû, "er-Ruesâu's-Sâbikûn devletu'r-reis Riyâd es-Sulh", erişim: 8 Kasım 2021, http://www.pcm.gov.lb/arabic/subpg.aspx?pageid=2038

Ek-8 İlerici Sosyalist Parti'nin Lideri Kemal Canbulat'ın Fotoğrafı

Kaynak: AUB, "Kamal Joumblatt Digital Library /Photos Gallery", erişim: 12 Şubat 2022, https://libraries.aub.edu.lb/kjoumblatt/multimedia/photos/album-details/290

Ek-9 Ordu Komutanı General Fuâd Şihâb'ın Fotoğrafı

Kaynak: Şeref.tadhiyyetu.vefâ, "İ'lâm-album es-Suver el-livâ Fuâd Şihâb", erişim: 13 Şubat 2022, https://www.lebarmy.gov.lb/ar/content/ اللواء-فؤاد-شهاب

Ek-10 Cumhurbaşkanı Kâmil Şemûn'un Fotoğrafı

Kaynak: Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's-Sâbikûn, Kâmil Şemûn", erişim: 25 Eylül 2021, http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CamilleChamooun.aspx

Ek-11 Cumhurbaşkanı Fuâd Şihâb ile Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın Bir Arada Olduğu Fotoğraf

Kaynak: Gassan Şerbel, *Defâtiru'r-Ruesâ,* (Beyrut: Riyâd el-Reysli'L-kutup ve neşr, 2014), 155.

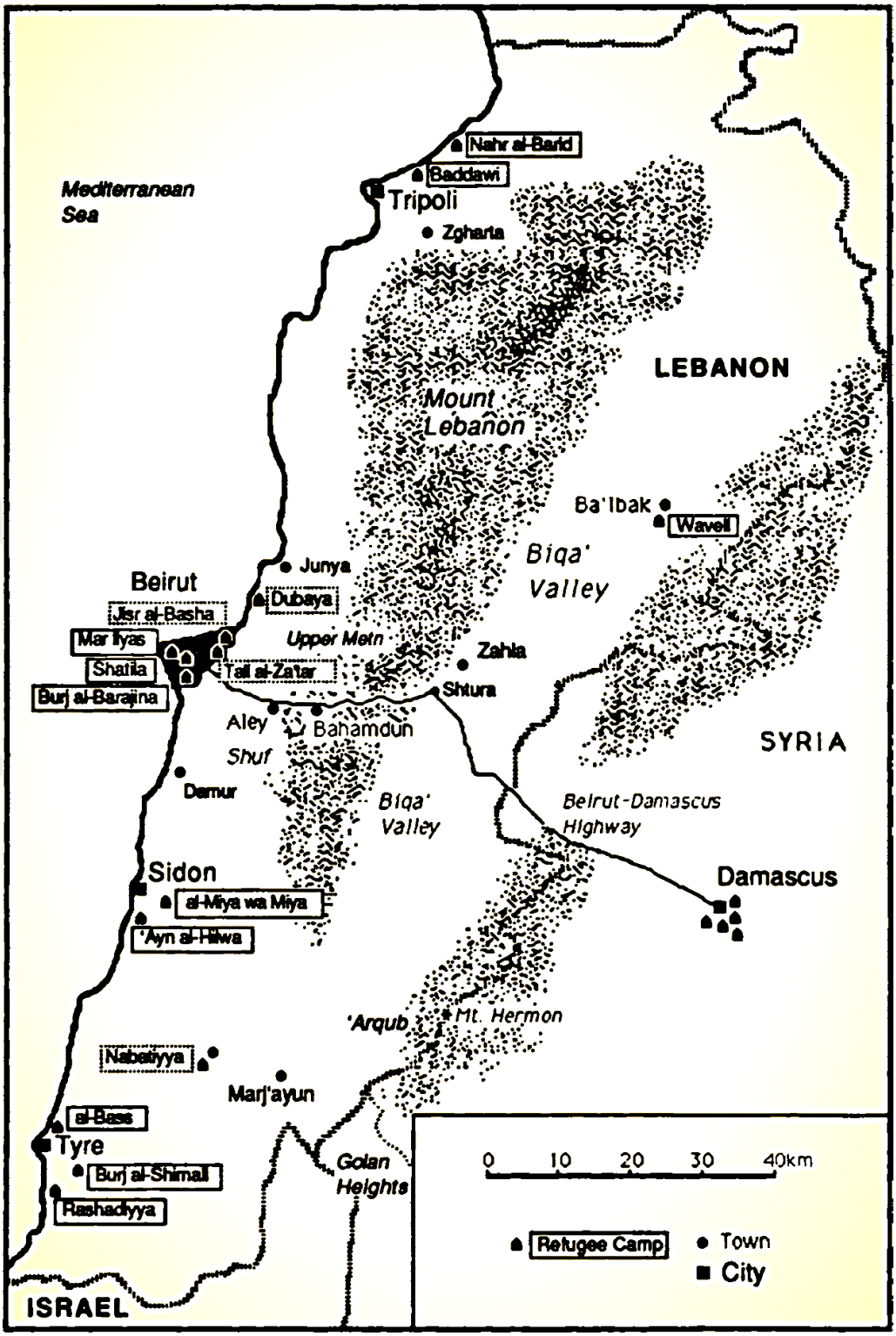
(Önde sol tarafta Cumhurbaşkanı Fuâd Şihâb sağ tarafta Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır yer almaktadır.)

Ek-12 Cumhurbaşkanı Charles Helû'nun Fotoğrafı

Kaynak: Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's- Sâbikûn, Charles Helû", 26 Eylül 2021. http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/CharlesHelou.aspx

Ek-13 Lübnan'daki Filistinli Mülteci Kamplarını Gösteren Harita

Kaynak: Rex Brynen, *Sanctuary and Survival: The PLO in Lebanon*, (Boulder and London: Westview Press, 1990). 26.

Ek-14 Cumhurbaşkanı Süleyman Faranciye'nin Fotoğrafı

Kaynak: Riâsetû'l-Cumhûrîyyeti'l-Lubnâniyyeti, "Rûesâu'l-Cumhûrîyyetu's-Sâbikûn, Sûleyman Faranciye", erişim: 27 Eylül 2021, http://www.presidency.gov.lb/Arabic/PresidentoftheRepublic/FormerPresidents/Pages/SlaymenFrangiyeh.aspx